СТРАНИЦИ ОТ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА И ЕЗИК

Текстове и преводи



ННП БЪЛГАРИСТИКА В ЧУЖБИНА NSP BULGARIAN STUDIES ABROAD

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

СТРАНИЦИ ОТ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА И ЕЗИК

Текстове и преводи

М. Абаджиева, Т. Брага, Е. Мирчева, Г. Митринов, К. Мичева-Пейчева, М. Цибранска-Костова

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

София, 2024

Това издание е резултат от участието на сътрудниците на Секцията за история на българския език в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ в Националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“ (НПП „Българистика“), финансирана от Министерството на науката и образованието (2022–2025).



© М. Абаджиева, Т. Брага, Е. Мирчева, Г. Митринов, К. Мичева-Пейчева, М. Цибранска-Костова, автори, 2024
© Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

ISBN: 978-619-245-498-2

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

СТРАНИЦИ ОТ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА И ЕЗИК

Текстове и преводи

**М. Абаджиева, Т. Брага, Е. Мирчева, Г. Митринов,
К. Мичева-Пейчева, М. Цибранска-Костова**

РЕЦЕНЗЕНТИ

Доц. д-р Таня Александрова
Доц. д-р Ваня Мичева

София, 2024

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

Съдържание

Предговор 7

Из българската книжовна традиция
от XIV–XV в. 17
Правила за жени и Апокрифното сказание за йерея и птиците от Псевдозонариния номоканон 17
Изповед твърде полезна при маслосвет за всеки християнин, за черното и бялото духовенство 29
Трето чудо от Чудесата на св. Димитър от Йоан Ставракий – Чудото с ключаря Онисифор 43

Из ранната печатна книжнина
на българите от XVI в. 53
Григорий Чюдотворец, който видя Успението на св. Богородица 53

Чужди книжовници в българските земи
под османска власт 65
Колофонни бележки на Радул Граматик, влашки книжовник в българските земи през XVI в. 65

Битката с дявола – из старите молитви
и заклинания 79
Заклинание срещу дявола 79
Заклинание над обхванати от зъл дух 86
Молитва срещу змия 93
Молитва срещу червея Мигрин, който гризе зъбите 100
Молитва на светите Сисин, Исидор, Симеон и Теодор 105
Молитва срещу проклетия дявол и сатана 113

Из Чудесата на св. Георги 118
За пленения юноша в Митилин, в църквата на свети Георги 118

Амбивалентният образ на жената през погледа на Йосиф Брадати 126
Слово за самодивите 130
Похвално слово за добрите и благите жени 146
Поучение за гизденето на жените и момите за четене на 26 юли 154

Из сборника на поп Пунчо от 1796 г. 166
Евангелската притча за лозето и пазача му (Притча за душата и тялото) 166
Постническо поучение от Йоан Милостиви за излизането на душата от тялото 176

Библейската и житийната традиция на народен език през XIX в. 184
Три интерпретации на стихове от Евангелието от средата на XIX в. на тетовски диалект 184
Житие на св. Георги 197
Житие на св. Йоан Кръстител 208
Житие на св. Петка 216
Житие на св. Димитър 228

Текстове на народен език с гръцка графика от един неизвестен дамаскин в Архива на Природо-математическата гимназия в гр. Сливен 238
Слово на св. Иван (св. Йоан Предтеча) за любовта към Господ 238
Слово за мъченията и чудесата на св. Харалампий 248
Неделята на митаря и фарисея 261
Неделя на Света Петдесетница 274

Основни съкращения 290

Предговор

Средновековието е дълъг период в историята на българския народ, през който се изграждат устоите на писмената култура и отношението към книгата. С приемането на християнството и въвеждането на старобългарските азбуки глаголица и кирилица в сферата на писменото общуване Първата българска държава се приобщава към християнската цивилизация и преди всичко към така наречената „византийска общност“. От втората половина на IX в. до Освобождението на България от османско владичество през XIX в. книгата на роден език остава най-мощното средство за изграждане на идентичност, за съхранение и предаване на културните достижения.

Ето защо още в зората на изграждането на самостоятелна научна традиция в Княжество България най-големите радетели за род и език обръщат поглед към средновековните ръкописи и текстовете в тях. Достатъчно е да се припомни, че наред с първата старобългарска граматика Иван Момчилов издава през 1865 г. във Виена и *Сборник от образци за изучаването на старобългарския език по всичкото му развитие*[1]. Без да следва строг жанров или хронологически критерий, авторът започва с извадки от Остромировото евангелие от XI в., за да завърши с така наречения от него „среден период“ (Момчилов 1865: 14), в който попадат части от архаичния средногорски Еленски дамаскин от XVII в. Забележително е, че използва образци и на кирилица, и на глаголица без тран-

[1] https://zografnasledstvo.com/%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/scan4993/..

слитерация. От този момент насетне текстовете от българските и славянските ръкописи навлизат както в научните дирения, така и в обучението в средните и висшите училища. Дидактическата и общоинформативната цел подтикват редица автори да създадат *сбирки, христоматии, истории в примери и образци, антологии, учебни помагала* и др. – названията варират според личните виждания на създателите, но винаги средновековната българска книга – от самото начало на писмената традиция, та чак до Възраждането, става не само научен обект, но и средство за запознаване на широката общественост с историята на старата българска литература, език и култура. Тази насока най-ясно проличава в Предговора към непреходната по значение *Стара българска литература (IX–XVIII в.) в примери, преводи и библиография. Т. 2. История на българската литература с примери и библиография. София: Ал. Паскалев, 1922*, където ясно е казано, че „средношколската младеж не е видяла ни един старобългарски паметник… и няма идея за голямото старобългарско наследство“ (с. 4). Двамата съставители и преводачи Божан Ангелов и Минко Генов имат голям опит в изучаването на българската литература, а старобългарският ѝ период за тях е от особен интерес. Така те създават една от най-сполучливите христоматии с текстове в оригинал и в превод, и то не само за времето си. Авторите обособяват три големи раздела: *старобългарски период* от Кирил и Методий до разножанрови оригинални и преводни творби, възникнали през X–XI в.; *среднобългарски период* от XII–XIV в.; *епохата на турското владичество до Паисий Хилендарски*. Най-богато е представен първият период. Тенденцията се запазва до днес в многобройните издания

на текстове от Златния век, от епохата на необикновено големия разцвет на книжнината при царете Симеон (893–927) и Петър (927–967). В тази епоха се полагат основите на собствено славянската и българската традиция не само в превода на Библията и книгите на светите отци на църквата, но и в редица други жанрове – летописи, апокрифи, естественонаучни съчинения, юридическа литература и др., чрез които се доказва освен всичко друго и голямата обществена функция на старобългарския книжовен език. Малко на брой представители – части от *Абагара* на Филип Станиславов от 1651 г., някои дамаскини, един текст на Йосиф Брадати от XVIII в. и образци от влахобългарските грамоти – дават представа за епохата на османското владичество или епохата на Късното средновековие. Всъщност запазените ръкописи от „епохата на тъмно робство“, както след А. Теодоров-Балан се наричат XV–XVIII в., са най-многобройни, но системното им проучване започва по-късно. Днес „тъмните векове“ са само метафора, защото именно през XV в. се поставя началото на новобългарския период от българската езикова история; книжнината започва да съществува не само в ръкописен, но и в печатен вид; кирилската книга възпроизвежда културните стереотипи за съхранението на християнската идентичност.

Б. Ангелов и М. Генов налагат висок стандарт в една традиционно трудна сфера, каквато е преводът на старобългарски текстове – в широкото разбиране на понятието – на съвременен български език.

Днес картината на, условно казано, помагалата за изучаване на старобългарското книжовно наследство е толкова разнолика и богата, че трудно може да се побере в

един предговор. Принципите на подбор, описание и превод на текстовете, издателските практики и структурирането на раздели заслужават специално проучване. Колкото и да ни се иска, не можем да цитираме всички, заслужаващи внимание издания от този тип. Все пак може да се отбележат:

– Общите христоматии с преводи, като неотменната за обучението във ВУЗ, на П. Динеков, К. Куев, Д. Петканова. *Христоматия по старобългарска литература*. София: Наука и изкуство претърпява четири издания от 1961, 1967, 1974, 1978 г. Текстовете от IX до XVIII в. изцяло са преведени на съвременен език за улеснение на обучаваните. Тук бих включила и антологията на П. Динеков от 1968 г., назована *Старобългарски страници*. Тя съдържа само преводи на съвременен език и скромни метаданни за ръкописите, от които са извлечени. Тестовете са подредени по тематичен и жанров критерий – например летописи и история, жития, апокрифни легенди. Особено интересен е разделът *Из дамаскинската книжнина* (с. 514–560), в който се поместват извадки, а не пълни съчинения от Йосиф Брадати, Теофан Рилски, Тодор Врачански и Йосиф Хилендарец със словото за книгите и ползата от четенето, но практически в основата са произведения на Йосиф Брадати, а другите автори са преписвачи на неговите компилации. Подбрани са текстове с актуална тематика за епохата, например срещу потурчванията, за самовили и магьосници и др. Образците са взети от други два неоценими труда: Б. Ангелов. *Съвременници на Паисий Т. 1.* (1963) и Д. Петканова-Тотева. *Дамаскините в българската литература* (1968).

– Изключително постижение на българската медиевистика е поредицата *Стара българска литература* в пет тома с новобългарски преводи на средновековни произведения, разпределени по жанрове: Т. 1. *Апокрифи*, под ред. Д. Петканова, С., 1986; Т. 2. *Ораторска проза*, под ред. Л. Грашева, С., 1987; Т. 3. *Исторически съчинения*, под ред. Ив. Божилов, С., 1988; Т. 4. *Житиеписни творби*, под ред. Кл. Иванова, С., 1989; Т. 5. *Естествознание,* под ред. А. Милтенова, С., 1990.

– Христоматии с оригинални стари текстове. Този сегмент от внушителната христоматийна книжнина е традиционно силно застъпен предимно за старобългарския период от IX–XI в. и се развива динамично. Редица изявени университетски преподаватели са създатели на христоматии, за да споделят своя изследователски опит за нуждите на обучението по старобългарски език и литература. Сред тях са Иван Добрев и Татяна Славова (*Слова на светлината. Творби на старобългарски писатели от епохата на Св. Княз Борис, Цар Симеон и Св. Цар Петър.* София: Агато, 1995), Веселин Панайотов (*Нова христоматия по старобългарска книжнина*. Шумен: УИ, 1998), Андрей Бояджиев (*Старобългарска читанка. Текстове. Речник Справочник*. София: Факултет по славянски филологии, 2016) и др. Един от последните примери е трудът на Петко Петков (*Из старите ръкописи: южнославянски текстове от XIV–XV в. Христоматия*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2022). Той отразява напредналата дигитализация на ръкописното наследство и приложението на новите технологии в обучението с наличието на електронни адреси, на ползвани дигитални копия на паметници, модерните издателски принципи. Състави-

телят обработва общо 42 текста (32 от ръкописни паметници, 6 грамоти и административни документа, 4 бележки на книжовници), снабдявайки ги със стегнато описание и метаданни.

– Специализирани антологии с преводи на съвременен език, сред които на първо място с оглед на настоящето издание ще поставим неоценимия пионерски труд на Д. Петканова за периода на османското владичество (*Народното четиво през XVI–XVIII в.* София: Български писател, 1990).

– В огромното множество от подобна литература не бива да се забравят усилията на колеги, насочени към средния курс на обучение в българското училище. Образец за точен подбор и съобразяване с аудиторията е В. Мичева. *Христоматия. Старобългарска литература.* София: Дамян Яков, 2007. Изданието включва преводи на авторски произведения от Климент Охридски, Константин Преславски, Патриарх Евтимий, Григорий Цамблак, анонимни средновековни творби и др.

Настоящият сборник е опит на сътрудниците на Секцията за история на българския език в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ да продължат традицията в популяризирането на старата книжнина за съвременния читател, било то специалист в някоя от областите на българистичното знание – история, филология, фолклор и др., студент или просто любознателен човек. Той е разработен в рамките на ННП „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“, затова разчита да обогати чуждестранните българисти с нови знания за българската книжнина и език в диахрония. За съжаление, навсякъде в университетските центрове историческото

знание отстъпва пред нуждите на деня, защото изисква високи инвестиции в знания и умения, които невинаги намират последвала реализация. Намаляват часовете по старобългарски, историческа граматика на българския език, старобългарска литература; намалява броят на докторантите в тези области. Дори за някои от днешните научни работници е трудно да четат и ползват старите текстове в оригинал. Да се съставят сборници със стари текстове, никога няма да престане да бъде актуална задача, защото българското книжовно наследство от миналото е далеч от това да бъде изчерпано или опознато изцяло. То винаги ще продължава да изненадва с богатството си и да събужда професионален интерес.

Сборникът обединява 28 текста с различен обем, разпространявани в епохата на османското владичество до първата половина на XIX в. включително. Стремежът на сътрудниците е да се представят малко познати, неиздавани и/или непревеждани до момента произведения или части от такива, а ако съществуват преводи, задължително се прави нов. Изборът се основава на интересите и личния опит на колегите. Текстовете са подредени по хронология, без да следват точно определена жанрова класификация. Моделът на въвеждането на всяка текстова единица е еднотипен и цели да даде максимално сбита и ясна информация за: названието на текста; източника, от който се ползва; изданията му, ако има такива; избрана библиография и следните *три приоритетни елемента*: оригинален наборен текст на стара кирилица, превод на съвременен български език и откроряване на определени езикови черти, които разкриват развоя на българския език или са типични за съответното произведение. Те нямат изчерп-

ващ, а само илюстративен характер. За улеснение на читателя в наборния текст и в превода при необходимост се дават обяснителни бележки, езикови тълкувания или енциклопедични данни. Текстовете на стара кирилица не се нормализират и се възпроизвеждат максимално автентично, включително диакритичните знаци, които в късния етап имат важна функция. Поради различията в типа текстове не се спазва членението на редове, листове и страници, както е в ръкописите. Текстова сегментация се прави задължително, но се уговаря само ако е системна особеност на съответния препис. Тъй като в много случаи даден текст се привежда наборно за пръв път, ако някои от елементите на метаданните съвпадат, например, източник и издание, те се обединяват. В текстове цикли повтарящи се заглавия в библиографията се цитират само при първия текст, после се привеждат подборно. Стремежът е да се постигне функционалност, подходяща за една христоматия, и да не се обременява изложението с прекалена научна информация или изчерпателна библиография.

Преводите на съвременен български са направени от различни автори, поради което е възможно читателят да усети стилово разнообразие, колкото и неизбежната редакторска работа да се е опитала да постигне единство. На практика това би могло да се оцени като богатство, а не като недостатък, доколкото преводът на всеки отделен текст изисква съобразяване преди всичко със самия него, неговия жанр, стилова издържаност, образност и т.н. В този случай задължителното е преводите да звучат разбираемо и да намират „общ език“ със съвременния читател, като същевременно го потапят в атмосферата на миналото

и старата българска реч. Интерес представлява възможността да се проследи един и същ сюжет по житие или библейски мотив в различни версии от различни епохи.

„Островите“ на българската книжнина и език, предложени тук, нямат претенцията да достигнат образците, с които започна този предговор. Те са малки островчета, но като такива са част от „континента“, наречен българско книжовно наследство. То продължава да бъде основа на българистиката.

Цитирана литература

Ангелов, Б., М. Генов. *Стара българска литература (IX–XVIII в.) в примери, преводи и библиография. Т. 2. История на българската литература с примери и библиография.* София: Ал. Паскалев, 1922.

Ангелов, Б. *Съвременници на Паисий* Т. 1. София: Издателство на БАН, 1963.

Бояджиев, А. *Старобългарска читанка. Текстове. Речник. Справочник*. София: Факултет по славянски филологии, 2016.

Динеков, П. *Старобългарски страници. Антология*. София: Български писател, 1968.

Динеков, П., К. Куев, Д. Петканова. *Христоматия по старобългарска литература.* Четвърто издание. София: Наука и изкуство, 1978.

Добрев, Ив., Т. Славова. *Слова на светлината. Творби на старобългарски писатели от епохата на Св. Княз Борис, Цар Симеон и Св. Цар Петър.* София: Агато, 1995.

Мичева, В. *Христоматия. Старобългарска литература.* София: Дамян Яков, 2007.

Момчилов, Ив. *Сборник от образци за изучаването на старобългарския език по всичкото му развитие.* Виена, 1865.

Панайотов, В. *Нова христоматия по старобългарска книжнина*. Шумен: УИ, 1998.

Петканова-Тотева, Д. *Дамаскините в българската литература.* София: Издателство на БАН, 1968.

Петканова, Д. *Народното четиво през XVI–XVIII в.* София: Български писател, 1990.

Петков, П. *Из старите ръкописи: южнославянски текстове от XIV–XV в.* Христоматия. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2022.

Стара българска литература. Т. 1. *Апокрифи*. Под ред. Д. Петканова. София: Български писател, 1986; Т. 2. *Ораторска проза*. Под ред. Л. Грашева. София: Български писател, 1987; Т. 3. *Исторически съчинения*. Под ред. Ив. Божилов. София: Български писател, 1988; Т. 4. *Житиеписни творби*. Под ред. Кл. Иванова. София: Български писател, 1989; Т. 5. *Естествознание.* Под ред. А. Милтенова. София: Български писател, 1990.

Марияна Цибранска-Костова

Из българската книжовна традиция от XIV–XV в.

Название

Правила за жени и Апокрифното сказание за йерея и птиците от Псевдозонариния номоканон

За текста

Правилата за жени често присъстват в преводните славянски номоканони и в сборниците с юридически състав, като съдържат номенклатурата на най-честите „женски“ престъпления и грехове, придружени от съответните църковни наказания – епитимии. За българската книжовна и езикова история от особена важност е така наречениият Псевдозонарин номоканон, преведен в пределите на Второто българско царство най-вероятно в началото на XIV век. Впоследствие този образец се преписва активно до XVIII в. сред православните славяни на Балканския полуостров, във Влашко и Молдова, в Русия, Централна Европа и Задкарпатието до степен, че в науката получава названието Епитимийният номоканон на Slavia Orthodoxa. Апокрифното сказание за йерея и птиците се добавя в някои от най-известните му преписи към корпуса от правила за жени и в тематична връзка с тях. Тук текстът се публикува в оригинал и се превежда според един от най-ранните и най-пълни преписи в българския по произход ръкопис *ЦИАИ 1160*, църковноюридически сборник от 60–80-те години на XIV век в Църковния историко-архивен институт на Българската патриаршия. Това е и най-ранният запазен юридически сборник в България.

Източник

Ръкопис *ЦИАИ 1160* от Църковния историко-архивен институт на Българската патриаршия в София, Номоканон от последната четвърт на XIV в.

Издания

Архивски номоканон. Български ръкопис от XIV в. Фототипно издание. Изданието подготвиха А. Кръстев и Цв. Янакиева. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски“, 2007.

Ženuch, P., E. Belyakova, D. Naydenova, P. Zubko, Š. Marinčák. *Užhorodský rukopisný Pseudozonar. Pravidlá mnišskeho a svetského života z prelomu 16–17 storočia.* Monumenta byzantine-slavica et latina Slovaciae. Vol. 5 (Ženuch, P. red.). Bratislava–Moskva–Sofia–Košice, 2018.

Избрана библиография

Гетов, Д. Гръцкият оригинал на душеполезния разказ за птиците. – *Старобългарска литература,* 49–50, 2014, с. 207–214.

Кемалова, А. *Един юридически сборник от XVI в. Речник-индекс.* Пловдив: УИ, 2016.

Цибранска-Костова, М. *Покайната книжнина на Българското средновековие IX–XVIII в. (езиково-текстологични и културологични аспекти).* София: Валентин Траянов, 2011.

Цибранска-Костова, М. Ръкопис *ЦИАИ 1160* от XIV век и монашеството. – В: *Българският език. Исторически и съвременни аспекти*. Сборник в чест на 140 години от

рождението на акад. Стефан Младенов. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 2020, с. 220–234.

Tsibranska-Kostova, M., D. Naydenova. From Nomocanon Cotelerii to the Slavonic Pseudo-Zonar: reception of the Byzantine Canon Law miscellanies on the Balkans in the 14th century. – *Travaux et mémoires*. Le monde byzantin du XIIIe au XVe siècle ancien ou nouveau forme d'impérialité. Édité par Marie-Hélène Blanchet & Raúl Estangüi Gómez, 2021, tome XXV/1, pp. 361–390.

Наборен текст

ЦИАИ 1160, л. 173v –176r

ѡ҃Аще жена ѿ нераденїа своего̀ испакости̑ дѣтѧ свое. сѝрѣ̑, а҃ще въпадѐ̑ въ нѣкы̑ неджгъ злъ, да покаѐт сѧ лѣто, а҃. покло̑, й҃ :~ ѡ҃Аще ѿ нераденїа жены, падѐ̑ дѣтѧ ѥ҆ѧ̀ съ высоты нѣкоѥ̀ж и҆ ѹ҆мрѐ̑, да покает а҃, в҃. лѣ̑, покло̑.рн̃ :~ ѡ҃Аще же набиѐтъ дѣтѧ свое и҆ напрасно ѡ҃ѹ҆мрѐ̑, лѣ̑.ѕ҃. покло̑.рн̃:~Жена ражд҃ѧщи а҆ще ѡ҃ѹ҆давитъ ѡ҆троча свое, до съмрѣти да покает сѧ. пнѐ, и ср҆ѣ, и пѧ̑, сѹхоѧ̀дѫщи. покло̑.д҃ :~ ѡ҃Аще коѧ̀ ѿ женъ въ҃ѣлие изпиетъ еже не родити дѣтѧ, лѣ̑.ѕ҃. покло̑.с҃ :~ а҆ще жена зачен҆ши, и҆ ѡ҆ба҆̀ние нѣкое испиетъ на расточение, ѧ҆ко да изврѣгне̑ зачѧтое въ неи, лѣ̑.й҃. покло̑.т҃.. ѕ҃з҃. а҆ще ли приключит сѧ ѥ҆и оу҆мрѣти, да не погребет сѧ :~ Жена ѡ҆бѫваѫщїа тѹ҆жихъ и҆ свои̑, да покаѐт сѧ лѣ̑.ѳ҃. покло̑.ф҃ :~ Жена ѻ҆травница, до скончанїа живота своего̀ да каѐт сѧ. покло̑, тъмж :~ Мавлистрѣ, лѣ̑.ѕ҃. да покаѐт сѧ, покло̑.ѵ҃ :~ Жена а҆ще рѣ҆тъ і҆ерѣ҆ѹ҆ срамотнѫ рѣ҆ реките злж. да и҆ж҆енет сѧ и҆з цр҆кве, лѣ̑.г҃ :~ Жена а҆ще поиме̑ дрѣво на і҆ерѣа и҆ли левита, и҆ли ѹ҆дари̑ его̀ и҆ли ни лѣ̑, ѕ҃. покло̑..т҃. :~ Жена а҆ще повели̑ і҆ерѣ҆ѹ҆ ѡ҆ литр҆гїи с҃тои

и҆ли о҆ wбѣщан҃ный є҆м҃ часовw҃, а҆ще и҆ вел҃ми ю҆нъ є҃, о҆на же мѫдра. а҆ще и҆ съ о҆бластїѧ повелѣва҆ѥть і҆ерѣ҄ѵ, и҆ли да прѣстане҃ и҆ли да wлѫчит сѧ. а҆ще҆ ли пока҆ет сѧ, до. ѕ҃. мц҃ъ да ка҆ет сѧ. покло҆.а҃. на дн҃ъ ⁘ Такоже҆ и҆ мѫжъ wбла҆дѧи҆ и҆ по҆ wбластїѧ съи, т҃ѣ҆же҆ запрѣщенїе҃ да запрѣща҆ет сѧ ⁘

Понеже ѵ҆вw҆ w҃ начала мж҃ и҆ жен҃ бъ҃ съ҆заде. ꙗ҆ко да мирь въскрѣси҃ сѣбѣ, и҆ свое достоа҆нїе. дасть же на҆мъ о҆бычаи нѣкыи зрѣти, ꙗ҆ко да w҃ ни҃ є҆же на въсѣкыи мц҃ъ видимы҃ ꙗ҆влен҃но твори҃ зачатїе бываемы҃. да не ꙗ҆коже гл҃ать нѣцїи ꙗ҆ко жена и҆спытѵ҆ет҃ъ w҃ мѫжа рожа҆нїе, w҃ жены же ни҆чьсѫже нѣ҃. ꙗ҆влѣ҆ет сѧ бываемый҃ кръвъ прие҆мати w҃ жены, и҆мже и҆ кръвомѣшьства наричат сѧ. и҆ плъть w҃ мѫжа, и҆м҃же и҆ плътѣни наричи҃ сѧ ⁘ Въ вес҃ѣ҃ законѣ ѵ҆во рѣно бы҃, в҃і. дн҃и хранити сѧ мѫжи҃ w҃ женъ, ꙗ҆ко wчистити а҃ и҆мъ да не о҆скврънат сѧ. мы҃ же и҆звѣстнѣ и҆спытавше, до шесть и҆ли и҆, и҃. о҆чищенїа съврѣшна повелѣва҆емъ жа҆ти. не о҆сквръненїа творѧще, да не бжде҃҆. поне҃ въсѣко съ҆занїе бж҃їе добро и҆ ничи҃ же w҃вражено. нѫ ради вѫшъша҆го wчищати сѧ намъ събранїа ра҆ї҃ стыѧ цр҃кве и҆ литѵ҆ргїѧ и҆ причащенїа ⁘Повелѣва҆е҃ же и҆ и҆же по wбычаю҆ и҆мащи҃ жена҃, вънѣ҆дѵ w҃ цр҃кве стоа҆ти, и҃. дн҃и, вънѣ w҃ претвора и҆зь цр҃кве.г҃. дн҃и. и҆ вънатрѣ, є҃. ꙗ҆ко да не бж҃твное запина҆ет сѧ ⁘ ᾽И и҆же сице сѫщи҃и҃. и҆ въ цр҃ковъ въходи҃҃ хотащи҃и҃ и҆лї и҆ въходѧщи҃ да w҃лѫчат сѧ лѣ҃, г҃. не причащати сѧ. и҆ покло҆.р҃ ⁘ ᾽Аще нѣкаа w҃ женъ въше҆ши въ цр҃ковь. и҆ тамо є҆и҃ сѫщи вѣтъ о҆бычнаа є҆и҃, и҆ ᾽Ѹ҆вѣвши, въ тъи҆ ча҃ да и҆сходи҃ прѣгрѣшенїа не и҆мащи. а҆ще ли разѵмѣвши и҆ прѣвѫде҃҆ срама ради члчьскаго, и҆ли и҆ приношенїа прїи҆ме҃, да w҃лѫчит сѧ w҃ цр҃кве и҆ w҃ причащенїа, ѕ҃. мц҃ъ, и҆ покло҆.н҃ ⁘ ᾽Аще жена мнимаа҆го ради въз҆ръжанїа, въз҆ръжа҆ет сѧ w҃ мѫжа сво҆его. и҆ ше҆ о҆нъ и҆ съвлѫди҃ и҆ли съ женоа и҆лї съ скотw҃, ꙗ҆ко повин҃на є҆м҃ ꙗ҆вит сѧ. и҆ г҃рѣ҃ о҆нъ на женѫ тїѧ въз҃вращае҆т

сѧ. Сего рⷣ повелѣваѥ хотѧщии възⷬъжати сѧ, съ волеѧ мужа своего и съ съвѣтѡ да твори таковое. и мужъ такоже. съ волеѧ жены своеѧ. да не въ прѣгрѣшенїе възⷬъжанїе вждѥ. сѝ ⷭвѡ имⷬже таковаѧ приключаѧт сѧ. ꙗко же влждныкѡ. и прѣлюводѣйцѧ и скотоложⷬцѥ, таковое съгрѣшенїе иматъ. и таковѣ правилѡ да покаѧт сѧ ·~

Ѡбрѣтохѡ бо сказанїе нѣкое сицево бывшее, ѥже и разсждихѡ написавше прѣдати. Презвитерь нѣкыи бѣ въ нѣкоеи веси, имѣи и женѫ. иже и млада бѣста оба, и великои сѫтѣ приспѣвши вⷬрⷭ, и въсѣ ꙗже повнаа празникѡ оуготовавъ презвитеръ тъ, и вⷬрѣ възлѥ съ женоѧ своеѧ на одрѣ. врани же ѥмⷭ пришѣшⷭ ѿ бѣса влждная. въсхотѣ смѣти сѧ съ женоѧ своеѧ, она же не остави ѥг. въстаⷬ ⷭвѡ и шѣ и въпаде въ скотоложъство, невѣдѫщи женѣ ѥго. свита мщи же стѣи нѣли пасхы, и ⷭтрънѣа съвръшивъ презвитеръ, сътвори и литⷬргїѧ. сѫщи съ ни и въсѣмъ людѥ. по възⷭвижени же бжⷮвнаго хлѣба и по причѫщени, ѡвла птицъ съ нб�pс различныи ꙗдѫщи плъти и пїѫщи кръви чл҃ча. нападоша окрⷮъ цр҃кве, и къ вратѡ цр҃ковныи прилѣтаахѫ. ꙗко же нѣцїи ратныци, срѣтаѫще дрⷭ дрⷭга кⷭпно, и мечѧ помѣтаѫще. и люⷣе вра крѣпко затвориша вънатръ стоахѫ мужїе же и жены. стѣмⷭ же причѫщенїю бывшю, їерⷬи же ⷭслыша, и видѣ бывшеѥ, рⷯ. моѥ сѐ съгрѣшенїе сѐ, моа ꙗзва, мене рⷣ прїидоша птица сїѧ. и йсповѣда сѧ прⷣ въсѣми людми. и тако гⷭи помⷧⷭи въпиѫщ въси бѣхѫ. И пръвыи вра ѿвръзе и изыд, ничⷬ же поврѣжденъ бывъ о тѣ птиць. и тако въси людїе начаша исходити. послѣже же въсѣ и жена презвитерова начѧ исходити, и ѥще въ вратѣ еи сѫщи въсхытишѧ ѥѧ птица и подробноу растръгнжвше плъ ѥѧ тако и съ костми. и въ ⷭстѣ свои въземше ѡлѣтаахѫ. Сїѥ прѣслⷩвно видѣнїе презвитерь нⷣ сказавь, Ѥже и написахѡ къ полⷬзи нашеи. сѐго рⷣ повае съ

ѻ҃пасенїе҃мъ въсѣ творити. а҃ко да не мнимое бл҃го, въ лѫкаво и҆ грѣхъ бѫдетъ :~

Превод

Ако някоя жена поради небрежност навреди на своето дете, сиреч, ако то изпадне в някой зъл недъг, тя да се покае една година с 50 поклона[2]. Ако поради небрежност на майката дете падне от високо и умре, майка му да се подложи на покаяние от две години и по 150 поклона. Ако набие детето си и то внезапно умре, покаянието да е шест години и 150 поклона. Ако родилка задуши детето си, до смъртта си да се кае; понеделник, сряда и петък да яде само сухо и да извършва по 1000 поклона. Ако жена изпие биле, за да не зачене, да се покае седем години и да извършва по 200 поклона. Ако жена е заченала, но изпие някое биле, за да предизвика аборт, налагат се осем години покаяние и по 300 поклона; ако се случи да умре, да не се погребва по реда[3].

Жена, която омагьосва чужди и свои, да се покае девет години и да извършва по 500 поклона. Жена отровителка, да се кае до края на живота си с поклони по 10 000. Сводница – седем години и по 400 поклона. Ако жена каже на иерей срамни и зли думи, да се изгони от църквата за три години. Жена, която замахне с тояга срещу иерей

[2] В писмен текст лесно могат да се объркат **и** и **н**. Допустимо е предположението, че става въпрос за 50, а не за 8 поклона, тъй като такава епитимия би била малко църковно наказание за подобен грях.

[3] Тук се появява цифрата 67, която по-скоро е остатък от някаква номерация.

или левит, като го удари или не, подлежи на шест години покаяние и по 300 поклона.

Ако жена нареди нещо на иерей във връзка с извършването на литургията или на дневните служби, които той трябва да отслужи, дори да е твърде млад, а тя да е мъдра и да има власт, такава или да престане, или да се отлъчи. Ако се покае, да е в запрещение до шест месеца с по 1000 поклона на ден. На същото подлежи и мъж, който има власт и е под власт. Понеже от самото начало Бог създаде мъжа и жената, та светът да бъде възкресен и да получи своето достояние, и въздаде обичая всеки месец да се дава видим знак, че зачатието е възможно, а не както някои казват, че жената се е родила от мъжа, а от нея нищо не е произлязло. Оказва се, че кръвта идва от жената и това се нарича месечно кръвотечение, а от мъжа идва плътта и затова ние сме тленни, плътски. Речено е в Стария Завет, че подобава 12 дни мъжът да се пази от жената, докато тя не се очисти, та да не се оскверният.

Ние, разисквайки известното, повеляваме до шест или до осем дни очистване да се спазва, за да не настъпи оскверняване. Понеже всяко създание божие е добро и от никого не е отхвърлено, но заради висшето благо, заради църковните събрания, литургията и причастието подобава ние да сме очистени. Затова постановяваме жените в месечно кръвотечение да стоят извън църквата осем дни; вън от притвора за три дни и вътре пет дни, та да не се спира божественото. А ако жена се намира в такова състояние и иска да влезе в църквата или пък влезе, да се отлъчи три години да не се причестява, и да извършва по 100 поклона. Ако някоя жена влезе в църква и там забележи, че кърви, разбирайки това, веднага трябва да излезе и

така не сторва грях. Но ако разбере и поради срам остане и дори вземе от приносите, такава да се отлъчи от църквата и от причастие за шест месеца и да извършва по 50 поклона.

Ако под предлог за мнимо въздържание жена се въздържа от своя мъж и така го подтиква да съгреши с друга жена или с животно, тя е виновна за това и грехът пада върху нея. Затова повеляваме на жените, които искат да се въздържат, да го направят с волята на съпрузите си и след съвет с тях, като същото се отнася и за мъжете, които трябва да се съветват с жените си по този въпрос, за да не би въздържанието да се превърне в прегрешение. Защото ако се случи подобно нещо, и двамата стават като блудниците, прелюбодейците и скотоложците и имат същия грях като тези, затова и по правилата трябва да се покаят.

Намерихме едно такова сказание, за което преценихме, че е нужно да го препишем и предадем.

Някой си свещеник в някое си село имаше жена. И двамата бяха млади. Веднъж, когато настъпи вечерта на Велика събота, свещеникът подготви всичко необходимо за празника и след вечеря легна на одъра до жена си. Тогава бесът блуден връхлетя върху него и той пожела да се съвъкупи с нея, но тя го отблъсна. Той стана, излезе от дома си и изпадна в скотоложство, без жена му да разбере за това. На сутринта си облече дрехата за св. Неделя на Пасха и извърши утренната служба пред всички събрали се хора. Но по време на литургията, след въздвижението на божествения хляб (нафората) и след причестяването, от небето се появи облак птици, които ядат човешка плът и пият човешка кръв. Те нападнаха църквата и долетяха до църковните врата. Приличаха на въоръжени войници,

които заедно застават срещу врага и размахват мечове. Вратите на храма се затвориха силно и хората стояха вътре, мъже и жени. Когато настана моментът на светото причестяване, свещеникът, като чу и видя ставащото, каза: „Това се случва заради моя грях, това е моя вина. Заради мен дойдоха птиците.“. И се изповяда пред всички хора. Всички извикаха „Господи, помилуй“. Свещеникът бе първият, който отвори вратата и излезе навън, не пострада от птиците и остана невредим. Тогава хората започнаха да излизат.

След всички последна тръгна да излиза жената на свещеника. Докато беше още на вратата, птиците я сграбчиха, парче по парче започнаха да разкъсват плътта ѝ с костите и вземайки парчетата с устата си, отлетяха.

Свещеникът ни разказа това православно видение, на което беше свидетел. А ние го написахме за наша полза, защото подобава всичко да правим с много внимание, за да не се окаже, че мнимото благо е всъщност лукаво и ни вкарва в грях.

Някои езикови черти

Псевдозонариният номоканон се отличава с много богата лексика, в която се проявяват различни тенденции от развитието на речниковата система на българския език в диахрония. На първо място, именно следите от гръцки заемки доказват връзката на славянския преводен текст с все още неустановен със сигурност византийски прототип. Известно е само, че текстът показва прилики, без да съвпада изцяло, с така наречения Номоканон на Котелерий, по името на провансалския теолог Жан-Батист

Котелие, който издава византийския образец със силно влияние на народната култура на Балканите през 1677 г.[4] В извадката от номоканон *ЦИАИ 1160* е оставена непреведена лексемата **мавлистра,** която се открива в редица гръцки номоканони, но проявите на такива лица се санкционират с различни епитимийни стойности. Издателят на Ж.-Б. Котелие последователно превежда гръцката лексема μαυλίστρια с leno, mulier lena, т.е. „сводник, прелъстител, сводница, прелъстителка“. В други преписи на същия номоканон се четат разночетенията: **Жена мавлистрїа или моужь да покаєт се лѣтъ, г҃.,** което позволява да се съгласим с този превод. Вижда се също така, че се променят цифровите означения, но спрямо гръцкия оригинал най-близо стои цифрата 3. Големият обем на правилата е водел до последователно и прогресивно намаляване, съкращаване или разместване на текстови единици.

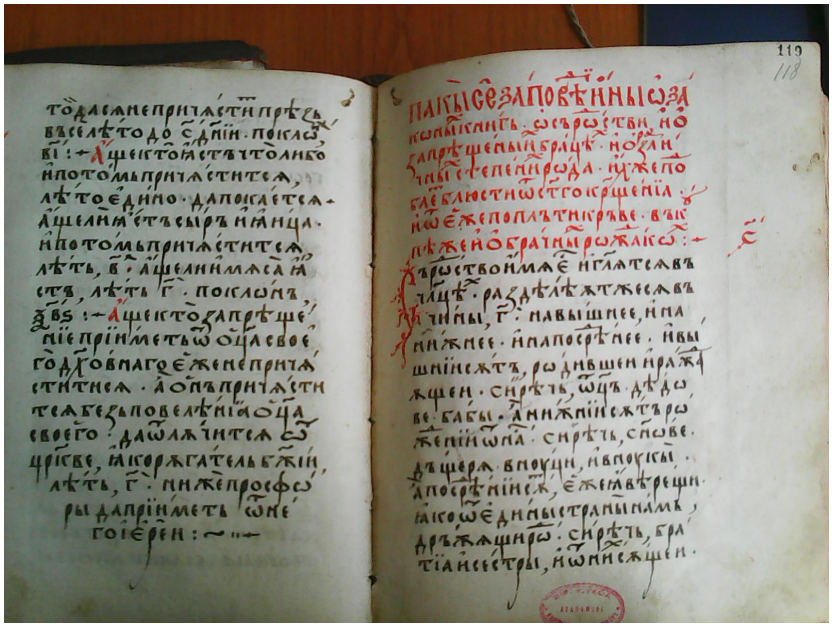
Старинен хебраизъм е лексемата **левитъ,** опростено написание от **левгитъ** ‘левит, еврейски служител в храм’, известно още в старобългарската книжнина. Тя е преминала в българския език с гръцко посредничество. Пример за активната употреба на старинни старобългарски думи е лексемата **тьма** с цифрово значение, на която се придава стойност 10 000, в случай че е употребена като числително бройно. Тя е засвидетелствана още в класическите старобългарски паметници и с право може да се нарече Кирило-Методиева лексема. Използва се и като съществително, и като субстантивирано прилагателно в значение ‘огромно

[4] Трудът е отпечатан на латински **Cotelerius, J.-B.** *Ecclesiae Graecae Monumenta*. T. 1. Paris, 1677, pp. 68–158.

количество, хиляди, с хиляди'. Неслучайно неопределеното количество поклони, дори да приемем числото 10 000, се прилага към отровителки – едно типично женско престъпление, за което виновните се каят до края на земния си живот.

Втора забележителна тенденция в паметника и неговите различни преписи е съжителството на традиционна старинна лексика и на нови облици на редица думи. Това явление може да се илюстрира със съчетаването в един котекст на следните думи: **нерадѣ́нїа своє́го и҃спакости҃.** **Нерадение** 'невнимание, безхаберие, безотговорност, неполагане на грижи' е класическа старобългарска лексема, съчетана с префигирания народноразговорен глагол **испакостити** 'навредя, причиня вреда'; **наби́е́тъ дѣ́тѧ свое и҃ напрасно оумре́тъ.** **Набити** 'набия' също е с разговорен облик, а наречието **напрасьно** 'внезапно, изведнъж', както и сродните прилагателни, е добре познато на старобългарската книжнина.

Псевдозонариният номоканон има много важно значение за юридическата книжнина на Второто българско царство, защото е добре документиран с ранни и безспорно български по произход преписи. Той продължава да се преписва активно през целия период на османското владичество, а особено плодотворна е традицията на възпроизвеждането му във Влахия и Молдова.



Препис на Псевдозонариния номоканон в ръкопис BAR MS. Slav. 636 от 1557 г., сборник със смесено съдържание, създаден вероятно в манастира Нямц, понастоящем в Библиотеката на Румънската академия в Букурец.

Название

ѝсповѣда́нїе зѣлѡ̀ поль́зно, хо́тещомоу сто́е ма́сло сты́ти въса́комоу хрїстїа́ниноу, чрн́цоу́ и бѣ́лцоу

Изповед твърде полезна при маслосвет за всеки християнин, за черното и бялото духовенство

За текста

Изповедта е преписана със среден правилен калиграфски полуустав и се идентифицира като автограф на забележителния книжовник Владислав Граматик в Требника на монах Давид от 80-те години на XV в. в библиотеката на Националния музей „Рилски манастир“. За известен период от време преписвачът и съставител на сборници, роден в Ново Бърдо, Косово, пребивава и работи в Рилската света обител. От този период се датират редица важни паметници, които той създава: *Рилският сборник* („Рилски панагерик“), съставен през 1479 г, който е с обем от 735 листа голям формат и съдържа жития, поучителни слова, беседи, включително съчинения на Патриарх Евтимий, Григорий Цамблак и Йоасаф Бдински. Именно в този ръкопис се среща един от преписите на оригиналната му творба – *Рилската повест*, или *Разказ за пренасянето на мощите на св. Иван Рилски от Търново в Рилския манастир.* Със сигурност през 80-те години дяк Владислав още е бил в обителта, за което свидетелства участието му в *Панегирика* от 1483 *г.*, съставен от българския книжовник Мардарий Рилски. Днес творчеството на Владислав Граматик наброява седем сборника, четири от които точно датирани, съхранявани в пет различни хранилища в Европа. Фактите отразяват динамиката на неговия

живот, преминал в различни краища на Балканите, в средите на различни монашески общности, при различни владетели и меценати, но неизменно в служба на книгата.

Настоящият текст е оформен като последование с литургически елементи и се извършва от седем свещеници. Той се развива като покайна формула с изброяване на греховете, *аз-форма* на изказ и силна експресия. Подобни примери са разпространени във византийската книжнина, но засега точният гръцки образец за това изповедание не е известен. То е свързано както с тайнството покаяние, така и с тайнството елеосвещение. Маслосветът може да изцелява физическа и духовна немощ, да служи за опрощаване на греховете и даване на причастие след изповед. Може да се посочи друг препис на същия текст на листове 3б–8б в требник *ЦИАИ 194* от сбирката на Църковния историко-архивен институт при Св. Синод на Българската православна църква, датиран също от XV в. Този втори препис е силно повреден.

Молитвеният текст допълва представата за дейността на дяк Владислав, но представя и важни страни от живота на средновековния човек. Изповедните молитви са като наръчник по християнска нравственост. Изброяванията на греховете в тях се срещат в различни редакции; понякога в гръцките образци се проявяват реторични похвати например хомеотелевт с натрупване на абстрактни съществителни или прилагателни с еднакво окончание.

Източник

Ръкопис 1/42, Требник на монах Давид от 80-те години на XV в., в сбирката на Националния музей „Рилски манастир“, л. 301–307.

Издания

Цибранска, М. За един молитвен текст автограф на Владислав Граматик. – *Български език*, 5, 1997/8, с. 58–63.

Tsibranska-Kostova, M. A Contribution to the History of Repentance Prayers in the Slavic South during the 15th Century. – *Studia Ceranea*, 13, 2023, pp. 137–152.

Сверяването на издадения текст с оригинала стана възможно благодарение на Архива „Българска ръкописна книга“ към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. Изразяваме специална благодарност към игумена на Рилската света обител архим. Евлогий и към цялото братство за възможността да се работи с дигитално копие на листове 301–307 от ръкопис *НМРМ 1/42* от библиотеката на манастира.

Избрана библиография

Райков, Б., Хр. Кодов, Б. Христова. *Славянски ръкописи в Рилския манастир.* Т. 1. София: Наука и изкуство, 1986, с. 73–75.

Спространов, Е. *Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир.* София: Държавна печатница, 1902, с. 30–31.

Христова, Б. Владислав Граматик и рилският книжовен център. – В: *Рилски манастир.* Юбилеен вестник.

Специално издание, посветено на научната сесия „Рилският манастир в историята и културата на българския народ“. София: Издателство на БАН, 1981, с. 7.

Наборен текст

Ѵ҃Исповѣда́нїе сѣлѡ̀ поль҃зно, хо́тещомоу сто҃е ма́сло сты́ти въса́комоу хрїстїа́ниноу, чрь҃нцоу҃ и вѣ́лцоу прѣ́жде помаза́нїа гла́вѣ, ста́вь по́срѣдѣ, се́дмы҃й сщ҃е́нникь. ѝ начьне́ть съ оу҃милие́нїемь ѝ съ стра́хомь бж҃їемь въкоупѣ́ ѝ съ сльза́ми ѝсповѣда́е се гл҃а́ти си́це[5]:~

Бж҃́твнїи ѡ҆ц҃и ѝ вл҆́кы моѝ, въсѐсщ҃е́ннїи ѝ прѣпросвѣ́щенніи, слоу́гы прѣчи́стыи҃ ѝ животво́рещїи҃ гс҃ бг҃ и спс҃а на́шего і҃ѹ҃ х҃а̀ таи́нь. є҃же а҆зь въсѐскврь҃нныи ѝ ѡ҆мраче́нныи, ѝ въсѐслоу́га̀ лоука́вомоу дїа́волоу вы́хъ въ хотѣ́нїе. призва́вшоу ми ва́сь помо́лити въсѐщ҃е́драго ѝ прѣвл҃гаго бг҃а на̀ш҃е, ѡ҆ ѝзбавле́нїи весчи́сльныи҃ и люте́їихь мои́ съгрѣ́шенїи҃ въ помаза́нїе моѐе ѡ҆каа́нные гла́вьї. па́че же въсь сѐ повре́заю прѣ҆ сты́ми ѡ҃бразы ва́шими мо́ле се ѝ призы́ваю ѝ ми́л се дѣ́ю х҃оу. по́наа мл҃рдїа ваша ста҃а ѡ҃врѣ́зѣте, и бг҃олю́бивые ва́ше слоу́хы ѝ моѐ мрь҃скые гл҃ы ѝсповѣда́нїа вънѹшитѐ. пръ́вое ѝсповѣда́нїе моихь съдѣ́а́неи, вели́кыи҃ ѝ весчи́сльныи҃ въсѣ́хь прѣвъзы́дохь безоу́мныи съгрѣ́шенїемь ѝ нечистотою, въсѣ́мь мои́м ѥ҃тво҃ ѝ дше́ю, є҃ще ѝ тѣ́ломь трьѡка́анныи ѧ҃зь бл҃а́гаго ми ѝ прѣвл҃гаго вл҆́кы моего̀ ѝ бг҃а беза́конно прогнѣ́ваxь, ꙗ҃ко ни є҃ди́нь ѡ҃ вѣ́ка съгрѣ́шы҃й. нъ҃ ꙗ҃ко вла́сть ѝ́моуще ѡ҃

[5] В ръкопис *ЦИАИ 194* допълнено: мл҃твоу до конца волещїи или е҃пко҃упь или миыхъ словеснык҃ь или попъ аще нѣ҃ словесникь волещїи да моу чьтетъ дх҃овникь а wнь по нимь да говоритъ да самь исповѣдоуетъ стыда радѝ вь мл҃тва грѣха своего и тако рекше мл҃твоу до кон҃ца та҃ почнеть масло кр҃тыти. мл҃тва.

безмѣ́рные блⷭ́ти бж҃їе, понѥ́же оу҆чени́ци є҆гѡ̀ є҆́сте, раздрѣ́шите, да́рьтѣ и҆́моуще ѿ стго̀ дх҃а, мною҆ и҆сповѣда́нные грѣ́хы. дади́те ми про́щенїе и҆ ѡ҆ставлѥ́нїе ѡ҆каа́нномоу, є҆́же хо́щоу възвѣ́стити ва́шеи сты́ни лю́тїи҆ѭ въ и҃стиноу и҆ непро́щенныѭ мои҆ѭ безако́неи. и҆ сихъ сты́ѭ млтⷱвь. сщ҃е́ничьскоую сїю҆ кни́гоу и помазанїе, въ wсщ҃е́нїе бы́вшаго ѿ ва҃ ма́сла. ѡ҆́стити сквръ́ннаго и҆ нечи́стаг҃, и҆ непотрѣ́бнаго г҃оу и҆ ва́мъ и҆ оу҆чени́кѡмь и҆ ра́бомь є҆гѡ̀. и҆ въспрїи́мѣте ме ѿ храми́ны то́го оу҆да́ливша се и҆ тѫ́жда сътво́рша се то́го оу҆честца, за безбо́жное мое҆ съдѣ́а́нїе. нн҃а бш пр҃ѣ пръчи́стыми ва́шими ѿбразы пр҃ѣсто́ю, а҆́ко на стра́шнѣмь и҆ нелицемѣ́рнѣмь соу́дищи х҃а ба҃ на́шего. сїа҆ вѣ́дѣщомоу то́моу є҆ди́номоу, и҆́же и҆ таи́наа ѿ ср҃ца и҆спы́тоуѣ ѡ҆каа́ннѣ́їе ми нечи́стоти д҃ше оу҃богые мое҆. Сїѣ́ показа́ти ва́мь хо́щоу, ѡ҃ чѣ́стнїи ѿц҃и съ смѣ́ренїемь и҆ сльза́ми мнѡ́гыми и҆ съкроу́шенною д҃шею. а҆́зь ѿкаа́ннѣ́їи ѿ прѣ́ваго възра́ста моегѡ̀ са́мь сѣ́бе безоумнїи ра́стлиїхъ. и҆ сквръ́нные и҆ нечистые плⷴти мое҆е ѡ҆дежду҆ ѡ҆сквръ́нихъ. и҆ ка́ко хра́мь бж҃їи сты́мь кр҃ще́нїемь бы́хъ, и҆ сътво́рих се врⷴтопь нечи́сть и҆ сквръ́нынь разбои́никѡ҃, нн҃а стїи҆ мои҆ вⷭ́кы и҆ ѡц҃и, въса҆ гла́ти не и҆́мамь за нⷴкыи҆ зде҆ ра́вно пр҃ѣстоещїи҆ на́мь, да не как҃ наоу́читель боудоу имь безако́нїю вели́коу. и҆ и҆́ныѭ на то҃ ражⷴгоу. и҆ въмѣ́сто ѡ҆злобле́нїа поне́соуть оу҆милѥ́нїе. є҆ди́н бо҃ па́че въсⷴ́хъ зе́мльныѭ съгрⷴ́шиѭ лю́то. нъ̀ пръмльчю и҆ съкры́ю. про́чаа же злаа́ и҆сповⷴ́даю, и҆ въ҆пїю дрьзновенно ѿ оу҆чени́ци и҆ сщ҃еници г҃и҃. не бы҃ дн҃ь и҆ не бы҃ но́щь ниже҆ паквы чась, въ нже не ѡбрⷴ́тох се грѣ́хоу ра́ботае. а҆ соу́да бж҃їа и҆ часа съмрьтнаг҃ николи́же на оу҃мь не прїе́х. ѿ ю҆наго ми възра́ста да́же и҆ до нн҃а оу҆го́дїе тⷴлесное съвръ́шаю. когда҆ пръюводⷴ́а́нїе. ѡ҆вогда҆ блоу́дь. и҆ногда҆ моужелоⷤ́жїе и҆ крьвомⷴ́сїе. нⷴкогда҆ скотолоⷤ́жїе, роукоблоу́дїе мнѡ́гажи҆ мнѡ́го, и҆ въса́кые пога́нїе стра҃ а҃зь непотрⷴ́бныи съдⷴ́ахъ, не тⷴкмо ѡ҆тро́чище ра́стлихъ, нъ̀ и҆

дрⷭ҃гаа силнѣишаа. не тькмо мою҆ дш҃ⷭ҃ ѻ҆скврьнꙗ, нъ҆ и҆ сихъ сїими злобами дїаволу прѣдахъ. и҆ мно҃ⷭ҃ѣ ины́хъ дше҃ ѿ҃ ба҃ ѿтоужди҆ наоу҆чєнїемь моимь лоукавы҃, къ грѣхоу приводеще ихъ по въсегда҆ на дѣланїе злобное и волю дїаволю потыкае ихъ. нижѐ дше҃гоубїа непричестьнь бы́хъ. и҆ є҃ще вльхованїа и҆ чародѣанїа и҆ дроугаа къ симь безмѣстна мнѡгаа оувы мнѣ съдѣвае, повѣ҆женїю въсакомоу ѿда́х се ѡ҆каанньїи҆ а҃зь. ѡ҆каанне и҆ грѣшныи въ вьсѣ҆ члвц҃ѣ. оумножише се паче власть главы моѥе безаконїа моа҆, възви҆гноути помраченнѣи очи мои҆ на нб҃са не смѣю. ѿ҃ стоудны҃ и҆ прокле́ты҃ дѣ́ль мои҆. кѡа оубо и҃ зло́ба ю҆же а҃зь не сътвори҆ и҆ не тво́роу па́че и҆ досе́лѣ дн҃ь. кое҃ и҃ зло҆ е҃же азь не въѡ҆бразихъ. и҆ на въсакь ча҃ е҃же въѡ҆бражаю въ ѡ҆каа́нноую мою҆ дш҃ⷭ҃. коѥ҆моу безаконїю и҆ ѻ҆скврьнєнїю и҆ нечи́стотѣ не бы́хъ а҃зь оугодникь и҆ наоучи́тель. и҆ ка́ко мо́гоу покаати се ѿ҃ мои҆ дѣ́ль нечи́стїи҆, и҆ ѿ҃ ины́хъ и҆хже наоучихъ равнодѣлаютъ и҆ тїи҆ покаанїю и҆ и҆сповѣданїю несъмыслєщоу ми, е҃же съдѣахъ а҃зь лоукавыи. не тькмо съ члчьскымь и҃твомь тоужаа бо҃у сътво́рихъ. нъ҆ и҆ съ ско́то҃ а҃зь оунилїи, клеве́тникь. а҃зь лъжныи съхранитель. а҃зь хоулникь и҆ прѣкле́товникь. грьдыне и҆ смѣхоутво́рьць и҆ дѣла́тель. по҆смѣхливь пїаница, блоудникь. чрѣвоу ра́ботае. мнѡго съна трѣвоуе, мрьзькь ненави́стникь. сребролю́бьць. златолю́бьць. и҆мєнїа мнѡга лю́бе, ка҃ко҃ никто́ же ѿ҃ члкь: славолю́бьц҆ тьщесла́вникь, хоулникь, лоука́вь бра́тоненавистни҆к, по҆хы́бникь самохо́тникь, гнѣ́вливь. ско́рыи злодѣи, и҆ посоу́плень. скорогаьць. самогаьць. та́ть хы́щникь, непра́ведникь лоукаводобы́тникь, нъ҆ на въсѐ ли стра́сти хо́щоу гла́ти, и҃же ѡ҆бла́дают ми ѡ҆каа́нною дше҃ю и҆ тѣло́мь. ѡ҃ моа҆ безаконїа. ѡ҃ моа҆ съдѣа́нїа лоука́ваа, тво́реннаа мною҆ лоука́вымь и҆ пога́нимь. и҆ помы́шлꙗю оутаю ли се дн҃е ѻ҆ного и҆ но́щи, въ нь҆же съдѣа҆ зла҆а и҆ лоукаваа моа҆ дѣ́ла. нъ҆ вѣ́дѣ

ѝзвѣ́стно, ѝ сїѧ̀ ме хо́тѣ ѡ҆бли́чити. ѝ ѝспове́дѣ на мѧ̀ безако́нїа моа̀, ѝ́же нн҃а нехо́тѧщоу ми гл҃ю бг҃оу ѝ ва́шои сто́сти. не оу҆мль́чит бо тогда̀ ни дн҃ь ни но́щь, нижѐ паки́ ча́сь. въпи́ѥ съ а҃гг҃лы҃ѡ҆ его̀ мѧ̀ сквр҃ьнnаго. ѝ гдѣ̀ оу҆кры́ѥти се ѝлѝ оу҆бѣгноути и҃мамь, землѧ̀ ѝ нб҃о ѝ слн҃це ѝ мц҃ь ѝ звѣ́зды̀ ѝ мо́ре ѝ рѣ́кы̀ ѝ безн҃ы̀ѣ̀ възы҃ѡ҆ю̀ на мѧ̀. ѝ се́го радѝ вѣ́мь бг҃ода́рованныи вамь ѿ ба̀ да́рь ве́зати ѝ рѣ́шити виныѣ̀ члв҃ьскыихь съгрѣ́шенеи. ѥ́же бо̀ свежете на земли, ѝ на нб҃сехь свезано ѥ҆́. ѝ ѥ́же раздрѣшите на земли, раздрѣшено ѥ҆́ ѝ на нб҃сехь. ѝ призва́ ва́ше бг҃олювїе ѡ҆ чѧ̀стнїи ѡ҆ц҃и, ꙗ҆ко да млр҃даго ѝ прѣвлг҃аго ба̀ помолите ѡ҆ мнѣ̀ окаанно҃. ѝ да́сте ми раздрѣшенїе и прощенїе моимь грѣхомь. мнѡ́го бо̀ можеть млт҃ва праведнаго. вѣ́сего бо себе непотрѣ́бна сътво́рихь бг҃оу и члв҃кѡмь. вьса́кь оу҆ дь ѡ҆скверн҃ихь ѝ ра́стли ѝ ѝстѣ́щихь. ѝ бы́хь дѣла́тель въ вьсѣ́мь дїавлоу. ѝ ве́щьше ѝ́хже ѝзг҃лахь съдѣ́ахь, непотрѣ́бныи ѝ нечи́стїи и въсѣѡ҆каа́нныи а҃зь. нижѐ прѣста́хь когда не дѣлае беза́конное дѣло̀ съ тоуждїими жена́ми ѝнноѐзы́чныѣ̀ми. ѝ съ моу́жьскыми дѣ́тми. оу҆ве́дающе въ ср҃ци̑ моѣ́мь лоука́ваа ѝсплете́нїа непотрѣ́бнаа ѝ мрь́скаа съвлажне́нїа. тѣ́ло же смра́дное моѐ, оу҆кра́шаю вьсею силою моею и пищею и тоу́кѡмь. ѝ вонѣ́ми самово́нными вьса́кыми ѝ мнѡ́гыми смѣ́шеными ѧрѡ́маты. да си́це привлѣ́коу въ тлѣ́нїе дш҃е тоу́ждыихь. нъ ѝ́же ѝ стра́ха бж҃їа нико́лиже прѣ҆ ѡ҆чима мои́ма поста́вихь. да въспомѣ́ноу соу́дища бж҃їа, ѝ възда́нїа съдѣ́анныхь мои́. тысоу́ще тысоущами кра́ти себе проклина́хь, въ ѥ́же прѣста́ти ми ѿ лоука́вы҃ѣ̀ дѣ́ль мои́, ѝ пакѝ по вьсѐ ча́сы прѣстоу́пникь кле́твѣ ѡ҆врѣтах се. ѝ ѥ́гоже зрѣ́хь тво́реща млт҃ы́ню. по́сть ѝ вдѣ́нїе, то҃ ѥ́лико по си́лѣ моѐи ѿвраща́ ѿ пѧти пра́ва, ѝ моеѝ погановсти оу҆ча́хь ѝ привла́ча̀ ѡ҆соу́ждае ѝнѣ́хь, а҆ са́мь осоу́ждень є҆смь въ вьсѣ́мь по҃вѣ́нь вѣсѣ̀мь вы́хь, ѝ съ вьса́кымь тьща́нїѥ́мь са́мь сѣ́бе оу҆да́лихь ѿ ба. тѣ́мь҆же го́сподїе и вл҃кы ѝ

слоу́жителїе бж̃а вы́шнѣаго, оу̓щедрите ме смѣ́реннаго и̓ оу̓ни́лаго. и̓ако́же хс̃ влоу́дницѣ о҃ноу̓ и̓ разбо́иника прїе́ ма́лаго ради́ и̓сповѣ́дани́ѣ. си́це и̓ вы̀ хп̃о҃вници и̓ ме́не приӥмѣ́те и̓ прости́те. и̓ приве́дѣте въ ѡ̓тра́доу, ѿ нѣ́еже и̓зы́дохъ безоу́мнїи. и̓ да́роуите ми прощє́нїе и̓ ѡ̓ставлє́нїе грѣ́хѡмь и̓́хже и̓сповѣ́дахъ. и̓ спо҃бите ме сты́ми ва́шими мл̃твами се́го прѣсты́го ма́сла помаза́нїю. и̓ помолите въсѐвл̃наго и̓ незло́бливаго бж̃а и г̃а на́шего їу̓ хр̃а да въспрїи́метъ ѿ топлоты сїѣ̀ пока́нїе моѐ прино́симое. и̓ спо҃вите ме причє́стника вы́ти сты́хъ ѐго̀ и̓ прѣчи́сты́ и̓ стра́шны́ и̓ бескрѣ́вны́ та́инъ. да и̓ а҃зъ дрьзнове́нно съ ва́ми въспо́ю и̓ прославлю̀ и̓́ме ѡ̓ц̃а и̓ сн̃а и̓ ст̃го дх̃а. нн̃а и̓ пр̃но и̓ въ вѣки вѣ́кѡмь а҃ми́нь.

та́же прїи́дѣте поклони́м се цр̃ю на́шемоу̓ г̃оу. в҃ и̓ ѱалѡ̏, ѕ҃. оу̓слиши г̃и пра́вдѣ ⷨ҃ю и̓ по се́мь про҃ и̓ а҃пл̃ы. ї є҃вл̃ї́а, съ мл̃итвами по ре́доу:~

Превод

Изповед твърде полезна при маслосвет за всеки християнин, за черното и бялото духовенство. Преди помазването на главата, изповядващият се да застане посред седем свещеници и да започне с умиление и страх от Бога и заедно с това, проливайки сълзи, да се изповядва, говорейки:

Божествени отци и владици мои, всесвещени и препросвещени, слуги на пречистите и животворящи тайни на Господа Бога и нашия Спасител Иисус Христос. Аз, всесквернията и помрачен и всеслуга на лукавия дявол, изпаднах в желание Вас да призова и да помоля всещедрия и преблаг наш Господ за избавление на безчислените и люти мои съгрешения, като бъде помазана моята окаяна гла-

ва. Ето, повече от всичко падам пред светите Ваши образи, молейки се, призовавайки и умилявайки се пред Христос, с подобаващото Ви милосърдие отпуснете и с боголюбивия Ваш слух моите мерзки изповедни думи чуйте. Първо, изповед за моите дела, големи и безчислени, с които аз, безумният, всичко надминах в грях и нечистота, с цялото си естество и душа. А още и с тялото си, аз, трижди окаяният, беззаконно разгневих благия и преблагия ми господар и Бог, както никой друг съгреших. Но понеже заради Божията безмерна благодат Вие имате власт като негови ученици, опростете ми греховете, имайки дар от светия Дух, опростете изповядваните от мен грехове, дайте на мен окаяния прошка и опрощение. На Ваши свещенства ще известя истински страшни и непростими беззакония. И в тези свещени молитви и в тази свещеническа книга и помазание, чрез освещението от Вас на маслото, да се освети и сквернията и нечист и непотребен на Бог, на Вас и на неговите ученици и раби.

Приемете мен, който от храма се отдели и стана чужд поради безбожните си дела. Сега пред пречистите Ваши образи заставам като на страшния и нелицемерен съд на Бога, който единствен знае всичко, който може да почувства сърдечната тайна на моята окаяна, нечиста и бедна душа. Искам това да Ви покажа, о, честни отци, със смирение, много сълзи и съкрушена душа, аз, окаяният, който още от най-ранна възраст безумен сам себе си в блуд въведох. Със скверна и нечиста плът моята одежда осквернних. Как на светото кръщение бях храм Божи, а станах нечиста и скверна яма за разбойници. Сега, свети мои владици и отци, няма всичко да кажа заради тези, които са ми равни и са сред нас, за да не им стана учител в беззако-

нията или към това да ги подтикна, нека да носят умиление в себе си вместо озлобление. Най-много аз единствен от смъртните съгреших люто, но ще премълча и ще скрия някои грехове, а други злини ще изповядам.

Издигам дръзновено глас, о, ученици и свещеници Господни, нямаше ден, нито нощ, нито час, в който да не работех за греха, а съда Божий и смъртния част в ума си не приех. От млада възраст даже и до сега мисля за телесното си удобство – кога прелюбодеяние, кога блуд, понякога мъжеложство и кръвосмешение, понякога скотоложство, ръкоблудство много пъти и всякакви нечисти страсти аз, непотребният, сътворих. Не само че с деца съблудих, но и с други по-силни. Не само своята душа оскверних, но и тях с тези безбожия на дявола предадох. И много други души от Бога отчуждих с тези мои лукави примери, които ги водеха към греха, да следват винаги делата и волята на дявола. Нито пък към душегубието бях равнодушен, защото на магии и чарове и на такива подобни непристойни дела се отдадох, горко ми, и от тях бях победен.

Аз, окаяният и грешен, умножиха се повече от космите на главата ми моите беззакония. Да вдигна към небесата своите помрачени очи, не смея поради срамните и проклети мои дела. Каква ли злина не направих и не правя и до ден днешен, кое ли зло не си представих и всеки час си представям в моята окаяна душа! На кое ли беззаконие и осквернение и нечистота не бях аз угодник и учител. И как мога да се покая за всички мои нечисти дела, които причиних и на другите, които научих също така да правят като мен! И те трябва да се покаят и да се изповядат като мен за всички грехове. Греховете, които аз, лукавият, из-

вършиx. Не само присъщото на човешкото естество и чуждото на Бог сътворих, но и със скотове съгреших. Аз, лъжливият съхранител, аз, хулникът и произнасящият клетви, на гордостта и на смеха творец и създател; смеещ се пияница; блудник; чревоугодник; този, който спи много; мерзък ненавистник; сребролюбец; златолюбец; който обича много материалното; като никого от смъртните бях славолюбец; тщеславен; хулител; лукав братоненавистник; ласкател и своеволник; гневлив, злодей със злобен поглед; който яде бързо и тайно от другите; крадец, хищник, неправедник, който добива успехите си с лукавство. Но за всички свои страсти ли да говоря, които обладават моята окаяна душа и тялото ми? О, мои беззакония, о, мои лукави дела, сътворени от мен, лукавия и езичника! Като си помисля, не ще мога да скрия оня ден и нощ, в които извърших всичките мои зли и лукави дела, но ще ги направя известни. Всичко това е обвинение към мен, когато сега се изповядвам пред Вас, колкото и да не искам пред Бог и пред Вашата святост да не мълча, защото нито ден, нито нощ, нито в някой час аз, скверният, не мога да не надавам стон. И къде ще се укрия или избягам? Земята, небето, слънцето и луната, и звездите, и морето, и реките, и бездните ще крещят върху мен.

Затова споделям с Вас, които от Бога имате дара да опрощавате греховете на хората, и което развържете на земята, ще бъде развързано и в небесата, и което опростите на земята, ще бъде опростено и на небесата. Призвах Вашето боголюбие, о, честни отци, за да помолите милосърдния и преблаг Бог за мен, окаяния, и да ми дадете опрощение на греховете. Много може да направи молитвата на праведния. Изцяло се направих непотребен за Бога

и за хората; всеки свой орган оскверних, покварих и изтощих. И бях последовател във всички дела на Дявола, и още повече неща изговорих и направих, аз, непотребният и нечист и окаян, нито престанах да извършвам беззаконни неща с чужди иноверни жени; с малки момчета влях в сърцето си лукавите мрежи на непотребните и мерзки съблазни. Моето смрадно тяло украсявам с цялата си сила, с храна и сласт, и с всячески самовонни и много смесени аромати, та така да привлека към тлен всичко чуждо на духовното. Но как така пред очите си не поставих Божия съд от страх към него! Не си спомних за Божия съд и възмездието за сторените дела! Хиляда хиляди пъти проклинах себе си и се заричах да престана да извършвам тези лукави дела, но пак до днешния час престъпвах своята клетва и когато виждах някого да дава милостиня, пост и бдение, отклонявах го от пътя на правдата и го учех неправедно и привличах другите към това; осъждайки другите, сам осъден бях, защото във всичко на бесовете бях подобен и с всички усилия сам себе си отделих от Бога.

Затова господари, владици и служители на вишния Бог, проявете щедрост към мен, смирения и унилия, както Христос прие изповедта на блудницата и на оня разбойник. Така и Вие, христоподобници, приемете ме и ми простете и приведете ме към опрощението, от което се отделих безумният аз. Дайте ми в дар опрощение на греховете, които изповядах пред Вас. Удостойте ме със светите Ваши молитви на помазването със светото масло и помолете всеблагия и незлоблив Бог и Господ наш да възприеме със сърцето си това мое покаяние, което принасям. Окажете ми милостта да стана съучастник на неговите пречисти, страшни и безкръвни тайнства, та и аз дръз-

новено с Вас да възпея и прославя името на Отца и Сина и Светия дух, сега и винаги и из века във век. Амин.

И също така „Елате да се поклоним на нашия цар и господ“, възгласи и 16-ти псалм „Чуй, Господи, правдата ми“ и след това прокимен[6], от Апостола четения, от Евангелието четения и молитвите по реда си.

Някои езикови черти

Най-съществената особеност на този тип текстове е богатото лексикално съдържание. В текста са засвидетелствани редица абстрактни съществителни и имена на лица, включително сложни думи, чрез които се описва номенклатурата на човешките грехове. Друга група лексеми очертават противоположните положителни характеристики, които притежават светите отци от клира, пред които се изповядва грешникът. Така се създава палитра от имена на лица и епитети в две семантични гнезда. Изброяваме най-характерните по азбучен ред:

Отрицателни нравствени понятия:

А. Названия за лица според вида на греха и негативни епитети към тях: **блѫдьникъ**, **братоненавистьникъ**, **вьсескврьнъ** ‘изцяло осквернен, мерзък, долен, нечист’, **вьсеслоуга диаволоу** ‘във всичко слуга на Дявола’, **вьсеокаѩньнъ** ‘всеокаян’, **златолюбьць**, **клеветьникъ**, **лъжьнъ съхранитель** ‘който фалшифицира и лъже, не пази повереното му за съхранение’, **лѫкаводобъıтьникъ** ‘който мами за материална изгода’, **ненасъıтьникъ**, **неправедьникъ**, **пиѩница**, **подъхъıвьникъ** ‘ласкател, раболепник’,

[6] Прокимен – част от псалм, която се чете на определено място в богослужението.

прѣклетъвъникъ ‘който кълне и проклина, изрича лъжливи клетви и проклятия’, **самохотьникъ** ‘който своеволничи, себичен’, **самоѣдьць** ‘който яде сам, отделно от братството’ или ‘алчен, себичен’, **славолюбьць**, **скороѣдьць** ‘който е лаком и яде бързо’, **смѣхоутворьць** ‘който говори непристойни, смешни неща’, **сребролюбьць**, **трьокаганьнъ** ‘трижди окаян’, **хоульникъ**, **хъщникъ** и др.

Б. Названия на грехове: **влъхованиѥ** ‘магьосничество’, **доушегоубиѥ** ‘убийство или друг начин за погубване на душите’, **кръвомѣсиѥ** ‘кръвосмешение’, **мѫжеложиѥ** ‘содомия’, **прѣлюводѣаниѥ** ‘прелюбодейство’, **ржкоблѫдиѥ** ‘ръкоблудство’, **скотоложиѥ** ‘бестиалия’, **чародѣаниѥ** ‘приготвяне на отвари за магическо въздействие’ и др.

В. Положителни нравствени понятия: **вьсесвѧщенъ, вьсещедръ, животворѫщь** (**животворити**), **прѣблагъ, прѣпросвѧщенъ, прѣчистъ, христоподобьникъ** и др. Прави впечатление, че още от старобългарския период в развоя на книжовния език сложните думи с първи компонент **вьсе-** от обобщителното местоимение **вьсь** ‘всеки’, съдържат идеята за цялостност, пълнота и висша степен на проява на положителния или отрицателен признак, който назовават. С подобен характер са сложните думи с първи компонент **прѣ-**. И двата словообразователни типа са стилистична особеност на стария език и са останали продуктивни в днешните книжовни думи *всемирен, всемогъщ, всесилен, всеослушание*, *прекрасен, премъдрост* и др.

Название

Трето чудо от Чудесата на св. Димитър от Йоан Ставракий – Чудото с ключаря Онисифор

За текста

Йоан Ставракий е бил дякон и хартофилакс в църквата „Св. Димитър“ в Солун през последните десетилетия на XIII в. Той е автор на сборник с 22 чудеса на св. Димитър, патрона на града. Чудесата на св. Димитър са всепризнат извор за българската и балканската история както от предхристиянския период, така и от епохата на Латинската империя в Константинопол (1204–1261). Най-популярни от сборника на Йоан Ставракий стават две чудеса, които са известни единствено по неговите преписи. Първото разказва как светецът наказва цар Гавриил Радомир, син на цар Самуил и български владетел за кратко през 1014–1015 г. (14-то поред в гръцки); второто е първостепенен източник за обсадата на Солун от цар Калоян (1197–1207) и неговото убийство (21-во поред в гръцки). И двете са привлекли отдавна вниманието на българската историческа наука. Те са издавани в новобългарски превод по гръцкия оригинал в т. 10 на ГИБИ (ГИБИ 1980: 127–128; 128–132). Сюжетите на някои други слова от сборника на Йоан Ставракий са познати от по-рано възникнали сборници с Miracula Sancti Demetri. Хартофилакс Йоан събира и обобщава легендите за св. Димитър, възникнали до XIII в., но вече не от позициите на очевидец на събития от VII–IX в., а като ги преразказва по-кратко и без редица детайли. Така той постъпва и с предложеното тук трето поред чудо.

Сборникът на солунския хартофилакс Йоан Ставракий от XIII в. е послужил за превода на цикъл чудеса в южнославянската традиция. Този превод е запазен само в два преписа:

1. Рилският панегирик на Владислав Граматик от 1479 г., ръкопис *НМРМ 4/8* от Националния музей „Рилски манастир“, л. 223б–244б съдържа 111 творби от различни византийски автори, някои от които преведени още през XIV в. (Христова 1996: 64–109).

2. Ръкопис *ОР Вяз. Q.279* от Руската национална библиотека в Санкт Петербург, описван като Сборник със съчинения за Димитър Солунски от 80-те години на XV в. Ръкописът вероятно произхожда от Рилския манастир и понастоящем е дигитализиран[7]. Той също е автограф на Владислав Граматик. При това творбите в този сборник почти изцяло са ориентирани около култа към св. Димитър. В него се съдържа, освен преводният цикъл от Йоан Ставракий (л. 29а–128б), Похвално слово за св. Димитър на Григорий Цамблак и Похвално слово за същия светец от Димитър Кантакузин. Цикълът се предхожда от две мъчения на св. Димитър до л. 29а (Христова и др. 2009: 195–198).

Следователно интересите на дяк Владислав към балканския светец никак не са случайни. Те са обусловени от конкретната историческа действителност и поредната нужда от закрилата на солунския чудотворец срещу османската инвазия. Засега един от най-важните въпроси – дали Владислав Граматик е компилатор, съставител или и

[7] https://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?ab=053227FB-06B2-43D8-B9F4-AA34E8E4AD35.

преводач, не може да получи категоричен отговор поради липса на целенасочени изследвания. Мнение, че именно той е превел Чудесата на св. Димитър от Йоан Ставракий, е изказвано в науката; едновременно с това съществува предположение, че е поддържал връзки с молдовския манастир Нямц, където оцелява търновският масив от жития и похвални слова за светците, обобщени на календарен принцип в така наречената колекция „Студион“, и е възможно да е ползвал готов превод (Tapkova-Zaimova, Bojčeva 1997: 168). Не е без значение фактът, че в Рилския панегирик се съдържат още четири творби, посветени на солунския светец (Христова 1996: 85–87). За една от тях, Метафрастово Житие на св. Димитър с ограничено разпространение в календарните сборници, Кл. Иванова предполага, че е превод на самия Владислав и е свързано с Рилската книжовна школа (Иванова 2006: 374–375). Тези изследователски търсения показват колко сложен засега остава отговорът на поставения въпрос, но и акцентират върху специфичния контекст на поява на Чудесата на Йоан Ставракий в българската книжовна традиция.

През 1940 г. атонският монах Йоаким Ивирит, роден в околностите на планината Хортач (Хортиатис) в района на Солун и замонашил се в манастира Ивирон, издава гръцкия оригинал на Чудесата на св. Димитър от Йоан Ставракий по препис от XIV в. от манастира, в който служи.

Източник

Рилски панегирик от 1479 г., Национален музей „Рилски манастир“ *НМРМ 4/8*, л. 223б–244б. Изразяваме

специална благодарност към игумена на Рилската света обител архим. Евлогий и към цялото братство за възможността да се работи с дигиталното копие на листовете от ръкописа.

Издания

Гръцки текст у **Ιβηρίτης, Ι.** Ιωάννου Σταυρακίου λόγος εις τα θαύματα του Αγίου Δημητρίου. – *Μακεδονικά*, 1, 2017, pp. 324–376 (преиздание от 1940 г.). Частично издание и преразказ на някои чудеса по Рилския панегирик може да се намерят у **Качановский, В.** Славянский список описания чудес св. великомученика Димитрия Солунского, 1479 г. – *Христианское чтение*, 1–2, 1883, с. 246–284.

Избрана библиография

ГИБИ 3: Чудеса на св. Димитър. – В: Извори за българската история. Т. 6. *Гръцки извори за българската история.* Т. 3. София: Издание на БАН, 1960, с. 93–168.

ГИБИ 5: Чудеса на св. Димитър. – В: Извори за българската история. Т. 9. *Гръцки извори за българската история*. Т. 5. София: Издание на БАН, 1964, с. 303–305.

ГИБИ 10: Чудеса на св. Димитър. – В: Извори за българската история. Т. 22. *Гръцки извори за българската история.* Т. 10. София: Издателство на БАН, 1980, с. 127–132.

Иванова, Кл. Агиографски и панегирични произведения за св. Димитър Солунски в южнославянските календарни сборници. – В: *Studia Balcanika. 25. Византия–Балканите–Европа.* Изследвания в чест на проф. В. Тъпкова-Заимова. София, 2006, с. 371–386.

Христова, Б. *Опис на ръкописите на Владислав Граматик*. Велико Търново: ПИК, 1996.

Христова, Б., В. Загребин, Г. Енин, Е. Шварц. *Славянские рукописи болгарского происхождения в Российской национальной библиотеке – Санкт-Петербург*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2009.

Христова, К. Редки сложни думи в шест слова за блага вест в Рилските сборници на Владислав Граматик и Мардарий Рилски. Речник-индекс. – *Филологически форум*, брой 2 (8), година IV, 2018, с. 55–72.

Tapkova-Zaimova, V., P. Bojčeva. Le logos de Jean Staurakios en l'honneur de Saint Démétrius et sa traduction bulgare attribuée à Vladislav le Grammairien. – *Revue des études sud-est européennes*, 3–4, 1997, pp. 159–170.

Наборен текст

Рилски панегирик от 1479 г., л. 227б–228а. Текстът е напълно идентичен с ръкопис *ОР Вяз. Q. 279,* л. 48а–50а.

Нъ оубоѥже о прозмонарїи. онисифорь имѣ моужѳ. которѳ не оудивлѧѣ дшоу, ежѣ оужасныими вѣщьми. въвѣрень бѣ въсѣчъстноую сѣ мнка ракоу. и строитель мничьскаго раа роукоположи се. и храните въчини се, въ нѣмже и сладчаишаа обитааше пчела хва. нъ оубо свѣщи приношааховъ се на къжѳ днь, иже чюдесь лѣтанїемь, съ многымь обылїемь, ако цвѣтѡвь благочъстивы. онь же, акоже бездѣлнаа пчела краде въносимые. и бѣ оубо соудѳ онисифорь нарѣнїемь ни по чесом же къ семоу дѣанїемь, аже дѣль носе приладнаа. ласкрѣствоваше бѡ о свѣшахь ѣлико днїи, и сїѣ крадѣше. и своѣ творе не прѣсташе. авлаѣт се нѡщїю мнико томоу. и въ страхь вълагаеть прѣщенїемь,

свѣщамь краденїа а҃ще не прѣстанеть кра҃жи храма слоужитель. ѿстоупаетъ никакоже. пакѝ видѣнїе мни҃чьско ѝ пакѝ прѣщенїе нощное, прѣваго жестоочаишее, не прѣстаа҃ше кра҃жди. что̀ е҃же ѿсоудѧ. моужїе ѿ нѣкоудѧ бл҃гочт҃ивїи, свѣщи велики принесо́ше мни҃коу. прозмонарь же, вѣше вѡ̀ на свѣщи зїа҃е ѝ ненасы́щаемь, а҃бїе ѿи҃млѣ сїѐ съвы́ше ра́кы. ѝ о҃вь оубо̀ имѣше е҃ще въ роукахъ свѣщи. мни҃кь же ра́кы изъвъноутрь, гла́сь гро́мовьнь съ е҃ликою си́лою испоу́щаеть. гласъ же, пакѝ та҃же о҃нисифѡ́ре пакѝ; въстрепета къ вьздоухоу неокорь, си́лою громо́внаго о҃ного мни҃чьскаго гла́са възглаше́нїемь. ѝ къ землѝ пакѝ па́даеть. безгла́снь же прѣвы́сть на мнѡгы ча́сы. я҃ко оубо̀ по ма́лоу дивнаго о҃ного мни҃ка зоучанїа, по ма́лоу въ себѣ̀ прихо́ждааше, тогда̀ же тогда̀ грѣхъ съма́траше. ѝ о҆ кра́жди ѝлѝ с҃ще́нноста́тьствѣ себѣ̀ зази́раше. и҆сповѣ́дааше оубѡ̀ а҃бїе грѣхъ мни҃коу. ѝ проще́нїе мо́лѧше оулоучити. оубо̀ ѝ е҃да̀ погрѣ́ши проще́нїа; ника́коже. въста̀ вѡ̀ а҃бїе. ско́рое я҃ко ра́зоумѣ мни҃чьское проще́нїе, ско́ростїю и҃же въ ти́шиноу ѿ метѣ́жа въноутрьняго ѝ оу҃ставѡ̀ ѝ тѣчїю не мни҃ка слы́шати не́пщеваше о҆нѡ̀ бг҃овѣ́щанное е҆мь ре́щи, Сѣ здра́вь бы́ не к то́моу съгрѣ́шаи• Да прїи́дѣмь а҃ще мни́т се чю҃дѣа́нїю, ѝ къ и҃номоу. ѝ ѝ (!) къ дроу́гомоу пакѝ, ѝ пакѝ на и҃но. ѝ ѿ о҃ноудѧ на дроугѡ̀. ѝ да́лѣише да шѣ́ствоуемь. и҃же на сїѐ чюдодѣ́истьвь то́ка, мни҃коу на́мь пр҃ѣти́чющѧ же ѝ го́товещоу. нъ гдѣ̀ ми ѝ е҆зы́кь ѿгньныи, и҃хъже вѣ́сть о҆дьжа́ти съвы́ше дѡи҃нымь и҃же дха҃ си́ла. гдѣ́ же ми простра́нъство прѣмоудрѡ́сти ѝ ра́зоума. я҃же соломѡ́на възы́мает се, я҃ко да въ сказа́нїе оупростра́ню се, я҃ко сковати ми се ѝ о҆востри́ти се къ пѡвѣ́сти чю́десь хва҃ мни҃ка. я҃ко бл҃гопоа́сьнь я҃ко о҆рѣль, я҃же ѿ коньцъ̀ въ концѝ знаме́нїа се́го ѝ чю́деса, лѣ́танїемь сло́ва повѣ́мь ѝ възвѣ́щоу•

Превод

Но нека и за прозмонара, чието име бе Онисифор, да кажем. Чия ли душа не се удивлява от ужасните неща, които той направи! Той бе натоварен да пази всечестната рака на мъченика и бе ръкоположен да бди над мъченическия рай, където обитаваше най-сладката пчела Христова. Там свещи се носеха всеки ден, сякаш по чудо долитаха като благочестиви цветове и треви. А той като безделна пчела крадеше приносите. И вършеше тези дела Онисифор с цел да се облагодетелства лично. Той крадеше свещите, изпълваше го алчност и не преставаше. Тогава през една нощ му се яви мъченикът и го изпълни страх от неговата заплаха, ако не престане с кражбата на свещи като служител на храма. Но той не отстъпи от деянието си.

Тогава пак светецът се появи като нощно видение с предупреждение, още по-жестоко от първото. Но кражбата не преставаше. Какво тогава? Благочестиви мъже отнякъде принесоха големи свещи за мъченика, а прозмонарът не се насищаше и бе зинал[8] да вземе повече, затова тутакси отне от раката донесените свещи. Но докато още ги държеше в ръце, отвътре се чу громовният глас на мъченика с все сила „Пак ли, Онисифоре, пак ли?“. Потрепера прозмонарът от силата на това громовно възглашение и на земята падна. Така пребиваваше безгласен много часове. Малко по малко се съвзе от дивния възглас[9] на мъченика и

[8] В оригиналния текст **на свѣщи зѣае** съответства на днешния глагол *зинвам, да зина,* метафорично да отворя уста от лакомия, с желание да погълна колкото се може повече.

[9] **Зоүчаниѥ** – силен звук, вик. Сродно с диалектния глагол *зукам, зуквам* ‘разревавам се с цяло гърло, писвам’, в стария език **зоүкъ** ‘звук’.

дойде на себе си. Тогава си даде сметка за своя грях, обвиняваше се за кражбата на свещени предмети и се изповядваше на мъченика, молейки за прошка. Нима няма за прегрешението прошка! Скоро стана и като разбра, че ще получи опрощение от мъченика, бързо от вътрешния метеж се съвзе и слушаше само нашепванията на мъченическия глас с боговещаните слова „Ето, вече си излекуван от греха и не съгрешавай повече“.

А ние да идем към друго чудо, после към друго и след това на друго, да пътешестваме по-нататък по течението на чудодействията, които мъченикът ни е подготвил и поставил на пътя ни. Но где ми е огненият език, който чака да го полее дъждът свише с достояние и с духовна сила! Где ми е пространството на премъдростта и разума като на Соломон? Нека да мога да не се скова, а да се разпростра и да обостря сетивата си, та да съм обвит с пояса на благодатта и да разкажа за чудесата на Христовия мъченик и като летящ орел от край до край да ги обхвана и възвестя.

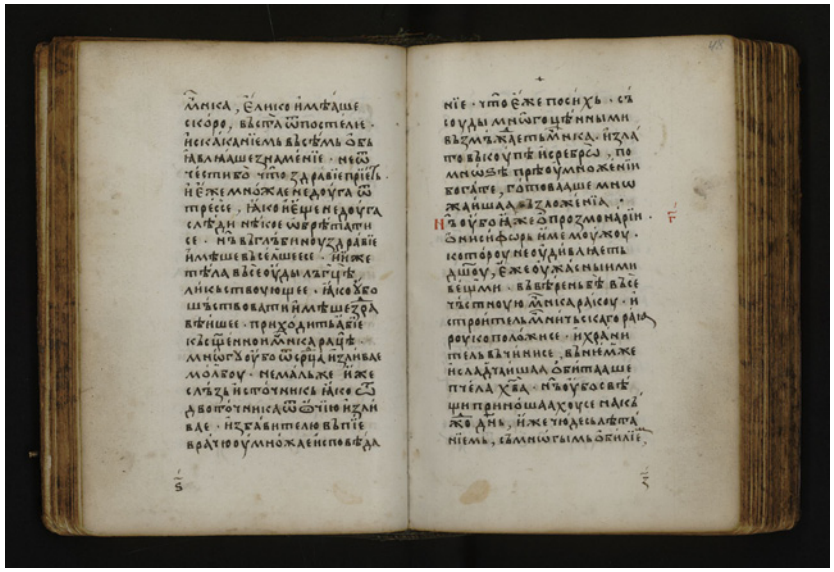
Някои езикови черти

Всепризнат факт е, че Владислав Граматик се влияе от традициите на Търновската книжовна школа и Патриарх Евтимий, затова не пропуска да включи оригинални творби на старата българска книжнина в своите сборници. Езикът на твореца не е изследван до момента. Знае се, че обича да редактира, да оставя множество бележки и глоси по полетата на ръкописите, да коментира. Вероятно е и много талантлив преводач. В настоящото слово правят впечатление:

1. Употребата на гръцки думи. Длъжността на Онисифор е прозмонар или прозмонарий. С лексемата **прозмонарь** на повечето места в текста не само на това чудо, но и на други, се превежда гръцкото длъжностно название νεωκόρος ‘мирянин, който служи в църквата; постоянен молебник, пазител или ключар, длъжен да отключва църквата сутрин и да я заключва нощем’. От гръцкия текст отсъства терминът προσμονάριος, който назовава същата длъжност. Само на едно място в Третото чудо преводачът оставя непреведен гръцкия термин **неѡкоро́рь.**

2. Синтаксисът е тежък, с типичната за книжовната норма употреба на подчинени изречения, започващи с анафоричните местоимения като съюзни връзки.

3. Висока честота на поява имат сложните думи, повечето калки от гръцките кореспонденти. В Третото чудо това са следните думи, изброени по реда на появата им и в нормализирана форма: **вьсечьстьнъ, ржкоположити сѧ, благочьстивъ, свѧщенотатьство, боговѣщанъ, чюдодѣиство, чюдодѣиание, благопотасьнъ.**



Автографът на Владислав Граматик в ОР Вяз. Q.279 от Руската национална библиотека в Санкт Петербург

Из ранната печатна книжнина на българите от XVI в.

Название

Григорїа чюдотворца и҃же виде на о҃успенїе вце

Григорий Чюдотворец, който видя Успението на св. Богородица – единствен известен до момента вариант на апокрифа „Успение Богородично“

За текста

Апокрифът е поместен в сборника на първия български печатар Яков Крайков „Различни потреби“, отпечатан във Венеция през 1571–1572 г. Това е най-рядката Якова книга и един от най-редките кирилски палеотипи изобщо. В библиографиите от XIX век е известна само по един непълен екземпляр, притежание на Руската национална библиотека в Санкт-Петербург под сигнатура I.5.35, № 303. През 1972 г. руската изследователка Т.Н. Каменева съобщава за първия пълен представител на този палеотип, съхраняван в Университетската библиотека на гр. Лайден, в сбирката на Йозеф Скалигер, под сигнатура 1370G21. Малко по-късно са открити още два екземпляра в Библиотека Амброзиана в Милано под сигнатури S.Q.V.I.15 и S.Q.V.I.41.

Сборникът спада към изданията с религиозно-христоматиен характер, с четивен и литургичен дял, известни като *книги за пътници* или *молитвослови.* За образец им служи известната в ренесансова Европа *liber viaticus* ‘книга за пътника’, по същество кратък бревиарий, но съста-

вът им е оригинален, нестандартен по отношение на репертоара и не може да се отъждестви с нито един известен западен модел, печатен или ръкописен източник. Първите книги за пътници са печеливша издателска стратегия на Божидар Вукович от Подгорица, който предшества дейността на Яков Крайков във Венеция. Те са плод на емигрантския статус на православната книга на кирилица в католическа среда. Яковият сборник е още по-малоформатен спрямо изданията на Вукович баща и син, едва около 10–11 см., за удобство по време на път. В него се съдържат текстове, които се отпечатват за първи и единствен път в историята на южнославянското книгопечатане на кирилица.

В апокрифа за Успението на св. Богородица се разработват легендарни мотиви от земния път на Божията майка и нейната смърт. Най-вероятно засвидетелстваната редакция се опира на смесени източници, които до момента не са идентифицирани: италиански, възможно и латински, гръцки, славянски. В края на апокрифа издателят Яков помества уникално сведение, което е най-цитираният факт, свързан с печатната книга, а именно, че е намерил извода за апокрифа в „книгите на цар Петър“, чийто настолен град е бил Велики Преслав, но е умрял във великия Рим. Апокрифът е свързан с легендарната история на Атон, предавана по писмен и по устен път.

Известни са три късни преписа на този апокриф, които възхождат директно към Яковия сборник. Те се датират съответно от XVII и XVIII в., а третият е преработка на народен език в препис от 1836 г., излязъл от ръката на поп Йован Лорович от Черна гора.

Източник

Екземпляр S.Q.V.I.41 от Библиотека Амброзиана в Милано, л. 105б–112б.

Издания

Jerkov-Capaldo, J. Le „Različnie potrebi“ di Jakov di Sofia alla luce di un esemplare completo. – *Byzantinobulgarica*, 6, 1980, pp. 213–230.

Jerkov-Capaldo, J. Contributo allo studio delle Različnie potrebii di Jakov di Sofia: le letture paraliturgiche. – In: *Relazioni storiche e culturali fra l'Italia e la Bulgaria*. Napoli, 1982, pp. 129–156.

Джурова, А. *Яков Крайков и сборникът „Различни потреби“ (книга за пътника) от 1571–1572 г.* Милано, София: Библиотека Амброзиана и НБКМ (Фототипно издание).

Избрана библиография

Новаковић, Ст. *Примери књижевности и језика старога и српско-словенскога.* Београд, 1904, с. 502–504.

Цибранска-Костова, М. *Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков между Венеция и Балканите през XVI век.* София: Валентин Траянов, 2013.

Jerkov-Capaldo, J. Le „Razliinie potrebi“ di Jakov di Sofia alla luce di un esemplare completo. – *Orientalia Christiana Periodica*, 45, 1979, pp. 373–386.

Jerkov-Capaldo, J. Un apocrifo sulla Dormizione in un libro slavo pubblicato a Venezia nel 1572. – *Europa Orientalis*, 27, 2008, pp. 25–39 (с превод на италиански език на апокрифа).

Наборен текст

Григорїа чюдотворца и҆же виде на оу҆спенїе вце и҆ како придоше, г., ї҆е҃пкпи, а҃і. а҆пли на ѡ҆блацех. и҆же рече х҃с а҆пломь тако пѡ҆баѥть вамь на вьсако лѣто прїиходити вь празникь, н҃. вь і҆ерл҃мь бл҃вы́ ѡ҆ч҃е.

Въ, в҃і, мц҃а, а҆вгоу҆ста посланъ бисть а҆рхаг҃гль гавриль къ ст҃ие дв҃и маріе, и҆ сице рекь ї҆ѣи тако гл҃ѥть и҆же и҆с тебѣ родиви се вь е҃і. дн҃ь настоѥщаго мц҃а пр҃ставити имамь мт҃ерь мою къ вечнимь ѡ҆бы́телѣмь. и҆ тако наче ст҃аа марїа, къ ѡ҆дрв҃ приносити ѡ҆моформь свои. и҆же бѣхоу҆ на нѣмь, множ҃ство крт҃тове и҆ видѣвше ю ближни свои и҆ реше къ нѣи почто хотеть бы́ти сїа тобою творима къ ѡ҆дроу҆. ѡ҆на же рече н҃ѣа третицею, гавлѣаѥть се къ мнѣ а҆рхаг҃гль гавриль и҆же ми бл҃говѣсти прьве родити сн҃а вътороѥ и҆же плаваахъ вь корабли хотѣхъ видѣти и҆же ми бисть вь жрѣбы́ а҆ѳонска гора егоже ради и҆ лазара четворо, дн҃евнаго ѡ҆врѣтохъ. вь кѵ̈прьскаго ѡ҆строва и҆ того ї҆е҃пкпа сътворихъ и҆ вьсемь повѣлевати и҆ оу҆чити ѡ҆ х҃е вь а҆ѳонскои же гори, ѡ҆врѣтохъ ї҆ѥдиного и҆дола, вь ѥдинемь селѣ и҆же нарицаше се ножевица ю҆же гл҃ють ѡ҆реховица и҆дола того низьврьгохъ повелехъ вьсѣмь кр҃тити се, ѡ҆ни же вьса реч҃ена ѿ мене, приѥмахоу҆ съ радостїю велїю и҆ приношахѫ къ мнѣ разлика фроу҆тїа и҆же гл҃ють ѡ҆вощїа. и҆ а҆зь рѣхъ селоу҆ томоу҆ пѡ҆баѥть сїе мѣсто назвати се. ѡ҆р҃ѳ сьн҃ѳ и҆же наричють место ѡ҆вощное и҆ ст҃о люді ѥже ѡ҆нїи ѿпѫстише насъ съ радостїю велїю, до мѣста и҆же нарицахоу҆ климен҃ова рѣка вь корабли и҆ а҆зь марїа людемь тѣмь мл҃тьвоу҆ ѡ҆ставихъ и҆ мѣстѫ прощенїе рѣхъ и҆ сїа сказоу҆ющѫ ї҆ѣи григорїю ї҆е҃пкпоу ѥгоже бѣше ѡ҆на крт҃ила і҆е҃пкпа, сътворила вьсемоу҆ і҆ерл҃мѫ и҆ рече емоу҆ вьчера прїиде къ мнѣ а҆г҃гль гавриль и҆ сїице мїи рѣкь тако гл҃ѥть сн҃ь твои аггльски цр҃ь, вь, е҃і. настоѥщи, мц҃ь, пр҃ставити и҆мамь мт҃ерь мою ѿ н҃ѣа къ вечнїимь ѡ҆бы́телемь

и̑ сїе ми рѣкѣ а̑рха̑гглъ, гаврилъ ра̂ѹи се ма̑ти, весьмрьтнаго ца̑ра и̑ а̑вїе, невидимь вы́сть. и̑ тогда вьнѣзапоу̑ вы́сть громь вѣликь и̑ шоу̑мь ѡ̑кр̑ть храмине и̑ тоу̑ пр̀ѣдьсташе вг̑омоу̑дрїе три епс̑пи, дшнисїе и̑ ерофеи, ѡ̑ а̑ѳина, и̑ ѳимофеи, ѡ̑ македонїе ѡ̑ града колассїа, и̑ тогда вѣхоу̑ вьсїи а̑п̑ли расѣани по вьселѣнеи. и̑ тоу̑ пр̀ѣсташе, і̑. а̑п̑ли вь, д̑і. дн̑ь, и̑ потѡ̑мь достиже и̑ бг̑омоу̑дрїи а̑п̑ль павль вь, е̑і. дн̑ь. настоѣщи мс̑ць. и̑ видѣ. ст̑оу̑ю маріїю на ѡ̑дрѣ лѣжещоу̑ и̑ ѡ̑кр̑ть ею д̑ епс̑пи і̑, а̑п̑лы́ плачю́ще се съ сльзами многими ѡ̑на же рс̑че кь вьсѣмь а̑п̑ломь сїе ризе моꙗ роу̑котворенїа и̑же видите раздѣлите и̑хь вьсехь оу̑богимь дв̑ицамь на радость моѣго пр̀ѣставленїа. а̑ сїа и̑ велїа риза и̑же видите на нею множаство кр̑тов̀ѣ вь нѣюже ѡ̑блачах се вь празники ѡ̑нелиже нарекосте мїи и̑ме а̑рхиереи и̑ а̑зь вась съворихь (sic!) е̑і, епс̑пи и̑ рече ст̑аа мт̑и кь а̑п̑ломь съ нею покрите ме на ѡ̑дрѣ моемь тако и̑ вь гровѣ ѣгда положите ме покритѣ ме съ нею и̑ а̑вїе бг̑опроповѣдникь. а̑п̑ль припаде кь ѡ̑дроу̑ бг̑оматере съ сльзами и̑ рече, ѡ̑ мт̑и вѣликаго бга аще и̑ х̑а. плътию не видѣхь нь тебѣ зрѣхомь и тобою оу̑тѣшахом се. нь н̑ꙗ ѡ̑ твоѣмь пр̀ѣставлѣни многимїи. сльзами и̑ скрьбїю и̑спльненїи бы́ти и̑ма̑ми ѡ̑ н̑ꙗ. когда съвираxо (sic!) се ѡ̑ вьсѣѣ, странїи земле вь д̑нь празника, н̑. таго (sic!) вь і̑ер̑лмь. нь прьвеѣ к тебѣ прихождахомь и̑ тебѣ вьса, сказовахомь ꙗко и̑ дѣти кь мт̑ери своѣи вьса сказоу̑ють ѡ̑на же рс̑че кь нимь чеда моꙗ и̑ епс̑пи мои на вьскр̑ьсенїе живимь и мрьтвимь, ѣгда вз̑дѣть тогда вьси вїи е̑і. седети и̑мате, е̑і, пр̀ѣстолѣхь. ѡ̑крьсть месїа с̑на моѣго и̑ видими боу̑дете, ѡ̑ вьсеми ѣзики и̑же пс̑ѡ н̑все ꙗко и̑ велици и̑ чюдни, е̑і. вельмоу̑жи, и̑ на вась боу̑доу̑ть фелони чюдни и̑ многосвѣтли ꙗко и̑ звѣзди и̑ венци ꙗко камени драгїи мь (вероятно нь) тькмо и̑маите вѣроу̑, правдоу̑ и̑ чистотоу̑ ѡ̑ тѣла и̑ любовь нелицемѣроу̑ю и̑ ѣлика вьзыщете вьса дарована боу̑доу̑ть

вамь. й авїе тоў пр҃ѣдасть дх҃ь, свои вь роўце сн҃оў своюмоў й тогда, а҃і а҃пли й мїи, д҃, і҃ѡа҃ннпи пр҃їинесьше, пр҃ѣчистое т҃ѣло вь село гѳѳсїманїи йдеже вѣхоў погр҃ѣбенїи й родилѣ (вместо родителѣ) ею, і҃ѡакїмь й анна й тоў а҃пли й мїи сь ню і҃ѡа҃ннпи сьтворихомь пѣнїа до, г҃., дни нь йноу скрьвь ймахоў а҃пли мѣждоу собою како не вьзмогь, пр҃їиспѣти й ѳома на сїе оўспѣнїе в҃гом҃тере. й авїе тоў вьнєзапѵ̀ й ѳома достигь ѿ йньдиские страни. й тоу а҃і, а҃пли видевше й ѳомино пришьствїе й начеше радовати се ємоў сь сльзами й рѣше ємоў дн҃сь, г҃, дньѿ нелиже пр҃ѣстави се, в҃гом҃ти маріа й авїе наче тоў й ѳома, сь сльзами многими гл҃ати ѡ̆ м҃ти дво чиста како не вьзмогь пр҃їиспѣти егда оўспѣ йли сїе висть, за нев҃рїе мою егда ѡ̆сезахь сн҃а твоего й б҃а моего, вь ѣзвоў гвозденою, юже развоиникь логѵ̈нь копиємь проводе вь бж҃тьвна ребра жаловаше велми сь сльзами многїими й тоў видехомь вьсїи, ѳомино риданїе й плачь многь й рѣхомь вь сев҃ѣ придѣте ѿврьземь гробь ѣако да й ѳома оўзьрить сн҃оє т҃ѣло бжїеи м҃терїи ѣакоже й вьсїи оўзр҃ѣхомь й того ради ѿврьзоше, гробь, й не шбр҃ѣтоше ничесоже вь нємь тьчїю покр҃їивало ймже бѣше покрито, сн҃оє й живоначельноє лице в҃гом҃тери й тоў ѳома вьзьмь ѡ̆ноє покривало, йже бѣше плать ѿ вела свила й рѣкь ѳома сїе довлѣеть мнѣ ѣако да й нимь, й дальнимь странамь пропов҃ѣдатїи сїе знаменїе ѣако да оўв҃ѣрет се мнозы нев҃рнїи. таковомоў знаменїю й чюдеси б҃жїеи м҃тери сн҃ие дв҃и вь в҃ѣки в҃ѣкомь а҃минь·:

й тоў а҃зь григорїе і҃ѡа҃ннпь. самовидць бы́хь, й вьса сьлоўчьша се тогда видехь. й оўслишах вьса рече҃наа ѿ сн҃ие в҃це марїе й ѿ сн҃ихь в҃і, а҃пль й сїе сьписахь евреиськимь ѣзы́комь й по мале, вр҃ѣмене придохь. вь а҃масїю града й тоў ѡ̆бр҃ѣтохь ѥдиного і҃ѡа҃ннпа йменемь. федимь й сказахь ємоў вьса йже видехь на оўспенїе в҃це й како придоше, трїи, і҃ѡа҃ннпи, в҃і, а҃пли й

сїѥ слишавь федимь ієпкпь и̑ ѡ̑н же. прѣписавь а̑рапьскимь ꙗзикомь вь славоу̯̑ сті҃ѥ бце. и̑ сті҃хь, а̑пл҃ь вь вѣкы а̑минь

Сѫ̑ти и̑зводь ѡ̑врѣтохь, а̑зь і̀а̑ковь вь книгахь, петра ц҃ра блъгаскаго и̑же вѣше томоу̯̑ настолни градь велики прѣславь и̑ оу̯̑мрѣть вь вѣлики римь·:·

Превод

Григорий Чудотворец, който видя Успението на Богородица и как дойдоха трима епископи и дванадесет апостоли в облаците, както им беше казал Иисус: така подобава вие да се явявате в облаците всяка година на празника Петдесетница в Иерусалим. Благослови, отче.

На 12-и август архангел Гавриил беше изпратен при св. Дева Мария, за да ѝ съобщи: „Така каза Този, който от теб беше роден“: „на 15-ия ден на месец август ще представя моята майка във вечната обител“. И така св. Мария започна да носи към смъртното си легло своя омофор с множеството кръстове на него. Като я видяха нейните родственици, попитаха я какво ще се случи с нея, та така подготвя одъра си. Тя отвърна: „Ето, за трети път ми се явява архангел Гавриил, който първо донесе благата вест, че ще родя сина си; втори път, когато плавах с кораба и исках да видя Атонската планина, която ми се бе паднала по жребий, и възкръсналия на четвъртия ден Лазар, когото намерих на остров Кипър и направих епископ. Наредих на всички на Атонската планина да се учат в името на Христос. Там намерих един идол в едно село, което се казваше Ножевица[10], а го наричаха още Оряхо-

[10] Неизвестен топоним от легендите за Атон, асоцииран с признака ‘остър като връх на нож’. В предхристиянската история на полу-

вица[11]. Потъпках идола и наредих на всички да се покръстят. Хората приемаха с голяма радост всичко, изречено от мен, и ми носеха различни плодове. Аз казах на хората от това населено място, че подобава името му да бъде Свещена градина. Хората ме изпратиха с голяма радост до мястото, наречено Климентова река[12], където бе корабът ми. Аз, Мария, благослових тези хора и си взех сбогом с това място".

И като разказа това на Григорий епископ, когото беше ръкоположила за епископ на Йерусалим, тя продължи: „Вчера дойде при мен ангел Гавриил и ми съобщи, че така е казал моят син, ангелският цар: „На 15-о число от настоящия месец ще се представи моята майка във вечната обител". Като ми съобщи това, архангел Гавриил възкликна: „Радвай се, майко на безсмъртния цар" и изведнъж стана невидим. Тогава внезапно се чуха силен гръм и шум около дома и се появиха богомъдрите трима епископи Дионисий и Еротей от Атина и Тимотей от Македония, от град Коласия[13]. Тогава всички апостоли бяха разпръснати по света.".

остров Халкидики се е смятало, че преди Олимп античните богове обитават Атон, а самият Атон се е наричал „връх на Аполон".

[11] Оряховица е превод на названието Карея, главния център на Атон, поради специфичната растителност наоколо (κάρυον 'орех').

[12] Климентовият залив в близост до Иверския манастир, където се смята, че е акостирал корабът на Богородица.

[13] Град Коласия в Македония е старото име на Кюстендил, Коласийския град. На печатаря е била позната местната легенда, която смесва Коласия в Македония с малоазийския фригийски град Колоса, Хонай, Хоня поради общия култ към водата. Названието Коласия за Кюстендил днес се е съхранило в името на Кюстендилското предградие Колуша. В този факт прозира народностното чувство на Яков

На това място дойдоха десет апостоли на 14-ия ден на август, а после пристигна и богомъдрият Павел на 15-ия ден на същия месец. И видя св. Мария да лежи на одъра и около нея четиримата епископи и десетте апостоли да плачат с обилни сълзи. Тя се обърна към всички апостоли: „Тази моя ръкотворна риза, която виждате, разделете между всички бедни девици за почитане на моето Успение. А другата голяма риза, на която има много кръстове и в която се обличах на празници, откакто ме провъзгласихте за архиерей и ви направих дванадесет епископи, с нея ме покрийте на одъра и после, когато ме положите в гроба“[14]. Тутакси богопроповедникът апостол[15] падна до одъра на Божията майка със сълзи на очи и ѝ рече: „О, майко на великия Бог, който е и Христос, когото в плът хората не виждат, но теб виждахме и от теб се утешавахме. От днес насетне заради твоето Успение ще бъдем изпълнени с много скръб и сълзи. Когато се събирахме от всички краища на земята в деня на празника Петдесетница в Иерусалим, ние първо при теб идвахме и всичко ти споделяхме, както децата казват всичко на

Крайков, който според Часословеца от 1566 г. е родом от Кюстендилския край.

[14] Не е изключено подчертаният интерес към елементи от облеклото на св. Богородица да е провокиран от типичното за Западното средновековие почитане на второстепенните реликви – предмети, с които светецът е бил в досег, за разлика от мощите. В целия сборник се говори по един или друг начин за реликви от най-различни светци, част от тях коцентрирани във Венеция, с което се оправдава апотропейната, културната и идентичностната роля на съответните текстове и връзката с поклонническите практики между Венеция и Балканите.

[15] Най-вероятно Йоан Богослов.

своите майки“. Тя им каза: „Чеда мои и епископи мои, на възкресението на живите и мъртвите, когато всички вие дванадесетте ще седнете на дванадесет престола около Месията, моя син, и ще бъдете видими от всички народи, които съществуват под небето, като велики и чудни дванадесет велможи, ще носите многосветли чудни фелони като звезди и венци като скъпоценни камъни. Само имайте вяра, съблюдавайте правдата, телесната чистота и нелицемерната любов и това, което търсите, ще ви бъде даровано“. И тутакси предаде духа си в ръцете на своя син.

Тогава ние, четиримата епископи, видяхме как дванадесетте апостоли пренесоха пречистото ѝ тяло в Гетсимани, където бяха погребани нейните родители Йоаким и Анна. Тук апостолите и ние с тях изнесохме песнопения до четвъртия ден. Но друга скръб имаха апостолите в себе си, че апостол Тома не беше успял да пристигне за Успението на Божията майка. Но внезапно и той се появи от Индийските страни. И тогава единадесетте апостоли, като видяха идването му, започнаха да се радват. Те му казаха: „Днес стават три дни, откакто се представи Божията майка Мария“. И веднага Тома започна да се вайка със сълзи на очи: „О, майко, дево чиста, как не успях да дойда, когато ти умираше, дали това не стана заради моето неверие, когато видях твоя син и мой бог с кръстната му рана, която му нанесе с копие разбойникът Лонгин, пробождайки го в божествените му ребра?“. И така жалеше силно с много сълзи. Всички видяхме Томиното ридание и неговия плач и си рекохме: „Елате да отворим гроба, та и Тома да види светото тяло на Божията майка, както всички ние го видяхме.“. Заради това отвориха гроба и не намериха нищо в него, а само покривалото, с което

беше покрито светото и живоначално лице на Божията майка. И Тома взе това покривало, което бе направено от бяла коприна, и каза: „Това ми стига, както и на другите. И в далечните страни трябва да проповядваме това знамение, та многото, които не вярват, да повярват на това знамение и на чудесата на Божията майка във веки веков. Амин.“.

На това аз, Григорий епископ, бях очевидец и всичко, което се случи тогава, видях и чух всичко, изречено от света Богородица Мария и от светите дванадесет апостоли. И написах това на еврейски език. Не след дълго време пристигнах в Амасия и тук намерих един епископ на име Федим. Разказах му всичко, което видях на Успението на св. Богородица, и как дойдоха трима епископи и дванадесет апостоли. Като чу това, епископ Федим го преписа на арабски език за славата на света Богородица и на светите апостоли във веки веков. Амин.

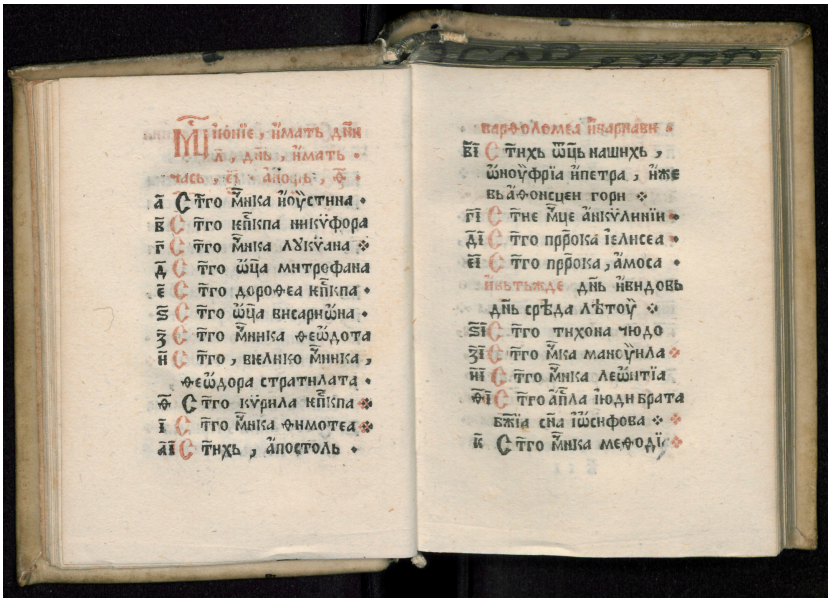
Този извод намерих аз, Яков, в книгите на Петър, цар български, чийто настолни град беше Велики Преслав и умря във великия Рим.

Някои езикови черти

В текста се срещат *италиански думи и изрази*, които се пояснява: **ѡ҃рто сьнто йже наричють место ѡ҃вощное и̑ сто̄** е италианизираният вариант на латинското hortus sanctus, orto santo във венецианския диалект за ‘свещена градина’ – метафоричното название на Атон като „градината на Богородица“; **фроу҃тїа йже глю҃ть ѡ҃вощїа,** от frutta ‘плодове, овощия’. Наред с това се употребяват *гръцки богослужебни термини*, като **омофоръ** ‘връхна дреха на архиерей’; **фелонъ**

‘дреха на православен свещеник или епископ над туниката’; *интересни думи и изрази от българската и славянската реч*: **ближьнъ** ‘близък, роднина, родственик’; **вельможа** ‘знатен, високопоставен човек’; **камень драгъ** ‘скъпоценен камък’; **покрꙑвало** ‘воал, покривало за глава, покров’; **самовидьць** ‘очевидец, свидетел’; **свила** ‘свила, коприна’; **язва гвождѣная** ‘кръстната рана на Христос’ и др.

В текста на апокрифа се среща редовно описателно бъдеще време с глагола **имѣти** – **прѣставити имамь, бꙑти и҃мами, седети и҃мате.** Тази черта представлява интерес, тъй като е известно, че бъдеще време с *имам* постепенно изчезва през среднобългарския период, но жизнеността на отрицателните му форми и ролята на традицията са задържали употребата му в писмените източници.



Лайденски екземпляр на сборника „Различни потреби“ на Яков Крайков, Венеция, 1571–1572 г.

Чужди книжовници в българските земи под османска власт

Название

Колофонни бележки на Радул Граматик, влашки книжовник в българските земи през XVI в.

За текста

Радул Граматик е талантлив влашки книжовник от средище, свързано с централната власт около Търговище или Букурещ. Неизвестно точно кога през средата или третата четвърт на XVI в. той емигрира, най-вероятно по политически причини, в българските земи под османска власт в района на Никопол. Специфичното за него като преписвач и илюстратор е това, че обогатява структурните елементи на послесловите с експресивни микротекстове от битов или общофилософски характер, обагрени от лично отношение и множество детайли. Става ясно, че Радул е син на Драгич от с. Мъничещи в съседство с гр. Рошиор де Веде (днес румънски град срещу Никопол), в областта Телеорман, влашка Мунтения. Вероятно книжовният му опит се дължи на дългата практика във влашката владетелска канцелария, тъй като моделът на самопредставяне и езиковите облици в бележките показват сходство с езика на влашката делова писменост на славянски език – един конгломерат от книжовен пласт и жива говорна струя. За себе си той използва популярния през този период апелатив *граматик,* както и родовата релация *син на.* И двата начина на самоидентификация са много типични за грамотите на влашките войводи. Бележките в

единствените два запазени ръкописа, които са засвидетелствали плодотворната му дейност, могат да се разглеждат като самостоятелни паратекстове. Това са:

1. Колофонна бележка в ръкопис *Harl. MS 6311B* от 1574 г., съхраняван в Библиотеката на Британския музей в Лондон. Това е ръкописно, богато илюстровано евангелие, препис от Евангелието на дяк Кореси на румънски език с кирилски букви, отпечатано в Брашов през 1561 г. То най-вероятно е изписано от Радул Граматик на остров Родос, където книжовникът попада след престоя си в българските земи под османска власт. Необичайно дългият колофон от два листа в *Harl.MS.6311B* съдържа сведения, че идвайки в Никопол и после в с. Новачене на р. Осъм (днес село в община Никопол), Радул изписва много книги. Той мечтае да се завърне във Влашко, но се страхува за живота си, затова се отправя към острова, за да се присъдени към емигранти от владетелския род на Петрашку Добрия (1554–1557).

2. Колофонна бележка в ръкописно евангелие *НБКМ 873* от 1572 г., най-вероятно създадено в с. Новачене и съхранявано в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София. В нея е поместен разказ за преживяно „чудо“ с една муха. Доминира наивното езиково съзнание и се описват битовите условия, в които протича творческият процес. Ръкописът е изписан със среднобългарски юсов правопис, характерен за влашката писмена норма, формирана под българско влияние.

Ръкописите на Радул Граматик са конкретна подкрепа на факта, че българските земи под османска власт активно обменят книжовна продукция с влашките княжества и че XVI в. е един от най-активните периоди за този

обмен. Контактната зона отвъд и отсам Дунава способства за съхраняването на среднобългарската книжовна традиция.

Източник

Ръкопис *НБКМ 873* от 1572 г. се използва de visu.

Бележката в ръкопис *Harl. MS 6311B* от 1574 г. се използва по фототипното ѝ възпроизвеждане като илюстрация в труда на **Джурова, А.** *Славянски ръкописи от Британския музей и библиотека.* София, Крипта „Ал. Невски“, 1977, с. 35–36, таблици XXXIV–XXXVI, както и по микрофилма със сигнатура MF–5 на самия ръкопис в Библиотеката на БАН http://primo.nalis.bg/MF-5, Четириевангелие *Harl. MS 6311B*, Британска библиотека, 1574.

Издания

Стоянов, М., Хр. Кодов. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека.* Т. 3. София: Наука и изкуство, 1964, с. 42–46.

Цибранска-Костова, М. Кирилицата и славянската писмена традиция в послесловите на Радул Граматик – влашки книжовник от XVI в. – *Български език*, 63, 2016, Приложение, с. 77–94.

Hăşdeu B. P. Manuscrisul românesc din 1574 aflător în Londra, la British Muzeum. – *Columna lui Traian*, VII, 1882, pp. 48–60.

Избрана библиография

Милетич, Л., Д. Агура. Бележки от едно научно пътуване в Ромъния. Дако-ромъните и тяхната славянска писменост. – *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, кн. IX, 1893, с. 241−390.

Atanasov, P. L'activité littéraire de Radul le Grammarien en Bulgarie. – *Études Balkaniques*, 3, 1970, pp. 70–95.

Dimitrescu, Fl. *Tetraevanghelul tipărit de Coresi Braşov, 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti 1574*. Bucureşti: Ed. Acad. Republicii Populare Romîne, 1963.

Наборен текст

***НБКМ 873*, л. 253а–254а**

Изволенїе҃ ѡ҆ц҃а и въплъщенїе҃ сн҃а и съшествїе҃ ст҃го дх҃а. понѣ҆ҫ҃ иже въ троици покланѣемїи в҃ц҃ъ бл҃гоизволи цр҃ковь своѫ҆ исплънити ст҃ы҃ми книгами въ сла҃вословїе҃ и҆ полѕѫ҆ проучитажщи҃и҃. сего радї҃ и҆ азъ въ х҃а б҃а бл҃говѣрнїи и҆ б҃гохранимїи и҆ самодръжавнї҃ го҆спода҃. і҃ѡ҃ а҆леѯандро воевода и҆ гн҃ъ въсеи҃ земле оу҆гровлахі҃искои и҆ подѵнавїю. сн҃ъ прѣдо҆бра҆го и҆ великаго гд҃ина і҃ѡ҃ алеѯандрѵ воевода възревнова҃ поспѣшенїе҃ ст҃го дх҃а. и҆ а҆зъ смѣренїе҃ ѡ҆каяннаго и҆ грѣшна҆го радоѵлъ граматї҃и҃ сн҃ъ драги҃и҃ ѡ҃ мъно҃ещи. ѡ҃ съ҃ство телорма҃. близъ ѡ҃ ро҃ паѕа҃. Исписа҃ сїю ст҃ыю бж҃твнѵю кни҃ тетрѵе҃ѵлъ пръвѣе на҃ навѵи за вѣра хр҃тїанска. и҆ пакы҆ братїе мли҃ сѫ ва҃ и҆ колѣнѡ҃ касаю сѧ. а҆ше вѣдетъ ѵто҃ погрѣшенно҆ и҆ вїи҃ по҃ве дх҃овници и҆ вїи дїаци и҆ вїи граматї҃и҃. ѵтъшще и҆ли пишѫще любве радї҃ хв҃е радї҃ и҆справлѣете на еже ѕсръдно потъщавших сѧ на сїе дѣло блв҃ите а҆ не клънѣте. понѣ҆ҫ҃ не писа҃ дх҃ъ ст҃ыи нѝ а҃гглъ нъ рѵка грѣшна и҆ ѕста бренна. и҆ дх҃ъ ѕнилїи и҆ ѡ҆каянныи и҆ грѣшныи и҆

а҃зъ радоулъ граматѝ҆ мно҆грѣшныи паче вла҆ въ глави моеи. поне҃ братїи мно҆ ми било жа҆ ѡ влаа҃кое земле. а҆ по мно҆го ѡ радоулъ воевода. сн҃ь прѣдобра҆го и҆ блгоу҆тиваго и҆ ве҆ликаго і҃ѡ҃ мируѣ воевода. гн҃ъ ѵгровлахїиское земле. И пакы“ братїе повѣждъ ва҃ велѭ уюдо тогда҆ ко҆ги науинж. ст҃го і҃ѡанна гла въ науа҃ло бѣ сло҆во и҆ сло҆во бѣ къ бг҃ѵ. Исписа҆ братїе вели҆ка лоза. съврѣшы҆ ей҆ излезо҆ вънъ. а҆ една мо҆ха смрѣдна бѣ велїе ѕѣло до҆де. и҆ сп҆анж҃ на тетрагъ и҆спиж ми маст҆илѵ ѿ тетрагъ. и҆ ѵплюва҆ ми ло҆зата. а҆зъ грѣшника раба бж҃їю Радѵл. видѣхъ е҆и и҆ разгнѣваж҃ са҃ на нея велїе ѕѣло. ѵхвати е҆и҆ помишлѣаж҃ како зло҃ съмр҃ть да погѵбе е҆и҆. и҆зведѵ҆ е҆дно о҆ко и҆ скъсномѵ е҆дно крило. а҆ ты҆ ре҃ о҆ горѣ мнѣ бра҆ти мое защо҆ ти мене тако зло҃ съмр҃тъ погѵбиши. и҆ пакы҆ мл҃ю ва҆ братїе простѣте вїе мене. а҆ бъ да прости҆ ва҆ въ ц҃рство нбн҃ое. а҆минъ. а҆минъ. а҆минъ. и҆ пакы мл҃ю ва҆ въ ц҃рство нбн҃ое. а҆минъ. а҆минъ. а҆минъ.

И поче҃ сїю ст҃и бж҃твны҆ кни҃ глемыи тетрѵев҃лъ. мц҃а апри҃ к҃е дн҃ъ. а҆ съврѣшише҃ мц҃а їѵлїи г҃і дн҃ь. Исписа҆ ѿ битіе въ лѣто ѕ҃ и п҃. Въ то҃ врѣме бѣше ц҃ръ Селимъ а҆ на влаа҃кое земле алеѯандрѵ воевода.

Harl.MS.6311B от 1574, л. 274а–276а

Изволени҃е о҃ц҃а. и҆ съпосп҆шени҃е сна҃. и҆ съврѣшени҃е ст҃го дха҃. сего ради҆ а҆зь трѵди҃ грѣшна҃ и҆ о҆каа҃ннаго҃. радѵл гра҆матикь сн҃ъ драги҃ ѿ мѣни҃ци. близ при рѵ҃ паза҃ а҆ реци вѣде. то҆га прибѣго҃ ѿтъдѵ на македонска҃ земле на гра҆ никопо҃. и҆ пакы҆ ѿтъдѵ приш҆ьшѵ на е҆дино҃ село҃ по име новаѵани. а҆ реци нари҆ца҆ет се о҆съмь. тамо ѵво҆ миноѕи҆ писа҆ книги҆ ст҃ыи бж҃тв҃ныи гле҆мїи. те҆трѵев҃лы҆ и҆ ст҃ы҆ ѱал҃тиры҆. и҆ пен҃декостаре. и҆ мине҆. и҆ о҆фъта҃и҃. и҆ трїо҆ре. и҆ метефрасти. и҆ пра҆вили. и҆ разѵмни҃. и҆ ст҃ы҆ а҆пл҃ы. мно҆зи҆ во҃ писа҆ мали и҆ велици. и҆ принеко҃ въ глъвины҆ ст҃го пи҃нїе е҆лико ѵмѿъ улкѿ҃ не мо҃еть съми҆сли҆ти. и҆ злѣ досажа҆хъ

мене оукаѧеницѝ понѐ бѣхъ невѣрны̀ беза̀коници ѝ немѧ́тиви. хокѐ прибѣгнѹти въ влако̀ѐ землѐ на а̀леѯа́нъдрѹ воево́ ѝ пакѝ се боѧ̀ да ме не погѹбетъ. а̀зъ сѐ оукаѧ́хъ ѝ помислѝ како да сътворѹ да ѝдѹ на петра́ковь сн҃ь понѐ бѣше на̀ дале́. ѝ не ѝмахѹ дрѹжина̀. дондѐ прїидѐ нѣкы̀и ѹлкъ по име ю҃ва̀ ѿ нѣкоѐ гра́ нарѐ се дрѣнопо́. ѝ сказа̀ мнѣ въсѐ ѝстина како ѐ ходи́ на петра́ковь сн҃ь. а̀зъ грѣшна́ радѹл. ѐли́ко въстрѹжи ѿ нѐ. ако̀ влънѹющеи се въ пѹи́нѣ морстѣ́ѝ. желаю́тъ прїити въ пристанище о̀тишное такоже́ ѝ а̀зъ желаетъ ѿ него̀ хоке ѐмѹ сла́вти ѩко̀ ѝ бъ. ѝ о̀тидо́ съ ю҃ва̀ на а̀надо́скаа̀ земле на гра́ родо́. ѝ поклони́ се а̀зъ на петра́ковое ро́. о̀нъ же ми рѐ да мѹ испи́ сїю сты́ю бжтвнїи кни́ глеми ѐѵлїе. ѝ поѵешѐ мца ю҃. г҃. дн҃ь. а̀ съвръшит се мца ю҃ д҃і дн҃ь ѿ битїа въ лѣ҃ ѯ.пв. крт҃ слнцѹ. кѕ крт҃. лт҃ д҃і. ѝ многогрѣшни́ па́ вла́ глáви моеѝ. ѝ млю се ва̀ въсѐ кни́никѡ̀ ѝ ми́ се дрю ѝ колено̀ касаю сѐ. вїи попове дх҃овнѝ ѝлѝ дїаци. ѝли по҃дїаци. ѝли гра̀матници. ѝли ѹтъ҃ци. ѹтъ҃тъщѝ ѝли пи́шещѐ ѝлѝ стилѡсѣщѝ. а̀ще вѣ҃ть ѹто̀ погрѣшено. ѝлѝ съ ѕмо̀ ѝлѝ ѐ бг҃ изводѡ̀. ѝсправлѣ́ете ѝ на̀ же о̀ сѐ трѹдївши се блг҃ите а̀ не клънѣте. понѐ не писа́ дх҃ъ ст҃ь нѝ а̀гг҃ль. нъ̀ роу́ка грешнаго ѝ ѕста̀ брена́ ѝ дх҃ъ ѕнилїю грѣшнїе. Повелѣнїѐ г҃нѝ ѝ о҆ц҃а нашего і҃ѡ петра́ко воево́. сн҃ъ блговѣ́рна ѝ православна́ ѝ прѣдобра́ ѝ прѣмл҃тивъ҃нѝ ста́рца і҃ѡ петра́ко воево́. гн҃ъ ѕгровлахїиское землѐ. бъ да простить ѐмѹ вечнаѝ па́мѣть понѐ ѐ бг҃ добръ. ѝ пакѝ се млю ва̀ братїю мою ѝ прѣвъзлюблени́ моѐ. поюще любве ради хв҃е. да ѝ ви ѕлѹѵити ѕслышати стра́нїи влѹнїе гла. иже ре́ть къ сѹщѝ о҆десню̀ ѐго̀. прїидѣте блвенїе о҆ц҃а мое́го наслѣдѹ́ете. оу҆гото́ванною ва̀ цр҃твїю ѿ съложенїе мирѹ. ѐго̀ вѣдї въсѐмь на̀ ѕлѹѵити славеще о҆бою кѹпъ҃но. о҆ц҃а ѝ сна́ ѝ ст҃го дх҃а ѝ нн҃ѣ ѝ пр҃но. ѝ въ вѣки вѣкѡ̀ амїнъ:~

Хо́ке сказовати ва̀ братїе мои ѵт҃ити ѝ блв҃ени. а̀ще не бы̀ хс прѣклонѝ гла́вѹ сво́е. ѝ прїелъ крщенїе ѿ і҃оа́нна въ їо҃рдани.

како хощѣ̀ бити почитати цр҃ѣ̀ и҆ г҃подарїѣ̀ и҆ в҃емѫжїи попове понѣ̀ сѫть ѫ҃богиѝ·—

Вѝте лю҃ братїю мою҃ како҃ знаменїе сътвори҆ гн҃ъ нш҃ъ і҆с҃ хс҃ за на҃ хр҃тїане да съхрани́ме вѣ́ра хртїан҃ска҃ понѣ̀ є҃ добра и҆ прадобра и҆ исти́на. и҆ помѣ́нъ бъ҃ ръкѫдѣлїе свое пръвоѯ҃ан҃наго҃ а҆да́ма. и҆ съниде съ нб҃е и҆ въсе҃ли се въ двиц҃е. и҆ въплътиша се҃ ѿ҃ дх҃а ст҃а и҆ маріѣ дв҃и. и҆ роди́ се сн҃ъ бж҃їи і҆с҃ нарицают се е҆мма́нѫи҃. и҆ мно҃ знаменїе сътвори по всеи҆ земле. и҆ ѵі҆о҃са велїа, слѣпи҃ прозрѣнїе҃ подава҆ѣ. прокан҃ію ѹ҆ѵищаю҆. слвк҃ки (sic!) и҆справлѣю҆. вѣси҆ и҆згоне҆. мртвїе въскрѣшаѣ. и҆ са҃ се прѣдаде въ ръцѣ враго҃. ѯхвати҆ е҆го҃ и҆ сврѣза҃ е҆го и҆ ѯви҆ е҆го҃ и҆ тръно вѣнецъ. ѯгоди҆ на глава е҆го҃ и҆ дава҃ е҆мѯ пити желчи и҆ ѹ҆цѣтъ. и҆ тръстъ дава҃ е҆мѯ по пръсти҆ и҆ на кр҃тѣ. възне҃сѣ҃ е҆го. и҆ копїе҃ ребра е҆мѯ про́бодо҃. а҆вїе и҆зи́де кръвъ и҆ води. и҆ съни́де въ а҆дъ и҆ съкрѫшише се верїе жилѣзнїи. и҆ сътворїи҆ ꙗко пра҃. и҆ и҆зведе ветхаго҆ а҆дама и҆ е҆ва҃. и҆ въси́ пророци и҆ патриарси҆. и҆ въскр҃е тр҃е҆тїи дн҃ъ. и҆ възн҃е се на нб҃о и҆ сѣде ѹ҆ де́снюю ѹ҆ц҃а. и҆ паки гредѫщаго сѫдїти живи҃ и҆ мртви҃. и҆ въца҃стъ комѫжо по дѣлѹ҃ е҆го҃:—

То́гда ѯ тїе врѣмена г҃ъ на҃ і҆с҃ хс҃ ниято҃ къ ни҃ не глаше. нъ҃ тръпѣше и҆ блг҃одарѣше ѹ҆ц҃а. а҆ ние ние (sic!) не мо҃ме да҃ тръпи́ме понѣ̀ е҆сми ѯнили҆ и҆ ѹ҆каан҃ни и҆ нетръпѣли́ви·—

И мл҃ю се ва҃ братїю простѣте вїи ме́не. а҆ бъ҃ да прости҆ ва҃ въ ц҃рство нб҃ное. Ѧминъ. Ѧминъ. Ѧминъ.

Превод

***НБКМ 873*, л. 253а–254а.**

С изволението на Отца и с въплъщението на Сина и със съществието на Светия Дух. Понеже Бог, на когото се покланяме в Светата Троица, благоизволи своята църква

да изпълни със свети книги в славословие и за полза на четящите, заради това и аз в Христа верният, богохраним и самодържавен господар Йон Александру воевода, владетел на цялата Угровлахийска зема и Подунавието, син на предобрия и велик господар Йон Александру воевода, възревновах същото с помощта на Светия Дух. И аз смиреният, окаян и грешен Радул Граматик, син на Драгич от Мъничещи, от окръг Телеорман, в близост до Рош пазар, изписах тази божествена книга Четвероевангелие, която първа ни научи на християнската вяра. И пак, братя, моля ви се и припадам на колене, ако нещо погрешно бъде, вие, попове, духовници, и вие, дяци и граматици, които четете или пишете в името на Христовата любов, поправяйте това, което се опитах с усърдие да направя, и това дело благославяйте, а не кълнете. Понеже не писа Светият Дух, нито ангел, а ръката грешна и устата смъртна, и духът е унил, окаян и грешен. И аз, многогрешният Радул Граматик, който има повече грехове от космите на главата си, изпитвах голяма жал за влашката земя, а най-много за Радул воевода, сина на предобрия и благочестив и велик Йон Мирча воевода, господар на Угровлахийската земя[16].

И пак, братя, ще ви разказа за едно чудо, когато започнах главата от Йоановото евангелие: *В началото бе Словото и Словото бе у Бога.* Нарисувах голямата лоза[17]

[16] Мирча V Чобан владее влашкия трон с прекъсвания от 1545 до 1559 г., когато умира. Двама от синовете му, единият от които се казва Раду, приемат исляма през 1571 г.

[17] Става въпрос за голямата плетенична заставка с флорални елементи, с която започва Евангелието от Йоан. Лист 168а в ръкопис *НБКМ 873*, на който би следвало да се е разполагала тя, наистина е повреден и запазен само наполовина.

и когато я свърших, излязох навън, а една много смръдлива муха дойде и кацна на Тетраевангелието, изпи ми мастилото от тетрадата и ми изцапа лозата. Аз, грешникът и раб Божи Радул, я видях и много ѝ се разгневих. Хващайки я, мислех какво зло да ѝ причиня, та със смърт да я погубя. Извадих ѝ едното око и скъсах едното ѝ крило. А тя ми рече: „О, тежко ми, брате мой, защо искаш с такава зла смърт да ме погубиш?“. И пак, моля ви, братя, простете ме. А Бог да прости вас в царството небесно. Амин, амин, амин. И пак ви моля в царството небесно. Амин, амин, амин. Започна се тази божествена книга, наречена Тетраевангелие, на 25 април и бе завършена на 13 юли. Изписах я в годината от началото на света 7080. В това време цар беше Селим[18], а във Влашко управляваше Александру воевода[19].

***Harl. MS. 6311B* от 1574, л. 274а–276а**

С изволението на Отца и с поспешението на Сина и съвършението на Светия Дух. Заради това се трудих аз, грешният и окаян Радул Граматик, син на Драгич от Мъничещи близо до Руш пазар, а реката се казва Ведя. Тогава избягах оттук в македонската земя, в град Никопол. И пак оттук отидох в едно село на име Новачене, а реката наблизо се казваше Осъм. Там изписвах много божествени книги, които се наричат тетраевангелия и свети псалтири, пентикостари и минеи, и октоиси, и триоди, и ме-

[18] Султан Селим II Хан (1566–1574).

[19] Александру II Мирча (1568–1574; 1574–1577), влашки войвода, който се споменава в началото на колофонната бележка.

тафрасти, и правила, и разумници[20], и свети апостоли. Много книги изписах големи и малки. И проникнах в дълбините на Светото писание толкова, колкото човешкият ум не може да си представи. Лошо ми досаждаха чужденците, понеже бяха неверни, беззаконни и немилостиви. Исках да се върна във Влашката земя при Александру войвода, но се боях да не ме убият. Аз се чудех и мислех какво да сторя и как да ида при Петрашковия син[21], понеже той беше надалеч, а нямах дружина за изпът. Докато не дойде един човек на име Юван от някой си град Дрянопол[22] и ми разказа цялата истина как е отишъл при Петрашковия син. Аз, грешният Радул, се натъжих от думите му.

Както пътуващите по морската шир желаят да достигнат спокоен пристан, така и аз желаех да му служа, както служех на Бог. И отидох с Юван в Анадолската земя, в град Родос. Поклоних се на Петрашковия род, а той ми каза да му изпиша тази божествена книга, наречена Евангелие. И започна се през месец юни, в третия ден, а се завърши на 14-тия ден на месец юли, в годината 7082, кръг на слънцето 26, кръг на луната 14. Аз, с многото грехове повече от космите по главата ми, се моля на вас, книжници, измолвайки милостта ви и припадайки на колене, вие, попове, духовници или дяци, или поддяци, или граматици, или четци, четящи, пишещи или стихоплетстващи, ако нещо бъде погрешно или поради моя ум, или е било така в извода, поправяйте, и нас, трудещите се за то-

[20] Радул Граматик изброява практически цялата номенклатура от богослужебни книги, включително правила, т.е. номоканони, разумници и дори метафрасти, т.е. жития на светци.

[21] Петрашку Добрия (1554–1557).

[22] Одрин.

ва, благословете, а не кълнете, понеже писа не Светият Дух, нито ангел, а ръката на грешник, на когото устата е смъртна, а духът унил и грешен. С повелението на нашия отец и господар Йон Петрашку войвода, син на благоверния, православен и предобър и премилостив старец Йон Петрашку войвода, господар на Угровлахия, Бог да го прости и да е вечна неговата памет, понеже беше добър. И пак ви се моля, мои братя и превъзлюблени мои, които пеете заради Христовата любов, и вие да се сдобиете с благодатта да чуете страшния глас на Царя, който казва на стоящите отдясно Нему: „Елате, вие, благословени от моя Баща! Наследете царството, подготвено за вас от сътворението на света“[23]. С което всички ние ще се сдобием, славейки заедно Отца и Сина и Светия Дух сега и винаги и вовеки. Амин.

Искам да ви кажа, братя мои честити и благословени, ако Христос не бе преклонил главата Си и не бе приел кръщението от Йоан в река Йордан, как щяха да се почитат царе и господари, велможи и попове, понеже са убоги. Виждате ли, братя мои, какво знамение сътвори нашият Господ Иисус Христос за нас, християните, за да съхраним християнската вяра, понеже е добра и предобра и истинска. И почете Бог своето ръкоделие първозвано Адам, слезе от небесата и се всели в девицата и от въплъщението на Светия Дух в девицата Мария се роди Синът Божи Иисус, наречен още Емануил. И много знамения сътвори по цялата земя и велики чудеса, на слепите подавайки прозрение, очиствайки от проказата прокажените, гърбавите изправяйки, бесовете изгонвайки, мъртвите

[23] Мат. 25:33.

възкресявайки[24], а сам се предаде на враговете, които го хванаха, вързаха и го убиха, поставяйки трънен венец на главата му. И му даваха да пие оцет, примесен с жлъчка, като го слагаха на тръст и му го даваха, докато бе на кръста; с копие прободоха ребрата му, докато не изтече кръв и вода.

Той се възнесе и слезе в ада, счупиха се железните окови и станаха на прах, изведе старите Адам и Ева и всички пророци и патриарси и възкръсна в третия ден, възнесе се над небето и седна отдясно на Отца. И пак ще дойде да съди живи и мъртви и да въздаде на всекиго според делата му. Тогава, в тези времена, нашият Господ Иисус Христос нищо на никого не каза, а търпеше и благодареше на Отца, а ние не можем да търпим, понеже сме унили и нетърпеливи. Моля ви, братя, простете ме, а Бог да прости вас в царството небесно. Амин, амин, амин.

Някои езикови черти

За преписвача Радул употребата на знаци за носовки е въпрос на влияние от страна на престижна писмена система от среднобългарски тип, която се е съчетавала, а в някои случаи противопоставяла на ресавската безюсова писменост, от една страна, а от друга – на българския диалект или диалекти, които е познавал преписвачът. Българското влияние не подлежи на съмнение поради безспорните случаи на замяна на ѫ с ъ. Срещат се случаи на употреба на членни форми, като **и҆ ѕплюва҆ ми ло́ꙁата.**

В областта на лексиката проличава съчетаването на книжовни и разговорни облици. На първо място, интерес

[24] Мат. 11:5.

представлява думата **сѫдьство> ѿ сѫ̑ство.** Следва да я приемем за личен избор, с който книжовникът превежда административния термин, съхранен до днес в румънски, judeţ ‘окръг, териториално-административна единица’. И тъй като в етимологията на румънската дума стои представата за съд, съдилище, обикновено намиращо се в големите и централните за областта градове, Радул избира етимона **сѫдъ,** за да предаде реалията. В областта на имената се срещат термини от книжовния процес: **тетрагъ**< **тетрада** ‘двойни четири листа, свезка’, от гр. τετράς; **мастило** от старобългарската дума **мастъ,** която освен мазнина, означава багра, боя; **лоза** в метонимичното значение заставка с изображения на лоза, т.е. с растителен мотив, и др.

В областта на глаголите налице са следните основни форми с техните контекстови значения: **въстѫжати** ‘да се натъжа, да ми домъчнее за някого или нещо’; **желати** ‘желая, искам’, успоредно с **хотѣти; приникнѫти** ‘надникна, погледна вътре в нещо’, сравни диалектните *нича, принича, занича*; **съкѫснѫти** ‘откъсна’, сравни диалектните *скъсна, окъсна, покъсна*’; **оуѓодити** ‘сложа, поставя, туря’. Диалектният глагол *гу̀дя* в това типично значение е разпространен из цялата българска говорна територия, но особено в района на Русенско, Севлиевско, Търновско, Габровско; **оуплювати** ‘наплюя, изцапам’.

Граматичните облици и лексиката в послесловите на Радул Граматик са показателни за това как един влашки книжовник е усвоявал българската книжовна норма в епохата на Късното средновековие.



Ръкописно, богато илюстровано Евангелие от 1572 г. на влашкия книжовник Радул Граматик, НБКМ 873

Битката с дявола – из старите молитви и заклинания

Название

Ѯаклинание отъ диꙗвола

Заклинание срещу дявола

За текста

Това е кратко заклинание срещу дявола, написано върху олово и предназначено за носене като амулет, тоест като средство за оттласкване на злите сили от човека, който притежава амулета. Текстът е открит от К. Попконстантинов и датиран по редица белези от X век. Причислява се към извънканоничните текстове по своята функция, тъй като в християнския канон вярата в амулети се осмисля като езически обичай. Но във вековната история на българската книжнина тези текстове се християнизират и се преписват съвместно с канонични молитви.

В жанрово отношение текстът традиционно се нарича апокрифна молитва според широкото разбиране на термина от Д. Петканова-Тотева (Петканова-Тотева 1985, 1992). В многобройните си публикации за новооткрити текстове върху олово от X–XI в. К. Попконстантинов ги дефинира като молитви заклинания или повествователни молитви според формата им (Попконстантинов 2002, 2004, 2006). В монографията си „Молитва и магия“ М. Шнитер разграничава разнообразните средновековни текстове от този тип по четири диференциални признака: каноничност, предикативност, евхемност и апокрифност (Шнитер 2001). Заклинанията с молитвени функции, ка-

който е избраният текст от X век, според тази класификация са предикативни, с апокрифни елементи, неканонични, но не са молитвени по форма. Бихме могли да обобщим, че този текст е апокрифно заклинание.

Източник

Текстът е публикуван за първи път от откривателя му в: **Попконстантинов К.** Кирилица и глаголица срещу дявола, или още един оловен амулет от X в. – *Palaeobulgarica* / *Старобългаристика,* кн. 4, 2004, с. 69–75. При публикуването авторът транслитерира глаголическите букви в текста.

Избрана библиография

Наумов, А. Апокрифите в системата на старите славянски литератури. – *Palaeobulgarica,* кн. 2, 1980, с. 71–74.

Петканова-Тотева, Д. Фолклорът в апокрифните молитви – *Български фолклор*, кн. 2, 1976, с. 28–40.

Петканова-Тотева, Д. Апокрифната литература и личното творчество на старобългарските писатели. – *Palaeobulgarica,* кн. 3, 1981, с. 3–9.

Петканова-Тотева, Д. Апокрифната литература в България. – В: *Стара българска литература.* Том първи. Апокрифи. София: Български писател, 1982, с. 5–27.

Петканова-Тотева, Д. Апокрифи. – В: *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Том 1. София: Издателство на БАН, 1985, с. 89–91.

Петканова-Тотева, Д. Апокрифни мотиви в творчеството на Климент Охридски. – *Кирило-Методиевски студии,* 8, 1991, с. 11–21.

Петканова-Тотева, Д. Апокрифни молитви. – В: *Старобългарска литература. Енциклопедичен речник*. София: Петър Берон, 1992, с. 39–40.

Петканова-Тотева, Д. 2001: *Петканова-Тотева, Д.* Апокрифните лечебни молитви – *Palaeobulgarica,* кн. 3, 2001, с. 61–85.

Попконстантинов, К. Оловен амулет с апокрифен текст от Варненския музей. – В: *Търновска книжовна школа*. Т. 7. Търновската книжовна школа и християнската култура в Източна Европа. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2002, с. 283–286.

Попконстантинов, К. Два оловни амулета от X в. против тресавици. – В: *Сборник в чест на проф. д-р Ангел Давидов послучай 70-годишнината му*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2004, с. 469–476.

Попконстантинов, К. Кирилица и глаголица срещу дявола, или още един оловен амулет от X в. – *Palaeobulgarica*, кн. 4, 2004, с. 69–75.

Попконстантинов, К. Нежитъ идѣше от чрѣмнаго морѣ. – В: *Българска филологическа медиевистика. Научни изследвания в чест на проф. Ив. Харалампиев*, Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2006, с. 99–108.

Константинов, К., В. Константинова. За два оловни амулета с апокрифни молитви от X в. – В: *Палеославистика и епиграфика. В памет на проф. Ив. Гълъбов.* Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 1988, с. 28–35.

Шнитер, М. Жанрово-стилистична характеристика на апокрифните молитви, включени в състава на требниците. – Във: *Втори международен конгрес по българистика.* Доклади 23. Млади българисти. София: Издателство на БАН, 1989, с. 285–291.

Шнитер, М. *Молитва и магия*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001.

Яцимирский, А. И. К истории ложных молитв в южнославянской письмености. – *Известия ОРЯС*, т. 18, кн. 3, 1913, с. 1–102; кн. 4, с. 16–126.

Наборен текст

Ѕаклинание отъ дїавола

їс̄ хр̄ъ помощьник вьсѣмъ намь печатъ и даръ сватаго глигора влъховоина. азъ ѕаклинаїж та дъѣволе гн̄мъ нашимъ їс̄ хр̄мъ. пришедшимъ въ весъ миръ и въселъшимъ са въ оӯкъ. и да твое раздроушитъ мжченъ си уловѣкы азъ мстъ отъ лъстеи твоихъ ѕаклинаїж та г̄дъ нашимъ живъимъ и страшънъимъ. въторъимъ пришествъимъ придетъ по облакомъ придетъ и г̄ъ снитъ сждитъ въсеи ѕемли. и твоїж поспѣшънж силж молитъ отиди … влъховалъ аще както … тъ пожил и въ крѣмѣ и на ѕемли … отиди въсѣхъ д̄ше неуистъı имени отиди.г̄а. їс̄х̄а и въсѣхъ небесънъихъ силъ. михаила и гавърила оурила и рафаила. окръстъ прастола цасаръска денъ и ношъ не поуиваїж г̄ъ молаще с̄па съхранити нъı моєѣа (мосѣа) и домъ его и сѣм … скотъ четъıрѣ.огъ и молитвами сватаго глигора х̄ъс̄ цр̄ствоует надъ въсжхъ.

Превод

Заклинание срещу дявола

Иисус-Христосов помощник на всички нас, знак и дар на свети Глигор, влъхвовоин (борец срещу магьосниците). Заклинам те, дяволе, с нашия Господ Иисус Христос, дошъл на света и вселил се в човек. И за да разруши твоето (твоите дела), мъчен е от човеците. Аз съм отмъщение за твоите измами. Заклинам те с Господа наш жив и страшен. Когато дойде Второто пришествие, той по облаците ще дойде и ще съди по цялата земя. И твоята усърдна сила ще моли да си отиде. … правил магии някой … и поживял и далече, и на земята… Отиди си отвсякъде, нечисти дух, в името на Господ Иисус Христос и на всички небесни сили, на Михаил, Гавриил, Урил и Рафаил. До царския престол ден и нощ без почивка Господ моли Спасителя да съхрани Мойсей и неговия дом и неговия род … и животните четириноги. С молитвите на св. Глигор Христос царува над всички.

Някои езикови черти

Този текст е уникален, защото е написан на кирилица и глаголица. Съдържа 614 букви, от които 52 са глаголически. Засвидетелствани са: ⰻ – 15 пъти, **Ш** – 9 пъти, ⰹⰵ – 5 пъти, ⰶ – 4 пъти, ⰵ – 4 пъти, ⰽⰰ – 4 пъти, ⰰ – 4 пъти, ⰷ – 2 пъти, ⰸ – 1 път, ⰾ – 1 път, **Ф** – 1 път, ⰿ – 1 път, ⰴ – 1 път. Подобно свободно смесване на двете български азбуки се открива още в текста на заклинание срещу нежит от Кърджалийско (Попконстантинов 2006).

Това е един от образците, които доказват чудодейната сила на писмеността. Съжителството на кирилица и

глаголица в него не е само илюстрация на историята на двете старобългарски азбуки. Вероятно е те да са съчетани, за да има текстът по-голяма апотропейна сила. Така словото добива специална функция на отгонител на злото. Тази традиция е древна, тя е съхранена и християнизирана в православния свят. В апокрифните молитви често има непреведени гръцки думи, например в молитвите против ухапване от змия, също така неразбираеми от синхронна гледна точка буквени съчетания, например в молитвите срещу кръвотечение, и те със сигурност не са грешка на преписвача, а са съзнателно търсен начин за увеличаване силата на молитвата.

В Заклинанието срещу дявол от X в. се открива една рядка сложна дума **влъхвовоинъ**, образувана от **влъхвъ** и **воин**. Първата дума е със значение ‘магьосник’, а втората – ‘човек, който воюва срещу някого’. Така че семантиката на композита **влъхвовоинъ** може да се определи като ‘борец срещу магьосниците’. В началния период след приемането на християнството магьосниците се отъждествяват с жреци, които извършват ритуали, посветени на езическите божества. Те се възприемат като служители на дявола, затова е напълно естествено в заклинание срещу дявола да присъства и светец, назован **влъхвовоинъ**, наред с Господ Исус Христос, четиримата архангели и всички небесни сили.

За назоваване на злата сила, срещу която е насочено заклинанието, се откриват две номинации: **дїаволъ** и **нечистъıи доухъ**, като първата е заемка от гръцки, а второто словосъчетание е типично за традиционната култура и се утвърждава като термин в демонологията на

православните християни. Заклинанието е обръщение към дявола. И двете номинации са засвидетелствани в звателен падеж и по този признак текстът се приближава до молитвените образци.

Название

Ꙁаклинание надъ бѣсноуиѭщиими сѧ

Заклинание над обхванати от зъл дух

За текста

Заклинанието над обхванати от зъл дух по своята същност е апокрифно, но произхожда от един каноничен старобългарски ръкопис – Синайския евхологий, в който на л. 51а–56а се открива подобен текст, значително по-дълъг, но с общи места. Този текст се променя през вековете, като се сближава с народните баения и представите в традиционните вярвания. В историята на българската средновековна книжнина това заклинание се превръща от канонично в неканонично и се включва в сборници със смесено съдържание и в требници от XVI–XVII век.

Като жанр това произведение може да бъде причислено към повествователните заклинания с апокрифен характер. Въз основа на съдържанието си то принадлежи към молитвите за всяка потреба, и по-точно към молитвите за изцеление, тъй като е предназначено да излекува душевноболните, които според архаичните представи са обхванати от зъл дух, наречен бяс в българската култура. Излекуването се осъществява чрез прогонване на злия дух със силата на словото. Както е известно, при екзорсизма се съчетават словесни и акционални практики, докато в православието се утвърждават различни заклинания с християнски характер и баения с традиционен произход.

Издание

Текстът е публикуван за първи път в: **Милетич, Л.** *Старобългарска граматика с упражнения, образци из старобългарски паметници и речник.* София: Държавна печатница, 1892, с. 145–146. Препечатан е в: **Ангелов, Б., М. Генов.** *Стара българска литература в примери, преводи и библиография*. София: Ал. Паскалев, 1922, с. 366–368. Сборникът, в чийто състав е включено заклинанието, не е издаван.

Избрана библиография

Ангелов, Б., М. Генов. *Стара българска литература в примери, преводи и библиография*. Т. 2. История на българската литература с примери и библиография. София: Ал. Паскалев, 1922.

Беновска-Събкова, М. Апокрифни мотиви и народни вярвания („разпускане“ на мъртвите души). – *Българска етнология*, № 3, 1996, с. 80–89.

Вълчанов, С. Към въпроса за апокрифното начало в средновековната апокрифна литература. – Във: *Втори международен конгрес по българистика*. Доклади т. 11, София: Издателство на БАН, 1987, с. 253–264.

Вълчанов, С. Следи от апокрифни елементи в Кирило-Методиевата традиция на средновековна България. – В: *Медиевистика и културна антропология. Сборник в чест на проф. Д. Петканова.* София: Мнемозина, 1998, с. 195–210.

Димитрова, Д. Темата за произхода на злото в старобългарската апокрифна традиция. – В: *Литература, общество, идеи*. София: Издателство на БАН, 1986, с. 25–47.

Дуйчев, И. Апокрифни формули и заклинания против болести и страдания – В: Цв. Кристанов, И. Дуйчев. *Естествознанието в Средновековна България*. София: Издателство на БАН, 1954, с. 536–553.

Карачорова, И. Към характеристиката на апокрифните молитви против зли сили и болести. – *Български език*, кн. 4, 2015, с. 60–67.

Карачорова, И. Молитви и заклинания в молитвено правило срещу духове нечисти и лукави в ръкописи от XIX век. – В: *Mirabilia: Чудеса и чудовища*. Studia Balcanica. Т. 31. София: Институт за балканистика с Център по тракология „Проф. Ал. Фол“, 2016, с. 336–348.

Милетич, Л. *Старобългарска граматика с упражнения, образци из старобългарски паметници и речник.* София: Държавна печатница, 1892, с. 145–146.

Karachorova, I. Prayers and Spells against Unholy and Evil Spirits in a Nineteenth-Century Prayer Canon. – *Etudes Balkaniques*, LII, I, 2016, pp. 167–180.

Наборен текст

Ѕаклинание надъ бѣсноуиѫщиими сѧ

Ѕаклинаіѫ тѧ ѕълъіи наѹѧлниуе, хоулънъіи наѹѧлниуе, отъвръженъіи и самодѣлниуе лѫкавъіи; ѕаклъінаіѫ тѧ съвръженъіи отъ въішьнѧѣ свѣтьлости и въ тьмѫ глѫбинъі низведенъіи ѕа гръдость; ѕаклинаіѫ тѧ и вьсѫ съпадьшѫіѫ твоіѫ силѫ; ѕаклинаіѫ тѧ, доуше ѕълъіи, богомь сабаотомь и вьсѣмь воиньствомь, ангелъі божіи и атанаилемь, богомь вьседрьжительмь, изиди, отиди. Ѕаклинаіѫ тѧ богомь, сътворьшиимь вьсѧуьскаѧ, и сватъіимь доухомь и юдиноумдъіимь іего съіномь, оубои сѧ, бѣжи, отъцъи,

отиди, всѣкъ демонъ неуистъıи и сквъръньнъıи, лъстивъıи и многообразьнъıи, идеже аще юси и отъниждоу же аще идеши: или самъ юси невидимъ, или животьномь видѣниемь ѣавлѣаѣа са, или змиевомь, или звѣриномь лицемь, или дъıмомь ютеромь видимъ, или ѣако огнь въздарѣаѣа са, или привидѣниемь са ѣавлѣаѣа, или гадомь, или пътицеиж, или нощьиж, глаголиа, или въ винѣ пиемь мозѣ или въ ѣази, или въ болѣзни, или на смѣхъ пооушаѣа, или поустошьнъ, или уаръı любѣ, или звѣздозьрьць, или уаромъ обрѣтатель, или въ пиѣаньствѣ кръви проливаѣа, или мятежемъ творьць, бестоудьнъ, рьвьнивъ, неоустроенъ, съ лоуноиж прѣмѣнѣаѣ са и съ врѣменьмь ютеромь прѣвращаѣа са, или на оутрьнжиж, или на полоудьне, или полоунощи, или изъ моря. или изъ рѣкъı, или изъ врѣгъ, или изъ-д-ръвеника, или изъ локъве, или изъ блата или изъ тръстиѣа, или изъ дрѣва, или отниждоу же вѣмь и не вѣмь, отъ знаемъıихъ и незнаемыихъ, отъ сжмьнѣна мѣста — отлжуи са и отъдѣли, оустъıди са образа образованааго, оубои са въплъщенааго бога, не оутаи са въ рабѣ божии семь, ибо жьзлъ желѣзьнъ и пещь огньна и тръторъ и зжвъı скръжьтание жидетъ тебе; оубои са и вѣжи, не възврати са ни единъ, ни съ инѣми зълъıими доухъı неуистъıими на непроходьнжиж же земліж и на безводьнжиж, на неиже уловѣкъ не живетъ.

Превод

Заклинание над обхванати от зъл дух

Заклевам те, зъл предводителю, хулещ предводителю, отхвърлен и лукав причинителю на зло; заклевам те, изхвърлен от висшата светлина и свален в тъмата на бездната заради гордост; заклевам те, тебе и цялата твоя пад-

нала сила; заклевам те, зъл дух, в Бог Саваот и цялото му войнство, в ангелите Божии и в Атанаил[25], в Бога Вседържител, излез, махни се! Заклевам те в Бога, който е създал всичко, и в Светия Дух, и в единородния негов Син, бой се, бягай, изчезни, махни се, ти, нечист и скверен, лъстив и многообразен демоне, където и да си и откъдето и да идеш – или си невидим, или пък се явяваш като видение под образ на животно, змия или звяр; или си видим като дим, или пък пламтиш като пламък, или се явяваш като привидение, като някоя гад или птица, или пък като нощно говорене, или пък в изпито вино много, или в беда, или в болест, или пък като подстрекаващ към подигравки, или безполезен, или като обичащ магии, или като звездогадател, или като магьосник, или като проливащ кръв в пиянство, или като създател на метежи – безсрамен, ревнив, непостоянен, който се мениш с луната и се превръщаш понякога в друг; или сутрин, или на пладне, или в полунощ (излизаш) от море или от река, или от бряг, или от ръвеник (кладенец), или от локва, или от блато, или от тръстика, или от дърво, или откъдето зная и не зная, от познати и непознати, от съмнителни места – отлъчи се, отдели се, засрами се от (Божия) образ, побой се от въплътения Бог, не се крий в тоя раб Божи, защото железен жезъл и огнена пещ, и тартар, и скърцане на зъби те очакват; бой се и бягай, не се връщай нито сам, нито с други зли духове нечисти; (бягай) в непроходима и безводна земя, на която човек не живее.

[25] Възможно е неточно изписване от Натанаил или Сатанаил, който първо е бил ангел.

Някои езикови черти

В този текст се преплитат християнски и традиционни представи за нечистия дух, който се вселява в човек. Те са вербализирани по различен начин. До типичните за средновековната българска литература изрази **демонъ нечистъıи и сквъръньнъıи, льстивъıи и многообразьнъıи** се нареждат типичните за народната култура описания на нечисти същества: **невидимъ, или животьномь видѣниємь гавлѧѥ сѧ, или змиєвомь, или звѣриномь лицемь, или дъımомь ютеромь видимъ, или гако огнь въздарѧѥ сѧ, или привидѣниємь сѧ гавлѧѥ, или гадомь, или пътицеіѫ.** Ипостасите на нечистия бяс се осмислят и под формата на санкционираните от християнството грехове: винопийство, магьосничество, кръвопролитие, подстрекаване към метежи. Но също така са налице и познатите ни от традицията прояви на нечистото същество като болест, двойно назована със синонимите **ѧѧза, болѣзнь.** Може да се каже, че в този текст един от начините за обезвреждане на злия дух е изброяването на имената му. Натрупването на езикови номинации осигурява осъществяването на магическата функция на словото.

Мястото на беса са нечистите топоси – вода и дървета, обиталища на хтонични и нечисти същества според народните предания. В подкрепа на тази теза е и правилното разчитане на израза **или изъ-д-ръвеника**, а не **или изъ дръвеника** (както е у Милетич), тоест „от кладенец“, епентезата на **д** е типична при такива фонетични условия. Така този израз номинира едно от водните места и участва в изреждането им: море, река, бряг, ръвеник, локва, блато – с елементи на литотизация.

В текста са засвидетелствани сравнително голям брой композити, които са белег на развит и богат книжовен език: **самодѣльникъ, звѣздозьрьць, мъногообразьнъ, вьседрьжитель, єдиноумдъ**, като две от тях: **самодѣльникъ, звѣздозьрьць** се срещат само в текста на молитвата в Синайския евхологий и се определят като редки лексеми, които могат да послужат за идентификация на текстовата история на *Заклинанието над обхванати от зъл дух*.

Название

Молитва отъ змиѥ

Молитва срещу змия

За текста

Молитвата срещу змия е част от разпространените през цялото Средновековие молитви срещу ухапване от змия. Те са имали голямо практическо значение в ежедневните грижи за вярващите, пострадали от ухапвания от отровни влечуги, затова въпреки неканоничния си характер са включвани в требници и други канонични сборници. В много от тези текстове се разработва сюжетът за ухапания Павел, който събира съчки за огън, за съня му и помощта на архангел Гавриил/Михаил и книгата или писанието със заклинание срещу отровните змии. Някои от тях са публикувани от Ив. Дуйчев (Дуйчев 1954). Това доказва общия произход на текстовете, които вероятно са християнизирани стари източни молитви, преведени първо на старогръцки, а след това и на старобългарски.

По жанр този текст може да се определи като повествователно заклинание, тъй като съдържа разказ за ухапването на Павел и заклинание срещу змии и други отровни и опасни животни, които могат да навредят на човека. В монографията си „Молитва и магия“ М. Шнитер разграничава разнообразните средновековни текстове от този тип по четири диференциални признака: каноничност, предикативност, евхемност и апокрифност (Шнитер 2001). Повествователното заклинание, какъвто е избраният текст от XV век, според тази класификация е предикативно, с

апокрифни елементи, неканонично, но не е молитвено по форма, тоест не притежава евхемност.

Източник

Йерусалимски ръкописен Часослов от 1479/1489 г. под номер *LGOPI №22* от Православната патриаршия в Йерусалим.

Издание

Текстът е публикуван за първи път в **Овчаров, Н.** Няколко слабо известни апокрифни молитви от 1497/1498 г. – *Българска етнология*, кн. 3–4, 1998, с. 81–88. Н. Овчаров благодари на Кл. Иванова за предоставените микрофилми на ръкописа и успява да го датира точно по една приписка.

Избрана библиография

Милтенова, А. Неофициалната книжнина през XIII век в контекста на идейните и литературните тенденции на епохата. – В: *Търновска книжовна школа.* Том 4. Културно развитие на българската държава краят на XII–XIV век. София: Издателство на БАН, 1985, с. 102–114.

Овчаров, Н. Няколоко слабо известни апокрифни молитви от 1497/1498 г. – *Българска етнология,* кн. 3–4, 1998, с. 81–88.

Наборен текст

м҃ ѿ҃ зм [іє]

вь име ѿц҃а. и с҃на. и ст҃го. д҃ха. азь па҃ль иже и ко҃а ᶜ знаменїе (л. 415) азь пръвіи ме҃а на ст҃ые ап҃лы и хр҃ѣь. плаваюшѳ ми вь море кь странамь сицелїискымь. кь шстровѳ приближив се. изыдоше вси. ис кораблꙗ. изыдо҃ же и азь еже съврати на шгньүе ешменїа. нѣкаа соуха и ѿ҃тѳ изьшьдши. Зміа ѿ҃ топлоти. оусѣкнѳ ме вь деснюю рѳкѳ и шбѣси се ѡ неи. (л. 415б) азь же сію ѿ҃тресь пакость же ни единѳ пріемь ѿ҃ нее. въ сьнь прѣложих се. пришь҃ а҃гль г҃нь Гавріиль възгласи ме г҃ле павле раве г҃нь вьстани. и разврьзи книгѳ сію. и шбрѣщеши вь неи писаніе глю҃шее. не о ꙗ҆диномѳ стража҃оуш҃и. нь о монѯхѣ. заклинаю рѡды звѣремь прѣсмикающим се по земли. вь г҃а (л. 416) нашего і҃у х҃а. и вь прѣстоль его высокы и вь шг҃ньюю рѣкѳ исходещюю изспо҃ножіа. г҃а нашего і҃у х҃а. и вь мнѯжьст[в]о а҃гль. и змію врѣдещюю и василиска. змію шгневиднюю. змію триүелюстнюю. змію дрѣвовъсходнюю. змію ст[о]дѣлнюю. змію үрьнюю. змію (л. 416б) триглавнюю. змію звѣра земльнаго. змію лютюю имѳщюю ꙗдь вь деснѣи үелюсти. змію пепелнюю. и миша лѳкаваго. и скорпію вьдьхновеніе діаволе. и дѣ же приспѣеть ст҃го ап҃ла мл҃тва. и прү҃тіе б҃це. кои любо ѐ҃ѳ ть звѣрь оүꙗдшивь ть уа҃ да ѳмре҃ врѣжени же да исцѣлѣеть. мл҃твами прү҃тіе б҃це (л. 417) и ст҃го. ап҃ла павла. аминь. аминь. аминь. проүь҃ на вою үистою напои волѣщи. а аще ли е далеүе волѣщи. а ти напои повѣдавшаго и нешбзорна и неподвижима.

Превод

Молитва срещу змия

В името на Отца и Сина и Светия Дух. Аз, Павел, който и когато … знамение. Аз, пръв по място между све-

тите апостоли и Христов (апостол). Когато плавах в морето към страните сицилийски и се приближих към острова, всички слязоха от кораба. Слязох и аз, за да събера за огъня пръчки някакви сухи. И от топлината оттам излезе змия. Ухапа ме по дясната ръка и се овеси на нея. Аз, като отърсих тази пакост от себе си и без да приема нищо от нея, заспах. Дойде ангел Господен Гавриил и ме повика, говорейки: „Павле, рабе Господен, стани и разтвори тази книга и ще намериш в нея писание, говорещо не за един страдащ, а за мнозина. Заклинам родовете зверове, пълзящи по земята. В Господа наш Иисус Христос и в престола Му висок, и в огнената река, изтичаща от подножието на Господа наш Иисус Христос, и в множеството ангели. (Заклинам) и змията, която вреди, и василиска, и змията огневидна, змията тричелюстна, змията, която се качва по дърветата, змията, която прави сто неща, змията черна, змията триглава, змията, земен звяр, змията люта, имаща отрова в дясната челюст, змията пепелна и лукавия миш, и скорпиона, вдъхновение дяволско!“. И където успее (да помогне) молитвата на апостол Павел и на Пречистата Богородица, който и да бъде този хапещ звяр, този час да умре, увреденият пък да се изцели с молитвите на Пречистата Богородица и на светия апостол Павел. Амин, амин, амин. Прочети (това писание) над вода чиста и дай на боледуващия да пие. Ако ли е далече боледуващият, ти дай да пие този, който носи вестта. И необозрима и неподвижна.

Някои езикови черти

Молитвата срещу змия се отличава с една типична за много апокрифни текстове особеност – конструирането на двуполюсен свят: от едната страна са разположени положителните сакрални сили, а от другата – опасните и нечисти животни. Християнските божествени ипостаси са представени още в началото с Отец, Син и Свети Дух, към тях се присъединява и светият апостол Павел, а в съня му се появява архангел Гавриил. В самото заклинание гарантите за помощта на ухапания са Христос и св. Богородица, тяхното присъствие се актуализира двукратно, а на св. Павел като главен персонаж на разказа – трикратно. Формулата в края на текста също припомня безкрайността и вечността на християнските сакрални сили. Молитвата има рамкова композиция – тя започва и завършва с божественото, което е задължителен елемент от структурата и на каноничните текстове. Следователно описанието на сакралните сили е в духа на средновековната книжнина.

Съграждането на образа на нечистите същества обаче е извън рамките на канона: съчетават се народни представи, вербализирани от *змия черна, змия пепелна, змия люта*, *земен звяр*, и фантастични образи, възприети по книжовен път от гръцкия текст: **ѕмію ѡгневидн҃ю. ѕмію трисѣлюстн҃ю. ѕмію ст[о]дѣлн҃ю. ѕмію триглавн҃ю.**

Интересна е симбиозата между домашни и чужди думи. Лексемата **ѕмиꙗ,** която е домашна и етимологически свързана със *земя*, се употребява 11 пъти. Още във втория абзац на повествователната част на молитвата се появява змия, която ухапва главния персонаж св. Павел. А след това в заклинателната част се изреждат десет вида змии,

като към съществителното **ѕмиꙗ** всеки път се прибавя определение, изразено с причастие или прилагателно. Част от прилагателните са сложни и са калки от гръцки: **огневидьна, триѵелюстьна, дрѣковъсходьна, стодѣльна.** Те са неологизми, създадени за Молитвата срещу змия – в този и в други варианти. Единствено прилагателното **триглавьнъ** се запазва в историята на българския език. Открива се още в творчеството на Патриарх Евтимий в колокацията **триглавьнъıи ѕъмии** и се съхранява в народните приказки и песни за триглавия змей.

В текста се откриват и две чужди думи: **василискъ** и **скорпии.** Лексемата **василискъ** произхожда от гр. βασιλίσκος и е засвидетелствана в Синайския псалтир от X век. Названието възниква по метафоричен път – шарките на главата на този вид змия приличат на царска корона, затова змията се уподобява на цар или царски служител. Лексемата **скорпии** от гр. σκορπίος назовава паякообразно отровно животно, тя се среща в старобългарските класически произведения. От лингвокултурологична гледна точка особено значима е употребата ѝ в евангелския текст, според който Иисус надарява своите ученици със способността да унищожават змиите и скорпионите, като ги настъпват: **се даıѫ вамь власть настѫпати на ѕмиꙗ ı скорьпиꙗ. ı на вьсѫ снлѫ врага** (Мариинско евангелие, Лук. 10:19). Оттук тръгва и се разпространява словосъчетанието **ѕмиꙗ и скорьпиꙗ** със семантика ‘змии и скорпиони като особено опасни отровни животни, символ на вражеската сила на дявола’. Именно с такова значение го откриваме и в Молитвата срещу змия от XV в. Скорпията е наречена „вдъхновение на дявола“ и се обединява не само със змията, а и с „лукавия миш“, който е друг образ на дявола

и е определен с типичния за него епитет **лжкавъ**. Без съмнение, в средновековната концептосфера змията, скорпията и мишката са нечисти дяволски зверове. С тях се борят Иисусовите ученици, срещу тях се изричат отгонителни клетви и заклинания. Молитвата срещу змия всъщност съчетава две функции – утилитарна: да предпази хората от ухапване от змия и да им помогне, когато това се е случило, и чудодейна: чрез словесно заклинание да неутрализира вредоносната сила на опасните дяволски същества. За осъществяването на втората функция е необходимо да се подчертае силата на словото – да се натрупат повече названия на змиите, като се използват както домашни, така и калкирани, и заети. Плеонастичното изброяване е езикова стратегия за обезвреждане на зли сили.

Название

Молитва за зѣби гризещемѹ чрьвѹ мигриноѹ

Молитва срещу червея Мигрин, който гризе зъбите

За текста

В българската средновековна литература съществува дял с апокрифни молитви против зъбобол. Много от болестите в архаичните вярвания се свързват с някакво зло същество, причинител на страданието. Така възниква и представата за червея Мигрин, който гризе зъбите на човека. Забележително е името на вредителя – и в българския текст се съхранява гръцката заемка Мигрин (от гр. ἡμικρανία ‘болка в едната страна на главата’). А този факт ясно показва пътя на текста – той е превод от гръцки и е християнизиран в културната среда на византийско-славянското православие. Адресат на молитвата е Синът Божи Христос. Като висша сакрална сила той може да обезсили действието на Мигрин и да спаси болния. Подобни апокрифни молитви са публикувани досега у А. Яцимирски и Ив. Дуйчев (Яцимирски 1913, Дуйчев 1954).

По жанр този текст може да се определи като повествователна молитва, тъй като съдържа разказ за страданието на Петър и молитва към Иисус Христос да го спаси от него. В монографията си „Молитва и магия“ М. Шнитер разграничава разнообразните средновековни текстове от този тип по четири диференциални признака: каноничност, предикативност, евхемност и апокрифност (Шнитер 2001). Повествователната молитва, какъвто е избраният текст от XV век, според тази класификация е предикатив-

на, с апокрифни елементи, неканонична и съдържа елементи на молитва.

Източник

Йерусалимски ръкописен Часослов от 1479/1489 г. под номер *LGOPI №22* от Православната патриаршия в Йерусалим.

Издание

Текстът е публикуван за първи път в **Овчаров, Н.** Няколко слабо известни апокрифни молитви от 1497/1498 г. – *Българска етнология*, кн. 3–4, 1998, с. 81–88. Н. Овчаров благодари на Кл. Иванова за предоставените микрофилми на ръкописа и успява да го датира точно по една приписка.

Наборен текст

молитва за зѹби гризещемѹ чрьвѹ мигриноѹ

В има ѿца амьнь и сна аминь и ст҃аго дха. аминь. седеше петрь на камень мраморень и беше брьжень и приде на немѹ хс҃ (л. 411) и рⷱ емѹ рабе бжи петре, поуто еси брьжень. и рⷱ емѹ рабь бжи петрь. гн҃. прииде чрьвь, име ѥ҃ѹ мигринь изгризе ме зоубе и челюсти ми сакрѹши мл҃ю ти се вл҃ко исцели ме. и запрете гь. чрьвѹ мигриноу и на том ча҃ з[д]рабь би҃ рабь бжи. петрь тако да исцелеѥ҃ рабь бжи им[ѣ] р[ѣкь]. въ име ѿца аминь, и сна аминь и ст҃аго дха аминь (л. 411б) и оучети емѹ три пѹти на глава. и зави оу керосано платно да носить на врьхъ главе и исцелееть.

Превод

Молитва срещу черевея Мигрин, който гризе зъби

В името на Отца, амин, и Сина, амин, и Светия Дух, амин. Седеше Петър на камък мраморен и беше загрижен. И дойде при него Христос и рече му: „Рабе Божи Петре, защо си загрижен?“. И рече му раб Божи Петър: „Господи, дойде червей, името му е Мигрин, изгриза ми зъбите и челюстите ми счупи. Моля ти се, владико, изцели ме!“. И забрани Господ на червея Мигрин (да вреди) и в този час здрав беше раб Божи Петър. Така да се изцели раб Божи (речи името). В името на Отца, амин, и Сина, амин, и Светия Дух, амин. И прочети му (молитвата) три пъти на главата. И завий (молитвата) в керосано платно, да носи на върха на главата и ще изцелее.

Някои езикови черти

Молитвата срещу червея Мигрин, който гризе зъбите от ръкопис от Православната патриаршия в Йерусалим от 1497–1498 г., публикувана от Н. Овчаров, се състои от три части: в първата се описват страданията на Петър, който е нападнат от червея Мигрин; във втората се намесва Иисус с действие и заклинание и в третата се предлагат практически съвети за помощ. Тъкмо в третата част се открива и една гръцка заемка, която освен в книжовния език съществува и в говоримия. А именно керосан в съчетанието керосано платно: и очети ему три пути на глава. и зави оу керосано платно да носить на врьхь главе и исцелееть.

Трикратното прочитане на молитвата и носенето ѝ като амулет на върха на главата завита във втвърдено платно е гаранция за изцеление според текста. Платното е

определено с гръцката по произход лексема **керосан** – от гр. σκιρώ ‘втвърдявам се’, σκίρωσις ‘втвърдяване’ с изпадане на начално σ. Носенето на апокрифни текстове като амулети, увити около врата, ръката, кръста и др., е древна езическа традиция, която се християнизира и разпространява през цялото Средновековие. Известни са амулетите от X в., чиито текстове публикува К. Попконстантинов. Интересно е, че и първата печатна книга на новобългарски език „Абагар“ на епископ Филип Станисавов от 1651 г. също е била с такова предназначение. Тоест, този начин за предпазване от болести и зли сили битува в българското пространство повече от седем века. Среща се като предписание и в някои лекарственици от XVII–XVIII в.

В нашата Молитва от XV в. съхранението на ръкописа се препоръчва да бъде направено чрез увиване в **керосано платно**, тъй като по този начин той може да бъде носен подълго време. В случая е важно да се изтъкне наличието на една гръцка заемка, която се запазва в историята на българския език – глаголът *керосвам* е отразен в Речника на Н. Геров и в Речника на българския език на Института за български език като диалектен със значение ‘колосвам, като потапям нещо в нишесте, кола’. В Молитвата от XV в. вероятно се намира една от първите писмени фиксации на тази заемка.

В същия текст се среща още една гръцка заемка – **мраморенъ** в: **седеше петръ на камень мраморень.** Лексемата **мраморъ** е засвидетелствана в Ягичевия златоуст от XIII в. и в Манасиевата хроника от XIV в. Но според специалистите е доста стара заемка от гр. μάρμαρος, както личи

от резултатите от ликвидната метатеза на група -ar- между съгласни само в първата сричка на думата. В другите славянски езици те са различни. В Молитвата от XV в. се появява съчетанието **камень мраморень,** с което се описва мястото, където седи страдащият от червея Мигрин. В традиционната култура камъкът често е апотропей, той може да предпази от нечисти сили. Това вярване личи в паремията: *Да спи зло под камък*.

Носенето на молитвата като амулет и допира до камъка като апотропей са апокрифни елементи в текста, тъй като отразяват неканоничното, народнорелигиозното възприятие на света в българския средновековен мироглед. А наличието на гръцки заемки доказва общността на идеи и текстове в балканския културен континуум.

Название

Мл҃тва ст҃го Сисі҃на Иси҆ора и Симеона и Ѳеѡ҆ра

Молитва на светите Сисин, Исидор, Симеон и Теодор

За текста

Този текст само формално носи името молитва. По същност той е апокрифно повествование за борбата на св. Сисиний с дявола, който краде децата на сестра му. В края на текста има заклинание срещу дявола и клетва да не вреди на хората. По този начин се гарантира възможността словото да пази човека от най-големия му враг – дявола. Макар основната антисакрална сила да е напълно християнизирана и наречена *дявол* и *враг*, в ръкописа се отразяват архаичните вярвания на българите и балканските народи от зли сили като нави, лехуси, лаусници и др., които крадат новородените. Подобни текстове имат и практическа функция – да утвърдят защитата от ранната смърт на малките деца и чрез магическата сила на словото да успокоят страховете на хората. Точно затова те са били разпространени през цялото Средновековие и са се преписвали в канонични требници и часослови.

Жанрово можем да определим съчинението като повествование с елементи на заклинание. В монографията си „Молитва и магия“ М. Шнитер разграничава разнообразните средновековни текстове от този тип по четири диференциални признака: каноничност, предикативност, евхемност и апокрифност (Шнитер 2001). Според тази класификация текстът е предикативен, с апокрифни еле-

менти, неканоничен и неевхемен, тоест не съдържа елементи на молитва.

Източник

*НБКМ 631***,** Часослов от XVII в.

Издание

Този текст е публикуван за първи път от **Цонев, Б.** *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 2. София: Държавна печатница, 1923, с. 149–150. Ръкописният Часослов *НБКМ 631* в ръкописната сбирка на библиотеката не е издаван като цяло. Препечатка по изданието на Б. Цонев прави **Tsoneva, Sv.** *Charms, Amulets, and Crisis Rites: Verbal Magic in Daily Life in Medieval and Early Modern Bulgaria*. Doctoral Dissertation. Budapest: CEU, 2015, pp. 231–232.

Избрана библиография

Николов, А. Един новооткрит сборник със смесено съдържание от втората-третата четвърт на XVIII в. – *Старобългарска литература*, кн. 67–68, 2023, с. 301–343.

Badalanova-Geller, F. Between Demonology and Hagiology. The Slavonic Rendering of the Semitic Magical Historiola of the Child-Stealing Witch. – In: *In the Wake of the Compendia.* Infrastructural Contexts and the Licensing of Empiricism in Ancient and Medieval Mesopotamia. Ed. by J. C. Johnson. Boston–Berlin, 2015, pp. 177–206.

Наборен текст

Мл҃тва ст҃го Сисі҃на Исі҃ора и Симеона и Ѳеѡ҃ра

**Ѣ҃ имѧ о҃ца и сн҃а и ст҃го дх҃а ѩко бі҃сть воинь ѩкоже с҃ти Сі҃синь и Симеонь Исидо҃рь иже мно҃гимь вьсе҃мь wделе҃ваше а҃ асирїано҃мь. в҃. изми҃теленомь. Є҃гдаже бе҃ше. к҃. землю аравискои изидоше с҃ти на ло҃вь и ѩви҃ се Сисі҃ну а҃г҃лъ г҃нь и ре҃ре емѹ. иди къ сестре свое Мѣ҃ньти, ю҃҆ роди҃ла є҃ синове и дїаволь вьзель. Нн҃ѣ младо отро҃че имать и хо҃щеть и него дїаво҃ль хощеть оузеть нь да҃ не сътвори҃ лов҆ца дїаво҃лѹ и то҃мѹ прогони҃ль и вьсе҃мь дїаволь. Тогда с҃ти Сисі҃нь оустрьми҃ се иди къ се҃стре свое Мелен҆ти и ти беше сътво҃рила слѣпь мрамори҃нь и шко҃вала го бе гво҃зде излиѧ го шло҃во и ѕакова медими и вне҃ла бе бра҃шно ѕа ѕ҃ леть и дв҃е штроко҃вици на слѹжбѹ себ҆ѣ҃. Є҃гда привлижи се с҃ти Сисі҃нь къ слѣпѹ и вьнеѕапѹ и бы҃ѕ҃ вѣра вели҃ка и зи҃ма и ре҃че с҃ти Сисі҃нь. сестро моѧ, Мелен҆тие. ѿврьзи҃ ми да вьни҃дѹ понеже вѣра велиѧ смѹщает҆ ме. И ре҃че Мелетиѧ. не смею ти ѿврьзи҃ бра҃те мои понеже имать младо штроче и бою се ѿ дїавола. И ре҃че с҃ти Сисі҃нь. не бои се аѕь есмь ловець дїаво҃лѹ томѹ прогонитель. Милентиѧ слиша гла҃ его ѿвьрзе емѹ слѣпь. Тог҃а дїаволь сътво҃ри се просе҃но зрѣно и прилепи се ко҃ню поть копи҃то и вьни҃де вь слѣпь. То҃гда би҃сть вь полѹно҃щи Мелен҆тиѧ wсеѕав҆ши штроче сво҃е (ре҃че) ѡ бра҃те его мрьтво и вьзѵпи гласомь велиемь гл҃ющи брате мои Сисі҃не ѩко ти҃ реко҃хь тако҃ ми бі҃. То҃гда с҃ти Сисі҃нь вьсе҃е҃ на ко҃нь свои ѩкоже пламень дихаше врага гоне҃ща wбрете врьво б҃ѣжи (и ре҃че) виде ли врага бежѹща штроче носеща она бе видела и р҃че не ви҃дехь. Тогда с҃ти Сисі҃нь прокле ѩ кѵпино҃, да сі҃ ѹл҃кѹ на препетїе а себ҆ѣ҃ на проклетїе де ти коре҃нь тѹ и врьхь. И паки wбре҃те аворь дре҃во б҃ѣкіе (и ре҃че)

гаво́ре, виде ли вра́га бежѫща штро́уе носеща шна бе виде́ла и реуе виде́хъ и ре́ с҃ти Сисі́нь да си бл҃вено, гаворе, да си въ цркваχъ клепало да прозовешь праведника на сп҃е́нїе а грешники на покаанїе. И паки шбрете маслі́на дре́во бжїе маслі́но (реуе) не виде ли врага бежѫща штро́уе носе́ща она бе видела и реуе видехъ понѫри се въ мо́ре съ рі́бами морскими (и реуе с҃ти Сисі́нъ маслино, да си бл҃вена ѕ цр҃ква и ѵлк҃ѕ на исцеление) Тогда с҃ти Сисі́нь сътвори млтва къ г҃ѹ и вьврьже вн҃иць въ море изврлеуе врага на сухо и науе́ти его би́ти и мѫуи́ти глющи даж҃ь ми дети сестрени мои Мелентини и зелχи и ре́уе с҃ти Сисі́нь живь г҃ь б҃ь мои́ на нб҃си и на земли не има те пѫстити, дїаво́ле, не изни́еши из рѫки мое́и донде́же не а҃сть дети Мелинтини. И реуе дїаволь изель ги самь. И реуе изъвлюи ми мле́ко матерно свое́, еже еси сиса́ль мла҃ь да азъ блювамь де́ти оупори́раше се дїаво́ль. Тогда с҃ти Сисі́нь, млтвѫ сътво́ри къ г҃ѫ глю́ще г҃и і҃с х҃є оуслиши ра́ба тво́его дн҃ь да прослáвлю те ра́бь твои́ дїаволь да посрамит се́ и влѫна млеко материно свое́. Посрами се дїаво́ль и оукра́тише се сили́ его и изблюва ѕ҃ синове Меленьтини. И реуе с҃ти Сисі́нь живь г҃ь б҃ь мои́ на нб҃си и на земли́, не има те пѫстити дїаволе, не излезешь изѕ рѫки мои́ аще не кльнеши се идеже млтва моа́ уететь се име мое́ помѣнѫть ме, тѫ не можеть прии́ти мора ни вещи́ца ни дїаволь. Тогда дїаволь кльнеть се Сисі́не, тако́ ми вишнѣго и тако́ ми сі́ли нб҃сни и тако́ ми.м҃. попове иже пою́ть непреста́но на нб҃си, идеже име поме(нѣет се) млтва моа́ уете́ се въ домѫ раба б҃жїа и҃м то́ и да не приствпи́ть ни мо́ра ни вещица ни зль дх҃ь ѿ века и до века аминь.

Превод

Молитва на светите Сисин, Исидор, Симеон и Теодор

В името на Отца и Светия Дух. Имаше войни като светите Сисин и Симеон и Исидор, които побеждаваха всички, първо асирийците, второ измаилтяните. Когато беше двайсетото сражение в арабската земя, светите излязоха на лов. И яви се на св. Сисин ангел господен и му рече: „Отиди при сестра си Мелентия, която е родила петима синове, а дяволът ѝ ги е взел. Сега има ново дете и него дяволът иска да вземе. За да не стане дяволът ловец, и него прогони и всички дяволи“. Тогава свети Сисин тръгна и отиде при сестра си Мелентия. Тя бе направила мраморна кула и я бе обковала с гвоздеи, изляла бе олово и я бе заляла с мед. Беше внесла храна за шест години и взела две момичета на служба при нея.

Когато свети Сисин се приближи до кулата, внезапно се появи голяма буря и студ. И рече свети Сисин: „Сестро моя Мелентия, отвори ми да вляза, понеже голямата буря ме мъчи“. Мелентия рече: „Не смея да ти отворя, брате мой, понеже имам бебе и се боя от дявола“. Свети Сисин рече: „Не бой се, аз съм ловец и прогонител на дявола“. Мелентия чу гласа му и отвори кулата. Тогава дяволът се превърна в просено зърно, залепи се под копитото на коня и влезе в кулата. Когато настъпи полунощ, Мелентия пипна своето дете и рече: „О, брате, то е мъртво! – и извика с голям глас, говорейки – Брате мой, Сисине, както ти рекох, така и стана!“.

Тогава свети Сисин възседна своя кон, сякаш издишащ пламък, и гонейки врага дявол, срещна върба божия и рече: „Видя ли врага да бяга и дете да носи?“. Тя бе ви-

дяла, а каза: „Не видях“. Тогава Сисин я прокле: „Цвят да имаш, а плод да нямаш!“. След това намери къпина и рече: „Видя ли врага да бяга и дете да носи?“. Тя бе видяла, но рече: „Не видях!“. Тогава свети Сисин я прокле: „О, къпино, да бъдеш за човека препъване, а за себе си проклятие! Където ти е коренът, там да ти е върхът!“. После намери явор, дърво божие, и рече: „Яворе, видя ли врага да бяга и дете да носи?“. Той беше видял и каза: „Видях“. И рече свети Сисин: „Да си благословен, яворе, да си в църквите клепало и да призоваваш праведниците към спасение, а грешниците към покаяние“. И пак достигна до маслина, дърво божие, и рече: „Маслино, не видя ли врага да бяга и дете да носи?“. Тя бе видяла и каза: „Видях, хвърли се в морето с рибите морски“. Свети Сисин рече: „Маслино, да си благословена в църква и да си изцеление за човека“.

Тогава свети Сисин се помоли на Господ и хвърли въдица в морето. Извлече врага дявол на сухо и започна да го бие и мъчи, викайки: „Дай ми децата на моята сестра Мелентия, които си ѝ взел!“. И рече Сисин: „Жив е Господ Бог мой на небето и на земята, няма да те пусна, дяволе, няма да излезеш от моите ръце, докато не ми дадеш децата на Мелентия“. Дяволът рече: „Изядох ги. Изплюй ми майчиното си мляко, което си сукал като малък, а аз ще ти изплюя децата“. – упорстваше дяволът. Тогава свети Сисин се помоли на Господ, говорейки: „Господи Исусе Христе, чуй твоя раб, днес ще те прославя аз, твоят раб, а дяволът ще бъде посрамен“. И изплю майчиното си мляко. Дяволът се посрами, увеличи силите си и повърна шестте синове на Мелентия. Свети Сисин рече: „Жив е Господ Бог мой на небето и на земята, няма да те пусна,

дяволе, няма да излезеш от моите ръце, ако не се закълнеш, че където се чете моята молитва и се споменава моето име, там няма да може да дойде нито мора, нито вещица, нито дявол“. Тогава дяволът се закле. „Сисине, в името на Всевишния и на небесните сили, и на 40-е попове, които непрестанно пеят на небето – където се споменава името ти и се чете твоята молитва, в дома на Божия раб (кажи името му), там да не пристъпва нито мора, нито вещица, нито зъл дух от века и до века. Амин“.

Някои езикови черти

В заглавието на текста се споменават четирима светци воини, въпреки че разказът се отнася само до св. Сисиний. Но присъствието на други достойни светци, воювали за християнството срещу друговерци, увеличава силата на словото. Споменава се няколко пъти името Господне – Бог, Иисус Христос, небесните сили, Всевишния, за да се оформи кръгът от защитници на вярващия. Антисакралната сила, която вреди на новородените, се персонифицира от дявола, но той има своите помощници – *мора, вещица, зъл дух,* а тези лексеми са типични за говоримия български език и са свързани с вярванията в традиционната култура.

Апокрифният текст е богат на митологични, библейски и фолклорни идеи и образи. Представата за изчезването на новородените чрез откradване от зли сили има архаичен характер. Изплюването на майчиното мляко и на погълнатите деца ни отвеждат в древногръцката антична митология. А срещите на светеца с различни растения и тяхното поведение са фолклорни мотиви, които обаче на-

мират опора и в някои библейски топоси. Нагласите за божията същност на явора и маслината за разлика от върбата и къпината отразяват народнорелигиозния възглед за същността на растенията. Разбира се, този наратив има и иносказателен метафоричен характер.

На фона на това богатство от разнообразни внушения краят на текста категорично отстоява християнския смисъл на борбата с дявола със заклеването в Бога и небесните сили и с изтъкването на силата на молитвата и името на светеца, към когото е отправена тя. Според християнския канон молитвата носи именно божествена закрила на вярващите. Апокрифен характер има обаче епизодът с дявола, който признава силата на молитвата към свети Сисисний и се заклева да я зачита завинаги.

Название

Молитва ѿ проклетаго дїавола и сатанѫ

Молитва срещу проклетия дявол и сатана

За текста

Макар и наречен молитва, този текст е типично апокрифно заклинание срещу дявола. Страхът от зли сили, които контролират живота на човека, присъства във всички митологии. В християнската религия той се свързва преди всичко с дявола – главния враг на Бога и хората. Още в първите амулети от X в. наред с текстове срещу тресавица, нежит, вещица, се откриват и такива срещу дявола. Вече разгледахме един от тях в тази христоматия. Важното е, че потребността от подобна книжнина се запазва през вековете и се среща и през XVIII в. Тази Молитва срещу проклетия дявол и сатана е преписана в Молитвеник от 1787 г., тоест от началото на Българското възраждане. Тя е актуална и необходима както за първите християни, така и за вярващите в навечерието на XIX в.

В монографията си „Молитва и магия“ М. Шнитер разграничава разнообразните средновековни текстове от този тип по четири диференциални признака: каноничност, предикативност, евхемност и апокрифност (Шнитер 2001). Заклинанието, какъвто е избраният текст от XVIII век, според тази класификация е предикативно, с апокрифни елементи, неканонично, но не е молитвено по форма, тоест не притежава евхемност.

Източник

НБКМ 646, Молитвениче на Никета от 1787 г., л. 61–63

Издание

Този текст е публикуван за първи път от **Цонев, Б.** *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 2. София: Държавна печатница, 1923, с. 162–163. *Молитвеничето на Никета* не е издавано като цяло.

Избрана библиография

Atanasova, D. The Prayer Book of Niketa (N 646 NBKM): A Case Study. – *Scripta and e-Scripta*, 1, 2003, pp. 187–196.

Наборен текст

Мл҃тва ѿ проклетаго дїавола и сатан8:

"Ѿтиди проклета сатано ѿ васехъ.д҃. 8гли храма сего места ѿ сего ложа zде раб8 бжию Никет8 — покланꙗет се и спит и хощетъ zде аг҃гли пр҆е҆верми предъстоютъ ѿ васехъ горъ елеѡ҆н҆ски держеще палици wг҃не ѿгонеще васак8 zлов8 ѿ ѕ҃ла с҃на и ложа сего возв҆а҆ и возгласи҆ апо҆стола Петра и Павла да прокълнетъ мор8 и вещиц8 и дїавола и васе непрїазни и неуистие д҃хи и ва васе вечерие и полуноши е҆г҆а ни ѱци лаютъ ни петли пеютъ тогда ти проклета, сатано, пакость да не сотворишъ раб8 своемѹ Никет8 — но иди въ свое гроzство, проклинаю те со ѿ҃цем с҃тимъ д҃хомъ и нинѣ и п҆о҆но...

Превод

Молитва срещу проклетия дявол и сатана

Отиди си, проклет сатана, от всичките четири ъгъла на къщата в това място, от това легло, където раб Божи Никета се покланя и спи и иска тук пред вратите да присъстват ангелите от всички гори елеонски, държащи тояги с огън и прогонващи всяка злоба на зъл сън и постеля. Затова извиках и възгласих апостолите Петър и Павел да прокълнат мора и вещица, и дявол, и всички дяволски и нечисти духове. Всяка вечер и полунощ, когато нито псета лаят, нито петли пеят, тогава, ти, проклет сатана, да не сътвориш пакост на този раб Никета! Но отиди си със своята страховитост! Проклинам те с Отеца и Светия Дух сега и завинаги.

Някои езикови черти

Тази Молитва срещу проклетия дявол и сатана задоволява потребността да се гарантира защитата на дома. Има няколко топоса в текста, които съсредоточават вниманието върху най-близкото родно пространство – мястото, къщата, наречена храмъ както в старобългарския език, ъглите на дома, вратите, леглото. Точно в рамките на това *свое* човек е най-уязвим към злите сили.

Важно е и времето – сънят, когато човек не е буден, вечер и полунощ, времето на абсолютната липса на признаци на живот – *нито псета лаят, нито петли пеят*. По това време властват нечистите духове. Затова заклинанието се вписва в тези рамки на времето и пространството.

Гаранти за защитата на раб Божи Никета са светите апостоли Петър и Павел и Света Троица, с която традиционно завършва текстът. По отношение на сакралните християнски сили заклинанието е канонично. По отношение обаче на антисакралните същества в текста се съчетават два пласта. Първо, християнски – с названията *дявол* и *сатана*, заемки от гръцки от времето на първите преводи на светите братя Кирил и Методий, както и **непрязнь**, също старобългарска лексема за назоваване точно на главния враг на Бога с праславянски корен, причислявана към моравизмите, навлезли в старобългарския език по време на Моравската мисия на светите братя. Второ, архаичен – с думите от говоримия български език *мора* и *вещица*, както и етнокултурния термин от народните вярвания *нечисти духове*. Както показва езиковият анализ, съчетават се лексеми от чужд и домашен произход с книжовен и диалектен характер, за да се изгради цялостен образ на опасното зло, застрашаващо съня, спокойствието и съществуването на човека.

Интересен семантичен развой има лексемата **грозьство**. В този текст тя пази старобългарското си значение ‘страховитост, ужас’, което се преосмисля покъсно в ‘нещо грозно’, неприятно от естетическа, а не от психологическа гледна точка.

Езикът на Молитвата въпреки късната ѝ датировка е черковнославянски с отчасти запазени падежни форми.



Митарствата на душата – ерминия на Йоан Иконописец (1795–1854) от Самоковската живописна школа

Из Чудесата на св. Георги

Название

ѡ̃ плѣнєнишмъ ю̃ноши въ милитíнѣ въ цр̃кви ст̃áгѡ Гєѡргїа

За пленения юноша в Митилин, в църквата на свети Георги

За текста

Най-ранните ръкописи с чудеса на свети Георги датират от XI век. В българската книжнина тези текстове проникват като преводни от гръцки език. Чудото с пленения юноша в Митилин е едно от двете чудеса (заедно с „За колоната на вдовицата“), които се превеждат и поместват в Стишния пролог, след Проложното житие на светеца. Най-ранният публикуван текст на това чудо е от XVI век, но изследователите са установили, че то е възникнало много по-рано, още в X век. Чудото за пленения юноша в Митилин от ръкопис *Зограф 157* е от края на XVIII – началото на XIX век, откогато се датира целият сборник, съставен изцяло с текстове, посветени на този светец – неговото Житие и чудеса. Зографската света обител е съхранила книжовното наследство в прослава на светеца патрон на самия манастир. В лексикално отношения поместеното тук чудо е близко до търновския превод, засвидетелстван в *НБКМ 1040,* ръкопис от втората половина на XIV в., описан у **Стоянов, М., Хр. Кодов**. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 3. София: Наука и изкуство, 1964, с. 253–265.

Източник

Текстът е част от ръкопис *Зограф 157*, съхраняван в библиотеката на Зографския манастир. Информация за него може да се намери в *Зографската електронна научноизследователска библиотека.* URL: https://slav.uni sofia.bg/zograf/pages/show.html?document=Zogr_0157.xml. Ръкописът е описан у **Райков, Б., Ст. Кожухаров, Х. Миклас, Хр. Кодов.** *Каталог на славянските ръкописи в Библиотеката на Зографския манастир на Света Гора*. София: CIBAL, 1994, с. 235.

Издания

Няма издания на ръкопис *Зограф 157.*

Избрана библиография

Стойкова, А. Чудесата на св. Георги от Стишния пролог в балканската кирилска книжнина. – В: *Език и история на българските средновековни текстове. Сборник в чест на Екатерина Дограмаджиева.* Кирило-Методиевски студии, кн. 14, 2001, с. 152–164.

Стойкова, А. *Свети Георги Победоносец. Агиографски произведения в южнославянската средновековна традиция.* София: Изток-Запад, 2016.

Петков, Г. *Стишният пролог в старата българска, сръбска и руска литература (XIV–XV в.). Археография, текстология и издание на проложните стихове*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2001, с. 21–58.

Наборен текст

ѡ̑ плѣне́нишмъ ю̑ноши въ милити́нѣ въ цр̑кви ст̑а́гѡ Геѡ́ргїа

Во о̑стровѣ мїлити́йстѣмъ, вѣ цр̑ковь ст̑а́гѡ великомч̑е́ника геѡ́ргїа сла́внаѧ и̑ превели́каѧ. О̑бы́чай же и̑ма́хѫ жи́тели о̑строва тогѡ̀ на вса́къ го́дъ в҃ дн҃ь па́мати ст̑а́гѡ собра́ти сѧ[26] въ цр̑ковь о̑нѫ, и̑ торжествова́ти пра́здникъ мч̑никѡвъ. ѡ̑ чесо́мъ оу̑вѣ́дѣвше кри́тѫ тїи а҆га́ряне, н̑е́коегѡ лѣ́та, нападо́ша въ ве́черъ на то̀ мѣ́сто: и̑ є҆ли́цы вн҃ѣ цр̑кве ба́хѫ лю́дїе ты́и ѥ̑мше сѧ вѣ́гѫ, оу̑гонзнѫ́ша рѫ́къ а҆га́рскихъ. Я҆ є҆ли́цы ѡ̑бр̑ѣто́ша сѧ въ цр̑кве́. тѣ́хъ а҆га́ряне и̑зыма́ша. Плѣне́нъ же бы́сть тогда̀ та́мѡ ю̑ноша н̑е́кїй, и̑ въ кри́тѣ заведе́нъ, и̑ кна́зю а҆га́рскомѫ дарова́нъ. Пришедшѫ же го́дѫ и̑ пра́здникѫ наст̑а́вшѫ ст̑а́гѡ роди́тели ю̑ноши о̑наго, а҆́ще и̑ лиши́ша сѧ сы́на своегѡ̀, ѡ̑ба́че о̑бы́чаѧ не измѣ́ни́ша ѥ̑же по вса̀ го́ды на пра҆́дникъ въ цр̑ковь мч̑никовѫ приходи́ти, и̑ въ домѫ̀ свое́мъ ѡ̑вѣ́дъ и̑зѡбѝленъ въ че́сть и̑ па́мать геѡ́ргїа ст̑а́гѡ твори́ти. И̑ є҆гда̀ зва́нныа на ѡ̑вѣ́дъ посажда́ти нача́ша, ма́ти плѣне́ннагѡ ю̑ноши, па́ки къ цр̑квѣ недале́че бы́вшей ѡ̑врати́ сѧ, и̑ пове́рж себѣ̀ на зе́млю, пла́чѫщи, и̑ моля́щи ст̑а́гѡ, да и̑зба́ви̑ сы́на є҆̀ ѿ плѣне́нїа ѩ̑коже вѣ́сть по́мощїю свое́ю, и̑ оу̑слы́шана бы́сть ѿ ско́рагѡ помо́щника. Є҆гда́ бо по соверше́нїи моли́твы своея̀, та̀ жена̀ возврати́ сѧ к зва́нны на ѡ̑вѣ́дъ, а҆ мѫ́жъ є҆̀ пе́рвѣе призва̀ и̑ма ст̑а́гѡ великомч̑ника геѡ́ргїа. По́мощь же того̀ и̑ застѫпле́нїе возвели́чивъ, и̑ чествова́ти зва́нны̑ начина́ше, и̑ виноче́рпїи предъстоа́хѫ гото́ви: в то́й ча́съ и̑ сы́нъ и̑́хъ восхище́нъ

[26] Възвратната енклитика сѧ в оригинала се пише слято с предходната глаголна форма по църковнославянски образец. Тук разделяме с оглед на по-лесното възприемане.

бы́въ сты́мъ гео́ргїемъ ѿ плѣне́нїа предста́ и́мъ, держай въ рѧцѣ́ стекла́ницѫ съ вино́мъ. и̂ ма́терѣ пода́й ю. Того́ бо часа́ въ кри́тѣ, предстоа́ ѡ҃вѣ́ дв҃ющемѹ кн҃зю а҆гара́нскомѹ влїа́й винѡ̀ въ стекла́ницѫ, и̂ готова́ше пода́ти господи́нѹ своемѹ́, и̂ а҆́вїе та́коже и̑ногда̀ а҆ввакѹ́мъ воскище́нъ бы́т҃, и̂ста̀ въ мїлити́нѣ стекла́ницею и̂ вино́мъ въ не́й. Ви́дѣвше же е҆гѡ̀ всѝ на трапе́зѣ сѣда́щїи, и̂ ѡ҃вѣ́дв҃ющїи оу҆жасо́ша сѧ, и̂ вопроси́ша гдѣ̀ ба́ше, и̂ ѿкѹ́дв҃ прїи́де, и̂ ка́кѡ ѡ҃бре́тѐ сѧ по средѣ̀ и̑́хъ. О҆́нъ же ѿвѣща̀: сїю̀ стекла́ницѫ налїа́хъ вино́мъ е҆́же пода́ти кн҃зю, и̂ воскище́нъ бы́хъ нѣ́кїимъ мѹ́жемъ пресвѣ́тлымъ, на коню̀ азда́щимъ, и̑́же всадѝ мѧ къ себѣ̀ на ко́нь. е҆ди́ною бо рѹко́ю держа́хъ стекла́ницѫ, а҆ дрѹго́ю держа́х сѧ за по́ясъ е҆гѡ̀, и̂ ѡ҃бре́то́х сѧ здѣ̀ та́коже ви́дите. Сїа̀ слы́шавше всѝ оу҆жасо́ша сѧ дива́ще сѧ ѡ҃ пресла́вномъ чѹдесѝ то́мъ, и̂ воста́вше бл҃годаре́нїе бг҃ѹ, и̂ оу҆го́динкѹ е҆гѡ̀ сто́мѹ великомч҃нкѹ гео́ргїю возда́ша.

Превод

За пленения юноша в Митилин, в църквата на свети Георги

На остров Митилин[27] се намираше славната и най-велика църква на свети Великомъченик Георги. Имаха обичай жителите на този остров всяка година в деня на паметта на светеца да се събират в онази църква и да честват празника на мъченика. Една година критските агаряни разбраха за това и по вечерно време нападнаха мястото: и

[27] Митилин е главен град на остров Лесбос, поради което самият остров е наричан Митилини, Митилински остров. Намира се в североизточната част на Егейско море. През 1462 г. пада в ръцете на османците.

всички хора, които бяха извън църквата, успяха да избегнат да бъдат хванати от ръцете агарянски; а които се намираха в църквата, тях агаряните ги взеха. Тогава беше пленен там един юноша и в Крит заведен, и на агарянския княз даден в дар.

На следващата година, на празника на светеца, родителите на онзи юноша, макар да бяха лишени от своя син, не измениха на обичая да ходят всяка година на празника на мъченика в църквата и да приготвят изобилен обяд в чест и памет на свети Георги в своя дом. И когато поканените на обяда започнаха да се настаняват, майката на пленения юноша се върна пак в църквата, която не беше далече, и се хвърли на земята, плачейки и молейки се на светеца да избави нейния син от плен, понеже знаеше за неговото застъпничество. И беше чута от бързия помощник. А когато след своята молитва тази жена се върна при поканените на обяда и мъжът ѝ първо призова името на светия великомъченик Георги, помощта и застъпничеството на прославения, честването на призования започваше и виночерпците отпред стояха готови: в този час и техният син беше грабнат от пленничеството си от свети Георги и им беше представен, държащ в ръката си стъкленица с вино, която подаде на майка си.

Малко преди това в Крит юношата се намираше при агарянския княз, наливаше му вино в стъкленицата и се готвеше да я подаде на своя господар, и в същия момент, както някога Авакум[28] беше грабнат, юношата се озова в Митилин със стъкленица, пълна с вино. Когато всички,

[28] Алюзия за пророк Авакум, наречен Боговдъхновен, когото Ангел Господен със силата на своя дух пренася по въздуха, за да занесе

които седяха на трапезата и обядваха, го видяха, ужасиха се и го попитаха къде е бил, откъде е дошъл и как се е озовал сред тях. А пък той отговори: „В тази стъкленица налях вино, за да я подам на княза, и бях грабнат от някакъв пресветъл мъж, яздещ на кон, който ме постави на коня до себе си. С една ръка държах стъкленицата, а с другата се държах за неговия пояс и се озовах тук, както виждате“. Тези, които слушаха, ужасиха се и се удивиха на преславното чудо, и станаха да благодарят на Бога и да отдадат заслуженото на великомъченик Георги.

Някои езикови черти

Текстът на преписа е от църковнославянска редакция, с характерната за нея усложнена ортография и редовната замяна на голямата носовка ѫ с ѹ в думи като: рѹцѣ (от рѫка), мѹжъ (от мѫжь), застѹпле́нїе (от ѯастѫпле́ниѥ) и др.

Независимо че преписът е късен, в него е запазен старинният старобългарски глагол с вероятен готски или старонемски произход гонєзнѫти ‘да се спася, да избегна опасност, да се избавя’ в подходящ контекст за спасението на някои хора от ръцете на агаряните. Откриват се характерни за старобългарската книжнина лексеми, които днес се пазят в българските диалекти, например ѡбрѣто́ша сѧ (от стб. обрѣтати сѧ ‘намирам се в някакво състояние, положение’). В българските диалекти се среща причастието *обрѐтши* ‘като намерил’, *обрѐшне ме* ‘сполети ме’. Срещат се и лексеми, които се пазят в съвременния български език в производни думи от същия старобългарски

храна на пророк Даниил в ямата с лъвовете във Вавилон – Дан. 14:33–39.

корен, например **оу҃вѣдѣвше** (от стб. **оувѣдѣти** ‘узная, разбера, науча’). От корена **вѣд-** днес се употребяват много думи, сред които *заповед, неведение, изповед, проповед* и др.

В текста се открива също така характерна за старобългарската книжнина лексика, която днес се пази в съвременния български език с променено значение. Такъв интересен пример е миналото страдателно причастие в текста **восхищє́нъ / воскищє́нъ** от стб. глагол **въсхъıщатн,** който е означавал в миналото ‘отнасям нагоре; грабвам, похищавам’. Днес *възхищавам се* се пази с промененото значение ‘изпитвам възторг’.



Иконографски сюжет: св. Георги убива змея, а зад него на коня е юношата от Митилин. Източник интернет: https://www.ikonata.eu/index.php.

Амбивалентният образ на жената през погледа на Йосиф Брадати

„ЖЕНСКИЯТ СБОРНИК“ НА ЙОСИФ БРАДАТИ

Сред обемното книжовно наследство на Йосиф Брадати особено място заема така наречениият *Женски сборник.* Той е съставен в Рилския манастир през 1756 г. и става популярен поради насочеността му предимно към светска, основно женска аудитория.

Йосиф Брадати[29] е писател, преводач, съставител на сборници, виден български книжовник дамаскинар от XVIII в., създател на Рилската книжовна школа. Сборниците му представляват преводи на гръцки автори, както и интерпретации на текстове, в които авторът преработва гръцките оригинали, като ги адаптира по стил и съдържание към съвременната действителност. Книжовникът е известен и като моралист и изобличител на недостатъците на своето време. Ярка и харизматична личност, той е ново явление в българската литература от XVIII в.

---

[29] За литературното дело и ролята на Йосиф Брадати по-подробно може да се види **Маринов, Д.** Йеромонах Йосиф Брадати. – *СбНУ*, 18, 1901, с. 99–131; **Пенев, Б.** *История на новата българска литература*, Т. 2. *Българската литература през XVII и XVIII в.* София: Министерство на Народното просвещение, 1932, с. 202; **Динеков, П.** *Първи възрожденци*. София: Хемус, 1942, с. 54–62; **Ангелов, Б.** *Съвременници на Паисий*. Ч. 1. София: Издателство на БАН, 1963, с. 41; Ч. 2. София: Издателство на БАН, 1964, с. 107, 113, 193; **Кочева, Ем.** Йосиф Брадати – предвестник на българското културно възраждане. – В: *Съвременният български книжовен език*. Основни развойни моменти и видни езикови строители. София: Народна просвета, 1983, с. 53–55, и др.

Сборникът дава сведения за традиционната култура и вярванията по българските земи през периода на преход от Средновековието към Възраждането. През Средновековието, когато предхристиянските примитивни вярвания и християнските истини все още са тясно преплетени, жените играят значителна роля в синкретичните ритуали. Когато започва да се оформя нов мироглед, в който езическите отживелици и християнските ценности са противопоставени, от една страна, и са преплетени, от друга, когато връзката между езическото и християнското все още е силна, появата на *Женския сборник* на Йосиф Брадати с ярки, целенасочени обвинителни пасажи е уникално явление за българската ръкописна традиция.

Съчиненията на проповедника са насочени срещу езическите отживелици, срещу страстта на жените да се занимават с магьосничество и гадаене, както и срещу женската суета. Обвинителни нотки се срещат неведнъж и в други произведения на автора, но именно в *Женския сборник* те получават целенасочена форма. Писателят събира няколко произведения, посветени на тази тематика, в един ръкопис, което доказва голямото значение, което отдава на своята книга. Актуалността на поставените от дамаскинаря въпроси, емоционалната изразителност на проповедите и използването на говоримия български език водят до високата популярност на сборника и появата на голям брой негови копия. Сборникът и отделните му части многократно са преписвани от Никифор Рилски, Роман Габровски, Янкул Хрельовски.

Автографът на Йосиф Брадати не се е запазил, но повечето от известните преписи вероятно са създадени в района на Рилския манастир, в Самоков или Самоковския

регион. Появата на *Женския сборник* на Йосиф Брадати не е случайна. Какъв е конкретният повод за написването на сборника, можем само да предполагаме, но е очевидно, че тези произведения играят активна роля в подкрепа на църковната антимагьосническа практика. През втората половина на XVIII в. в района на Рилския манастир се разгръща силна църковна пропаганда срещу баятелството и лечителството. Най-вероятната причина за това е стремежът на православните духовници да се преодолее нарастващата популярност на езическите суеверия сред българското население в контекста на чуждата, господстваща вече повече от три века политическа и религиозна власт (Ангушева-Тиханова, Димитрова 2013: 120).

По отношение на оригиналността на съдържанието на сборника някои автори предполагат, че съставителят на поученията срещу женски и бабини *враговщини* е самият Йосиф Брадати (Ангелов 1963). В. Мочулски определя сборника като „оригинальная рукопись“ (Мочульский 1903: 10). Д. Петканова смята, че той не носи изцяло оригинален характер, но в редица моменти може да се разглежда като преработка на Йосиф Брадати (Петканова 1990: 392). Според А. Ангушева-Тиханова и М. Димитрова тези назидателни слова не са изцяло оригинални творби на Йосиф Брадати, авторът използва предварително преведени поучителни, дори библейски разкази (за Симон Влъхва, за лукавата езичница царицата Йезавел), които формулира като назидание срещу магическите практики (Ангушева-Тиханова, Димитрова 2013: 121).

Женският сборник е запазен в няколко преписа с относително сходен състав: препис в третата част на Одеския дамаскин № 38 (64) (по-долу *ОД № 38* (64); във

втората част на сборник *НБКМ 324* (конволют, преписан от Тодор Врачански вероятно в края на XVIII в.) (Цонев 1910: 308–311); Рилски препис (недатиран, публикуван от Качановски (1882); препис на Никифор Рилски в сборник *НБКМ 325* (вероятно от вт. пол. на XVIII в.) (Цонев 1910: 311–314). Освен това *Женският сборник* се разпространява в две текстологични редакции. Вариантът, по-близък до Йосифовия текст, се пази в третата част на *ОД № 38* (64) и във втората част на *НБКМ 324* (Ангушева-Тиханова, Димитрова 2013: 122).

Мозайката от текстовете в *ОД № 38* (64) – *Празници бабыни илы ѡ бабихь баснехъ; Слово ради самовили; Слово ради магесницы, собраное ѿ многихь книгъ; Другое слово ради магесницы; Другое слово ради магесницы, и бродницы, и самовили и баѧлицы; Слово за злите жени; Слово похвала добрымь и благымь женамь; Поучения мц҃а июлѧ кs҃,* дава възможност да се види, че всъщност патосът в *Женския сборник* е в две посоки – едната е свързана с предимно олицетворявания от жената свят на магьосници, самодиви, самовили и подобни, втората посока е срещу женската суета.

Ще представим три поучителни фрагмента от *Женския сборник*: *Слово ради самовили; Слово похвала добрымь и благымь женамь; Поучения мц҃а июлѧ кs҃,* които демонстрират амбивалентния образ на жената през погледа на Йосиф Брадати – демон и ангел.

Название

Слово ради самовили

Слово за самодивите

За текста

Слово ради самовили е поместено в третата част на *Одеския дамаскин № 38* (64). Паметникът представлява сборник конволют, съставен е от три самостоятелни ръкописа. *Женският сборник* заема третата част от този сборник. **Слово ради самовили** откриваме в няколко преписа на *Женския сборник* с относително сходен състав: в *ОД № 38* (64); в *НБКМ 324*, Рилски препис (Качановски 1882), в *НБКМ 325*. Текстовете на четирите кодекса се различават езиково, всеки един от тях отразява диалекта на преписвача.

В поучението **Слово ради самовили** предмет на изобличението са народните вярвания в съществуването на врачки, гадателки, лечители. Словото съдържа ценен лексикален материал, описващ народните суеверия и окултни практики; споменават се редица названия на лица, практикуващи подобни дейности.

Източник

Одески дамаскин № 38 (64) от Одеската национална научна библиотека (Украйна), 1/154, л. 303б–314а

Издания

Мочульский, В. Н. *Слова и поучения, направленные против языческих верований и обрядов. К бытовой исто-*

рии болгар. Одесса: Экономическая типография, 1903, с. 17–27.

Избрана библиография

Ангушева, А., М. Димитрова. Другите авторитети: Слова против магьосници и баячки в дамаскинарската традиция. – В: *Годишник на Софийския университет.* ЦСВП „Иван Дуйчев“, т. 92 (11), 2002, с. 81–99.

Ангушева-Тиханова, А., М. Димитрова. Самоков и борбата на Църквата срещу баенето и гадаенето. – *Етнология на общуването. Годишник на Асоциация „Онгъл“.* Т. 12, год. VIII. София, 2013, с. 120–134.

Брага, Т. Профиль женского присутствия в эпоху Средневековья по материалам Женского сборника Иосифа Брадати. – *Доклади от Международна юбилейната конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“.* София: Издателство на БАН, 2022, с. 331–337.

Буслаев, Ф. *Исторические очерки русской народной словесности и искусства*. Т. 1. Санкт Петербург: Общественная польза, 1861.

Димитрова-Маринова, Д. Поучението към жените и момите в ръкописната традиция от втората половина на XVIII в. – *Старобългарска литература*, кн. 33/34, 2005, с. 380–393.

Иванова, Н. Суеверията в южнославянската духовна култура през XVIII век (специфика на книжовноезиковата интерпретация). **–** *Матице Српске за славистику*, 56–57, 1999, с. 103–112.

Качановский, В. В. *Памятники болгарского народного творчества.* Вып. 1. Санкт Петербург: Типография Императорской академии наук, 1882, с. 22–27.

Петканова, Д. *Народно четиво през XVI–XVIII век*. София: Български писател, 1990, с. 392–393.

Наборен текст

(л. 303б) **Кои хо́ди на самовили и на вродници и който бѧть и залагаютъ и завезуютъ ско́ти. таковїи суть антихристови оученици: и които хо́детъ до ни́хъ, тиѣ се покланѧть врагу́, като да са негови. и другии не́ма грѣхъ по голе́мъ ѿ тоѧ, тоѧ грѣхъ мно́го досаждаетъ бгу понеже аще кои сотворить другии грехъ, илы блудъ, илы оубиїство, согрешиль есть бгу, а не се е ѿре́каль от бга. кои ходить на самови́ла и на вродни́ца, втрицает се от бога и на имѧ божие похулить такѡ говореть не можеть бгъ да помогнетъ намъ по велика сила иматъ самовили ѿ бга а имѧ бжие хулить да пита оу старь законъ ва книга нарицаемаѧ царствѡ третїѣгѡ глас з҃г. по оумертвїи, цр҃а ахава, иного цр҃а синь взиде на царствѡ ва самарїю суровъ, и бѧше идолопоклоннїкъ ѣкоже и неговь оц҃ь, во единь день ходеше по високѡ местѡ, и над на землѧ, оуби се, и призва троица негови измекаре и рече имь, идете на край градь, има жена магесница. служить бгу нашему ваалу, и питайте ѧ да ви каже дали ку да оумра, или ку да wздравеѧ. поидоха онїа човѣци да сотворатъ волю егѡ…**

(л. 308а–314а) **магесница же рече, аще естъ ѿ врага бажнїе, егда поваю ва тои час болнїи и исцелетъ. ѡ прелащенаѧ женѡ ѿ диѣвола: вси людие вѣрнии и невернїи исповедаютъ и знаѣть, ѣко животъ и смерть человекомь и скотомь ва руце бжїи есть. егда на руце бжїи смерть есть и животъ то какѡ ти**

можеши ты противиши се на сила бжиѧ, и да се исцелиши болнагѡ сосъ твоимь ложнимъ баѧнеемъ;

ѡ окаѧнаа жено, и неразумна от врага прелащенаѧ: егда бгъ послеть аггла своего, и повелить да оумориться и душу да возметь тога можеши ли ты окаѧннаѡ сопротивиши се бжию повеленїю и да не дадешь онаѧ душа да изидеть изь тела; коѧ по́мощь можешь да сотвориш; малѡ важе и синѡ платно и цьрено цре́нь ножь; и бурень и от шарва древѡ и другии многии врагошини; кои творать таковаѧ ваша начинанїѧ лукавааѧ, коѧ помощь болному можать да сотворать; но лукавїи врагь видитъ вашь оумь и сдце прелащенѡ, не имате на бга надежда, но на врага имате надежда да шздравеете; того ради показуеть здравїе надь болнагѡ на малѡ време колико да прелститъ васъ, и да верувате какво е шкаѧание шздравель.

Жена же рече егда баю кое зло твору и ѧзе имѧ хсово призиваю и прест҃ѣи бце, и стыи безъсребьници Козма и Дамиана призиваю послиши ѡ врага прелащена женѡ. егда рибарь ловить рыбу первее червь илы муха поставлѧеть на вадицу и такого пустить на воду, да риба прелашет се и ону вадицу да глътнет се и оуловит се сама риба. аще не би поставиль червь на вадицу рибарь, то бы она рыба видела голѡ желязѡ, побегла би и не бы оуловила се такѡ и ты жено ослеплена диѧволомь сама не видишь что чинити аще бы видела еси, каковь есть врагь, скорѡ бы от негѡ ѧко шт онаѧ побегла, но егда баеши имѧ христово призиваеши, и бцы и стымь имена нарицаеши да не оубоѧт се чловеци, разумевше твоѧ врагошина и побегнуть ѿ тебе ти же хошеши лишите се тогда некоѧ пара запиене и за ѧдене но аще би испервa призвала будещи бесовски имена, никое не би прихождалъ до тебе да имъ баешь, но виждь оубо добре шкаѧнаѧ женѡ штступила еси ѿ бога, и ѿ стыи аггли бжии и от всѣхь стыхь бжиихь

оугодниковь, и похѵлила еси име бжїе и сице рекла еси, не можеть бгъ да ицелить болнаго по скоро ѣакоже баби. и предала еси дѹшѹ врагѹ, ѣакоже оубо рекохомь самовили илы баснарки, илы бродници, илы вилѣаре илы бѹрѧне напаѣаи таковїи, нарицают се невернїи идолшпоклонницы на много богове покланѣают се и надежда имать на много тѫ богове.

И должни сѹть сщеници съ великимъ вниманїемь шпасню тїѫ жени да испитѹватъ и да ги истезѹватъ, кои ходеть на самовили и на бродницы и другi магесници и баѣалицы, ѣаже ищѹть лекь ѿ врага а не ѿ бога таковимъ запрещаитѫ ѡ сщенїцы, црковнїи слѹги бжии. гледайте да не предадете ѣакоже заповеда хрстось стїѫ, ѱомъ, и высеръ свинїамъ, сиреч, тѣлѡ хрстовѡ стое причащенїе, илы анафора, доидеже не ѡставет се ѿ това дѣло илы егда оумрѹть да ги не шпоете, и да ги не поименѹватѫ, и бгъ да прости, да имъ не речете.

Ащe кои попъ, илы дѹховникъ приима ги оу црква и причащает ги, таинъ бжїихъ, и анафорѹ даетъ имъ, и шни дѹховницы да са като нихъ, безаконицы и идолопоклонницы като июда що предаде хрста, неблагодарнимъ июдешмъ. ащели кои дѹховникь, не запрещаетъ и не отлѹчаетъ от црква и от прїчащенїе, подобаетъ да мѹ се рече: слепецъ слепца води, и шба ва ѣамѹ нападаютъ. ѣакоже рече златоѹсть: неискѹснїй лекаре имѹть обичае ѿворетъ дѹканъ, и наредѹть много кѹтии, и приимѹть много оученицы, и пратат ги да собираютъ вилѣавище онїи тако творатъ, да рекѹтъ людие какое искѹсенъ лекаръ, и почнѹть болнїи да дохождать он же не знаетъ кое биле на кож рана потребно естъ да тѹри, и да го напоить, много рекаре (sic) видехме болнаго напоиша и на ѹста егѡ желти пени потекоха мѹ и авїе оумреть.

Тако творать и неискѹснїи дѹховницы ѣакоже и мене шблечени ва широкии раси разчешлани коси и бради и ва рѹкахъ

своихъ палици держутъ, и тѣлесное оукрашенїе себе доволнѡ оукрасиша многоценнїими и мекими ризами и со дерзновенїем великомъ горделивнѡ посреде народа стоитъ, и егда некои на намъ прїидетъ, и питат ни за некоѧ вещь ѿ закона а мы не можемь ѿвѣтъ да мѹ дадемь ѿвѣтъ сиречь не знаемь кое билїе да гѡ напоимъ, болнаго и кои се ѿрекетъ ѿ вероу хрстиѧнскѹ по нѹжди илы самоволно егда же раскает се и паки прїидутъ на хр̃стиянски законь, иматъ запрещенїе ҃з лѣтъ, и по седмое летѡ попь да го прїчести таинь хр̃стовихъ тако подобаетъ и тиѧ коитo идутъ на самовили и на бродницы, и шт нихъ лень и здравїе, ѿрекли са се ѿ хр̃та и ѿ законъ хр̃стиѧнски, аще такови не покаютсе ѿ того беззаконїѧ.

Покаѧнїемь и исповеданїемь и слезами не покаютсе никакѡ да се мешаши сос нихъ, сос такива: нѡ ѩко ѿ еретицы, далекѡ да бегаме ѿ нихъ и ѿ вси грѣшнїцы и еретицы, по грѣшнииши имеемо ихъ, и егда оумреть да ги шпоеме ни да ги поменуваме понеже проклети сутъ ѿ шестагѡ собора, ѿ сто и седемдесетихъ бг̃оносих ѻц̃ь, ѩко жѧ и прежде рекохомь. аще бо прежде смерти покаютсе за ҃з лѣта да имь дадетъ запрещенїе, и да прокленутъ бг̃омерскїи самовили, и магесницы, и бродницы, и кои ходетъ до нихъ, и тиѧ ҃з лѣтъ да покаютсе тога оу цр̃ква да ги прїемешь, и да ги причестишь таянь хр̃стовихъ, такѡ подобаетъ намь духовникомь, и поповомь сас много занїманїемь, ради такови вещи праведни сѹдиѧ хощетъ насъ ради нихъ страшнѡ истезавати, и до мала вѣщь и со дерзновенїемь[30] пред нимь да возможемь ѿвещати

[30] В края на текста откриваме формите со дерзновенїемь и держава. Това е църковнославянско влияние в преписа.

праведному̀ сѹдїю̀ ради тому̀ слава и держава во вѣки вѣковь[31] **аминь.**

Превод

Който ходи на самовили и бродници, които баят, залавят и завързват добитък, са истински антихристови ученици. И който ходи при тях, се покланя на врага и му принадлежи. И няма друг по-голям грях от този. Този грях много обижда Бог, защото, ако някой сътвори друг грях или убийство, значи, че е съгрешил, но не се е отрекъл от Бог. Този, който ходи на самовили и бродници, отрича се от Бога и хули името Божие, защото говори, че не може Бог да ни помогне. А по-голяма сила от Бога имат самовилите, а не името Божие.

Да видим тогава един стар закон в книгата, която се нарича Трета книга Царства. След смъртта на цар Ахаав неговият син възлезе на престола на Самария[32], той беше идолопоклонник като баща си. Един ден падна от високо и призова трима свои лекари и им каза: „Идете накрай града! Там има жена магьосница, тя служи на нашия бог

[31] **тому̀ слава и держава во вѣки вѣковь аминь** – заключителна формула, като думата държава е в значение ‘власт, господство’.

[32] *Самария* днес е историческа област в Близкия Изток, включваща средната част на Ерец Израел, между Юдея на юг и Галилея на север. В Библията: град, който се намирал по средата на Палестина. Той е бил съграден от Амрий, Израилския цар (около 920 г. преди Р. Х.), и наречен по името на Семер – 3Цар. 16:23–24. Този град станал обичайното местопребивание на Израилските царе, вместо Сихем и Терса (предишните столици). Ахаав построява тук храм на Ваал – 3Цар. 16:32–33. Ахаав често е изобличаван в идолопоклонство. https://abvbiblia.com/rechnik-samaria/.

Ваал, питайте я и нека ви каже скоро ли ще умра или кога ще оздравея.“ Отидоха онези хора да изпълнят волята му…

(л. 308а) Магьосницата им каза: „Ако има от врага баене, ще бая на болния и веднага ще го изцеля“. О, прелъстена от дявола жено, всички хора, верни и неверни, знаят, че докато има живот и смърт, как може ти да се противиш на Божията воля и да изцелиш болния със своето лъжливо баене! О, окаяна и неразумна жено, от врага съблазнена! Нима когато Бог изпрати своя ангел с повеление да вземе душата на болния, ще се съпротивляваш на Божието повеление и няма да дадеш онази душа да излезе от тялото! Каква помощ можеш ти да сътвориш? Малко въже, синьо платно и черно черен нож, и бурен, и върбово дърво, и много други хитрини и лукави начинания как ще помогнат на болния? Но коварният враг вижда вашия ум и измамно сърце, вие не се надявате на Бог, а се надявате врагът да ви изцели. Затова той показва за кратко как оздравява болният, само колкото да ви прелъсти и да вярвате, че от баене се е изцелил.

И жената казва: „Когато бая, какво зло правя? И аз името Христово призовавам и светите Отци, и света Богородица, и светите безсребърници Козма и Дамян призовавам“. Послушай, прелъстена от врага жено! Когато рибарят лови риба, той първо закача на въдицата червей или муха и така я пуска във водата, за да я глътне рибата и да се улови сама. Ако рибарят не закачи червей на въдицата, то тя би видяла голото желязо, би побягнала и не би се уловила.

Така и ти, жено, заслепена от дявола, сама не виждаш какво правиш. Ако би видяла какъв е врагът, щеше от не-

го като от огън да бягаш. Но когато баеш и името Христово призоваваш и това на Богородицата, и светите имена изричаш, да не се уплашат така хората, като разберат твоята хитрост. Ще избягат от теб, а ти ще останеш без пари за ядене и пиене. Но ако би споменавала и призовавала дяволските имена, никой не би идвал при теб да му баеш.

Но виж добре, окаяна жено, отстъпила си от Бога и от светите ангели Божии и от всичките Свети угодници, когато си похулила името Божие и си рекла така: „Не може Бог да изцели болния по-бързо от бабини приказки“. И така си предала душата си на врага. Затова, когато споменаваме самовили или баснарки, или бродници, или биляре, или тези, които поят болните с билки, ги обявяваме за неверни идолопоклонници, защото на много богове се покланят и вярват в много богове.

И са длъжни истинските свещеници с голямо внимание старателно да подлагат тези жени на изпитание и да наказват тези, които ходят при самовили и бродници и други магьосници и баялници, понеже така търсят лек от врага, а не от Бога. Свещеници, църковни слуги Божии, гледайте да не предадете заповедите Христови, не давайте свято нещо на кучетата и не хвърляйте бисер пред свинете, не давайте причастие и нафора, докато не се откажат от тази работа, в противен случай, когато починат, не им правете панихида и възпоминание и греховете им не опрощавайте.

Ако някой поп или духовник ги приема в църквата и ги причестява, тайнство Божие и нафора им дава, тези духовници са като тях – беззаконници и идолопоклонници като Иуда, който предаде Христа на неблагодарните юдеи. Ако някой духовник не забранява и не отлъчва от църква-

та и причастие им дава, трябва да му се каже: „Слепият сляп води и двамата в яма падат“. Както рече Златоуст: „Неопитните лекари имат обичай: отварят магазин и подреждат много кутии, събират много ученици и ги изпращат да събират билки. Те правят това, за да кажат хората: Какъв изкусен лекар! И започват болните да идват, а той не знае коя билка на коя рана трябва да сложи и с какво да напои болния“. Много рекаре (лечители) видяхме, напоят ли болния, от устата му жълта пяна потича и той веднага умира.

Така правят и неопитните духовници: обличат се в широки раса, разрошват косата и брадите си, вземат в ръце тояги. И като се украсят телесно с многоцветни и меки ризи, с голяма безочливост горделиво стоят сред народа. И идва някой при тях и пита нещо от закона Божи, а не могат отговор да му дадат, така както лекарите не знаят с кое биле да напоят болния.

Тези, които се отричат от вяра християнска от нужда или по собствена воля, след като се покаят и пак приемат закон християнски, имат тежко шестгодишно наказание, а на седмата година попът трябва да ги причести както подобава с тайнство Христово. По този начин подобава да постъпи и с тези, които ходят на самовили и на бродници и търсят от тях лек и здраве, отрекли са се от Христа и от християнския закон. Ако те не се разкаят за тези беззакония с изповед и със сълзи не се покаят, не общувайте с тях, а бягайте от тях като от еретици, защото от всички грешници и еретици те са най-грешни. И когато умрат, не

им правете помен, защото са проклети от Шестия събор[33] и от сто и седемдесет богоносни отци. И както преди казахме, ако преди смъртта се покаят, да имат наказание седем години и да проклинат безбожните самовили и магьосници, и бродници, и тези, които ходят при тях.

Подобава на нас, духовниците и поповете, много да внимаваме. Заради такива неща от нас праведният съдия много ще изисква и до най-малката подробност уверено трябва да можем да отговаряме. На този праведен съдия слава и държава во веки веков! Амин!

Някои езикови черти

В поученията се откриват почти всички имена на лица, извършващи гадания и езически ритуали, познати в южнославянските езици. Тук имаме митични същества, от една страна: самовили и бродници, а от друга страна, „реалните“ хора, практикуващи окултни практики: **магесницы, баби, бабницы, баснарки, баячки.**

Самовила, самодива ‘рошава, разчорлена мома, жена’, ‘лош горски дух; жена, която прави пакости на хората’ (Странджа), ‘вятър, вихрушка’ (Якоруда, Разложко); самодива ‘митическо женско същество, което живее в

[33] Става дума за Шестия или Трулския вселенски събор (7 ноември 680 г. – 16 септември 681 г.), който осъжда използването на магьснически практики и установява правилото за шестгодишното покаяние за магьсници, гадателки, баячки и др. – **Цанков, С., Ив. Стефанов, П. Цанев.** *Правилата на Св. Православна Църква с тълкованията им.* Т. 2. София: Печатница на С. М. Стайков, 1913, с. 265–270. Библейски основи в 2Кор. 6:14–16.

горите и планините’[34]. Лексемата *самовила* според някои изследователи е сръбска заемка, което може да се свърже със западнобългарския Рилски манастир, както и с едната от хипотезите за родното място на Йосиф Брадати, което предполага западнобългарски диалект. Тя е разпространена в българска етническа среда.

Бродница диал. ‘вещица, магьосница’ – от стб. **бродъ**, засвидетелствано в „Шестоднева“ на Йоан Екзарх. Произв.: бродя ‘минавам през брод’, ‘скитам’[35]. Според Речника на българския език *бродница* може да е: „Жена, която броди нощем и прави магии; магьосница. *На Еньовден врачките, бродниците отиваха на някоя нива* …; според народните поверия може да е дух на умряла жена или на удавница, който броди нощем“[36]. Според Н. Геров е ‘жена, която бае, прави магии, за да омайва света’[37].

Рекаре не е зафиксирана лексема в Речника на книжовния език на народна основа, създаден въз основа на Тихонравовския дамаскин от XVII в. Тя е образувана със суфикс *-ар,* който е суфикс за nomina agentis от м. р., а в контекста става дума за жени. Наблюдава се замяната на женския словообразователен суфикс *-ица* с мъжкия *-ар.* В Речника на Н. Геров откриваме *реченица*. Синоними, с

[34] Български етимологичен речник. Т. 6. София: Издателство на БАН, 2002, с. 465–466.

[35] Български етимологичен речник. Т. 1. София: Издателство на БАН, 1971, с. 80.

[36] Речник на българския език. София: Институт за български език. https://ibl.bas.bg/rbe/.

[37] **Геров, Н.** Речник на българския език. Ч. 1. Пловдив: Дружествена печатница „Съгласие“, 1895, с. 71.

които се тълкува думата, са: 1. Орисници, урисници, наречници; 2. Която е наречена: нареченица, суженая. Откриваме също формата *речници* за мн. ч. в значение *орисници*[38]. В диалектите и в българския фолклор също се откриват подобни лексеми със същото значение: *реченица* – в народна песен ‘*наречена от орисниците*’ (Кюстендилско); *реченици, речници* в мн. ч. ‘орисници, които на третата вечер от раждането на детето предсказват според поверието бъдещето му’[39]. Друго тълкуване би могло да бъде *рекаре* да е преписваческа грешка от *лекаре*, с типичния западнобългарски морфемен облик за имена от м. р. в мн. ч. с окончание на –е вм. –и.

Едно е да вярваш в митологични същества, съвсем друго е реалната практика на посредници, надарени с магически сили. Така се развива образът на *магьосницата,* смятана за една от най-мистериозните фигури: *магесница* е дериват на гр. μαγεία ‘мнимо свръхестествено явление, вълшебство, чародейство’[40]. Думата **магесница** е образувана с домашен словообразуващ суфикс от гр. μαγεία: 1. Жена магьосник, която прави магии с билки, формули и заклинания. 2. *Прен*. Жена, която обайва, привлича и очарова[41]. Лексемата се свързва с религиозно-мистичните

[38] **Геров, Н.** Речник на българския език. Ч. 5. Пловдив: Дружествена печатница „Съгласие“, 1904, с. 78.

[39] Български етимологичен речник. Т. 6. София: Издателство на БАН, 2002, с. 212.

[40] Български етимологичен речник. Т. 3. София: Издателство на БАН, 1986, с. 602.

[41] Български етимологичен речник. Т. 3. София: Издателство на БАН, 1986, с. 605; Речник на българския език. София: Институт за български език. https://ibl.bas.bg/rbe/.

вярвания, тя присъства в книжовния български език още в старобългарския период[42]. В текстовете на Йосиф Брадати лексемата *магесница* е с голяма честота на употреба и е само с негативна конотация. Това се наблюдава не само при южните, но и при източнославянските народи. Образът на магьосницата е резултат от демонизация на жената през Средновековието. Напълно противоположен в народното съзнание е образът на *баячката.*

В християнската традиция баячките се приравняват с магьосниците и често се клеймят като „дявол“ или „сатана“, но в народната традиция дейността им се свързва с помощта, която те оказват на хората. Те не се осъждат категорично, по-скоро предизвикват суеверен страх и уважение. За разлика от тях магьосниците вършат само зло и затова техните действия се осъждат както от Църквата, така и в народните вярвания.

В текстовете откриваме лексемата **баѧлница,** която е обособена в отделна категория. **Баѧлница** е позната още като **баснарка, баѧчка** и е производна от старобългарския глагол с праславянски произход **баѧти** ‘бая, лекувам с магия, произнасям магически думи, заклинания’. Действието, което извършва баячката, е баенето; *бая* ‘лекувам чрез магия’, произв. *баяне, баячка, баюкам* ‘говоря тихо и еднообразно’ (Банско); *баить* ‘говоря, приказвам’; *баюкать* ‘приспивам дете с пеене’. Етимологията на глагола *бая* се извежда от индоевропейски глагол ‘говоря’[43].

---

[42] Старобългарски речник. Т. 1. София: Валентин Траянов, 1999, с. 1300.

[43] Български етимологичен речник. Т. 1. София: Издателство на БАН, 1971, с. 38.

Особеното в случая с баенето е използването на магическата сила на словото, което предполага различни видове шепнене, мърморене, бърборене. В Етнолингвистичния речник на българската народна медицина откриваме ‘лекувам със словесни заклинания и жестове, бая’[44].

Дейността на баячките е предимно лечителска, често като обреден реквизит баячките са използвали лековити билки, които чрез заклинания придобивали магическо действие. Думата **биле** е интересна с оглед историческия развой на значението на думата. Както знаем, не са били редки случаите, когато чрез разширяване или стесняване на значението са се назовавали сродни понятия. Такъв е случаят със старобългарската дума от всекидневната реч **кълие** 1. *Растение, трева изобщо* **изпрѣва во земьꙗ… възрасти кълии** в Супрасълския сборник от X в.; 2. *Билка, лечебно растение.* **тоу҃ прѣвѣѥ врачь кълиѥ прилагаѥтъ** в същия старобългарски паметник[45]. **Билие** в значение ‘лековито растение’ откриваме и в Речника на книжовния език на народна основа по материал от Тихонравовския дамаскин от XVII в.[46]; *биле* е ‘растение, билка’, а производните глаголи *бильосам, бильосвам* означават

[44] **Витанова, М., В. Мичева, Й. Кирилова, К. Мичева-Пейчева, Н. Николова.** *Етнолингвистичен речник на българската народна медицина*. Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, 2021, с. 160–161.

[45] Старобългарски речник. Т. 1. София: Валентин Траянов, 1999, с. 126.

[46] Речник на книжовния български език на народна основа от XVII в. (върху текст на Тихонравовския дамаскин). Гл. ред. Е. И. Дьомина. София: Валентин Траянов, 2012, с. 37.

‘магьосвам с биле’[47]. В съвременния български език думата *биле* е диалектна, разговорна и със значение ‘билка’, а **бүрень** – ‘общо име на треви, плевели в културни растения’[48]. Българският етимологичен речник пояснява, че словосъчетанието *разновид бурен* има значение ‘вид бурен за лекуване на рани’. Очевидно е, че в контекста б*урен* е със значение на лековита билка. Както се знае, много от диворастящите бурени са билки. Затова лексемата *бурен*, освен название на различни видове треви край пътища и ниви, означава и ‘лековита трева, билка, която се употребява в народната медицина’; *бурен* в диалектите означава изобщо диворастящо растение, което не се използва за храна; оттук се е развило и значението ‘биле’, свързано с въздействие върху човешкия организъм. Това растение може да е не само за лечение на болест, може да е за магия, за аборт, за зачеване на дете и др.

Интерес представлява също думата **враговщина.** Българският етимологичен речник засвидетелства *враговщина* (*враговчина*) ‘хитрост, дяволщина’ (Солунско). Сред приведената диалектна лексика е отбелязан и глаголът *вража* ‘дяволувам, хитрувам’ (Банско), както и *вражалец* ‘гадател, врач’ (Софийско)[49]. Езиковите единици *буряне* и *враговщини* са доказателство, че през XVIII в. все повече лексика от народния език навлиза в текстове за книжовна употреба.

---

[47] Български етимологичен речник. Т. 1. София: Издателство на БАН, 1971, с. 47.

[48] Български етимологичен речник. Т. 1. София: Издателство на БАН, 1971, с. 91.

[49] Български етимологичен речник. Т. 1. София: Издателство на БАН, 1971, с. 179.

Название

Слово похвала добрымъ и благымъ женамъ

Похвално слово за добрите и благите жени

За текста

Текстовете за добрите и злите жени са взаимосвързани произведения, които се срещат още в ранните писмени паметници и се разпространяват през цялото Средновековие. Съдържат библейски примери за „положително“ и „отрицателно“ поведение и действия на жените. Словата за добрите и злите съпруги присъстват в ранната византийската писмена традиция. Смята се, че са дело на Йоан Златоуст, но по-скоро са компилации, като значителна част от преписите са негово дело. От гръцки са преведени определени сюжетни цялости, чиято интерпретация е свързана с темата за добрите и злите жени. Понякога те влизат като части в сборници с мъдри изречения, в други случаи са кратки самостоятелни творби. Този вид творби имат за образец Соломоновите мисли за добрите и злите жени и често включват библейски имена и цитати.

Тези поучения имат няколко десетки преписа и са поместени под една или друга форма в ранни и по-късни писмени паметници. Получават широка популярност и в дамаскинарската традиция. Преписи на тези слова откриваме в Люблянския, Дряновския, Тихонравовия дамаскин от XVII в.

В *Похвално слово за добрите и благите жени* Йосиф Брадати обръща внимание на жените, за които трябва да се говори, които трябва да се хвалят като пример за подра-

жание. В предишното слово той изобличава т.нар. „зли жени“, които са самовластни, езичници и богоборци. Тоест жените, достигнали до крайната степен на злото и престъпленията в живота си. Дамаскинарят въстава не против женската природа изобщо, а против лошите ѝ прояви в живота. В поучението Й. Брадати внушава правилата на семейните отношения, а в подбора на илюстрации за тези правила изобразява жената по хиперболизиран начин: добрата съпруга е изобразена като център на всички християнски добродетели, за злата съпруга се твърди, че е по-ужасна от всички злини. Може да се предположи, че присъствието на **Слово похвала добрымъ и благымъ женамъ** е естественият завършек на цялостния замисъл на проповедника. След като е показал различните недостойни за подражание страни на женската същност, авторът се насочва към добрия пример, който трябва да следват жените.

Източник

Одески дамаскин № 38 (64) (ОННБ, 1/154), л. 321а–323б.

Издания

Мочульский, В. Н. *Слова и поучения, направленные против языческих верований и обрядов. К бытовой истории болгар.* Одесса: Экономическая типография, 1903, с. 42–45.

Избрана библиография

Петканова, Д. *Народно четиво през XVI–XVIII век.* София: Български писател, 1990, с. 392–393.

Каган, М. Д. Слова о добрых и злых женах. – В: *Словарь книжников и книжности Древней Руси.* Вып. 2. Ленинград: Наука, 1989, http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4630# (13.07.2024).

Качановский, В. В. *Памятники болгарского народного творчества.* Вып. 1. Санкт Петербург: Типография Императорской академии наук, 1882, с. 22–27.

Сперанский, М. Н. *Переводные сборники изречений в славяно-русской письменности: Исследование и тексты.* Москва: Императорское общество истории и древностей российских при Московском университете, 1904, с. 405–406, с. 565–566.

Срезневский, И. И. *Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках.* Ч. 2, № LVI. Санкт Петербург: Типография Императорской академии наук, 1867, с. 303.

Наборен текст

(л. 321а) **Вчера много жены оукорихомь които не творать добро, а днесь хощу да похвалимъ които творатъ добро понеже тако є прилично зло то да оукоримъ, да се не оумножаетъ злоба, а добра дѣла всегда да се похвалѧшть. Не оукараетъ бж̃твеное писанїе на рѣду вси жени, но оукараетъ които зло творать. ѿ жена бысть клѧтва всему миру и wсуждєнїе. ѿ жена бысть блгословенїе всему миру оуслиша въ печалехъ родїши чада оуслыша дева Маріа радуи се wбрадованаѧ г̃дъ. с тобою и жени быша мироносицы и стрежахy (sic) гробъ**

хр̃ствъ сподобиша се и аг̃гла видѣти и быша проповѣдницы хр̃стово воскресенїе и многѡ жени просиꙗша въ постничествѣ пр̃бно и правено бг̃у оугодише а други жени мужествено подвизаше се и кровь свою пролиꙗша ради хр̃стово имѧ и всички вѣнчани биша и много жени влгоговѣни быша и нищелюбивїя быша.

Ꙗкоже и самь ап̃столъ петаръ похвалѧеть Серна и рече востани зоруку тебе ради плачуть нищии и оубогии сири и вдовицы не шставлѧють тебе ради да те гледатъ мертва. но востани еще да твориши мл̃стыню такоже и пр̃вомученїца текла ѿ петь на десетъ леть послѣдова аплу павлу й до старости апостолски проповѣдаше имѧ христово, апостоль павль пишеть въ кориѳномь з̃і глава какѡ послѣдова ему архила жена его й онїй апостолски проповѣдоваху и другїи влгоговенныи жены и богаты оугодиша бг̃у акоже й мѧланїѧ римлянина ѿстави родителе в̃і хиляди жлътицы, и все раздаде нищим и оубогимъ, сиротамь, й вдовицам послѣди затвори сѣбе въ тесну келию и во час ꙗдаше хлѣбь й вода пиꙗше.

и другїй жены оудержаниѧ ц̃рство такоже ерина[50] съ с̃на своего в костадинь град собра собор т̃зе стїи ѻ̃цы й проклеша иконоборцы, а които се поклонꙗют се на с̃тїѧ шобрази тиѧ да се нарицаютъ православнїѧ христиꙗни. По смерти ц̃ра аркадїѧ шстави д̃. церки полхерїѧ й халиїѧ, аркадїѧ, марїѧ и единого с̃на и̃ летъ. но сестра тешдосїева полхерїа[51] не шженї са, но

[50] VII Вселенски, известен като Втори Никейски събор, е свикан през 786–787 г. от императрица Ирина, която възстановява иконопочитанието. Последното заседание се провежда през 787 г. в Константинопол при личното присъствие на императрицата.

[51] Пулхерия е сестра на император Теодосий II (408–450). През 414 г. се провъзгласява за императрица и управлява след неговата смърт до 453 г. Тя се изправя решително срещу ереста на несториан-

оудержа цр҃ство бѣше а҃ї лѣтъ, егда держаше цр҃ство такѡ же и царица теѡдора, оудержа цр҃твѡ и собра соборъ съ патриарха методїѥмъ й проклеше които се не покланѧтъ чс҃тнымъ иконамъ и такѡ оутвердиша православие.

Видите ли коливо блг҃оговѣиныи жены бг҃у оугодиша, въ новїи законъ и въ старомь закону жены много оугодиша бг҃у, ѩкоже аврамова жена сарра й ревека и анна мати бг҃ородичена й анна мати прр҃ока самоуила, ѩкоже рече хр҃стосъ ѿ луки с҃тое евг҃елїе глава д҃: по истине гл҃ю вамь многѡ блоудницы, быша во дны илїини. Єгда же заключи се нб҃о три лѣта и мц҃ь з҃ бысть гладъ, великъ по всеи земли и ни ко единому послань бысть илїа, токмо за сарептъ сидоновою но жене вдовицы.

Слышите какови добрыи жены имало е въ старо времѣ, ѩко же рекохме й во старо врѣме, и въ наша лъта многи жены имать добри и бг҃у оугодни. ѩкоже сребро и злато сокровенно есть, тако и добры рабы хр҃стовы много имать покровенныи токмо ихъ бг҃ъ знаеть, а злова никаво же можеть да се криеть того ради добро есть да радиме бг҃у да оугодимъ и тако можеть сподобити се вѣчныхъ благъ получиты, бг҃у нашему слава и нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ аминь.

Превод

Вчера укорявах жени, които не правят добро, а днес искам да възхваля тези, които правят добро, защото така е редно – злото да се укорява, за да не се множи злобата, а добрите дела винаги да се възхваляват.

ството. Помага при организирането на Четвъртия вселенски събор през май 451 г., проведен в Халкидон (Мала Азия, Дарданелите), на който присъстват 630 отци и се осъжда монофизитството.

Божието писание не укорява всичките жени, а тези, които правят зло. Жената може да донесе проклятие на целия свят и осъждания. Жената може да донесе и благословение на целия свят. Чухме как в мъки роди дете дева Мария, и ликувахме. Имало е жени миротворци, които пазели гроба Христов, подобно на ангели. Видяхте, че е имало проповедници на Христовото възнесение. И много жени са засияли в постничество преподобно, праведно и богоугодно, а други жени смело проливали кръв за името Христово. И всичките венчани били, много жени благословени били и изпитвали любов към бедните. Затова и сам апостол Петър прославя Серна[52] и казва: „Стани, за тебе плачат нисшите, убогите и вдовиците! Не искат да те гледат мъртва. Стани, за да даваш милостиня!“.

Също и първомъченица Текла от пет до десет години следвала апостол Павел и до старост проповядвала името Христово. Апостол Павел пише в Посланието си към коринтяните и разказва как го е последвала жената на Архил в неговите апостолски проповеди.

Имало и други благословени жени, които искали много да угодят на Бог. И Мелания Римлянка[53], която остави родителите си, а двадесет хиляди жълтици раздала на сиромаси и бедни, и сираци, и вдовици. После се затворила в тясна килия, яла само хляб и само вода пиела.

---

[52] Последователка на Иисус Христос от Яфа, известна с добродетелта си. По чудесен начин възкресена от ап. Петър. Името ѝ е Тавита, което означава „сърна“. За източните народи грациозността и очите на сърната са символ на женска красота (Деян. 9:37–38). Написанието „Серна“ се дължи на църковнославянско влияние.

[53] Св. Преподобна Мелания Римлянка (+434 г.), чиято памет се чества на 31 декември.

И други жени опазиха царство Божие. Така Ирина със сина си в град Константинопол събрала събор от триста шестдесет и седем свети отци, които прокълнали иконоборците, а тези, които се покланяли на светите образи, ги нарекли православни християни.

След смъртта си цар Аркадий оставил четири дъщери: Пулхерия, Халкия, Аркадия, Мария[54] и един син на осем години на име Теодосий. Сестра му Пулхерия дала обет за безбрачие, но удържала царството десет години. Също и царица Теодора удържала царството. Тя събрала събор заедно с патриарх Методий и проклели всичките, които не се покланяли на праведните икони, и така се утвърдило православието.

Видите ли колко благоговени и богоугодни жени е имало в Новия завет. В Стария завет също е имало много жени, които служели на Бог. Както Аврамовата жена Сара и Исаковата Ребека и Анна, майката на Богородица, и Анна, майката на пророк Самуил. И рече Христос в светото Евангелие от Лука, в глава четвърта: „Истина Ви казвам, имало е много вдовици в дните на пророк Илия, когато небето е било заключено за три години и шест месеца и имало глад голям по цяла земя. И при никого не бил изпратен пророк Илия, само при вдовицата от Сарепта Сидонска“[55].

Чувате ли какви добри жени е имало в старо време? Както казахме, имало е в старо време, има и наше време

[54] Дъщерите на император Аркадий (383–395) са Пулхерия, Аркадия, Флацила (другаде Халия) и Марина.

[55] Лук. 4:26, по Стария Завет 3 Царств. 17:9–24. Сарепта е пристанище в Средиземно море, в близост до гр. Сидон.

много добри и богоугодни жени. Както среброто и златото са съкровени, така и слугите Христови имат покровител. Само един Бог знае, а злобата не може да се скрие. Добро да творим и богоугодно да живеем. Само така можем да получим вечен живот. Богу нашему слава и во веки веков! Амин!

Някои езикови черти

Поучението се отличава със силен, образен и емоционален език. Той изобилства с разнообразни повторения, еднакви по форма и близки по значение думи и комбинации от звукове. Присъстват подходящите за темата на поучението композити с компонент **благо-**: **благовѣстенъ, благоговѣинъ, благословение,** както названия за положителни качества или за религиозния статус на жените, за които се говори: **нищелюбивъ, мироносица, пръвомѫченица.**

Название

М(С)ЦА ЇѲЛЇА ·КS· ДЄNЬ ПОѲЧЄNЇЄ РАДИ ѲКРАШННЇЄ ЖЄNАМЬ И МОМИМЬ КАКО ДА ЖИВЄЮТЬ

Поучение за гизденето на жените и момите за четене на 26 юли

За текста

Поучението е поместено в сборник *ЦИАИ 917* от книгохранилището на Църковния историко-архивен институт при Св. Синод на Българската православна църква, препис от 1757 г., дело на Никифор Рилски, който от своя страна го преписва от ръкопис на Йосиф Брадати. Описан е от **Ангелов, Б.** *Съвременници на Паисий*. Част. 1. София: Издателство на БАН, 1963, с. 183–184.

От самото заглавие става ясно за коя дата е предназначено поучението. Авторът неслучайно предлага тази дата. На 26 юли според православния календар се отбелязва паметта на християнската света мъченица Параскева (гр. Παρασκευή). Обикновено произведенията от дидактичните сборници от втората половина на XVIII в. нямат календарна обвързаност, това е характерно и за *Женския сборник* на Йосиф Брадати. Изключение прави само това поучение.

В духа на патриархалния християнски морал Йосиф Брадати определя скромността и кротостта като висша женска добродетел. Проповедникът съветва жените да бъдат смирени и добродетелни, да се държат скромно. От майките се изисква да възпитават в дъщерите си ценни качества като мълчание и послушание. Особено място се от-

деля на покорството пред съпрузите и воденето на умерен начин на живот.

Източник

Ръкопис *ЦИАИ 917*

Издания

Димитрова-Маринова, Д. Поучението към жените и момите в ръкописната традиция от втората половина на XVIII в. – *Старобългарска литература*, кн. 33/34, 2005, с. 390–392.

Избрана библиография

Мочульский, В. Н. *Слова и поучения, направленные против языческих верований и обрядов. К бытовой истории болгар.* Одесса: Экономическая типография, 1903.

Даскалова, К. Женската идентичност: норми, представи, образи в българската култура от XIX – началото на XX век. – В: *Балкански идентичности в българската култура от модерната епоха XIX–XX в.* Т. 2. Съст.: Н. Аретов. София: Илинда-Евтимов, 2001. http://www.ilit.bas.bg/bi/include.php?file=daskalova.

Наборен текст[56]

1. **Подобаетъ жены и момн да гледатъ на ст҃ꙋю Бц҃ѕ како жнве на тѡм светъ смерено и кротко и бл҃гоговенно. Прилнчно жены и момн да сн крыѧтъ лнце свое да гн не гледатъ мѫжїе**

[56] Запазва се сегментацията на издателката Д. Димитрова-Маринова.

да се срамѹватъ и да не дѹмать много и да се не смѣютъ и да сн затнкаютъ и ѹши да не слѹшатъ смешны дѹмы.

2. Слѹшанте кон имате церкн така треба да гн ѹчнте не тѹкѹ да имать телѣ́на чистота но и дѹшевна чистота да имать. Не токмо конто имать телесна чистота тїѧ нарнчат се чисты но и конто имать дѹшевнаѧ тїѧ имать и д҃ша и тело чисто. ⁘ дека живаетъ телесна чистота сѣ́ мера ѣстїе и питїе.

3. Втора чистота дѹшевна въздржанїе ѣзнка да не wсѣждаваме да не клеветнме и не празнословнте и не дръжате каразь на ср҃це. Не даванте зло за зло ни клевета за клевета[57]. Кога имате такова добра дѣ́ла тогаѧ бѹдете за почѣ́тъ и за похвала тога жсте оукрашены и дѹшевно и телесно.

4. Слѹшанте жены и момн какво рече ст҃ы а҃плъ Павель къ Тимофею первое посланїе. Тако рече Хощѹ оубо на васякое место мѹжїе воздевающе преподовныѧ рѹце без гнева и разминшленїе. Така и жены въ ѹкрашенїе лепотамь срамь и целомѹдрїемъ да ѹкрашаютсе. Не ѹкрашены сѣ҃ сребро и злато нли рнзы многоцены но ѣкоже подобаетъ женамъ wбещающимсе дели благнмн и благочестно оугодны Бг҃ѹ[58]. Това требе на жена да седн дома да не нде да се сабнра сѣ҃ жены да хоратн многѹ. Жена да не дѹма мѹжѹ своемѹ лошн дѹмн. Ѧдамъ прежѣ́ создань бысть потомъ Ѥва. Жена прежде преластнсе и въ преставленїе в҃падe[59].

5. Внднте лн како ѹкрашаетъ а҃пль жены и момн да се не правать сѣ́ сребро и злато и сѣ҃ премены но да сте чѣ́тне и почетены и сѣ́ добры работн оукрашены.

[57] Свободна перифраза по Рим. 12:17.
[58] Свободна перифраза по 1 Тим. 2:8–10.
[59] Свободна перифраза по 1 Тим. 2:13–14.

6. Что ке да се рече кога тврете гнѣвны на рѣце свон кога простираешн рѣце свон на милостнна давашь комѹ хлебецъ комѹ аспрыца н дрѹгн добры дели творншь тогаѫ носншь златны грывны кога слѹшашъ заповѣдн Бжїн н творншь тогаѫ носншь златны шѳецы кога не клеветншь н не шсѹждаешь н не клънешн се н не заклннаешн се тогаѫ носншъ златнн гердан. Кога се въздаржавашъ н постншь тогаѫ носншь златны поѩсъ. Кога оустрожешн домъ твон блгочестно н по закона Бжїю ходншн тогаѫ носншн много цены премены. Кога ѵчнншъ въсе заповедн Бжїн н тогаѫ да речешн това бехъ длъжна н сатворнх го. Ннкое добро не сам сатворла сама. Кога тако дѣмашь тогаѫ покрнваешь глава своѫ сѧ златна забрада тогаа те покрываетъ блгода Бжїа. Тогаѫ н твон мѹжъ славень бнваетъ междѹ народа сѧ тебе[60].

7. Слѹшанте вїе манке н конто нмате момн како е прнлнчно да гн ѵчнте да се ѹкрашаютъ сѧ Бжтвеное ѹкрашенїе да нмать на себе блгоговенство да нматъ вѣра н надежда на всеснлнаго Бга. Кога такова ѹкрашенїе нмать тога хощать Бгѹ ѹгодны бъытн.

8. Н да се смнранте н да се срамѹвате да не говорнте смешнн речн н да не клънете нн да проклнняните н да не ходнте по своѫ волѫ по бродницы н да не залагате нн да штварате кннгн нлн на попа нлн на хоца нн еѵлїе да штварате. Я колн кон попъ штвара еѵлїе тры годнны да се не комка н тоѫ попъ да мѣ се не речетъ попъ но врагъ н протнвннкъ Бжїн. Тако рече Іѡаннъ Златоѹстъ.

9. Якоже рекѡме да не гледате да се ѵчнте ѿ жены н ѿ момы конто любатъ на тоѫ светъ да ходатъ премены сѧ сребро н злато а на шнѫ светь хощатъ да са дрыпавн н грозны

[60] Свободна перифраза по Притч. 31:23.

и гнѣсны и конто са носнле сребро и злато тамо хощатъ да станатъ люти змїи да гн ѣадѧтъ по рѧце и по шїѧ и да нмъ влазатъ ѕ пазѣха така хощатъ да гн мѣчатъ дїаволето защо не погледаха да се навчатъ ѿ конто беха смирены и кроткы и не любеха да се пременѣвѧ̀.

10. Нели беше Сарра Авраамова жена нели беше и шна богата и слѣгн и не рече писанїе како да е носила сребро и злато и красны премены. Како би сама могла да кладе шгнь и да носи вода и дрьва и да вары варнво и да меситъ хлебъ и да печеть и да посрещатъ гости и да нмъ мїетъ нозете и да нмъ тѣра трапеза и да нмъ прѣ́стонтъ на трапеза и да мїетъ садове. Яко би носила Сарра сребро и злато и красны премены како би могла тїѧ тешки работи работила.

11. На наша лета сега тако тешки работы работать ли жены или робине. ѳ҃ тѣка можѣ́ да познаеме како Сарра и Ревека не са носиле красны премены и сребро и злато.

12. Конто жены любатъ да се спасатъ да не тѣратъ на себе сребро и злато. Конто са жены китать и тѣратъ на себе червило и белило дрѣгы грѣхъ не требе ен тоѧ и доста да наследитъ мѣка вѣчна. Прежне времена и годины жены конто беха чорбаџиикы и имаха пари и даваха гн на сироты и на сыромасн да сн пременатъ дѣшата сѣ̂ милостинѧ.

13. Слѣшанте жены и сестры что рече Гдь̂ въ сто̃е їеѵ̃лїе ѿ Лѣки гла̃ва ·вї̃· Продажь̂ имениїе твое рече и даждь милостинѧ нищимь и ѣбогымъ и бѣдеш̃ имети на нб̃сн сокровище некраднмое[61].

14. И дрѣго да речеме конто любать свои телеса и да се китатъ нека идать на гробища да видать кости мрьтвїи дали можатъ да познаать кон са биле пременены и ѣкрашены кон

[61] Лук. 12:33.

беха болѧрскы костн кон сыромашькы кон беха ѕкрашены н пременены. Нелн са станале смрьдлнвы костн кон беха крѣпкн н сылны погледан на нн̑ н да се познаешъ какво господство н какова красота нмаме.

15. Вьсака плътъ н слава члв̑ческа ѩко цветъ нсахне̑ н ѡ̑падаетъ[62]. Дѹша есть братъ сестра есть тело. Да не жнвеетъ тело безъ дѹша нн д̑ша без тело. Дѹша н тѣло вѣдѹть делнты равно нлн добро, нлн ѕло. Члов̑ческы грѣхъ подобенъ есть како непрана рнза. Єгда ѧ не перешь чѣ̑то оусмерднть се. Така н грѣхъ кога се не каемъ по черны быва̑. Тогѡ ради да любнме често да се каеме н да прїнмеме ѡ̑ Бг̑а мнл̑ть н грѣховъ прощенїе. Бг̑ѹ нашемѹ слава въ вѣкы вѣкѡвъ. Ѧмннь.

Превод

1. Подобава на жените и момите да гледат от Св. Богородица как живя на този свят смирено, кротко и благоговейно. Редно е жените и момите да крият лицето си, за да не ги поглеждат други мъже, да са срамежливи и да не говорят много, да не се смеят и да запушват ушите си, за да не слушат закачливи думи.

2. Слушайте, които имате дъщери: така трябва да ги учите не само да имат телесна чистота, но и чистота душевна да имат. Не онези, които имат телесна чистота, се наричат чисти, а онези, които имат чистота духовна, само тези имат чисти и душа, и тяло. Телесна чистота имат тези, които с мярка ядат и пият.

3. Друга чистота душевна това е въздържанието словесно: да не осъждаме и да не клеветим, да не празносло-

[62] 1 Петр. 1:24.

вите и не държите зло в сърцето си. Не отвръщайте със зло на зло, ни с клевета на клевета. Ако вършите добри дела, тогава ще бъдете за почит и за похвала, тогава ще сте накичени душевно и телесно.

4. Слушайте, жени и моми, какво рече в първото послание свети апостол Павел до Тимотей: „Желая мъжете да се молят на всяко място, като въздигат ръце без гняв и съмнение; също така и жените, облечени прилично, със срамежливост и целомъдрие да се гиздят. Не със сребро и злато да се накичват или с ризи многоцветни, а с дела, както прилича на жени, които се посвещават на благочестие. Това трябва на жената – да седи у дома, да не ходи да се събира с жени, та да приказват много. Жената лоша дума да не казва на мъжа си. Защото по-напред Адам е създаден, а после Ева. Жената първа се прелъсти и падна в престъпление“.

5. Виждате ли как украсява апостол Павел: жените и момите да не се гиздят със сребро и злато и с премени, а да са честни и почтени и с добри дела накичени.

6. И рече: „Тогава слагаш гривни на ръцете си, когато простираш ръцете си с милостиня, когато даваш някому хляб, някому аспра и другиму добри дела, когато правиш. Тогава слагаш златни гривни, когато слушаш и твориш по заповедите Божии; тогава носиш обеци златни, когато не клеветиш и не осъждаш, не кълнеш и не проклинаш, тогава носиш златен гердан. Когато се въздържаш и постиш, тогава се опасваш с пояс златен. Когато си подредил дома си благочестиво и по закона Божий, тогава носиш скъпи премени. Когато спазваш всички заповеди Божии, тогава може да кажеш: това бях длъжна и направих го. Нито едно добро не съм сътворила сама. Когато така мислиш, то-

гава покриваш главата си със златна забрадка и те обвива Божията благодат. Тогава и мъжът ти е уважаван от народа си“.

7. Слушайте вие, майки, които имате моми, на какво е нужно да ги учите: да се гиздят с Божествена красота, да имат благоговение, да имат вяра и надежда във Всесилния Бог. Ако такива украшения имат, тогава са богоугодни.

8. И да са смирени и срамежливи, да не говорят закачливи думи, да не кълнат и да не проклинат, да не ходят по своя воля на бродници и на залагания, да не отварят книги нито при попа, нито при ходжа, нито евангелие. А ако някой поп отвори евангелие, три години да не се причестява, и този поп да не го наричат поп, а враг и противник Божий. Така рече Йоан Златоуст.

9. Както каза: „Гледайте да не се учите от жени и моми, които на този свят обичат да ходят нагиздени със сребро и злато, а на онзи свят ще ходят дрипави и грозни, и отвратителни. Тези, които тук са носили сребро и злато, там ще ги хапят по ръце и по шия змии люти и ще им влизат в пазвата. Така ще ги мъчат дяволите, защото не са се учили от жени, смирени и кротки, които не са обичали да се гиздят“.

10. Не беше ли Сара, жената на Авраам, богата, обаче не пише в писанието, че е носила сребро, злато и премени красиви. Как би могла сама да пали огън, да носи вода и дърва, да вари вариво, да меси и да пече хляб, да посреща гости и да им мие краката, да им слага трапеза и да мие съдове, ако би носила Сара сребро и злато и дрехи красиви, как би могла тези тежки работи да върши?

11. В днешно време тази тежка работа я вършат жени или робини. Така може да разберем защо Сара и Ревека не са носили красиви премени, сребро и злато.

12. Жени, които искат да се спасят, да не се гиздят със сребро и злато. За тези жени, които се гиздят и слагат червило и белило, други грехове не им трябват, за да постигнат мъките вечни. Преди жените, които бяха господарки и имаха пари, ги даваха на сироти и на сиромаси, та да си променят душата с милостиня.

13. Послушайте, жени и сестри, какво е казал Господ в дванадесета глава от светото Евангелие от Лука: „Продайте имота си и дайте милостиня на бедните и ще имате на небесата съкровища, които не могат да бъдат откраднати“.

14. И друго да кажем: Които обичат телата си да гиздят, нека отидат на гробището да видят костите на мъртвите и да познаят кои са били променени и нагиздени, чии кости са болярски, чии са сиромашки, чии бяха променени и нагиздени. Не са ли станали зловонни костите, които бяха твърди и силни. Виж ги, за да познаеш какво могъщество и каква красота имаме.

15. Всяка плът и слава човешка като цвят съхне и отпада. Душата е брат, сестрата е тялото. Не може да живее тялото без душата, нито душата без тялото. Душата и тялото делят по равно и доброто, и злото. Човешкият грях прилича на неправа риза. Ако не я переш често, започва да смърди. Така и грехът, ако не се покаем, по-черен става. Затова трябва да се каем често и да приемем от Бога милост и опрощение на греховете. Богу нашему слава и во веки веков! Амин!

Някои езикови особености

Книжовният език на народна основа, на който са написани предложените новобългарски текстове, през този период по характерен начин съчетава традиционната лексика, новите езикови единици, диалектни думи, навлезли от народния говорим език. Такъв пример е диалектната глаголна форма **да хорати** от *хорàтя* ‘говоря, приказвам’. Това е само един от глаголите за речева дейност, които се срещат в Поучението, наред с *река, говоря* и *думам.* Той е част от еднокоренно лексикално гнездо, например **хоратà** *ж*. (гр.). *диал.* ‘говорене, приказване, разговор’. Със същото значение ‘говорене, приказка’ думата е зафиксирана в Речника на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско[63].

С принципно новата си концепция за изграждане на книжовния език новобългарските дамаскини отварят възможността в книжовна употреба да навлезе и известен пласт чуждоезикова лексика (основно от гръцки и турски произход). Гръцкото езиково влияние в лексикалната сфера се осъществява чрез прякото въздействие на говоримия гръцки език и по книжовен път. Турските заемки обаче са изцяло свързани с живата говорна практика на епохата. Лексика от османския турски език[64] трайно навлиза в бъл-

[63] Речник на българския език. София: Институт за български език. https://ibl.bas.bg/rbe/; Антонова-Василева, Л., Г. Митринов. *Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско*. София: Институт за български език на БАН, 2011, с. 334.

[64] Османският турски език, наричан още османотурски или само османски, е официалният език за всички поданици в Османската империя. Това е разновидност на турския език, който се използва в периода от XIV до XX в.

гарските диалекти и народно-разговорната българска реч, а оттам в езика на дамаскините. Откриваме турски заемки: *гердан, кораз, чорбаджийка*.

Лексемата **каразь**, която в текста семантично означава ‘неприязън’ и участва в съчетанието **дрьжати каразь на срьдьци**, е отразена в Българския етимологичен речник с вариант *карез* ‘омраза, злоба’ като турска по произход и разпространена в българските диалекти[65]. В Речника на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско е налице *каразина* срв. *карез каразине* ж. ‘вражда, омраза’. Хуртóват за каразинé. Каразинé хуртóват[66].

чорбацннкы[67] – ж. форма. от **чорбаджѝя**, -та, зват. чорбаджѝ, чорбаджѝйо, *мн*. -йи, *м*. (тур.). **1.** През време на османското робство в България — едър собственик на имоти, който експлоатира малоимотната част от народа; богаташ; **чорбаджѝйка** *ж*. **1.** Съпруга, жена на чорбаджия. **2.** *Разг*. Господарка; *Чорбаджия* м. 1. Богаташ, заможен човек. 2. Собственик[68].

Гръцката заемка **аспра** означава ‘вид дребна средновековна сребърна или медна монета от половин грам със стойност, равна на 0,16 златни стотинки’. В текста се среща в деминутивната форма **аспрыца**. Лексемата е заемка

---

[65] Български етимологичен речник. Т. 2. София: Издателство на БАН, 1979, с. 246.

[66] **Антонова-Василева, Л., Г. Митринов.** *Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско*. София: Институт за български език н БАН, 2011, с. 136.

[67] За [дж] в турцизмите в графиката на новобългарските дамаскини се въвежда специален знак ц.

[68] **Антонова-Василева, Л., Г. Митринов.** *Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско*. София: Институт за български език н БАН, 2011, с. 345.

от средногръцки и новогръцки άσπρον от стгр. άσπρος ‘бял’, наречена така заради белия цвят на среброто, от което се прави[69]. Названието очевидно е възприето от българското население, защото многократно се среща и в други новобългарски текстове, например в Одеските дамаскини, в Берлинския дамаскин от края на XVIII в., в Беленския дамаскин от XVII–XVIII в. и др.



Св. първомъченик Стефан и св. първомъченица Текла от църквата музей „Св. Георги“ в Кюстендил, XIX в.

[69] **Филипова-Байрова, М.** *Гръцки заемки в съвременния български език.* София: Издателство на БАН, 1969, с. 74; **Харитонов, Хр.** *Монетите в българската народна култура през XV–XVII в.* Нумизматически справочник. Велико Търново: Елпис, 1994, с. 31.

Из сборника на поп Пунчо от 1796 г.

Название

чл҃овекь насади лозіе

Евангелската притча за лозето и пазача му (Притча за душата и тялото)

За текста

Авторството на притчата се приписва на Кирил Туровски – руски църковен деец, проповедник и книжовник от XII в. Текстът влиза в състава на Славяно-руския печатен пролог за датата 28 септември. Познати са повече от двадесет преписа на това произведение, което се е разпространявало в две редакции – кратка и пространна. Има твърдения, че сюжетът е бил широко разпространен в древноеврейската, гръцката и латинската литература, откъдето навлиза в славянската традиция.

Повече от трийсет от общо шейсет и деветте текста в Поппунчовия сборник имат за източник руските печатни пролози. Този процес на засилен контакт между източнославянската и южнославянската книжовна традиция започва още в края на XV век.

За целите на поучението в притчата са използвани алегории. Човекът, който засажда лозето, е Христос; лозето – това са земята и целият свят; оградата на лозето са Божиите заповеди; куцият човек е тялото, а слепецът – душата. Основното внушение е, че престъпващият Божиите заповеди ще бъде наказан за своите постъпки, когато Христос се върне на земята, за да съди човешките души.

Източник

Текстът е включен в Поппунчовия сборник, ръкопис от 1796 г., писан от поп Пунчо от с. Мокреш, Ломско (*НБКМ 693,* л. 130б–133а). Поп Пунчо се смята за един от последните дамаскинари. Той живее и твори в периода 1745–1814 г. В неговия сборник от 1796 г. са включени 69 текста, сред които жития, патерични разкази, апокрифи, слова на Дамаскин Студит и Йоан Златоуст и др. Един кръг от произведенията в сборника възхождат към руския печатен пролог. Това са: разказ за Рождеството на св. Йоан Кръстител; разказ за евангелист Лука, който взел дясната ръка от мощите на св. Йоан Кръстител и я отнесъл в Антиохия; слово на пророк Захарий към немилостивите князе; проложно житие на мъченица Рипсимия; проложно житие за мъченик Гаведий, за мъченица Рипсимия, за мъченица Теодота и др.

Към този кръг принадлежи и постническото поучение от Йоан Милостиви за излизането на душата от тялото. Първото подробно описание на сборника прави **Б. Цонев.** *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 2. София: Държавна печатница, 1923, с. 284–306. Известният учен обръща внимание на опростения правопис, на чертите на северозападния български говор и на смесването на български народен език със сръбски и руски езикови особености.

Поппунчовият сборник е дигитализиран на сайта на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – https://digilib.nationallibrary.bg/slr/public/image.

Издания

Текстът на Поппунчовия сборник *НБКМ 693* е публикуван едновременно фототипно и наборно на сайта на Университета в Цюрих, където е придружен с анотирани граматически и лексикални данни: https://www.punco.uzh.ch/editions.

Избрана библиография

Атанасов, П. *Българо-руски литературни връзки през XVII и XVIII век*. София: Наука и изкуство, 1986.

Баранкова, Г. „Притча о душе и теле“ Кирилла Туровского в русской рукописной традиции. – Във: *Филология и текстология: юбилеен сборник в чест на 70-годишнината на проф. Уилям Федер.* Велико Търново: Фабер, 2014, с. 474–492.

Баранкова, Г. Списки сочинений Кирилла Туровского из собрания Иосифо-Волоколамского монастыря. – В: *Кирило-Методиевски студии*, кн. 21, 2012, с. 255–269.

Карачорова, Ив. Молитвите за всеки ден от седмицата на Кирил Туровски в български книгохранилища. – В: *Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин*, кн. 30, 2017, с. 173–213.

Николова, Св. Кирил Туровски и южнославянската книжнина. – *Palaeobulgarica,* 2, 1988, с. 38–52.

Петканова, Д. Пунчо, поп. – В: *Старобългарска литература. Енциклопедичен речник.* София: Петър Берон, 1992, с. 381.

Христова, Б., Д. Караджова, А. Икономова. *Български ръкописи от XI–XVIII в., запазени в България.*

Своден каталог. Т. 1. София: Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 1982, с. 254–255.

Шаур, Вл. *Поп-Пунчов сборник как источник историко-диалектологических исследований.* Прага: ЧСАВ, 1970.

Наборен текст[70]

Имаше едно̀ вре́ме ѐди́нь чл҃векь ѿ добра̀ рода та на́сати лозие мло́го нeко́лико хилиа̃ди и̓ наса́ди дрь҆виа̀ вочка све́каква̀ за иа̃дене и̓ дойде вре́ме и̓ роди ло́зието и̓ роди́ха дрь҆ва́та и̓ ѿмно́го ро́жва та сѣ̀ вехѫ̀ превѝли дрьви́ата и̓ швѝгра́ди гн҃ъ о҃на чл҃векь на̀ѡ̀коле са́сь пле́ть и̓ пойде да с҃и и̓де на до́мь сво́й па ре́че фа́ла бг҃ъ иа̃ като ще́мь да сѝ и̓демь до́ма а̃ кого̀ да ѡ̀ста̀вимь да мѝ ч҃ва лозие́то и̓ во́шката̀ и̓ по́мислѝ, да ѡ̀ста́ви некого ѿ своите сл҃ги па нѣ̀ щѐа̀ да ѡ̀ста́ви ѿ сл҃ги́те си ни́кого да мѧ не и̓стра́ватъ ро́жвата на ло́зето и на дрь҆ва̃а не́ло ѡ̀ста́ви ѐдно́го чл҃ве́ка сле́пца а̃ дрѧгого хро́мца̀ да седѧ́тъ на лозе́то да чѧ́ватъ. и̓ като е ѐди́нь сле́пь и̓ да сака во́шка да ѐдѣ̀ а̃ ѡ̀нь не ви́ди да си на́бере а̃ дрѧги́а̀ чл҃векь па̀ хро́мь и̓ да мѧ се и̓ немѧ ще во́шка да ѐдѣ̀ а̃ ѡ̀нь е па хро́мь та не мо́же да иде да си набе́ре вошка да ѐдѣ̀ така̀ поми́сли о̀на̃ чл҃ве́къ да нѣ̀ зе́ме ники́й ѿ него́вата мѧ́ка да тѣ̀ри ѕ ѕста̀ па като̀ бе́ше ѡгра́дилъ ло̀зето. са́сь пло́ть о҃нь бе́ше ѡста́вилъ вра́та на̀ едно̀ ме́сто да се ѕла́зи та ста́ви слепца̀ того́ и̓ хромца́ того на врата́та да чѧ́ватъ да не ѕле́зне не́кои да ѕкра́дне не́що и́з лозето сле́пецо са́сь о҃чи не ви́ди а̃ сась ѕши чѧ́е а̃ хроме́цо ви́ди а̃ сась но́зе не мо́же да хо́ди та са́м си да зе́ме тоа̃ плодъ ло́зни да го носи дома́ си

[70] Осъвременяваме текстовото членение, за да стане по-ясен смисълът. В много случаи преписвачът изписва по различен начин акцентните комплекси или изрази.

това̀ помѝсли ѝ ѡ̀ста́ви ги на врата̀ ѝ ѡ̀тиде́ си ѝ поседе́ неколи́ко вре́ме дома́ си а̀ слепе́цо ре́че ѡ̀ хро́мче що хѵ́бава мери́зма толко ѝде ѝзь вн҃тре вра́тата ло́зни а̀ хроме́цѫ ре́че сле́пцѵ́ мло́го бл҃го ѝма на на́шего гд҃на ѵ́ ло́зето затова̀ то́лко хѵ́бава мери́зма ѝде ѝзьн҃тре че не мо́жешь ѝзректѝ коли́ко сла́дось ѝма ѵ́ това̀ ло́зие а̀ма нї е ѵ́зве́риль гд҃нь насъ дво́ица тебѐ слепца̀ мене хро́мца че не мо́жеме ѝ дво́йца да ѡ̀ти́деме да си набе́реме да сѐ наси́тиме сась та́ж сла́тка во́шка ѝ ре́че слепе́ць хро́мцѵ́, ѳ хро́мче защо́ ми не сѝ каза́ль ѡ̀давна че йма така́ва добрина̀ при́ насъ да нѐ фадѵ́ваме, при то́лкова во́шка а̀кѡ смь гл҃а сле́пь а̀ но́зе ѝмамь да тѐ но́симь ѝ силе́нь смь, ѳ хро́мче возмѝ ко́шь ѝ седнѝ на́ пле́щи мо́й ѝ гл҃а да тѐ но́симь а̀ ти ми пѵ́ть покажѝ, да ѝдеме та све́то добро̀ да ѡ̀бе́реме на̀ гд҃ина на́шего да го̀ продаде́ме па когѝ дойде гд҃и́нь на́шь да̀ скри́еме то́ва що смѐ напра́вили не́мѵ́ зло̀ а̀ко пи́та ме́не а̀ гл҃а ще́мь да рече́мь налѝ ви́дишь ме́не гд҃ине че смь гл҃а сле́пь а̀ко лѝ пи́та те́бе а̀ тѝ речѐ гл҃а смь хро́мь та тако́й да го̀ изльже́ме ѝ ѿ ще да нѝ повер҃ва ѝ васе́де хроме́ць на слепца ѝ ѡ̀тидо́хѵ́ ѝ све́ ѡ̀врахѵ́ о҃на́га во́шка е҆дно̀ ѝзедо́ха а̀ дрѵ́го прода́доха а̀ дрѵ́го пора́зи́ха ѝ не ѡ̀ста́нѵ́ ни́що ѵ́ ло́зе́то све ѵ́крадоха ѝ саси́пахѵ́ на̀ чо́рбаци́а си ѝ по не́колко днѝ дойде гд҃арь на ло́зето ѝ видѐ че ѐ сѐ ѵ́кра́днато, ѝ зане́сено ѝ ре́че приведе́те ми слепца̀ того да го̀ пи́тамь ѝ ре́че мѵ́ налѝ те ѡ̀ставѝхъ да чѵ́вашь мое́то ло́зие защо́ го ѵ́краднѵ́. ѝ рече слепе́ць гд҃ине тѝ ви́дишь че́ смь а̀зь, сле́пь ѝ да бѝ щел҃ь а̀ гл҃а не ви́димь да йдемь, не́ло ѵ́кра́днѵ́ хро́мець а̀ не́ смь гл҃а. тогѝва ре́че гд҃инь да би́ють слепца́ того догдѐ прѝведѵ́ть хромца̀ того ѝ привѐдоха го фа̀на гд҃и́нь да гѝ пѝта а̀ ѡ̀ни́ се са́ми ѝсказѵ́вахѵ́ мѐждѵ́ сѐбе хромѐць дѵ́маше ѳ сле́пчо да не бѐше тѝ ме́не носѝль та ни́коги гл҃а не бѝ могль да ѡ̀тѝдемь та̀мо защо́ смь гл҃а хро́мь а̀ слѐпецѫ па не́мѵ́ дѵ́ма а̀ тѝ хро́мче ме́не пѵ́ть да не беше показа́ль какво̀ би́хь ѝ гл҃а та̀мо

ѡтѝшаль. Тогѝва гдⷭ́инь сѣ́де на сѣ́дище да гѝ сѣ́ди ѝ ре́че имь какво̀ сте крадна́ли па така̀ хромче сѣ́дни на слепца̀ ѝ сѣ́дна̀ хроме́ць на слепца того ѝ почѣ́ гдⷭ́инь да гѝ би́е не́милости́вно Развме́йте сѝлата на то̀ва чѣ́до бра́те ѝ на̀ тѝм дѣ́ми защо́ е лакоми́м те́шка на̀ то̀я сѣ́ть ви́дите ли хр̃тиа́нѝ каква̀ ми́сль мѝслеше о҃на гдⷭ́инь щото̀ беше напра̀виль хѣ́баво ло̀зие ѝ загра́ди́л го да нѣ̀ посе́гне ни́кой на не́го та самъ̀ си да зе́ме максѣ́ло сво́й да не дадѣ̀ дрѣ́гомѣ мака̀рь ѣ́ста̀ да сѝ раствѣ́ри а҆лѝ бг̃ь не да́де токо ѐдно́мѣ да ѐ сить са све́какво добро̀ но све́комѣ разделѝ ко̀й какво̀ да проми́не на то̀я сѣ́ть чѣ́йте хри́стиа̀ни ѝ развме́йте чл҃векь ѐсть ѿ добра̀ рода а҆ хр̃то̀сь си́нь, бж̃ій, а҆ лози́е ѝ нѝва земл҃а̀ тако̀ ие ѝ чл҃ве́кь. земл҃а̀ а҆ ѿ бг̃а зако́нь ѝ за́поведь а҆ слѣ́га бж̃ій а҆г̃гелѝ сѣ́ть а҆ тоа҆ еди́нь ѣ́зе слепца̀ ѝ хромца̀ та гѝ ѡста̀ви ѕ лозе ѝ ка̀то помисли а҆ ѡнь престѣ́пи за́поведь бж̃ію зара́ди зе́млю та зарадѝ това̀ ста́нѣ ѡсѣ́ждѐнь на самрѣ́ть ѝ запра́ти гдⷭ́ь а҆нг̃ела ѝ ѣ́зе дш҃ѣ́ гдⷭ́инѣ ѝ ѿне́се ю кь бг̃ѣ́. Мц҃а септе́мвриа, ва̀ ·кѝ· де́нь· томѣ́же.

Превод

Имаше едно време един човек от добър род. И насади много лози, няколко хиляди, и насади овощни дръвчета всякакви за ядене, и дойде време, и роди лозето, и родиха дърветата, и от много плодове се бяха превили дърветата, и обгради ги онзи човек наоколо с плет, и тръгна да си отиде в своя дом.

Па каза: „Хвала на Бога, аз, като искам да си отида вкъщи, кого да оставя да ми пази лозето и овошките?“. И помисли да остави някого от своите слуги, но не искаше да остави от слугите си никого, за да не му унищожат плодовете на лозето и на овошките.

Остави един сляп човек и друг куц да седят на лозето и да го пазят.

И когато единият е сляп, той и да иска да яде плодове, не вижда да си набере. А другият човек като е куц, и да му се иска и на него да яде плодове, той пък е куц и не може да иде да си набере плодове да яде.

Така помисли онзи човек, за да не взима никой от неговия труд и да си го сложи в устата.

Та като беше оградил лозето с плет, той беше оставил врата на едно място, за да влиза, остави слепеца и куция на вратата да пазят да не влезе някой да открадне нещо из лозето. Слепецът с очи не вижда, а с уши слуша, а куцият вижда, но с нозе не може да ходи, та сам да си вземе от плодовете на лозето, за да си ги носи вкъщи. Това помисли и остави ги на вратата, и си отиде, и поседя известно време в дома си.

А слепецът рече: „О, куци човече, каква толкова хубава миризма идва иззад вратата на лозето?“. А куцият рече на слепеца: „Много благо има в лозето на нашия господар, затова толкова хубава миризма идва отвътре, че не можеш да опишеш с думи колко сладост има в това лозе. Но нашият господар ни увери двамата – теб, слепия, и мен, куция – че не можем и двамата да отидем да откъснем малко и да се наситим с този сладък плод“.

И рече слепецът на куция: „О, куци човече, защо не си ми казал отдавна, че има такава добрина при нас, да не се облагодетелстваме при толкова плодове. Ако аз съм сляп, имам нозе да нося, и силен съм. О, куци човече, вземи един кош и седни на плещите ми да те нося, а ти ми покажи пътя, да отидем, та да оберем всичкия добър плод на нашия господар и да го продадем, а когато нашият

господар се върне, да скрием това зло, което сме му причинили. Ако ме пита, аз ще кажа: „Нали ме виждаш, господарю, че съм сляп?“. Ако ли пита тебе, ти речи: „Аз съм куц“. По такъв начин да го излъжем и той ще ни повярва“.

И възседна куцият слепеца, и отидоха, обраха всичките плодове, някои изядоха, а други продадоха, други унищожиха и не остана нищо в лозето – всичко на чорбаджията си откраднаха и съсипаха.

След няколко дни дойде господарят на лозето и видя, че всичко е откраднато и отнесено, и рече: „Доведете ми слепеца да го питам“. И рече му: „Нали те остави да пазиш моето лозе, защо го открадна?“. И рече слепецът: „Господарю, ти виждаш, че съм аз сляп, и да бях искал, не виждам, за да отида. Куцият открадна, не съм аз“. Тогава господарят каза да бият слепеца, докато не му доведат куция. И доведоха му го. Започна господарят да ги пита, а те сами се набеждаваха един друг. Куцият думаше: „О, слепчо, ако ти не ме беше носил, аз никога не бих могъл да отида там, защото аз съм куц“. А слепецът му думаше: „А ти, куци човече, ако не ми беше показал пътя, как бих аз отишъл там?“.

Тогава господарят седна да ги съди и им рече: „Куцият, седни на слепеца така, както когато сте крали“. И седна куцият на слепеца, и започна господарят да ги бие немилостиво.

Разберете, братя, силата на това чудо и на тези думи, защото е тежка лакомията на този свят. Виждате ли, християни, какво мислеше този господар, защото беше направил хубаво лозе и беше го заградил да не посегне никой на него, та сам да си вземе своята реколта и да не

даде никому дори устата си да разтвори. Но Бог не даде само на един да се насити с всички блага, но измежду всички подели кой през какво трябва да премине на този свят.

Чуйте, християни, и проумейте – човекът е от добър род, а Христос е син Божи. А лозето и нивата са земя. Такъв е и човекът – земя. А законът и заповедите са от Бога. А ангелите са слуги на Бога. Онзи човек взе слепеца и куция, та ги остави на лозето. И като помисли, той престъпи божията заповед заради земята. Та и заради това стана осъден на смърт.

И изпрати Господ ангела, и взе душата на господаря, и отнесе я на Бога.

Някои езикови черти

Често явление е слятото изписване на фонетичните думи – **ѿдовра̀, и҆ѿмно́го, даѡста̀вимь, дасинаке́ре** и др. От фонетичните черти прави впечатление **ѕ** на мястото на голямата носовка: **пѕ́ть, сѣ̀ди, мѕ́ка, нѕ́тре, седѕ́ть**.

Като морфологична особеност се откроява запазването на флексията за дателен падеж: **и҆ ре́че слепе́ць хро́мѣцѕ, да не дадѐ дрѣ́гомѕ, пра́вили не́мѕ, но све́комѕ разделѝ, неда́де токо е҆дно́мѕ да ѐ сить** и др. Интересна особеност в глаголната система е запазването на условно наклонение с типичните до днес форми на глагола *съм* и минало свършено деятелно причастие от формирания вече нов глагол *ща,* който възхожда към старобългарския **хотѣ́ти: да би щѣлъ.**

В областта на лексиката се откриват диалектни лексеми: **вочка** (от стб. **овошть**, характерна и днес за

Видинско); **максѹло** (думата е от арабски произход, навлязла е през турския език; в част от българските диалекти *максул* означава ‘продукти на собствено земеделска или скотовъдна дейност’); **и҆стра́вать** (лексемата се свързва с диалектния глагол *изтрàвям* ‘отравям, изморявам, изтощавам’; в превода е предаден с *унищожавам*<**истрѣбити**). Интересна е глаголната форма **фадѹваме**, вероятно турцизъм от тур. *фудулук* ‘надменност, високомерие’. В превода е предаден като ‘облагодетелствам се’. В българските диалекти се пазят производни думи от същия корен: *фадулка* ‘малък домашен хляб’ в Смолянско, Пазарджишко, Велинградско и др. (вероятно поради семантичното сходство – хлябът се надува, т.е. възгордява се); *фъдул* ‘самохвалко’ в Казанлък и в Гребенския говор.

Название

Како вазиде дш҃а

Постническо поучение от Йоан Милостиви за излизането на душата от тялото

За текста

Словото се приписва на свети Йоан Милостиви и влиза в състава на Славяно-руския печатен пролог за датата 29 октомври. Смята се, че е преработен фрагмент от Житието на Йоан Милостиви, съставено от Леонтий Неаполски, творил през VII век, което е популярно сред славяните и е запазено в няколко варианта в ръкописи от XIV век и по-късни. В руския печатен пролог словото получава разпространение под заглавието „Слово святого Иоанна Милостивого о исходе души“.

Източник

Текстът е включен в Поппунчовия сборник, ръкопис от 1796 г., писан от поп Пунчо от с. Мокреш, Ломско (*НБКМ 693,* л. 157б–159б). Поппунчовият сборник е дигитализиран на сайта на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – https://digilib.nationallibrary.bg/slr/public/image.

Издания

Текстът на Поппунчовия сборник *НБКМ 693* е публикуван едновременно фототипно и наборно на сайта на Университета в Цюрих, където е придружен с анотирани граматически и лексикални данни: https://www.punco.uzh.ch/editions.

Избрана библиография

Милтенова, А. Руските ръкописни и старопечатни книги в българските земи през Късното средновековие. – В: *Маршрути на книжовното общуване между източните и южните славяни (XI–XX век)*: международна научна конференция, 21–22 ноември 2019 г. София: Изд. център „Боян Пенев“, 2020, с. 337–357.

Петканова, Д. *Дамаскините в българската литература*. София: БАН, 1965, с. 190–196.

Петров, Н. И. *О происхождении и составе славянорусского печатного Пролога*. Киев, 1875, с. 211.

Наборен текст

Ви́ди́те бра́тїѧ, види́те, и́ма́ло послѹша́йте за́ горѣ́ѕ самрь́ть ѿ мно́го ма́л҃ко, да ви́ ска́жеме коги́ фа́не дш҃а челове́ѕ да и҆зла҃зи ѿ тело́то да и҆де на́ невеса̀, по самрь́ть тогѝва ко́и́а̀ е дш҃а гре́шна҃ а҃ шна какво̀ ка́же ѡ҆́ дш҃о мо́и́а̀ ми́ла догдѐ седе ѕ тело́то мое защо́ се не пока҃а. Ре́че бл҃же́ни и҆ша́нь мл҃т҃и́ви коги́ и҆зле́зне дш҃а ѿ те́ло и҆ пойде на нб҃са да и́де ѕ҆сре́ща ю и҆дать бе́сове ди́а҃воле и҆гра́ютъ ѡ҆ко̀ль дѧшѧтѕ и҆ пи́тать ю прьви́нь дали́ е льга́ла и҆ли е клеветѝла дано речѐ льга́хь и҆ клеветихь а҃ли се не́ пока҃ахь та да ю҆ зло́вать бе́совете да ста́не нѝх҃на и҆ па ю сре́шнать па дрѧги диа҃воле и҆ ѻ҆ни ю пи́тать ѡ҆ дш҃е що ни҆ не кажешь дали́ си кѹрвѝла и҆ли си се величи́ла ако сѐ вѧде пока҃а́ла дш҃а ѿ тиа гре́хове то ще да сѐ и҆зба́ви ѿ бе́сни вра́гове и҆ много насилѧ́ют дш҃ѕ и҆ испи́тваю́т догдѐ сти́гне до нб҃са а҃ шни́ ю льстать дано би какво̀ годерь продѧма́ла дш҃ата и҆ кажать ю ѡ҆ дѧше кажи́ ни що сѝ прави́ла мие сме а҃г҃гели не бѹи се а҃ дш҃ата ни́какво не дѧма тогива се бе́совете расрь́дать че не мо̀жать ни́как да пресато́нать пра́ва дш҃а та фа́нать да се кара́ть сась

а҃нг҃ела що но́си дш҃ата и҆ ка́жат мѫ та́ꙗ е дѫша̀ на́ша че е клеветила и҆ зло́ е помисли́ла и҆ срамо́тни дѣми дѣма́ла и҆ не е се покори́ла и҆ лъсти́ва и҆ сребролюби́ва и҆ пиѧ́ница злоде́йца и҆ маг҃е́сникъ потво́рникъ ѡ҆бѫ́дникъ братоненави́дникъ и҆ зави́дникъ и҆ вѣ́йца и҆ ха́йдѣкъ немило́стивъ кр҃ъва́рь на́мигли́вь и҆ прислѣ́шникъ и҆ впадник ѡ҆падникѫ диаволь пома́га да мѫ се чѣе дѣма на ѡ҆клеета̀нїе и҆ по́сле мѫ тело́ то сась чен҃ге́ле раздира́ть та го̀ ѧ мѫкѫ ве́ч[н]ѭ фр҃ъ́гать ви́дите лѝ хр҃тиа́ни колико страх дава члове́кѫ лъка́ви ди́а҃воль ко́ꙗ дш҃а е҆̂ грешна и҆ когн̀ по́йде ѡ҆каꙗна та̀ꙗ дш҃а ѿ земли до́ небеса̀ и҆ сась неꙗ̑ а҃г҃гели бж҃ї́и и҆дѫ́ть и҆ не помага́ть ю да ю̀ ѿдѣ́мать не́ло са́ма дш҃а ѿ се́бе цѣва́пь да дадѐ и҆ да сѐ ѿдѣма и҆ да се пока́е и҆ добрѣ́ чт҃ь да на́йде. более ми́лости́ню да подаде а҃ не́г҃и зло̀ и҆ кр҃ъвар҃ство да чи́ни чл҃векъ са́сь мл҃твѣ и҆ сась ми́лости́ню мо́же да сѐ и҆збави ѿ лъка́ви бесове и҆ мита́ре това зло̀ види́те бра́тие и҆ вои́те се ѿ горькаго то́го ча́са коги́ ни сре́шнать о҃нꙗ сѣрови и҆ немл҃ти́ви мита́ре и҆ прокле́ти ди́аволе а҃ нїе ни́ка́кво не мо́жеме се досе́ти каквѡ̀ да́ и҆мь продѣ́маме но́ да сѐ пока́еме що смѐ бг҃ѣ́ прегреши́ли и҆ бг҃ь да нѝ и҆збави ѿ свекакво зло̀ и҆ що сме кадьрь да придаде́ме мл҃т҃и́ню и҆ мл҃т҃и́нꙗ на҃̂ може проводи́ти ѿ зе́мли на нб҃о̀ и҆ ѿ бесовскаго зла̀ да ни и҆зба́ви защо̀ диа́воль и҆ма мно́го ненави́сть на на́сь и҆ вели́кь на́мь страхъ давать и҆ велика беда̀ и҆мамѐ ѿ проклета́го воздѣ́ха то́го нело да сѐ пока́еме та да ни бг҃ь проведѐ ѿ зе́мли до не́бо като ѿ гра́дь до дрѣ́ги градь и҆ли като̀ ѿ се́ло до дрѣ́го село̀ да се не загѣ́биме ни ва зло̀ да напа́днеме когѝ дойде чл҃векъ до не́кога дльво́ка река и҆ не сме́е да ми́не а҃ ко́й да го преведѐ и҆ли коги впа́дне чл҃векъ в ха́йдѣчки рѣ́ке ко́й да го̀ и҆змо́ли; ѯ҃ коли́ко наста́вници бж҃ї́й требѣ́вать да нѝ фа́нать за рѣкѣ да нѝ преведѣ́ть по дльги ве́чни пѣть за́що е самер҃тни де́нь стра́шень и нема ко́й да тѐ ѿдѣ́ма и҆ когѝ и҆зле́зне дш҃а ѿ те́ло и҆ не мо́же по дрѣ́ги пѣть нигде да ми́не но

наедно̀ ме́сто ѝ на единь ве́чни пѫть ѝ да и́маше не́где дрѫги пѫть да проминѫвать а҃нгели́те са́сь дш҃ите ѝ дѝявóле не вѝ можели ле́сно да ѯфа́нѫть дш҃ѯ грешномѯ ѝлѝ пра́ведномѯ. това ре́че бл҃же́ни ѝѡа́нь мл҃ти́ви че немѯ бе́ше ѿкри́то ѿ с҃та́го си́ме́ѡна столп̀ника да ви́ди какво̀ ѿтво́ди дш҃а ѿ зе́мли до небо ѝ да види що па́ти, дш҃а ѿ дѝа̫ла̫ догдѐ сти́гне до небеса́: ва́сегда нѝнѣ̀ ѝ при́сно ѝ во ве́ки веко́вь а҃м҃.

Превод

Вижте, братя, вижте и малко послушайте за горчивата смърт, да ви кажем накратко кога започне душата на човека да излиза от тялото и да отива на небето след смъртта, тогава, която душа е грешна, тя какво казва: „О, душо, моя мила, докато седеше в тялото мое, защо се не покая?“.

Рече блажени Йоан Милостиви: когато излезе душата от тялото и се отправи да отиде на небето, насреща ѝ идват бесове, дяволи играят около душата и я питат найнапред дали е лъгала, или клеветила, дано рече: „Лъгах и клеветих, но не се покаях“, та да я уловят бесовете и да стане тяхна. И пак я срещат други дяволи и те я питат: „О, душо, що не ни кажеш дали си развратничила, или си се величала?“. Ако се бе покаяла душата от тези грехове, то щеше да се избави от бесните врагове.

И много насилват душата, и изпитват я, докато стигне до небето. А онези я мамят, дано нещо да продума душата, и ѝ казват: „О, душо, кажи ни що си правила? Ние сме ангели, не бой се!“. А душата нищо не казва. Тогава бесовете започват да се сърдят, че не могат да прилъжат правата душа, та започват да се карат с ангела, що носи

душата, и му казват: „Тая душа е наша, защото е клеветила и зло е мислила, и срамотни думи е думала, и не се е покорила, и е била лъстива, и сребролюбива, и пияница, злодейца, и магьосник[71], чародеец, влъхва, чревоугодник, братоненавистник, и завистник, и убийца, и немилостив разбойник, блудник, изкусител и клюкар, и неверник. И дяволът помага на неверника да му се чуе оклеветяващата дума, и после раздират тялото му с ченгели, та го хвърлят във вечна мъка.

Виждате ли, християни, колко много страх дава на човека лукавият дявол. Която душа е грешна, когато тръгне тази душа окаяна да се качва от земята до небето, с нея идват и ангели божи и не ѝ помагат да я оправдаят, за да даде душата от себе си отговор и да се оправдае, и да се покае, и добра чест да намери, да дава повече милостиня, а не човек да говори зло и да върши прелюбодейство. Това зло може да се избави от лукавите бесове и от митарите с молитва и с милостиня.

Вижте, братя, и се страхувайте от този горък час, когато ни срещнат онези сурови и немилостиви митари и проклети дяволи, а ние нищо няма да можем да се досетим какво да им продумаме, но да се покаем за това, което сме прегрешили към Бога, и Бог да ни избави от всякакво зло, и доколкото сме способни, нека даваме милостиня. Милостинята може да ни отведе от земята на небето и да ни избави от бесовското зло.

Защото дяволът изпитва голяма ненавист към нас и ни дава голям страх, и големи беди имаме от този проклет

[71] Тук съществителните преминават в м. р., има се предвид душата на такива лица.

дух, така че нека се покаем, та да ни преведе Бог от земята до небето като от град до други град или като от село до друго село, за да не се загубим, нито да паднем в злото.

Когато отиде човек до някоя дълбока река и не смее да мине, кой да го преведе? Или когато попадне човек в разбойнически ръце, кой да се застъпи за него? О, колко наставници божи трябват, за да ни хванат за ръка и да ни преведат по дългия вечен път! Защото смъртният ден е страшен и няма кой да те убеди. И когато излезе душата от тялото и не може по други път никъде да мине, тя минава през едно място, през един вечен път. И ако имаше някъде друг път да минат ангелите с душите, то дяволите нямаше да могат лесно да хванат душата на грешника или на праведника.

Това рече блажени Иван Милостиви, както му беше разкрито от свети Симеон Стълпник, за да види какво носи душата от земята на небето и да види какво пати душата от дявола, догдето стигне до небесата. Всякога, сега и винаги и во веки веков. Амин.

Някои езикови черти

В текста прави впечатление натрупването на съществителни имена, чрез които са изброени греховете на душата, нейните лоши черти: **лъсти́ва** (лъстива), **сребролюби́ва** (сребролюбива), **пиа́ница** (пияница), **злоде́йца** (злодейца) и т.н. В този лексикален пласт интерес представлява думата **wпадник**, чието значение се извежда от старобългарския глагол **отъпадати** със значение ‘откъсвам се, отделям се’, т.е. в текста означава ‘някой, който се е отделил от общността, сменил е вярата си или е

станал неверник’. Думата се пази и в някои български говори, но с други значения и с вариации на първата представка. В с. Горна-Кремена, Врачанско, *отпàдник* е ‘човек, който клевети друг човек’; в с. Ново село, Видинско, *опàдник* означава ‘проклетник’.

Словотворчеството, характерно за дамаскинарите, проличава в сложната дума **кратоненави́дникь** – от **братъ** и **ненавидѣти** ‘мразя, изпитвам ненавист към някого’> **братоненавидьникъ** ‘човек, който мрази брат си’. Сходен по значение е и префигираният глагол **възненавидѣти** ‘намразя, изпитам омраза и ненавист’.

Интерес представлява думата **потво́рникь**, която произлиза от старобългарския глагол **потворити** със значение ‘претворя, пресъздавам’. В текста **потво́рникь** се употребява със значение ‘чародеец, вещер, влъхва, магьосник’. Изброяването на няколко думи в съседна позиция, които назовават лица, занимаващи се с магически практики – **маге́сникь потво́рникь ѡ҃вѣдникь**, вероятно е отглас от традиционно силното присъствие на този тип грехове в средновековната книжнина, и особено в бурния XVIII в., когато се наблюдава западане на религиозната култура и отдаване на всякакви суеверия и магии.

Езикът на поп Пунчо е силно повлиян от диалектната реч, което проличава дори в системата на служебните думи. Много характерно за него е използването на съчинителния противопоставителен съюз **нело** вм. **но** < **нъ,** познат на западнобългарските говори.



Сборник на поп Пунчо от 1796 г.

Библейската и житийната традиция на народен език през XIX в.

Название

Три интерпретации на стихове от Евангелието от средата на XIX в. на тетовски диалект

1. **Ванѣлїѥ велїденско** (Иоан. 20:19–23)
2. Без оглавление (Мат. 20:19–23)
3. **Єванѣлїѥ лѫка** (Лук. 1:39–44)

За текстовете

Трите текста на неизвестния книжовник от средата на XIX в. представляват негова собствена адаптация на евангелски сюжети на тетовски диалект. Ако се следва църковният календар и нарочните четива за празниците, избраните текстове са свързани с отбелязването на Томина неделя (Иоан. 20:19–23); 14 Неделя след Петдесетница, Притчата за поканените на сватба (Мат. 22:2–14) и Рождество на св. Йоан Кръстител (Лук. 1:39–44). Възможно е авторът им да е свещеник, който е записал четива, предназначени за произнасяне пред паството в по-достъпен за слушателите от църковнославянския им облик. Промяната на езиковия код води до драстична стилова промяна. Заедно с това ключови за текста фрази са запазени в познатия от църковнославянски облик, който следва старобългарския: „**мїръ вамъ!**“, „**пріїмїтѣ дѹха свѣтаго**“, „**благословена сї тї в жена**^{х}“. Тетовският книжовник не се намесва в евангелския разказ. Единствената следа от коментар е вмъкнатата от него добавка, за да поясни значението на нечистата риза, с която поканеният на

царска сватба се появява на трапезата – **тоа е човекъ неүїстъ, крѫщението свое мѵ потемнело.** Ризата е атрибут, който в тайнството Кръщение символизира чистотата на душата на новопокръстения. Нечистата риза на госта означава, че той не е съхранил чиста душата си и не е достоен за Царството Божие, приобщаването към което в Иисусовата притча става с царската сватба. Затова по-нататъшната му участ е да бъде прогонен във „външната тъмнина“, т.е. извън дома, в неусвоеното, външно пространство на чуждото, враждебното и непознатото. „Външната тъмнина“ при тетовския книжовник е назована **темнїүїната.** Заслужава да се отбележи, че лексемата намираме и в Житието на св. Димитър: **ѿнесїте го на мѵчениѣ ѵ темнїүїна**. Анализът на контекстите в тези употреби показва, че за тетовеца „външната тъмнина“ (на старобългарски **тъма кромѣшътьнаꙗ** ‘ад’) означава също ‘преизподня, ад’.

При предаването на наборния текст за сравнение е приведен съответният пасаж от Синодалното издание на Библията[72].

Източник

Трите интерпретации на стихове от Евангелието са поместени в ръкописна тетрада, която първоначално е била подвързана с книгата на Йоаким Кърчовски „Чудеса на света Богородица“, издадена в Будим (Буда) през 1817 г. Книгата е преведена от Кърчовски от съчинението на известния гръцки проповедник и книжовник от XVII в.

[72] https://dveri.bg/bible/.

Агапий Критски „Амартолон сотирия“ или „Спасение на грешните“.

Екземплярът с прибавените ръкописни страници е попаднал в ръцете на изследователя на книжовни български паметници Начо А. Начов. Днешното местонахождение на книгата не е известно. През 1892 г. той публикува доста обширно изследване, посветено и на „Чудесата на света Богородица“ на Йоаким Кърчовски, и на ръкописната добавка, в което изнася своите наблюдения.

Преди да попадне при Начов екземплярът от книгата е бил притежание на изкушен в книжовни занимания жител на района на Тетово. В края на книгата на Йоаким Кърчовски той е добавил написано на ръка оглавление с „по-кратки заглавия и на прост език“, както пише Н. Начов. След оглавленията има приписка, която издателят разчита по следния начин: **сене** 1845 **мсцъ: іюлїа:** 10: **данъ товарї жїто ѵенца на спасена ѡ ѧдоаръце сватъ нашъ товаротъ по мѣ:** 45: **гроша:** 270 **сѣмѵ далъ.** Трябва да се отбележи, че в годината или има техническа грешка при набора, или буквените означения на цифрите са разчетени неправилно. Последните цифри са 55. Отбелязаната дата по-скоро е 10. юли 1855 г. В приписката е запазен запис за сделка с продажба на значително количество зърно. Според използваните в Турската империя мерни единици, един товар е равен на 100 оки (1 ока е 1, 280 кг). Според направеното изчисление за вложената сума, житото е било 6 товара или над 600 кг. Споменато е село Йедоарце / Йедоарци, разположено на източните склонове на Шар планина в Долен Полог. Намира се на 1 км северозападно от Тетово. Особено важно е категоричното заключение на

Н. Начов, че оглавлението, приписката и четирите житийни текста са написани от една ръка.

Екземлярът от превода на Кърчовски с вмъкнатата тетрада е описан и изследван от Н. Начов в проучване, отпечатано на страниците на Периодическото списание на БАН през 1892 г. Част от това изследване е посветена на съдържанието на 14-те страници. Авторът въвежда в обращение четири кратки житийни текста и три евангелски поучения (Начов 1892). Няколко години по-късно въпросните листове са обособени като самостоятелна архивна единица и днес са част от ръкописната колекция на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, където се съхраняват под № 728. Като такава попадат в Т. II на Описа на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека на Беньо Цонев (Цонев 1923: 383–384). В кратките бележки на Б. Цонев липсва посочка към труда на Н. Начов.

Според учения листовете са откъслек от простонароден дамаскин. Това твърдение по всяка вероятност се дължи на подчертано разговорния и отчетливо диалектен език, определен от Цонев като западномакедонско наречие. Съдържанието на включените текстове обаче не показва връзка с определена група новобългарски дамаскини. По-вероятно изглежда кратките житийни текстове и евангелски откъслеци да са дело на свещеник, който е записал подготвени от самия него проповеди за произнасяне пред миряните от своята енория. Б. Цонев отбелязва, че: „Тетрадата беше вшита с книгата на хаджи Иоакима Кърчовски…, пратена от Солун, а бивши имот поп Якова от Македония“. Западномакедонското, по-точно тетовско наречие на приписката в печатното издание на Кърчовски,

както и ръкописно оглавление към книгата, които днес не са част от ръкописната тетрада, насочват към Тетово и с голяма вероятност към родения там свещеник и учител Яков (Янко) Сазданов, учителствал в Тетово през 1836–1837 г. (Енциклопедия БВИ 1988: 580).

Тетрадата се състои от 14 листа (28 страници) с размери 19.5 х 14 см. Първата страница е оставена празна и играе роля на корица. На нея неопитна ръка е нарисувала нещо като къща и две ангелчета. Между л. 12 и л. 13 е имало лист или листове, защото изписаното на л. 12б не е завършено. Тетрадата е от бяла, здрава като пергамент хартия, изписана е, както казва Начов, с църковни букви черно мастило. Притурката е дело на три ръце. Първата ръка пише от л. 1а до л. 8а. По средата на л. 8а се включва втора ръка, която пише до края на л. 12а. На л. 12б започва поучителен текст на Рождество Христово, който не е довършен най-вероятно поради липса на листове. Този кратък откъслек е дело на трета ръка. Нейни, а не на втората ръка, както смята Цонев, са и написаните с кирилица турски думи и фрази на л. 13а и 14 б. По някаква причина 13б и 14 а са оставени празни.

Почерците, както и използваните графеми показват съществени различия. Всички писачи пишат с, както го определя Б. Цонев, опростен правопис, просто косо писмо, без междусловни и надредни знаци. Като последователно следвана разнородна практика може да се отбележи, че първата ръка използва последователно ѝ, докато втората ръка също така последователно употребява във всички позиции ї.

Притурката към печатното издание съдържа няколко кратки житийни текста, тип проложно четение, за четири-

ма почитани светци. Проложните четения са подредени по реда на празниците в църковната година – 23. април (св. Георги Победоносец), 24. юни (Рождество на св. Йоан Кръстител, Еньовден), 14. октомври (св. Параскева-Петка Епиватска), 26. октомври (св. Димитър Солунски). Освен това в ръкописната тетрада са поместени три кратки евангелски текста и едно недовършено Поучение за Рождество Христово. На последните две страници са разположени мъдри изречения на турски, записани с кирилица.

Издания

Начов, Н. А. Две Хаджи-Йоакимови книги. – *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 39, 1892, с. 405–428.

Избрана библиография

Енциклопедия „Българска възрожденска интелигенция“. Съст. Н. Генчев и др. София: Д-р Петър Берон, 1988, с. 580.

Цонев, Б. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. 2. София: Държавна печатница, 1923, с. 383–384.

Наборен текст[73]

1. **Ванѣлїе велїденско** (Иоан. 20:19–23) – Великденско евангелие

ванѣлїе велїденско	Синодална библия Иоан. 20:19–25
како веше вечерта ѕ тоѝ денъ единъ ѿ сѣботата, вратата бѣ̀ла затворена, тамо дека веха ѹченѝцѝте неговѝ се собрале зарадѝ страхъ ѝѹдеѝскѝ, доѝде ѝсѹсъ ѝ застана насредъ нѝмъ, ѝм рече: мѝ̀ръ вамъ. ѝ това кога рече, ѝм показа рѫкете ѝ ногете ѝ ребрата мѝ. тогаѝ ѹ̀рацѝте возрадѹаа кога вѝ̀доше господа. а ѝсѹсъ ѝм рече: пакѝ мѝ̀ръ вамъ. ка ме пратилъ wтецъ моѝ ѝ ѧ вѝ пракѫмъ. ѝ кога рече това, дѫхна ѝ рече ѝмъ: прѝмѝ̀те дѫха светаго. на кого простѝ̀те греховѝ̀те, да ѝмъ е простено, а на кого неке простѝ̀те, да не е простено. а ѳома, цо веше ѿ дванаесете цо се велеше блѝ̀знецъ, не веше тѹ̀е со нѝ̀хъ кога доѝде ѝсѹсъ. ѝ мѝ рекоа дрѹгѝ̀те ѹ̀рацѝ: видохме господа. ѝ wнъ ѝмъ рече: ако не вѝ̀дѝмъ рѫцѝ̀те мѝ ѝ раніте мѝ ѿ клѝнцѝ̀те, ѝ ако не тѹрѝмъ рѫка моѫ во ребрата негоѝ̀ некемъ да вервемъ.	А вечерта в тоя ден, първи на седмицата, когато вратата на къщата, дето се бяха събрали учениците Му, стояха заключени, поради страх от иудеите, дойде Иисус, застана посред и им казва: мир вам! И това като рече, показа им ръцете и нозете и ребрата Си. Учениците се зарадваха, като видяха Господа. А Иисус пак им рече: мир вам! Както Ме Отец прати, тъй и Аз ви пращам. И като рече това, духна и им казва: приемете Духа Светаго. На които простите греховете, тям ще се простят; на които задържите, ще се задържат. А Тома, един от дванайсетте, наричан Близнак, не беше с тях, когато дохожда Иисус. Другите ученици му казваха: видяхме Господа. А той им рече: ако не видя на ръцете Му белега от гвоздеите, и не туря пръста си в раните от гвоздеите, и не туря ръката си в ребрата Му, няма да повярвам.

[73] При издаването на текстове Н. Начов следва вече отхвърлената практика за сегментиране на издавания текст и въвеждане на препинателни знаци, които маркират следваща пряка реч, изразяват учудване или въпрос. По неговите собствени думи той слага препинателни знаци за по-лесно четене, казва, че някои слято написани думи е разделил, а други е запазил при издаването (Начов 1892: 418). Предлаганият наборен текст е сверен с *НБКМ 728*. Слято написаните фонетични думи са разделени.

Превод

1. Великденско евангелие

Беше вечер. В тоя ден, събота, вратата била затворена. Там, където се бяха събрали учениците му поради страх от юдеите. Тогава Иисус застана сред тях и им рече:

– Мир Вам!

И това като им рече, показа им ръцете и нозете, и ребрата си. Тогава чираците се възрадваха, като видяха Господа, а Иисус им рече отново:

– Мир Вам! Така, както моят Отец ме изпрати, така и аз Ви изпращам.

И като рече това, духна и рече им:

– Приемете Светия дух! На когото простите греховете, да им бъде простено, а на когото не ще простите, да не е простено.

А Тома, който беше от дванадесетте, който се велеше[74] Близнец, не беше тук с них[75], когато дойде Иисус. И му рекоха другите чираци:

– Видяхме Господа!

И той им рече:

– Ако не видя ръцете му с раните от клинците и ако не туря ръката моя в ребрата негови, няма да повярвам!

[74] веля (диал.) – наричам се

[75] них (диал.) – тях

2. Без оглавление (Мат. 20:19–23)

Єванѣлїе	Синодална библия Мат. 22:2–14
рече господъ за некоа прїтча, да се готвїме за царства небесно: некої царъ поуналъ да уїнї свадба на сїна своего ї пратїлъ слѹге да викаа людї, тїѫ, що гї вїкна, не мѫ дохоѣаа. пакъ пратї другї слѹге, реуїте їмъ: доїдїте. терпезата е ѹготовена, врабїте саїска, све ѹготовено. шнї не послагаа, сї штїдоа кої на село, еднї на пазаръ, а еднї па їмъ фатїѫ слѹгете, гї їстепаа, наї после гї ѹтепаа, уѫ цароть, се налютї ї пратї воїска, гї погѹбї ѹбїфцїте ї градотъ го їзгоре. тога їмь рече на своїте людї: покомъ терпезата стаена, вїканїте не вїле достоїнї за свадба, їдїте по раскъснїцете кого ке наїдете, да вїкнете ї харнї ї лошї, штїдоа ї наїдоха ї викна їсполнїа свадбата. штїде цароть да гї вїдї, вїде некого ѹовека непоменеть во свадбїскїте алїца, мѫ рече: зашо не сї променїлъ, токѫ сї дошелъ со рѫба неуїста. тоа е ѹовекъ неуїстъ, кръщенето свое мѫ потемнело, а шнъ се ѫплашї, не можелъ да прогошрї. тогаї рече цароть на слѹгете: верзїте мѫ рѫкїто ї ногето, ѿнесте го во темнїуїната, ї тамо е мѫка вечна. мноѕїна са на сѣть звани, мало шстанале їзбрани	Царството небесно прилича на човек цар, който направи сватба на сина си и разпрати слугите си да повикат поканените на сватбата; а те не искаха да дойдат. Пак изпрати други слуги, като рече: кажете на поканените: ето, приготвих моя обяд; юнците ми и каквото е угоено са заклани, и всичко е готово; дойдете на сватбата. Но те пренебрегнаха и отидоха, кой на нива, кой по търговия; други пък хванаха слугите му, поругаха ги и убиха. Като чу за това царят, разгневи се, изпрати войските си, та погуби ония убийци и изгори града им. Тогава казва на слугите си: сватбата е готова, ала поканените не бяха достойни. Затова идете по кръстопътищата и, колкото души намерите, поканете ги на сватбата. И като излязоха тия слуги по пътищата, събраха всички, колкото намериха – и лоши, и добри; и напълни се сватбеният дом с много сътрапезници. Царят, като влезе да види насядалите, съгледа там едного, който не бе облечен в сватбарска премяна, и каза му: приятелю, как влезе тук, като не си в сватбарска премяна? А той мълчеше. Тогава царят рече на слугите: вържете му ръцете и нозете, вземете и го хвърлете във външната тъмнина; там ще бъде плач и скърцане със зъби; защото мнозина са звани, а малцина избрани.

Превод

Рече Господ някоя притча: Да се готвим за царството небесно. Някой цар почнал да чини сватба на своя син и пратил слуги да викат люде. Тия, що ги викна, не му дойдоха. Пак прати други слуги.

Речете им.

– Дойдете! Трапезата е приготвена. Вървете! Всичко е готово!

Те не послагаха[76]. Отидоха – кой на село, едни на пазар, а едни хванаха слугите и ги изтепаха, най-после ги утепаха. Чу царят, разлюти се и изпрати войска да ги погуби убийците. И града го изгори. Тогава им каза на своите люде:

– Трапезата е поставена. Виканите не са били достойни за сватба. Идете по кръстопътищата. Когото найдете да викнете – и харни, и лоши. Отидоха и найдоха и напълниха сватбата. Отиде царят да ги види. Видя някой човек непременен в сватбени халища[77] и му рече:

– Защо не си се пременил? Как си дошъл с руба нечиста?

Този човек е нечист, кръщението му е потъмняло[78].

А той се уплаши, не можеше да проговори. Тогава царят рече на слугите:

---

[76] послагам (диал.) – зачитам, уважавам

[77] алище, халище (диал.) – дреха

[78] Авторска добавка на книжовника, който тълкува по свой собствен начин нечистата риза на поканения на царската сватба.

– Вържете ръцете и нозете [му]. Отнесете го в тъмничината (ада)[79], там е вечна мъка. Мнозина са звани, малко са останали избрани.

3. Ѥванѣлїе лѫка (Лук. 1:39–44) – Евангелие от Лука

ѥванѣлїе лѫка	Синодална библия Лук. 1:39–44
ї во wнїѩ днї кїнїса маріѧ да їде ѕ планїска страна со почїтѹене тамо вїлъ градъ їѹдовъ. влегла во кѹѣата ѕахарїїна, се наїдоа со елїсавета ї га ѕдравѹа. ї когаї га ѕдравѹа маріѧ елїсавета, ї се разїгра детето ѕ сердето елїсаветїно ї се їсполнїла со дѹхомь сватї. їсвїкало детето ѿ сердето маїкїномѹ со големъ гласъ ї рече: благословена сї тї в жена ї благословенъ плодотъ цо тї е ѕ сердето ї wдъ дека доїде маїка на господа моего прї мене когаї ме ѕдравѹа мї доїде гласъ во ѹшїте мої разїграе младенець ѕ сердето	И като стана Мариам през тия дни, отиде набързо в планинската страна, в град Иудин, и влезе в дома Захариев и поздрави Елисавета. Когато Елисавета чу поздрава Мариин, проигра младенецът в утробата й; и Елисавета се изпълни с Духа Светаго, извика с висок глас и рече: благословена си ти между жените, и благословен е плодът на твоята утроба! И откъде ми е това – да дойде при мене майката на моя Господ? Защото, щом гласът на твоя поздрав достигна до ушите ми, проигра младенецът радостно в утробата ми.

Превод

И в ония дни киниса[80] Мария да иде в планинска страна. Там бил градът Юдов. Влязла в кучата[81] Захариина. Се найдоха[82] с Елисавета и се поздравиха. И когато я поздра-

[79] В Синодалната библия „и го хвърлете във външната тъмнина; там ще бъде плач и скърцане със зъби“. „Външна тъмнина“ е наречено мястото, където попадат онези, които не са достойни за Царството Божие; ад, пъкъл, където ги очакват вечни мъки. Тетовският книжовник е съкратил плача и скърцането със зъби.

[80] кинисам (диал. от гр.) – тръгвам

[81] куча (диал.) – къща

[82] найда (диал.) – намеря

ви Мария Елисавета, се разигра детето в сърцето[83] Елисаветино и се изпълни със Светия Дух. Извикало детето от сърцето майкино с голям глас и рече: „Благословена си ти между жените и благословен е плодът, който е в сърцето [ти]!“. От дека[84] дойде майката на моя Господ при мене? Мене да поздрави! Дойде глас в ушите ми да се разиграе младенецът в сърцето ми!

Някои езикови черти

Особеност на всички текстове от ръкописната тетрада, включително и на евангелските текстове, е използването на ѣ за меки к’ и г’. По повод на тази графема Н. Начов отбелязва следното „Буквата ѣ в целия ръкопис се среща 59 пъти в следните речи: ѣєѡргїѧ (26 пъти), анѣелъ и анѣелскоє (8), маѣешникъ (3), єванѣелїє (3), ѣаѡлиѧ (гаволия), наѡѣаа, прїоѣале, дохоѣаа, ѣѹрешлїѧ (5), праѣалъ, кѹѣа (пракьаль, кѹкьа) (2); свѣти (свѣти) (5), тѣло (2), посѣдилъ, господѣ (2), повѣдилъ, господѣ (2); копѣ, копие (2); веселѣ (1). Ще рече всичко на две буквата ѣ е употребена за означаване мекото *к (кь, кj; к’)*, 45 пъти на мястото на меко *г (гь, гj, г’)* 9 пъти вместо ѣ и 3 пъти в окончанието на думи вместо ье, йе или іе. Това ясно показва колко писачът или преписвачът е знаел значението и употреблението ѝ. Срещаме в ръкописа и така писани речи: *ке, нокъ* (вм. нокь), *госпоген, пракямъ, руке, ноге, пасеііки, копаікі*. Някои от по-старите тетовци и до сега пишат ѣ вм. ц. Само тия, що са учили при сръбския учител Стойко, който преди 20–25 години даскалувал в Тетово,

[83] сърце (диал.) – утроба

[84] дека (диал.) – къде

могат да различават ѣ от ѣ и ꙗ.“ (Начов 1892: 419). Знакът за малка носовка ѧ се използва на мястото на „е“ и „я“. По традиция и без самостоятелна звукова стойност се използват различни варианти на десетичното „и“ – ї, і, както и ѡ, ꙋ.

Може да се каже, че книжовникът не е особено вещ в правописа и се срещат написания като **гостотъ** вместо **господъ**, **фатїѧ, ѵвїфцїте, фатїѧ, сватва, сладката.** Подобни примери отразяват характерното за българския език обеззвучаване на съгласните, но също така и дисимилационни промени, чиито резултати са последователно представени, особено при формите за 3 л. мн. ч. мин. св. вр. – **наїдоа, ꙁдравѵа, штїдоа, послаа, дохоѣаа**, които системно показват диалектното изпадане на „х“ от окончанието. Написания като **наїдоха** са единични.

Текстът изобилства от диалектни думи (**ꙗѵка, некеїмъ, клїнцїте, покомъ, дохоѣаа, уїнї, велеше, раскрснїцете** и т.н.). Само един път, в началото, когато са въведени в разказа, Христовите последователи са наречени **ѵченїцїте**. По-нататък книжовникът ги нарича **уїрацїте.**

Чести са примерите за типичните за македонските български говори членувани форми с развой на -ъ- от членната морфема в -о-, тип **царотъ, градотъ, плодотъ**. Прави впечатление, че книжовникът широко използва характерния за македонските български говори инверсиран словоред: **їм показа, сї штїдоа, гї ѵтепаа.**

Текстът представлява интерес за историята на българския език и за историческата диалектология.

Название

Жи҃тїе свѣ҃тїи ѳєѡргѳїи

Житие на св. Георги

За текста

Кратко житие, маркиращо основни моменти от живота и страданията на св. Георги. Анонимен книжовник от Тетово в средата на XIX в. е създал своя кратък житиен текст, като е използвал за свой източник житието на светеца от *Чети-минеите* на руския книжовник от XVII в. св. Димитрий Ростовски, известни още като *Жития на светците*. Многотомният труд на Ростовския митрополит е създаден през периода 1684–1704 г. Това съчинение се ползва с изключителна популярност в православния свят. Използвани са основни, ключови моменти от обширния печатан агиографски текст, който включва в себе си и множество посмъртни чудеса. Нашият проповедник ги преразказва на простонароден език, използвайки множество познати на съвременниците му чуждици, които доближават максимално до богомолците картината на събития, случили се преди почти 16 века.

Основните посочени събития следват познатото от агиографията. В тетовската преправка обаче светецът не е болярин от знатно и богато семейство, нито е военачалник на цар Диоклициан. Баща му живее в бедност, а самият Георги е лишен от един от най-важните атрибути на своя образ – той не само не е военачалник, но изобщо не е воин. Най-вероятно краткият житиен текст е дело на анонимния притежател на книгата на Йоаким Кърчовски – превода на „Амартолон сотирия“, популярен по време на Възражда-

нето като „Чудеса на света Богородица“. Много е възможно този кратък житиен текст да е бил предназначен да бъде четен пред паството в деня на честването на паметта на св. Георги. Изложението е ярко, емоционално, изпъстрено с диалози. Особено интересен е езикът на проповедта. С диалектните си особености, с цветистите чужди, преобладаващо турски заемки, той представлява интерес за историците на българския език.

Източник

Жїтїє свєтїй ѣєѡргѣїа е поместено в ръкописна тетрада, която първоначално е била подвързана с книгата на Йоаким Кърчовски „Чудеса на света Богородица“, издадена в Будим (Буда) през 1817. Книгата е преведена от Кърчовски от съчинението на известния гръцки проповедник и книжовник от XVII в. Агапий Критски „Амартолон сотирия“ или „Спасение на грешните“. Екземплярът с прибавените ръкописни страници е попаднал в ръцете на изследователя на книжовни български паметници Начо А. Начов. Днешното местонахождение на книгата не е известно. През 1892 г. той публикува доста обширно изследване, посветено и на „Чудесата на света Богородица“ на Йоаким Кърчовски, и на ръкописната добавка, в което изнася своите наблюдения. То е отпечатано на страниците на Периодическото списание на БАН през 1892 г. Част от това изследване е посветена на съдържанието на 14-те страници. Авторът въвежда в обращение 4 кратки житийни текста и 3 евангелски поучения (Начов 1892). Няколко години по-късно въпросните листове са обособени като самостоятелна архивна единица и днес са част от ръко-

писната колекция на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, където се съхраняват под № 728.

Издание

Начов, Н. А. Две Хаджи-Йоакимови книги. – *Периодическо списание на Българското книжовно дружество,* 39, 1892, с. 405–428.

Избрана библиография

Гергова, И. „Амартолон сотирия“ на Агапий Лангос в българската култура XVII–XIX в. – *Църквене студије*, 3, 2006, с. 403–424.

Жития святых на русском языке. Изложенныя по руководству Четьих-миней св. Димитрия Ростовского. Книга восьмая. Апрель. Москва, 2010, 334–350.

Демина, Е. И. *Тихонравовский дамаскин. Болгарския памятник XVII века.* Т. 1–3. София: Издателство на БАН, 1968, 1970, 1985.

Начов, Н. А. Две Хаджи-Йоакимови книги. – *Периодическо списание на Българското книжовно дружество,* 39, 1892, с. 405–428.

Наборен текст[85]

Жїтїє свѣтїи ѣєѡрѣїа

8 некое време кога бїлъ царъ дїѡклїтїанъ ѕ рїмъ, ѡн бїлъ невернїкъ, многѕ на хрїстѧнї досадѕвалъ, гї вертелъ къде негоа вера. ѡн билъ їдолопоклонїкъ. да мѕ се поклонѕа

[85] Предлаганият наборен текст е сверен с *НБКМ 728*. Слято написаните фонетични думи са разделени.

на богойте негой, праѣалъ людї неговї по свака страна: кой се непоклонѹе на врата нївна, со мѯрацї гї проводѹале ї дрѹго мѹенїе їм ѹїнїле. 8 тоа време се слѹї ѹѣдній хрїстовъ войнъ ѣеѡрѣїѧ свѧтї, родомъ ѿ кападокийска ѕемла. татко неговъ ѕ сїромашество помїнѹвалъ. ѣеорѣїѧ свѧтї, кога дошолъ до двае́се годїне, разбралъ ѕа цара дїѡклїтїана давалъ мѹенїе на хрїстанї. що да їмалъ малѹ многѹ стока га раѕдалъ по сїромасї ї кїнїсалъ да иде пред цара римскаго. ї поуналъ да мѹ ѕборї: ѡ царю. що е ѡва неправда, що ѹїнїшъ тї на православнаѧ вѣра хрїстанска. їлї се надеашъ на їдолї вашї. тїѧ не ве носа пред лїце божїѡ, предѹмаї се. їдолї не са боговї, но хрїстосъ е богъ їстїненъ ї той едїнъ господъ вославѣ бога ѡца. дѹмайте се ї наѹѹїте се. не се їѕмамѹйте. ї тогаї царотъ прекратїлъ ѕборенѣто ї се ѕаѹѹдїлъ. а що бїлъ некой ѹовекъ прї царо наї блїѕѹ го вїкале магнетїѧ, шнъ мѹ ѿгоѡрїлъ: много протївo ѕборенѣ мѹ ѕборе на царѧ нашего. каковъ ѹовекъ сї тї. мѹ ѿговорїлъ ѣорѣїѧ свѧтї: а сомъ хрїстанїнъ ї хрїста вѣрѹемъ. тогаї царотъ ѕаповеда на слѹгйте негой: носїте го ѕ ѕенданъ. носейкї го ї мѹка давайте мѹ. на ѹтрото па го вїка да го праша: ѣеѡрѣїе ѡстаї твое безѹмїе поклонї се на боговї нашї мѹ ѿговора ѣеѡрѣї свѧтї: а їмамъ їстїнаго бога їсѹса хрїста. тогаї царотъ многѹ се налютї, ѕаповеда на ѹаркой да го тѹра. а ѣеѡрѣїе свѧтї траеше ї молеше се богѹ. царъ го гледа како да е ѹмренъ. ѣеѡрѣїе. камо тї богъ твоїй тогаї мѹ се явї анѣелъ госпогенъ ї мѹ реуе: не бой се, ѣеѡрѣїе. богъ со тебе е. пѹщїѧ го ѡд ѹарковї що їмаше ране, све мѹ, їцелїѧ. пакъ мѹ кажале на царотъ. тогаї царотъ ѕаповеда: ѕ среде градъ носїте го ї со мезракъ да го прокїнете. тогаї тело светомѹ ѣорѣїю се ѹїнї ка стѹдено шлош, нїщо пакостъ не можатъ да стора. пакъ царотъ ѕаповеда: їскопайте варнїца, тамо него тѹрїте го. трї дена ѕ

варнйца стоѧлъ й богѹ се молйлъ. пакй ѕаповеда на слѹгйте: штворйте ћешрћйѧ, една коска шд него донесйте. штйдоа, го штр҃йѧ, го найдоа целъ ѕдравъ, со лйце светло. све що беа людй тѹе се ѕаѹѹдйле, го шдневе прй царотъ. й шнъ се ѕаѹѹделъ й мѹ реуе: ћешрћйе штъ кеде ймашъ шваѧ сйла твоа й що ймашъ голема ћашлиѧ ћорћйѧ светй мѹ штгавара: вйе се мамйте, се поклонѹете на йдолй. ѧ ймамъ йстйнаго бога йсѹса хрйста: ве жалймъ ѕащо вйе сте слепй. тога царотъ реуе на слѹгйте: шблеуйте мѹ уйѕме со клйнцй ѹгреанй со камшйцй тепайте го й пред себе терайте го. пакъ го прашѹе царотъ: како тй са уйѕме, алй тй са погоденй ѿговара ћорћйѧ свати: хрйстосъ богъ мй е помошнйкъ, що сотворйлъ небо й ѕемлѧ й мертвй шдъ гробъ гй шжйвѹалъ, слепй со шуй гй сторйлъ. й тогаш реуе царотъ на атанасйѧ, що мѹ вйлъ маћешнйкъ. що да мѹ уйнймо сега шнъ мѹ реколъ. да го шднесемо ѹ гробйща, нека шжйве едного уовека со бога негошго. й найстйна го однесоа, се помолї богѹ едйномѹ. едйнъ гробъ мѹ се шдворй плоуата, йѕлеголъ уовекъ жйвъ ѿ гроботъ. све що беа народъ се йсѹѹдйле, той що беше маћешнйкотъ царевъ се поклонй светомѹ ћешрћйю, ѕащо шнъ многѹ мѹ досадйлъ, штровй ѹ уаша мѹ давалъ да пйе. царйцата що мѹ вйла, га вйкале александра, й шна мѹ се поклонйла й ѕаверѹа йстйнаго бога. когаш вйде царотъ тоа уѹдо, мѹ реуе на войнйкотъ неговъ. пресеуй мѹ глава на той що шжйвелъ шдъ гроботъ, а ћешрћйѧ шднесйте го ѹ ѕенданъ. тамо поуна уѹдеса да уйнй. све що беа народъ, све поверѹа, штйдоа да мѹ се поклона. що ймало волнйцй шд свака невла, нашле йсцеленйе. й дрѹгй некой простъ шраѹъ го вйкале глйкерйѧ, ймалъ едйнъ волъ. пасейкй го на некое место вйсоко, падней волотъ се ѹтепа. уѹлъ ймало помощъ шд светого ћешрћйѧ. прйшолъ мѹ се помолйлъ. шнъ мѹ реколъ: со йметo господоw йдй ке го найдешъ жйвъ. хрйстосъ

богъ ке го wжйве вола твоего. й wтйде, кога го найде, се разрадва, wтйде в градъ да прокажве вйстйна богъ е христианъскй. се згодйле тве царей людй, мв казале на царотъ. пратйлъ людї да го твра на мвученйе в там нокъ ћорћїѧ (!) светй мв дошла мало дремка, мв се явйлъ богъ, го помазнйлъ по ранете, й мв тврйлъ венецъ на глава й мв реколъ. небой се ћеѡћйе. со мене ке бйдешъ в рай. на второто пакъ го вйкналъ царотъ да го праша: ћеорћйе. преклонй се со мене ке царвешъ. wнъ мв рекалъ на царотъ: когай толко сй ме ймалъ на мйлостъ, да ме wднесешъ в церквата ваша да вйдймъ вашйте боговй. се срадва царотъ, зеде со себе войнйцйте wтйдоа в нйвно капйще. поуна светй ћеорћйѧ да ймъ зборй на йдолйте: алй сакате wд мене кврванъ да вй дадемъ. ка що беа бездншнйй, поунаа да збора. мйе несме боговй, токв сме дйаволй. тогай реуе светй ћеорћйѧ: ете вй богойте самй вй казаа. й той саатъ се расйпаа. мв рекоа слвгйте на царотъ: загвбй го швоа маћешнйка. заповеда царотъ главата да мв пресеуа, мвученйкъ се сторй за ймето христосоw. когай вйдела царйцата божй увдеса, прйтеруала светомв на нозй мв паднала й нейзй глава е пресекле, мвученйуескй венецъ е тврйле. премйлостйвй богъ й светаѧ богородйца й свѣтй ћеорћйѧ да бвда помощнйцй

в месецъ апрйлйѧ 23 денъ

Превод

Във времето, когато цар бил Диоклециан в Рим, той бил неверник. Много измъчвал християните и ги скланял към своята вяра. Той бил идолопоклонник. Изпращал свои люде по цялата страна да се покланят на неговите богове.

Които не се покланяли на тяхната вяра, с маждраци[86] ги пробождали и други мъчения им правели. Случи се в това време чудният Христов воин свети Георги, родом от Кападокийската земя. Татко му в сиромашия поминувал. Свети Георги, кога станал на двадесет години, разбрал за царя Диоклициана, че мъчи християните. Каквато имал – малко, много стока – го раздал по сиромаси и кинисал[87] да иде пред царя римски. И почнал да му збори[88]:

– О, царю! Каква е тая неправда? Какво правиш ти на православната вяра християнска? Или се надяваш на идолите ваши? Те няма да ви занесат пред лице Божие, предумай се[89]! Идолите не са богове, но Христос е бог истинен и той един е Господ в славата на Бог Отец. Мислете и научете се! Не се измамвайте!

Тогава царят прекратил зборенето и се зачудил. Бил някой си човек при царя наблизо. Викали го Магнетий. Той му отговорил:

– Много напреки думи му каза на царя наш. Какъв човек си?

Отговорил му свети Георги:

– Аз съм християнин и в Христа вярвам. Тогава царят заповядал на своите слуги:

– Носете го в зандана[90] и носейки, го измъчвайте!

И викна да го праша (пита):

– Георгие! Остави се от твоето безумие! Поклони се на нашите богове!

---

[86] маждрак (от араб. през тур.) – старинно дълго копие

[87] кинисвам (гр.) – тръгвам

[88] зборувам (диал.) – говоря

[89] предумвам се (диал.) – размислям

[90] зандан (тур.) – тъмница

Отговаря му свети Георги:

– Аз имам истински Бог, Иисус Христос!

Тогава царят много се налютил, заповядал на чарковe[91] да го турят, а свети Георги траел и се Богу молел. Царят го гледа, като да е умрял.

– Георгие! Къде е твоят бог?

Тогава му се явил ангел Господен и му каза:

– Не бой се, Георгие! Бог е с тебе!

Пуснали го от чарковете, защото имал рани. Всичките му изцелели. Пак му казали на царя. Тогава царят заповядал:

– Насред града го носете и с маждрак го прободете!

Тогава тялото на свети Георги станало като студено олово, никаква пакост не могли да сторят. Пак царят заповядал:

– Изкопайте варница, там го турете!

Три дена във варницата стоял, Богу се молел. Пак заповяда на слугите:

– Отворете Георгия, една коска[92] от него донесете!

Отишли, отворили и го нашли целия здрав, със светло лице. Всички люде, които били, се зачудили. Отвели го при царя и той се зачудил и му рекъл:

– Георгие! Откъде имаш тая сила твоя и защо имаш голяма гяволия[93]?

Свети Георги му отговорил:

---

[91] чарк – механизъм, приспособление. Едно от мъченията, на които е подложен св. Георги, е привързването към колело, което при завъртането си минавало пред редица от ножове.

[92] коска (диал.) – кост

[93] гяволия (диал.) – дяволия

– Вие се мамите, покланяте се на идоли, аз имам истински Бог Иисус Христос. Жаля Ви, защото сте слепи.

Тогава царят рекъл на слугите:

– Облечете му чизми[94] с клинци[95], с камшици го тепайте[96] и пред себе си го терайте[97]. Пак го попитал царят:

– Как ти са чизмите? Да си са ти погодени[98]?

Отговорил свети Георги:

– Христос Бог ми е помощник, що е сътворил небето и земята и мъртвите от гроба ги оживявал, слепи с очи сторил.

Тогава рекъл царят на Атанасия, що бил магесник:

– Какво да го правим сега?

– Той му рекъл:

– Да го отнесем в гробищата, нека съживи един човек със своя Бог!

И наистина го отнесли. Помолил се на единия Бог. На един гроб му се отворила плочата. Излязъл човек жив от гроба. Всичкият народ се учудил. Тоя, що бил магесник царев, се поклонил на свети Георги, защото той много му бил навредил – отрови в чаша му давал да пие. Царицата, що била, я викали Александра. И тя му се поклонила и повярвала в истинския Бог. Когато видя царят това чудо, казал на своя войник:

– Отсечи му главата на тоя, що оживя от гроба, а Георгия отведете в зандана!

---

[94] чизми (тур.) – ботуши

[95] клинец (диал.) – гвоздей

[96] тепам (диал.) – бия

[97] терам (диал.) – карам

[98] от погаждам (диал.) – улучвам, уцелвам

Там почнал чудеса на прави. Целият народ, който бил там, всички повярвали. Отишли да му се поклонят. Колкото имало болни от всякаква неволя[99], намерили изцеление, както и някои други. Един прост орач, викали му Гликерий, имал един вол. Пасейки го на някое високо място, паднал волът и се утепал[100]. Чул, че имало помощ от свети Георги, дошъл да му се помоли. Той му рекъл:

– С името Господне иди, ще го найдеш[101] жив. Христос бог ще го съживи твоя вол.

И отиде. Кога го нашел, се възрадвал, отишъл в града да покаже, че наистина Бог е християнският. Сгодили се[102] царските люде и казали на царя. Пратил хора да го сложат на мъчение в тази нощ. На свети Георги му дошла малко дрямка. Явил му се Бог, помазал го по раните, турил му венец на главата и му рекъл:

– Не бой се, Георгие! С мен ще бъдеш в рая!

На утрото пак го викнал царят да го пита:

– Георгие! Преклони се[103]! С мен ще царуваш!

Той му казал на царя:

– Като имаш толкова милост към мен, да ме отнесеш във вашата църква да видим вашите богове!

Възрадвал се царят, взел със себе си войниците и отишли в тяхното капище[104]. Започнал свети Георги да им говори на идолите:

---

[99] неволя (диал.) – болест

[100] утепвам (диал.) – убивам

[101] найда (диал.) – намеря

[102] наговорили се (диал.) – договорили се, разбрали се

[103] преклонявам (остар.) – подчинявам, прекланям

[104] капище (остар.) – езическо светилище

– Дали искате от мен курбан[105] да ви дам?

Както били бездушни, започнали да говорят:

– Ние не сме богове, а сме дяволи!

Тогава рече свети Георги:

– Ето, боговете сами ви казаха!

И в този час се разсипали. Казали му слугите на царя:

– Загуби го[106] този магьосник!

Заповядал царят главата да му отсекат. Мъченик станал в името Христово. Когато видяла царицата Божиите чудеса, притърчала към светеца в нозете му паднала. И нейната глава я отсекли, мъченически венец ѝ турили. Премилостивият Бог, света Богородица и свети Георги да бъдат помощници.

В месец април 23. ден

Някои езикови черти

Особеност на всичките четири текста от ръкописната тетрада, включително и на Житието на св. Георги, е използването на ѣ за меки к’ и г’. Особено интересна е лексиката. Сериозно е присъствието на диалектни думи – **терам, тепам** / **втепвам, зборувам, чарк**. Силно са застъпени турските и отчасти гръцките заемки: **зандан, чйзмй, кърван, кйнйсвам** и т.н. Чести са примерите за типичните за македонските български говори членувани форми с развой на -ъ- от членната морфема в -о-, тип **войнйкотъ, волотъ.**

Текстът представлява интерес за историческата диалектология.

---

[105] курбан (тур.) – обредна жертва

[106] загубя (диал.) – погубя

Название

Жїтїє крстїтелю їѡанѫ

Житие на св. Йоан Кръстител

За текста

Кратък текст, въвеждащ в тематиката на празника Рождество на св. Йоан Кръстител, 24. юни, популярен в народния празничен календар като Еньовден. Той започва **с денешномѫ светомѫ їѡанѫ да ѕнаемо що мѫ е бїло жїтїе негово**, което води до заключението, че житието вероятно е предназначено за четене по време на службата, посветена на празника. Разказът как архангел Гавриил се явява на първосвещеника Захарий в юдейския храм с благовестие, че на него и на съпругата му Елисавета ще се роди син, когото ще нарекат Йоан; неверието, което проявява Захарий и последвалото Божие наказание с неговото онемяване*;* раждането на Йоан Кръстител, обезумелият от страх Ирод и Елисавета, криеща се в пещера със сина си, имат своя основа в квазиапокрифното Протоевангелие на Яков, използвано широко във византийската и славянската книжнина. Анонимният тетовски проповедник използва за своето кратко поучение Житието на светеца от Четиминеите на руския книжовник от XVII в. св. Димитрий Ростовски, известни още като *Жития на светците*.

Многотомният труд на Ростовския митрополит е създаден през периода 1684–1704 г. Това съчинение се ползва с изключителна популярност в православния свят. Използваните части от двата текста, посветени на Рождество на св. Йоан Кръстител, включени в чети-минеите са: „Синаксарь на Рождество святого Иоанна Предтечи

и Крестителя Господня“ и „Слово святого Иоанна Златоуста на Рождество святого пророка, Предтечи и Крестителя Господня“. От тях са използвани основни опорни моменти.

Нашият проповедник ги преразказва на простонароден език, използвайки множество познати на съвременниците му чуждици, които доближават максимално до богомолците картината на събития, случили се преди почти XVI века. Изложението е ярко, емоционално, изпъстрено с диалози. Особено интересен е езикът на проповедта. С диалектните си особености, с цветистите чужди, преобладаващо турски, заемки, той представлява интерес за историците на българския език.

Източник

Жїтїє крстїтєлю їѡанѫ е поместено в ръкописна тетрада, която първоначално е била подвързана с книгата на Йоаким Кърчовски „Чудеса на света Богородица“, издадена в Будим (Буда) през 1817. Книгата е преведена от Кърчовски от съчинението на известния гръцки проповедник и книжовник от XVII в. Агапий Критски „Амартолон сотирия“ или „Спасение на грешните“.

Екземплярът с прибавените ръкописни страници е попаднал в ръцете на изследователя на книжовни български паметници Начо А. Начов. Днешното местонахождение на книгата не е известно. През 1892 г. той публикува доста обширно изследване, посветено и на „Чудесата на света Богородица“ на Йоаким Кърчовски, и на ръкописната добавка, в което изнася своите наблюдения. То е отпечатано на страниците на Периодическото списание на

БАН през 1892 г. Няколко години по-късно въпросните листове са обособени като самостоятелна архивна единица и днес са част от ръкописната колекция на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, където се съхраняват под № 728.

Издания

Начов, Н. А. Две Хаджи-Йоакимови книги. – *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 39, 1892, с. 405–428.

Избрана библиография

Гергова, И. „Амартолон сотирия“ на Агапий Лангос в българската култура XVII–XIX в. – *Црквене студије,* 3, 2006, с. 403–424.

Жития святых на русском языке. Изложенныя по руководству Четьих-миней св. Димитрия Ростовского. Книга десятая. Юнь. Москва: Ковчег, 2010, с. 488–500.

Мирчева, Е. *Не-дамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII* в. Велико Търново: Фабер, 2001.

Христова, Б. *Протоевангелието на Яков в старата българска книжнина*. София: НБКМ „Св. св. Кирил и Методий“, 1992.

Наборен текст[107]

Жїтїє крстїтелю їѡанѕ

Денешномѕ светомѕ їѡанѕ да ѕнаемо що мѕ є бѣло жїтїе

[107] Предлаганият наборен текст е сверен с *НБКМ 728.* Слято написаните фонетични думи са разделени.

негово. премйлостйвй богъ мѫ се нажалй за людй, гй создаде да има со нйхъ мйлостъ. и да ида ѫ раи. а мйе нйкой не се йздѫмѫахме да наидемо вйделйна. тйѫ времйнѫ що да бехмо све йдоа ѫ веуна мѫка. пакъ йздѫма богъ да се воплоти ѫ людй. по-напре ке го прати светаго йѡана да пророуествѫва, да ѫуйнй шанталекъ ке се родй хрйстосъ. като некои царъ дошло мѫ редъ да царѫе: напре ке напраи сарай й столнйна, посе да седне ѫ нйхъ. захарйѫ й елйсавета, татко и майка на светого йѡана, шнй бйле престарений, ама бйле ѫгодний богѫ да рода светаго йѡана. на денешенъ денъ мѫ е рожденйето. како звезда денйца що се родѫе пред солнце по денйца й солце шгревѫе, тако й богъ пратйлъ анѣела гаврйла захарйю, кеде уйнйлъ законъ ѫ време евреиско, мѫ се застоалъ ѫ шлтаръ на десна срана, мѫ велй: захарйе. ме пратйлъ богъ да тй кажемъ ке родйшъ сйна на старостъ, ймето мѫ бйде йѡанъ. — захарйѫ мѫ штговора на анѣелотъ: како може да нй се родй сйнъ: ѧ престаренъ й жена моа престарена — мѫ реуе анѣелотъ на захарйѫ: заповетъ божй ке вѫде, а тй що сй не повервалъ немъ да бйдешъ до време рожденйето мѫ. й се родй светй йѡанъ, ймале законъ ѫ всмй денъ йме мѫ ставале, адетъ ймъ бйло татко мѫ йме да каже. а шнъ, покомъ не можелъ да зборй, й посакалъ цйца да мѫ напйше ймето йѡанъ. по напйшѫенѣто позборелъ, татко й майка се расвеселиле й на сйшт҃ъ народъ се сторйло вйделина. пройдоа шесъ месецї се роди хрйстосъ со неизказанй ѫдеса. мѫ казале на цароть ирода: ѫдесно дете се родйло. цароть се додѫмалъ да не мѫ земе царството, пратйлъ по земла що се нашѣаа деца шть две годйне доле, све да се посеуа. разбрала майка мѫ на светаго йѡана, зела го детето, повегнала ѫ планйна да се скрйе со него. не можела да найде скрйвно место, се помолй на богѫ, се штворйла една карпа, тамо се скрйле й тамо ѫдеса се сторйло: еденъ изворъ вода протеколъ на карпата, фиинйкъ

дерво ймало й тоа родно йм се сторйло, когай бйло потребно да кйна шд него, само дерво се наведнвало и па се йспрaвало. слвгйте царей го тражле, не го нашле, се вратйле мв казале на царотъ. пакъ гии пратй царотъ кеде татка мв светаго ишана. шнъ се згоди в церква, законъ уинеше. мв велеа слвгете: найдй нй сйна ти твоего! й шнъ йм реколъ: не знам сйна мое кеде е. пакъ царотъ прати слвгйте: ако не го дава сйна сй, него да го вбйете. й шнъ ймъ рече: ако мй вбйете телото, господъ ке мй прйма дшата. й го вбйа. по четйрйесе дена штъ како го вбїа захарйа, се представй й майка мв й встана светй йоанъ дете малош в пещерата. йдеше анѣлъ го ранеше и го уваше дври порасна. тако мв било потребно вогв да пророчествбе за хрйста, да се сторй вйделйна на православний хрйстанй. преблагй богъ й светам богородйца й днешнй светй йоанъ

крстйтелъ й свй светцй да вбда помощнйцй! амйнъ.

Превод

[На] днешния свети Йоан да знаем какво му е житието.

Премилостивият Бог се съжалил над хората и ги създал, за да има с тях милост и да отидат в рая. А ние не се разбрахме да търсим виделина[108]. Тия времена, в които сме били, всички отивали във вечни мъки.

Пак решил Бог да се въплъти сред хората, и напред изпратил свети Йоан да пророчества, да направи шантелек[109], че ще се роди Христос. Когато на някой цар му идвал ред да царува, преди това ще направи сараи[110] и стол-

[108] виделина (диал.) – просветление

[109] шантелек (тур.) – полилей, свещник

[110] сарай (тур.) – палат, дворец

нина[111], за да седне в тях. Захария и Елисавета, татко му и майка му на свети Йоан, те били престарели, ама на Бог било угодно да родят свети Йоана. На днешния ден му е рождението.

Както деница, която се ражда преди слънцето, а след деницата слънце изгрява, така и Бог изпратил архангел Гавриил при Захария, който чинил закон[112] във време еврейско. Стоял от дясната страна на олтара и му казал:

– Захарие, изпратил ме е Бог да ти кажа, че ще родиш син на стари години. Името му ще бъде Йоан.

Захария му отговорил на ангела:

– Как може да ни се роди син, аз съм стар и жена ми е стара.

Казал му ангелът на Захария:

– Божията воля ще се изпълни, а ти затова, че не повярва, ням да бъдеш до времето на рождението му!

И се родил свети Йоан. Имали закон[113] на осмия ден име му давали. Адет[114] им бил татко му име да даде, а той поком[115] не можел да говори и поискал дъсчица да му напише името Йоан. И след написването проговорил. Татко му и майка му се развеселили и всичкият народ видял виделина.

Минали шест месеца и се роди Христос и неизказани чудеса.

Казали на цар Ирод:

---

[111] столнина (остар.) – столица

[112] чиня закон (остар.) – отслужвам църковна служба

[113] закон (остар.) – обичай

[114] адет (тур.) – обичай

[115] Бележка на издателя Н. Начов: „в говоримия език *поком* няма, но има *пощо, пощом, защо*“.

– Чудесно[116] дете се е родило!

Царят се уплашил да не му вземе царството, пратил по цялата земя всички намерени деца от две години надолу да бъдат посечени. Разбрала майка му на свети Йоан, взела детето и побягнала в планината да се скрие с него. Не можела да намери скришно място, помолила се Богу и се отворила една карпа[117], там се скрили и там станали чудеса. Един извор вода протекъл на карпата. Фиников дърво имало и то се приближавало, когато било потребно да кинат[118] от него – самò дървото се навеждало и пак се изправяло.

Царските слуги го търсели, не го намерили, върнали се и казали на царя.

Пак ги изпратил царят при таткото на свети Йоана. Той бил в църквата, закон чинел[119].

Казали му слугите:

– Намери ни сина си!

И той им рекъл:

– Не зная моят син къде е.

Пак царят пратил слугите:

– Ако не го дава сина си, него да го убиете.

И той им рекъл:

– Ако ми убиете тялото, Господ ще ми приема душата.

И го убили. След четиридесет дни откак убили Захария, представила се[120] и майка му. И останал свети

[116] прилагателно от „чудо“

[117] карпа (диал.) – скала, зъбер

[118] кина (диал.) – късам

[119] чиня закон – свещенодействам, служа

[120] представя се (остар.) – умра

Йоан дете малко в пещерата. Идваше ангел да го храни и го гледаше, докато порасна. Така му е било потребно на Бог да пророчества за Христа, да се стори виделина на православни християни. Преблагият Бог и Света Богородица и днешният Йоан Кръстител и всички светци да бъдат помощници! Амин.

Някои езикови черти

Особеност на всички 4 текста от ръкописната тетрада, включително и на Житието на св. Йоан Кръстител, е използването на ѣ за меки к' и г'. Срещат се различни варианти на десетичното „и" – ї, і, както и ѡ, ѕ. Често явление е слятото изписване на интонационни цялости или така наречените фонетични думи – **предсонце, имъреколъ.**

Особено интересна е лексиката. Сериозно е присъствието на диалектни думи, като **виделина, столнина, кина, тражили, посакалъ** и др. Силно са застъпени турските: **шантелекъ, сараи, адетъ** и др. Чести са примерите за типичните за македонските български говори членувани форми с развой на -ъ- от членната морфема в -о-, тип **царотъ, анѣлотъ.** Широко е застъпен инверсираният словоред, характерен за македонските български говори, като: **мѕ се ѕастоалъ.**

Текстът представлява интерес за историята на българския език, за историческата диалектология, за съдбата и взаимните влияния в славянската книжнина през вековете.

Название

Жїтїє преподобнаѧ параскева

Житие на св. Петка

За текста

Краткият житиен текст за св. Петка е един от най-любопитните в ръкописна притурка, дело на анонимен автор от Тетово.

След като цар Иван Асен II пренася мощите на св. Параскева Епиватска в Търново след битката при Клокотница в 1230 г., тя заема почетно място в изграждащия се търновски пантеон и под побългареното си име св. Петка Търновска придобива огромна популярност на целия Балкански полуостров.

Във връзка с обслужването на култа в България първоначално е преведено така нареченото старо житие на светицата. То е съхранено в Германовия сборник от 1359 г.

През XIV в. Патриарх Евтимий Търновски посвещава на небесната покровителка на българското царство едно от най-известните си произведения – едновременно житиен и панегиричен текст, изграден в духа на високата книжнина на Търновската книжовна школа.

След падането на Търново под турска власт започва пътят на нейните свещени мощи. Григорий Цамблак прави добавка за пренасянето им в Сърбия към творбата на Евтимий.

С векове продължава трансмисията на текста в старобългарската книжнина. Централно място в тези трансформации изиграва редакцията, отпечатана в „Сборник за

пътници“ на Божидар Вукович. Тя е дело на йеродякон Мойсей от Будим. Почти без изменения тази, известна като съкратена, версия попада в Аджарския дамаскин, който е от архаичен езиков тип. Следва новобългарска преработка, позната в различни версии.

През 1806 г. излиза от печат сборникът с проповеди „Кириакодромион, сиреч Неделник“ на Софроний Врачански, където е поместено слово за св. Петка под заглавие: **сказанїє о житіє преподобныѧ матере нашеѧ параскевы терновоѵіѧ** с начало: **всѧкоги должни єсми слышателю мои, да поминѹвамъ бга и да по хвалѧме стыхъ єгѡ.**

Сравненията показват, че преди да стигне до „Кириакодромион“ Житието на св. Петка преминава през още една, при това доста значителна, преработка. Софроний Врачански използва за свой източник Т. 1 на „Жития на светците“ на Димитрий Ростовски, чието първо издание излиза в Киев през 1689 г. В работа си върху включения в чети-минеите си текст светителят се опира отново на така наречената съкратена редакция на Евтимиевото произведение, направена от йеродякон Мойсей и публикувана в „Сборника за пътници“ на Б. Вукович. Към текста са добавени сведения за пренасяне мощите на св. Петка първо в Цариград, а оттам – в Яш, след като са предадени на молдовския воевода Йоан Лупу и отнесени в Яш от трима митрополити.

Тази добавка е част от словото на Димитрий Ростовски. Текстът при Софроний завършва със сведенията за полагането мощите на св. Петка, които откриваме за първи път в „Жития на светците“: **и положили ихъ въ храмѣ трїѣ стѣи с много почестъ и с голѧмаѧ радостъ, въ лѣто:**

ѧ҃хма. октѡ́вр҃їа а҃г҃, денъ (цитирано по изданието на „Кириакодромион“ от 1806 г., екземпляр от депозиториума на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ *Ст 06.1*, л. 174б–176а).

Софрониевата преработка не е последен етап от историята на текста на Житието на св. Петка в българската книжнина. Именно тя е в основата на краткия разказ за светицата, поместен в издадената от Н. Начов ръкописна добавка към „Чудеса на св. Богородица“ на Й. Кърчовски. Подобно на „Неделника“, и тук името на светицата е Параскева, а не Петка. Анонимният тетовски книжовник следва изложените в Софрониевия текст легендарни сведения и завършва разказа с пренасяне на мощите ѝ в Яш през 1641 г. Годината той изписва с букви, които са затруднили издателя Н. Начов, който явно не се е досетил за това и в публикацията си до **хама** е изписал в скоби и с въпросителна – (**храма**?). Трябва да се отбележи, че книжовникът не е особено умел в използването на буквените цифри и видимо е разменил местата на първите 2: х=600; а=1; м=40; а=1. Текстът на Софроний е драстично съкратен и предаден на тетовски диалект.

Преработката от *НБКМ 728* е използвана в създадения от Иван Шимко Annotated Corpus of Pre-Standardized Balkan Slavic Literature Philological Description (Šimko 2022)[121].

[121] Онлайн достъп до платформата. Corpus link http://hdl.handle.net/11356/1441.

Източник

Жїтїє преподобнаѧ параскева е поместено в ръкописна тетрада, която първоначално е била подвързана с книгата на Йоаким Кърчовски „Чудеса на света Богородица“, издадена в Будим (Буда) през 1817. Книгата е преведена от Кърчовски от съчинението на известния гръцки проповедник и книжовник от XVII в. Агапий Критски „Амартолон сотирия“ или „Спасение на грешните“. Екземплярът с прибавените ръкописни страници е попаднал в ръцете на изследователя на книжовни български паметници Начо А. Начов. Днешното местонахождение на книгата не е известно. През 1892 г. той публикува доста обширно изследване, посветено и на „Чудесата на света Богородица“ на Йоаким Кърчовски, и на ръкописната добавка, в което изнася своите наблюдения. То е отпечатано на страниците на Периодическото списание на БАН през 1892 г. Няколко години по-късно въпросните листове са обособени като самостоятелна архивна единица и днес са част от ръкописната колекция на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, където се съхраняват под № 728. Като такава попадат в Т. II на Описа на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека на Беньо Цонев (Цонев 1923: 383–384). В кратките бележки на Цонев липсва посочка към труда на Н. Начов.

Издания

Начов, Н. А. Две Хаджи-Йоакимови книги. – *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 39, 1892, с. 405–428.

Избрана библиография

Билярски, Ив. *Покровители на Царството. Св. Петър и св. Параскева-Петка*. София: Вулкан – 4, 2004.

Български писатели. Живот – творчество – идеи. Под редакцията на М. Анаудов. Т. 1. София: Факел, 1929.

Гергова, И. „Амартолон сотирия“ на Агапий Лангос в българската култура XVII–XIX в. – *Црквене студије*, 3, 2006, с. 403–424.

Георгиева, Е. Ст. Жерев, В. Станков. *История на новобългарския книжовен език*. София: Издателство на БАН, 1989.

Жития святых на русском языке. Изложенныя по руководству Четьих-миней св. Димитрия Ростовского. Книга вторая. Октябрь. Москва: Ковчег, 2010, с. 31–337.

Мирчева, Е. *Не-Дамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII в.* Велико Търново: Фабер, 2001.

Ничева, К. *Езикът на Софроний. „Неделник“ в историята на българския книжовен език.* София: БАН, 1965.

Петканова-Тотева, Д. Неделникът на Софроний Врачански. Извори и идеи. – *Известия на Института за литература*, Т. 11, 1960, с. 199–246.

Mineva, Ev. *The Byzantine Hagographic and Himnographic Texts on St Paraskeve of Epivatae.* Part One. The Byzantine vita of St Parasceve of Epibatae or The Vita by „Vasilikos the Deacon“. Sofia: Publishing Center „Boyan Penev“, 2017.

Šimko, Iv. *Annotated Corpus of Pre-Standardized Balkan Slavic Literature Philological Description* http://hdl.handle.net/11356/1441 version date – 02.07.2021.

Наборен текст[122]

Жїтїє преподобнаѧ параскева

Всѣхъ православнаѧ вѣра що сме да пофалїме бога ї светцї божї, това намъ потребно естъ. тїѧ светїхъ ѕгоднїцї що гї празнѹваме, ї тїѧ людї бїле жївеале бїле како насъ. а сега їмаа пофала ї штъ бога и штъ насъ. достоїнї бїле ї се молїле богѹ не саде мѹшка пола, но и женска. днешнаѧ параскева голѹбїца хрїстова ѕ неїѕїно време кога била на швѧ светъ, све ѻ̃ѕ се молїла и е прїмалъ богъ моленїето ї ѧ прославїлъ ї на небо ї на ѕемлѧ, тѣло неїѕїно е целокѹпно. послѹшайте да ѹѕете ѹѕдеса. ѕ ѕемлѧ, тѣло неїѕно е целокѹпно. послѹшайте да ѹѕете ѹѕдеса. ѕ ѕемлѧ сербска близѹ прї града калїкратиѧ бїло некое село, го вїкале епїфатъ. ѕ тоѧ село се родїла светаѧ параскева шдъ блага лоѕа ї шдъ татка ї шдъ майка, ходїле по ѕаповедъ божї. пошо бїле шни достоїнї, ї ѹедото го навѹїле на богомолство. їмъ дошло време се представїле шни во небесниї шбителъ. ѧ шставїле ѕ домъ да повела со брата неїѕїного ефтїмїѧ, що бїлъ тої после епїскопъ мадїтїнскї ї много преславнаѧ ѹѕдеса ѕѹїнїлъ во животта (!) неговъ. светаѧ параскева како бїла достоена ѹїнїла богомолство, шставїла домъ, штїшла во пѹстїнї ѕ планїна да постї ї да се молї богѹ рамно со анѣлї седела ї шна догїнѧла како боговїдцѹ їлїю ї светомѹ їшанѹ крстїтелю: трава ѧле, со тоа жївеале. кої може да їскаже неїѕїнї метанїе ї на гола ѕемла леганѣ. саде шко б̄жїш га гледало. ї мїслїла какофъ цоапъ хрїстѹ богѹ ке дадемо ї да ѹѕе сладкї гласъ неговї. тогаї дїалолъ е ѕавїдїлъ, е се ѧвїлъ како страшниї ѕверї, а она се прекръстїла, неѹїстиї дїаволъ како паѕѹїна се растѹраше.

[122] Предлаганият наборен текст е сверен с *НБКМ 728.* Слято написаните фонетични думи са разделени.

мйлостйвомѫ богѫ мѫ се дожали, є пратйлъ анѣела ѿ wблацй да є реуа да wставйшъ пѫстйнй жйтелъ, да йдешъ ѫ татковйна тй твоа. подобно є тебе да wдадешъ тамо тело твое, а дѫхъ твої да поїде на аѣелское селенїе. ї wна wставїла пѫстїное место ї wтїшла ѫ царїграда во церква светаѧ софїѧ. ѿтамо wтїшла ѫ таткоїната сї, мало време жївеала а богомолъство не променїла. дошло є време да предаде дѫша богѫ, ї тѣло є закопале на неїзвестно место. блїзѫ є некої поснїкъ ѫ пещера постїлъ. се слѫуило некої со гемїѧ плївалъ по море. ѫ гемїѧта їмало некої уовекъ ѫмренъ, го фрьлїле накраї прї морето. се wсмердїло телото негово. поснїкотъ повелелъ на некої уеловецї да закопаа wної смердлївъ трѫпъ. копаїкї гробь. наїдоа тѣло неїзгнїено, не предѫмале елї є светло това тѣло, токѫ го ставїле над него. некої ѿ тїѧ людї що нашле телото ї едного вїкале ђорђїѧ, мѫ се казала на сонъ царїца со светлї алїца ї мѫ рекла: ђорђїе. що тѫрївте wнїа смердлївъ трѫпъ на мое смїрено тело. ї некоа жена, га вїкале ефїмїѧ, ї wна тоа вїденїе вїдела. на ѫтрото wба кажѫале. како уѫле людї, се стеруале ї се срадѫале како азно когаї нашле. га wднеле ѫ церква светї апостолъ петеръ ї павелъ ѫ село епїфатъ. много уѫдеса уїнїла тамо. по тоа много не є време замїнало, їмало некої благоуетїфъ їwанъ кралъ бѫлгарсцї ї севъскї (!), уѫлъ за тиїѧ светї мощї, многѫ мѫ се wмїлело. пратїлъ блаженаго марка епїскопа ї со дрѫгї свещенїцї, гї пренесле уеснїѧ мощї ѿ епифатъ во болгарска земла ѫ гратъ тръново ї гї поставїле ѫ церква, ї тамо многѫ уѫдеса уїнїла. по тоа време станале тѫрцї ѿ шамь воїска со цара селїма, зеле землѧ грьуеска ї севъска (!) ї болгарскта (!), нападнале ѫ града терново све є стока награвїле ї по церкве стребро раземале ї светьї мощї гї дїгнале, гї wднеле ѫ царїгратъ, гї поставїле ѫ сараї свої. ї пакъ тамо уѫдеса уїнїле не салде хрїстанї се поклонѫале, но ї тѫрцї прїшѣале. пакї царотъ гї далъ на

патрїка, гї ставиле ѕ церква патрїука. некої благоуестївъ їѡанъ воївода ѿ молдавска ѕемлѧ многѕ їмалъ любовъ ѕа тѧ свѣтї мощї да гї ѕеме. пратїлъ по нїфъ моленїе патрїархѕ. молбата негоа мѕ прошла, мѕ гї пратїлъ тїѧ свѣтї мощї. трї мїтрополїтї: їѡанїкіа їраклїискаго, парѳенїѧ андрїанополскї і ѳеѡфана палеѡпронскї гї ѡднесе ѕ малданска ѕамлѧ ѕ гратъ ѧшъ, гї поставїле ѕ церква, кеде бїле трї светїтелеї, со големъ радосъ ї со многѕ поуестъ во лето на хама ѡктомврїї 14 дена

Превод

Всички ние от православната вяра да похвалим Бога и светците Божии. Това ни е потребно. Тия свети угодници[123], що ги празнуваме, и те люде са били, живели са, били са като нас, а сега имат похвала и от Бога, и от нас. Достойни са били и са се молили на Бога, не само мъжкият пол, но и женският.

Днешната Параскева, гълъбица Христова, в нейното си време, когато била на тоя свят, все на Бога се молела и приемал Бог молението ѝ и я прославил и на небето, и на земята. Тялото нейно е целокупно[124].

Послушайте да чуете чудеса.

В земята сръбска, близо до град Каликратия, било някое си село, викали му Епиват. В това село се родила света Параскева от блага лоза и от татко, и от майка, които ходили по заповедите Божии. Били достойни и научили чедото си на богомолство[125]. Дошло им времето и се пред-

[123] Според религиозните представи — светец, праведник, служител на бога.

[124] целокупно – нетленно, без да се наруши целостта

[125] богомолство (остар. книж.) – отправяне на молитва към Бога

ставили[126] в небесната обител. Оставили я да повелява[127] в дома си заедно с брат си Евтимий, който по-късно бил Мидийски епископ и много преславни чудеса направил в живота си.

Света Параскева, понеже чинила[128] богомолство, оставила дома си и отишла в пустинята, в планината да пости и да се моли на Бога, равно с ангелите седяла и доганяла[129] боговидеца[130] Илия и свети Йоан Кръстител, които трева яделе и с това живеели.

Кой може да изкаже нейните метания[131] и на гола земя легания? Само окото Божие я гледало и мислела какъв джувап[132] на Христа Бога да даде и да чуе сладкия негов глас. Тогава дяволът ѝ завидял и ѝ се явил като страшни зверове, а тя се прекръстила и нечистият дявол като паяжина се разтурял[133].

На милостивия Бог му дожаляло и ѝ изпратил ангел от облаците да ѝ каже:

– Да оставиш пустинножителството, да отидеш в татковината си! Подобава ти там да предадеш тялото свое, а духът ти да отиде в ангелските селения.

И тя оставила пустинното място и отишла в Цариград, в църквата „Света София“. Оттам отишла в татковината

---

[126] представя се (остар. книж.) – умра

[127] повелявам (остар.) – разпореждам се

[128] чиня (диал.) – правя

[129] доганям (диал.) – приличам, наподобявам

[130] боговидец (остар.) – този, който е видял или има способност да види Бога

[131] метание (остар.) – поклон

[132] джувап (диал.) – отговор

[133] разтурвам – разпадам

си. Малко време живяла, а богомолството си не променила. Дошло време да предаде душата си на Бога. Тялото ѝ закопали в незнайно място. Наблизо някакъв си постник в пещера постел. Случило се някой с гемия[134] плавал по море. В гемията имало умрял човек. Хвърлили го накрай при морето. Усмърдяло се тялото му. Постникът казал на едни човеци да закопаят онзи смрадлив труп. Копаейки, намерили тяло нетленно. Не премислили, че е светло това тяло, а поставили трупа над него. Един от тези люде, които намерили тялото, го викали Георги. Явила му се на сън царица със светли алища[135] и му казала:

– Георгие! Защо турихте онзи смрадлив труп върху моето смирено тяло?

Една жена, викали ѝ Евтимия, и тя това видение видяла. На сутринта двамата казали. Като чули, людете се стърчали и се възрадвали, като че ли намерили хазна. Отнесли я [св. Праскева] в църквата „Св. ап. Петър и Павел“ в село Епиват и там много чудеса правела.

Не минало много време. Имало някой си благочестив Йоан, крал български и сръбски. Чул за тия свети мощи, много му домилели и пратил блажения епископ Марко и други свещеници и пренесли честните мощи от Епиват в българската земя, в град Търново, поставили ги в църквата и там много чудеса правела.

По това време се вдигнали турци от Шам[136] войска с цар Селим, превзели земята гръцка и сръбска, и българ-

---

[134] гемия (тур.) – кораб

[135] алище, халище (диал.) – дреха

[136] Шам – Ал Шам – старинно название на регион в Сирия, известен днес като Левант, включващ територии от Сирия, Ливан, Палестина, Израел, Йордания, Кипър и Турция.

ска. Нападнали Търново. Цялата стока награбили и от църквите сребро вземали. И светите мощи ги вдигнали и ги отнесли в Цариград. Поставили ги в своя сарай[137] и там отново чудеса вършили. Не само християни се покланяли, но и турци прииждали. Царят ги дал на патриката и ги поставили в патриаршеската църква.

Някой си благочестив Йоан, воевода от Молдавската земя, много любов имал към тия свети мощи да ги вземе. Пратил за тях моление до патриарха. Молбата му била чута и му изпратили тези свети мощи и трима митрополити – Йоаникий Ираклийски, Партений Адрианополски и Теофан Палеонпронски, да ги отнесат в Малданската земя, в град Яш. Поставили ги в църквата, където били трима светители, с голяма радост и с много почест в лето 1641[138], 14. октомври.

Някои езикови черти

Особеност на всичките четири текста от ръкописната тетрада, включително и на Житието на св. Петка, е използването на ѣ за меки к’ и г’. Може да се каже, че книжовникът не е особено вещ в правописа и се срещат написания **пофалиме, пофала, епифатъ, ефтимиѫ, рамно, какофъ, фрълїле, благочестифъ**. Основната част от тях

[137] сарай (тур.) – дворец

[138] Н. Начов не се е досетил, че в написанието **хама** с буквени знаци е означена годината на пренасянето мощите на св. Петка Епиватска в Яш, 1641, и до **хама** е изписал между в скоби и с въпросителна – (**храма**?). Може да се отбележи, че книжовникът не е особено умел в използването на буквените цифри и видимо е разменил местата на първите 2: **х**=600; **а**=1; **м**=40; **а**=1.

отразяват характерното за българския език обеззвучаване на съгласните, но също така и дисимилационни промени.

Отразени са и характерните за македонските български говори деепричастни форми – **копаїкї**. Текстът изобилства от диалектни думи (**8уинилъ, повелелъ, ѡмилеле** и т.н.), както и турски заемки – **аzно** (**хаzна**), **цоапъ, гемиа, алїца, сараи**.

Чести са примерите за типичните за македонските български говори членувани форми с развой на -ъ- от членната морфема в -о-, тип **посніїкотъ, цароттъ**. Прави впечатление, че книжовникът използва широко характерния за македонските български говори инверсиран словоред: **се стерvале; гї принесле чеснїѧ моци ѿ епифатъ гїгнале, гї ѡднеле 8 цариградъ, гї поставїле 8 сараї свої.**

Текстът представлява интерес за историята на българския език, за историческата диалектология, за съдбата и взаимните влияния в славянската книжнина през вековете.

Название

Жїтїе светомѹ дїмїтрїѧ

Житие на св. Димитър

За текста

Кратък житиен разказ за празника на един от най-почитаните от православната Църква светци – св. Димитър Солунски, 26. октомври. В славянска среда култът към него първоначално се свързва с родените в Солун св. св. Кирил и Методий, а по-късно, по време на Второто българско царство, през XIII в. той е почитан като покровител на столицата Търново.

В славянската православна книжнина на раннохристиянския светец воин, покровител и защитник на Солун, са посветени множество агиографски, химнографски и панегирични съчинения. Когато около средата на XIX в. анонимният книжовник от Тетово е създал своя кратък житиен текст, той е използвал за свой източник житието на светеца от *Чети-минеите* на руския книжовник от XVII в. св. Димитрий Ростовски, известни още като *Жития на светците*. Многотомният труд на Ростовския митрополит е създаден през периода 1684–1704 г. Това съчинение се ползва с изключителна популярност в православния свят. Използвана е само началната част на обширния печатан агиографски текст, който включва в себе си и множество посмъртни чудеса. Твърде схематично са споменати само най-важни опорни моменти от житието на светеца до момента на неговата мъченическа смърт. Нашият проповедник ги преразказва на простонароден език, използвайки множество познати на съвременниците

му чуждици, които доближават максимално до богомолците картината на събития, случили се преди почти 16 века.

Източник

Жїтїе светомѹ дїмїтрїѧ е поместено в ръкописна тетрада, която първоначално е била подвързана с книгата на Йоаким Кърчовски „Чудеса на света Богородица“, издадена в Будим (Буда) през 1817. Книгата е преведена от Кърчовски от съчинението на известния гръцки проповедник и книжовник от XVII в. Агапий Критски „Амартолон сотирия“ или „Спасение на грешните“. Екземплярът с прибавените ръкописни страници е попаднал в ръцете на изследователя на книжовни български паметници Начо А. Начов. Днешното местонахождение на книгата не е известно. През 1892 г. той публикува доста обширно изследване, посветено и на „Чудесата на света Богородица“ на Йоаким Кърчовски, и на ръкописната добавка, в което изнася своите наблюдения. То е отпечатано на страниците на Периодическото списание на БАН през 1892 г. Няколко години по-късно въпросните листове са обособени като самостоятелна архивна единица и днес са част от ръкописната колекция на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, където се съхраняват под № 728.

Издания

Начов, Н. А. Две Хаджи-Йоакимови книги. – *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, 39, 1892, с. 405–428.

Избрана библиография

Гергова, И. „Амартолон сотирия“ на Агапий Лангос в българската култура XVII–XIX в. – *Църквене студије,* 3, 2006, с. 403–424.

*Жития святых на русском языке***.** Изложенныя по руководству Четьих-миней св. Димитрия Ростовского. Книга вторая. Октябрь. Москва: Ковчег, 2010, с. 541–545.

Иванова, Кл. Агиографски и панегирични произведения за св. Димитър Солунски в южнославянските календарни сборници (Предварителни бележки). – Във: *Византия – Балканите – Европа. Изследвания в чест на проф. В. Тъпкова-Заимова* (= Studia Balcanica, 25). София: Институт по балканистика, 2006, с. 371–386.

Тъпкова-Заимова, В. Култът към св. Димитър Солунски и някои въпроси, свързани с византийското културно влияние в балканските и славянските страни. – В: *Проблеми на балканската история и култура* (= Studia Balcanica, 14) София: Институт по балканистика, 1979, с. 5–19.

Тъпкова-Заимова, В. Свети-Климентовите слова за св. Димитър и византийската книжовна традиция. – *Кирило-Методиевски студии*, кн. 13, 2000, с. 145–151.

Tăpkova-Zaimova, V. Les légendes de S. Démétrius dans les textes byzantins et slaves. – В: *Славянские культуры и Балканы.* Т. 1. София, 1978, pp. 161–169.

Encyclopedia slavica sanctorum **–** http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1175.

Наборен текст[139]

Жїтїе светомѹ дїмїтрїѹ

Светї великомѹченїкъ дїмїтрїѧ роденъ бїлъ ѹ солѹнъ гратъ ѿ благородї (!) ї благочестївї родїтелї. татко неговъ бїлъ воївода на солѹнъ гратъ. тогашно време бїло їдолопоклоство (!) а шнъ вервалъ во православнаѧ вера, во їсѹса хрїста ї не можелъ да се каже зашо їмало многѹ мѹченїе на хрїстанї, а заповедї дръжалъ, сїромасї гледалъ, ѹ своїте сараї две їконї імалъ — едната їкона шбразъ хрїстовъ, а дрѹгата богородїца со златнї бїсерї наредењї; кандїло їм палїлъ, со їзмїрнї темѧнъ гї кадїлъ, законъ ѵїнїлъ ї богѹ се молїлъ. ѵедо немалъ ї затоа жалїлъ ї богъ немѹ мѹ прїмалъ молбата. мѹ се родї свети дїмитрїѧ ї све солѹнъ се разрадѹа, зашо бїло разѹмно ї красно. когаї поѵна познае ї да прозборѹе, татко негофъ го шднесе претъ краснї їконе молба ѵїнї ї дете да ѹѵї поѵна богѹ да се молї ї на татка млого се ѹмїлї. тогаї братї за некого попа. да го кръстї ї да го мїроса. ї ѹ возрастъ големъ се ѹѵїнї негофъ татко мѹ се представїлъ ї по себе ѵедо шставї. ѹѹлъ царотъ максїмѧнъ, го повїкалъ да го їспрашѹе. многѹ мѹ се на царотъ ѹмїлї ї го поставї на солѹнъ первеїшї на воївода. їм поѵна да імъ бїде сѹдїѧ, све гї наварте на православнаѧ вера, мѹ кажале на царотъ, многѹ се налютїлъ на славнаго дїмїтрїѧ, го повїкалъ да го сѹдї. а шнъ разбра зашо го вїка, заповеда на слѹгїте неговї: да земате їманїе мое, да дадете све по сїромасї. пакъ отїде претъ лїце царево. царъ мѹ велї: дїмїтрїе. зашо сї мї заповетъ мої не держалъ. каква вера їмашъ. а шнъ мѹ кажалъ: ѧ сѹмъ во їмѧ сѹса (!) хрїста во православнаѧ вѣра. ї царотъ се налютї, заповеда на слѹгїте:

[139] Предлаганият наборен текст е сверен с *НБКМ 728*. Слято написаните фонетични думи са разделени.

ѿнесїте го на мѫченїе ѕ темнїуїни. свєтї дїмїтрїѧ мѫ се ѕуїни ѕанданотъ како светлї сараї, а лѫкавї дѧволъ мѫ се прєѡбразї, мѫ се сторїлъ како аждеръ, го подлапна ѕа нога. а свєтї дїмїтрїѧ се помолї богѫ ї се прекрстї, аждеротъ се не вїдї дека отїде. тогаї мѫ прати богъ анъѣела со краснї венецъ предъ лїце негово ї мѫ рече: мїръ тебе сралуе (!) хрїстофъ. а свєтї мѫ ѡдговорї: радѹю сѧ ѡ господѣ веселю сѧ. по тоа време мѫ дошло некої кєїфъ на цароть ке праї веселѣ. їмалъ некої сїленъ пелїванцїѧ, їмето мѫ бїло лїѧ, ѿ вандалска земла, млого борецъ бїлъ ї гї ѕтепѹвалъ со копѣ. їмало тамо некое момуе, несторъ го вїкале їмалъ многѫ повуенїе ѿ свѣтого дїмїтрїѧ ї мѫ се нажалїло хрїстанїнїте гї ѕбивалъ, отїшолъ прї него ѕ ѕанданъ да мѫ ѕеме благословенїе да надниса лѫкаваго лїѧ сватї дїмїтрїѧ го благосва ї мѫ рече: со їме хрїстосоѡ да побѣдїшъ лїѧ ѣѕрешлїѧ. ї тамо отїде, го ѕморї несторъ лїѧ ї на копѣ го тѕрї. вїделъ цароть ї много се налютїлъ, пратї людї ї него го ѕагѕвїѧ, мѫ каѕале максїмаѕѫ царѕ, ѕе несторъ благословенїе ѿ сватї дімітрїѧ на днешнї день ї сватї дїмїтрїѧ го ѕагѕвїле на днешнї денъ ѡктомврїѧ 26

Превод

Свети великомъченик Димитър бил роден в Солун град от благородни и благочестиви родители. Татко му бил войвода на Солун град. Тогавашното време било идолопоклонско, а той вярвал в православната вяра, в Иисуса Христа, и не можел да се каже[140], защото имало много мъ-

[140] да се каже – да си признае

чения на християни, а заповедите спазвал, на сиромасите помагал.

В своите сараи[141] две икони имал – едната икона образ Христов, а другата – Богородица със златни бисери наредени. Кандило им палел, с измирски тамян ги кадял, закона спазвал и Богу се молел. Чедо нямал и за това жалел. Бог му приел молбата. Родил му се свети Димитър и цял Солун се възрадвал, защото било разумно и красиво дете. Когато започнал да разбира и да говори, татко му го отнесъл при красните икони молба да чини[142] и детето да научи. Почнал Богу да се моли и татко му много се умилил. Тогава пратил за поп да го кръсти и мироса[143]. И голям пораснал. Неговият баща се представил[144] и след себе си чедо оставил.

Чул цар Максимиан, повикал го да го разпита. Много се царят умилил и го поставил на Солун най-първи войвода. Започнал да им бъде съдия. Всички ги навъртял[145] към православната вяра. Казали му на царя. Много се разлютил на славнаго Димитрия и го повикал да го съди, а той разбрал защо го вика, заповядал на слугите свои: „Да вземете моето имане и да го дадете цялото на сиромасите.“

Отиде пред лицето царево. Царят му велил[146]:

– Димитрие! Защо заповедите мои не държа? Каква вяра имаш?

А той му казал:

---

[141] сарай (тур.) – дворец, палат

[142] чиня (диал.) – правя

[143] миросам – помазвам с миро

[144] представя се – умра

[145] навъртя (остар. диал.) – обръщам, преобръщам

[146] веля(диал.) – говоря

– Аз съм в името на Иисуса Христа в православната вяра.

Царят се разлютил и заповядал на слугите си:

– Отнесете го на мъчение в тъмницата.

На свети Димитър му се сторил зданът[147] като светли сараи. Лукавият дявол се преобразил, сторил му се като аждер[148] и го захапал за ногата[149], а свети Димитър се помолил Бог да прати ангел с красен венец пред лицето му, и му рекъл:

– Мир тебе, страдалче Христов!

А светият му отговорил:

– Радвам се и в Господа се веселя.

По това време му дошъл някой кеф[150] на царя да прави веселба. Имал някакъв силен пехливанджия[151], името му било Лий, от вандалската земя. Много борци победил и ги утепвал[152] с копие. Имало там някакво момче, Нестор го викали. Имал много наставления от свети Димитър и му се нажалило, че Лий убивал християните. Отишъл при него в зандана да му вземе благословение да надваса[153] лукавия Лий. Свети Димитър го благословил и му рекъл:

– С името Христосово да победиш Лия Гурешлия[154]!

---

[147] зандан (тур.) – затвор

[148] аждер (тур.) – змей

[149] нога (диал.) – крак

[150] кеф (тур.) – желание, настроение а нещо

[151] пехливанджия, пехливанин (тур.) – борец

[152] утепвам (диал.) – убивам

[153] надвасам (диал.) – надвивам

[154] от гуреш (тур.) – традиционна турска борба

И тамо отиде, умори[155] Нестор Лия и на копие го тури. Видял царят и много се налютил, пратил люде и него го погубят. Казали на цар Максимиан:

– Взе Нестор благословение от свети Димитрия на днешния ден и свети Димитър го погубили на днешния ден, октомври 26.

Някои езикови черти

Особеност на всичките четири текста от ръкописната тетрада, включително и на Житието на св. Димитър, е използването на ѣ за меки к' и г'. Знакът за малка носовка ѧ се използва на мястото на „е“ и „я“. По традиция и без самостоятелна звукова стойност се използват различни варианти на десетичното „и“ – ї, і, както и ѡ, ѕ. Често явление е слятото изписване на фонетичните думи – **неможелъ, сокрасні**. В единични случаи се среща използването на графемата ц – **пелїванцїѧ.**

В Житието на св. Димитър писачът допуска грешки, които не сочат особено високо ниво на грамотност. Той изписва **гратъ, солѕнъ гратъ, ѡстафѧ, ѡдговорї**, допуска в текста си форма с дисимилация – **млого.** Покрай тези подчертани простонародни форми се срещат и такива, които традиционно се смятат за падежни остатъци, като **славнаго.** Възможно е обаче тук да има влияние на традиционния книжовен български език, в който още от новобългарските дамаскини падежните остатъци се превръщат в езикови формули.

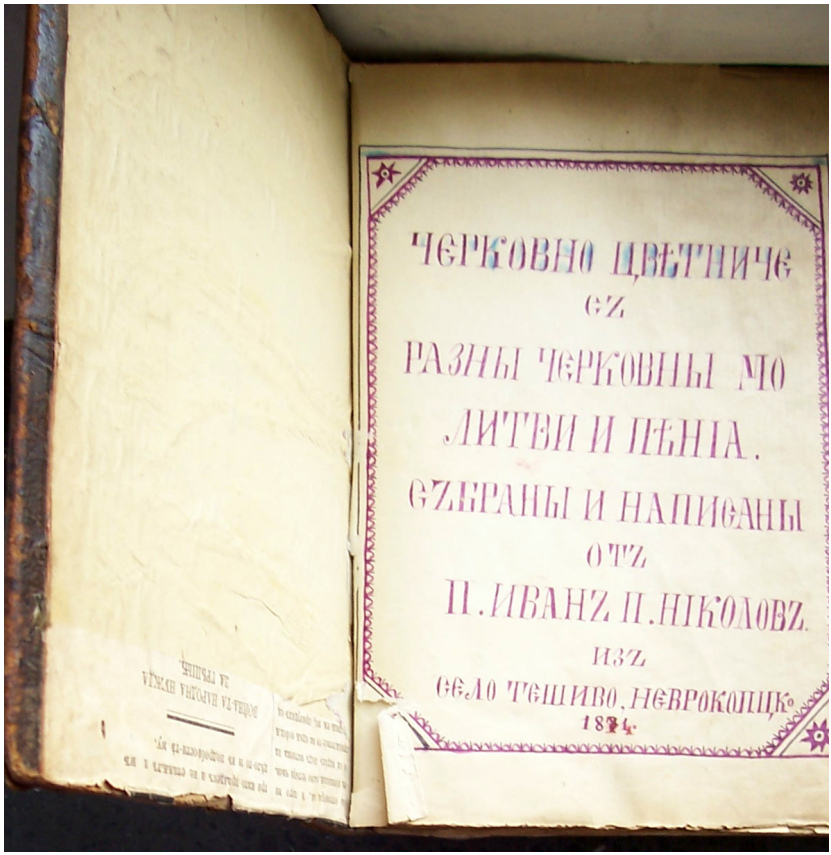
Особено интересна е лексиката. Сериозно е присъствието на диалектни думи: **ѕморї, велї, ѕтепѕвалъ,**

[155] уморя (диал.) – убия

налютїлъ, както и на доста на брой турски заемки – **сараї, аждеръ, кеїфъ, пелїванцїѧ**. Интересно е да се проследи използването на типичния за македонските български говори инверсиран словоред. Като пример може да се посочи твърде любопитната за писмен текст фраза: **мѵ дошло некої кеїфъ на царотъ**.

Членната форма **царотъ**, която в краткия текст се среща неколкократно, е с типичния за македонските български говори развой на -ъ- от членната морфема в о-. Освен нея намираме и **ѕанданотъ, аждеротъ.**

Текстът представлява интерес за историята на българския език, за историческата диалектология, за съдбата и взаимните влияния в славянската книжнина през вековете.



Ръкопис от Тешово в сбирката на проф. Кирил Мирчев в Секцията за история на българския език в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ на БАН

Текстове на народен език с гръцка графика от един неизвестен дамаскин в Архива на Природо-математическата гимназия в гр. Сливен

Название

Слово на св. Иван (св. Йоан Предтеча) за любовта към Господ

Текстът няма заглавие. **Начало**: Η πρόδρομος σβιτη ηβάν δυμα πετ σεμπέπε ιυμπίτζενιτυ… (И пророк свети Иван казва пет причини за обичането…)

За текста

Краткото слово не е включено в устойчивия състав на новобългарските дамаскини. В тях се открива Слово за представление светого апостола евангелиста Йоана Богослова (в дамаскини от I новобългарски тип, като Тихонравовски, Протопопински, Копривщенски, Троянски, *НБКМ 1073*, *НБКМ 721*, *НБКМ 117*, Пловдивска народна библиотека) и от IV новобългарски тип (Беленски и Берлински), както и в новобългарски дамаскини от смесен тип (Сливенски и *НБКМ 1066*) (Демина 1968: 93). Поради малкия му обем може да се предположи, че е част от по-голям текст. Словото не е отбелязано като характерно и за недамаскиновите слова (Мирчева 2001: 73–75). Открива се в началната част на Сливенския дамаскин от 1817 г. (л. 2б–4а). Включва голям пасаж караманлийски текст.

Източник

Архив на Природо-математическата гимназия в гр. Сливен.

Издания

Няма

Избрана библиография

Димитрова, М. Към характеристиката на направените на диалект български преводи на гръцка църковна книжнина през Възраждането – В: *Медиевистични ракурси*. Под ред. на Е. Гергова. София: Общество за изучаване на славянската старина, 1993, с. 87–99.

Димитрова, М. Словото за Св. апостол Тома в ръкопис 369 от Църковен историко-архивен институт, София. – В: *Нѣсть оученикъ надъ оучителемь своимь.* Сборник в чест на проф. дфн Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2005, с. 400–416.

Димитрова, М. Житието на св. Димитър от Дамаскин Студит в два късни дамаскинарски сборника. – В: *Omnia vincit amor*. Юбилеен сборник на НГДЕК в чест на проф. Василка Тъпкова-Заимова. София: УИ „Св. Климент Охраски“, 2008, с. 665–684.

Демина, Е. *Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII в*. Исследование и текст. Ч. 1. Филологическое введение в изучение болгарских дамаскинов. София: Издателство на БАН, 1968.

Мирчева, Е. *Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII в*. Велико Търново: Фабер, 2001.

Митринов, Г., Хр. Гиневски. *Родопско книжовно наследство. Райковски дамаскин (ново пълно издание на текстовете в същинската част на сборника).* Варна: Издателство на ВСУ „Черноризец Храбър“, 2005.

Митринов, Г. За един възрожденски ръкопис от град Сливен. – *Език и литература,* № 1–2, 2020, с. 108–124.

Стоянов, М. Български ръкописи с гръцки елементи. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*. Т. 9. Изследвания и материали от специалните сбирки на Народната библиотека. София, 1969, с. 315–351.

Стоянов, М., Хр. Кодов. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека.* Т. 4. София: Наука и изкуство, 1971.

Стоянов, М. Райковски дамаскин. – *Родопски сборник*, Т. 3, 1972, с. 225–307.

Стоянов, М. *Опис на гръцките и други чуждоезични ръкописи в Народна библиотека „Кирил и Методий“*. София: Наука и изкуство, 1973.

Наборен текст

Η πρόδρομος σβιτη ηβάν δυμα πετ σεμπέπε ιυμπίτζενιτυ αντζεκ ιδήνιε κάζη ζα γώσπυδε λιμπὸφ κοι κυγώτυ υμπίτζε κατυ νέγυ ση τόη λιμπόφ γὸσπυδιυφ ι υνές χὸρα νίκυγη νι σή ζαγύμπβατ δοσλύκα μόγατ βίναγη κατυ δύμα σολομόν δος δος στυνυνά κανινή διυκέρ η κάζη αλλάχ ητζίν ολυνάν μυχαμπέτ αλλάχτα ονδάδιρ οκυσιλερνέν μπεραμπέρ χέμ ο μυχαμπετί κυμσέ η καμάς βε μπυζάμας ζίρα μάλιτζιν βε

γιυμιυςς ητζίν ιάχοτ αλτιάν ιτζιν δεήλ ιαμπίρ παρά καζανμάκ υτζιν ιάχοτ κυμ σεφά ητζιν χαμέν ιελήμ ητζελήμ δεήλκυ μποηλέ δοσλυκ γελσίν σεητάν ορτάκ ολσύν αραιά γιρσίν δα δοςλυγύ μυχαμπετί μποσύν γιρέμες καμπίλ δηίλ γιρσήν ζήρα δοσλύκ βε μυχαμπέτ αλλαχ ίνδηρ μπιννέρλεν άγγελος λαρ βε χερυβημλέρ καναδή ιυς στυδέ δυρύρ τάχτ γιυσιυέ χριστός εφένδη ζήρα καινδησήδα αγιος εβαγγέλιυζα δεέρ νέρεδε ηκύ μυχαμπετλί βάρσα μπένδα ορδάιμ ιυτζιυντζίυ βε τενηνιζή jωλ διυρενδέν κόρκμαιμ ζήρα υζιανηνιζά μπί σεη ιαπάμαςλαρ α πάκ κοίτυ σα μυχαμπέτι η δοσλύτζι ζα ημάνη η ζα μλόγυ κυάρ η παρί ηλι ζα εδενη η πίτη ηλι ζα σεφά τόη δοσλύκ η μυχαμπέτ τζιυρίυκ κατυ τιυτιύν να όγανε νές γυ ήμα α ύτρε γυ νέμα η βαρτίτη μυ σα ατζίκ νίκογη νι μόγατ δα σα ζατβόρατ ηλι δα σα ζακλίυτζιατ να τακάβζη μυχαμπέτ η δοσλύκ δέτυ η ζα ημάνι βαρτίτη μυ σα μλόγυ τα ζατύη τζετίν η ι σάρπ ράμπυτα η τβάρδε η μάτζνυ να τες πόρτη δα ημ σα ναμέρατ κλίυτζιυβητι ότι σα μλόγυ βαρτίτη μυ να τός δοσλύκ σρέμπαρνια ταμαχκυαρλάκ α πάκ η διάβολα υτ κυίατυ βαρτά στέ υτ τάμ φλάζε ι κατυ στάνη υρτάκ να λιμπόφα ι να δοσλύκα ταμαχκέρ σκυα σρέμπαρνια τυγίς υτβάρε πόρτιτη τα τζι μυ φλίαζατ η δρυγάριτη η πυτ φάρλατ δα ιγράιατ να τζιρίτ κατυ νέκοη κις κύν μπινητζίη σας άτυβη σι τα τζι τός λιμπόφ η δοσλύκ σρέρμπαρνια ηλι ζλάτια ηλί ζα ημάνη ταμαχ κυαρλάκ ζα κυάρ μλόγυ ναι να σέτνε στάβα γυλέμ δυσμανλίκ τα υζι ης πάδα τζιλιάκ υτ τζιυλυβέστεννατ η στάβα ονζη τζιλιάκ κατυ νέκυη τζιάρ τα τζι ζαπράβη σεμπέ ση ονζη τζιλίακ τα ναπράβη ζλάτυτυ η σρέμπρυτυ γόσποτ η ζαμπράβη βέκυ νέγυβα ση γόσποτ δετυ γυ σας δάλ τα μυ η δάλ δυσία η σναγά αμι ζα ταμαχκυαρλάκα σοι ζά παρή ναπράβιαχα διάβυλα αντίχριστα γόσπυτ νασι μπέση τά τζι υστάνη β τιμνινάτα σας νέγυ ζατύη

βήκα σοφός σολομόν κυητυ μα υμπίτζεχα ζα ημάνη η ζα παρί, ας γι ήμαχ δόστυβη α τήα μπίλε να διαβολητη μπράτια α κοήτυ μα σα υμπίτζελη μένε κάτυ σέμπε ση τϊα μπίλε πρυβόδενη οτ μπόγα δόστυβη η στυίαχα σας μένε να ινό να σακλέτια μόη η τάμ δόδη να τός λιμπόφ γόσποτ πρι νάς αμήν.

Превод

И пророк свети Иван дума пет причини, обичането изглежда единият казва за Господа любов. Кой когото обича като него си, това е любов господна и онези хора никога не си загубват приятелството. Могат винаги, както казва Соломон, дос дос достуна канини дюкер. И казва аллах: „ичин олунан мухабет аллахта ондадир окусилернен берабер хем о мухабети кумсе и камас ве бузамас зира маличин ве юмюш ичин яхот алтиан ичин деил ямпир пара казанмак ичин яхот ким сефа ичин хамен иелим ичелим деилки бойле дослук гелсин шейтан ортак олсун арая гирсин да дослугу мухабети бошун гиремеш кабил диил гирсин зира дослук ве мухабет аллах индир бин ерлен ангеослар ве херувимлер канади юс студе дурур тахт гюсюе Христос ефенди зира каиндисида агиос евангелиуза деер нереде ики мухабетли варса бенда ордаим ючюнджю ве тенинизи йол дюренден коркмаим зира изианиниза би шей япамаслар“[156].

А пък които са за разговори и приятелства, за имане и за много печалба и пари или за ядене и пиене, или за

[156] В караманлийския текст се възхваляват приятелството и любовта към ближния. Те са покровителствани от Бог и Иисус Христос, а ангелите и херувимите съпътстват и закрилят такова общуване между вярващите християни.

забавление, това приятелство и разговор развалено като тютюн на огъня, днес го има, а утре го няма и вратите му са отворени, никога не могат да се затворят или да се заключат. На такъв разговор и приятелство, който е за имане, вратите му са много, та затуй здрава и трудна работа и твърде е мъчно на тези порти да им се намерят ключовете, защото са много вратите му на това приятелство, сребърната алчност (ненаситност). А пък и дяволът, от която врата ще, от там влиза. И като стане ортак на любовта и на разбирателството, лъжовното, сребърното, или на златното, или на имане лъжливо за много печалба, впоследствие става голямо скъперничество, та изпада човек от човещината и става онзи човек като него. Та забрави себе си онзи човек и направи златото и среброто Господ и направи и забрави вече неговия си Господ, който го е създал и му е дал душа и снага. Ами за скъперничеството си, за пари направиха дявола антихриста. Господ наш беше, та че остана в тъмнината с него. Затуй казва мъдрецът Соломон: които ме обичаха за имане и за пари, аз ги имах за приятели, а те били на дяволите братя. Пък които са ме обичали мене като себе си, те били проводени от Бога и стояха с мене заедно в притесненията мои. И там дойде в тази любов Господ при нас. Амин.

Някои езикови черти

Краткото по обем слово включва част на български език и част караманлийски текст (християнски религиозен текст на турски език, изписан с гръцка графика), използвани смесено от писача. Така е показана спецификата в създаването на сливенските дамаскини от края на XVIII и

началото на XIX в. Интерес представлява включването на караманлийски текст, тъй като няма данни в Сливенско да е имало караманлийско население през Възраждането, т.е. гръцко население от областта Караман в Мала Азия, което по стечение на историческите обстоятелства е запазило християнската си религия, но е заменило гръцкия си език с турски. Може да се предположи, че сливенските възрожденски книжовници са преписвали и превеждали религиозните текстове от писмени източници на караманлийски турски, на които са попаднали. Възможно е и книжовниците с включването на пасажи с караманлийски текст да са целели да покажат умения да пишат и четат такива текстове.

Подобни пасажи от християнски религиозни текстове се откриват и в Райковския дамаскин – среднородопски възрожденски писмен паметник (Митринов 2005: 23). А е знайно, че и в Среднородопието не е имало караманлийско население през Възраждането, пък и в по-ранни периоди от османското владичество на тази част от Балканския полуостров.

Интересна е използваната религиозна терминология в караманлийския текст. Освен термини *аллах* ʻгосподʼ и *шейтан* ʻдяволʼ, характерни за турския език, се употребяват термини, характерни за християнската църковна терминология: *ангеослар* мн. ч. ʻангелиʼ, *херувимлер* мн. ч. ʻхерувимиʼ, *агиос евангелиуза* ʻсвети евангелистʼ. Християнска църковна терминология се открива и в българския текст: πρόδρομος (σβιτη ηβάν продромос)

свити иван – предтеча, пророк; σοφός м. ʿмъдрец’[157]: σολομόν софос; βήκα σοφός σολομόν – Соломон мъдрецът; казва мъдрецът Соломон.

Диалектна лексика

βέκυ – вече; εδενη η πίτη – ядене и пиене; νίκογη – никога; ότι – защото; τακάβζη – такъв и др. Прави впечатление широката употреба на турцизми в текста на български език: αντζεκ анджек ʿизглежда’; δοσλύκα дослука ʿприятелството’, δοσλύτζι дослуци мн. ʿприятелства’; δυσμανλίκ душманлък ʿвражда’; μυχαμπέτι мухабети мн. ʿразговори’; κυάρ кяр ʿпечалба’; σεφά сефа ʿудоволствие’; τζιυρίυκ μυχαμπέτι чюрюк мухабети ʿпразни приказки’; βαρτίτη μυ σα ατζίκ вартити му са ачик – ʿвратите му са отворени’; τζετίν η ι σάρπ ράμπυτα четин и сарп рабута – сарп ʿтрудна, недостъпна’; четин ʿтвърд, здрав’; ταμαχκυαρλάκ тамахкярлак ʿскъперничество’; υρτάκ уртак ʿсъдружник’; ιγράιατ να τζιρίτ – черит остар. ʿвойска, войник’ (?); κατυ νέκοη κις κύν μπινητζίη кискин-биниджии мн. ʿзавистници’; άτυβη атуви мн. ʿконе’; ταμαχ κυαρλάκ ζα κυάρ тамахкярлак за кяр ʿскъперничество, лакомство за печалба’[158].

Графични особености

Специфика има употребата на гръцка графика за отбелязване на отделни звукове и звукови съчетания, характерни за българския език и липсващи в гръцкия:

---

[157] Гръцко-български речник. Авторски колектив. Второ преработено издание. София: МАГ–77, 2004.

[158] Академичен турско-български речник. Под ръководството на Ив. Добрев. София: РИВА, 2009.

б – π, μπ: μπράτια, ζαπράβη
ч – τζ: υμπίτζεχα
ц – τζ:
с – σ, ς: σας
ш – σ, ς: τέσκο, υπλάσηχα
з – ζ, ς: ζατύη, σας δάλ
ж – ζ: κάζη
и – η, ι, υ, οι: βίναγη, βέκυ, σοι
ъ – α: τβάρδε
ст – дикраф – ϟ за звукови съчетания *ст, шт*: ζαστό

Мекост на съгласните се отбелязва с ι след буквен знак за съгласна: λόσιυ

Споменатото според някои изследователи последователно изписване на ипсилон (υ) след κ, γ, χ, характерно за Исидоровия Кириакодромион и за други писмени паметници с гръцко писмо от Сливенско (Димитрова 2015: 130), не е характерно за първия писмен паметник. Такова изписване е налице донякъде само в позиция след графема κ (ταμαχ κυαρλάκ ζα κυάρ, βέκυ, δοσλύκα ταμαχκέρ σκυα).

Откриват се разсечени думи, т.е. разделени на срички: πυτ φάρλατ; να δοσλύκα ταμαχκέρ σκυα

На места текстът е неразбираем, като има изпуснати отделни думи и съчетания.

Диалектни особености

Повечето особености са характерни за сливенския говор:

Редукция *е* > *и*: η ζα ημάνι βαρτίτη μυ, δρυγάριτη, ιδήνιε.

Редукция *о* > *у*: κυγώτυ υμπίτζε κατυ νέγυ; ζλάτυτυ η σρέμπρυτυ.

Преглас *а* > *е*: υμπίτζε, να όγανε, κατυ νέκοη, ιδήνιε, εδενη.

Група мн > мл: μλόγυ.

Глаголно окончание *-ат* при формите за 3 л., мн. ч., сег. вр.: σα ζατβόρατ, σα ναμέρατ, πυτ φάρλατ.

Название

τυ αγίυ ϊερομάρτυρος χαραλάμπυς

Слово за мъченията и чудесата на св. Харалампий

За текста

Към словата, които не влизат в устойчивия състав на сборника „Съкровище“ на Дамаскин Студит, спада словото за мъченията и чудесата на св. Харалампий от Сливенския дамаскин с датировка 1817 г. (л. 54б–63а). Писменият паметник се съхранява в Природо-математическата гимназия на гр. Сливен. Словото не е характерно за дамаскините на църковнославянски език от македонски тип (Демина 1968: 43), от средногорски тип (Демина 1968: 46–47) и от третия тип дамаскини на църковнославянски език, които са от XVII в. (Демина 1968: 51–52). Това важи и за дамаскините на новобългарски език от I новобългарски тип (Демина 1968: 56), от II новобългарски тип, които са от първата половина на XVII в. (Демина 1968: 57–58), от III новобългарски тип (Демина 1968: 60) и от IV новобългарски (Демина 1968: 61–62).

Не се открива и сред недамаскиновите слова, характерни за новобългарските дамаскини от XVII в. (Мирчева 2001: 72–75). Важно е да се отбележи, че е включено в Райковския дамаскин (л. 57–69), който е с по-късна датировка – 1859 г., и чийто български текст също е изписан с гръцка графика (Стоянов 1972: 225, 263; Митринов 2005: 45, 89–98). Среща се също в дамаскин *НБКМ 1064*, дамаскин от края на XVIII или началото на XIX в. Текстът е написан с гръцко писмо, по 20 реда на страница, общо 337 л. (Стоянов 1973: 360). Но словото се открива и в късни

новобългарски дамаскини от първата половина на XIX в., чиито текстове са оформени с кирилско писмо: в Пиротския дамаскин от 1852 г., *НБКМ 734*, 321 л., дребен руски бързопис (Цонев 1920: 390); в дамаскин на даскал Тодор Пирдопски от 1826 г., 238 л., среден полуустав, не много правилен (Стоянов, Кодов 1971: 48–50). От това следва, че то е навлязло по-късно в българските дамаскини, вероятно през втората половина на XVIII или в началото на XIX в, т.е. характерно е за късните новобългарски дамаскини. Фактът, че се появява в три дамаскински сборника, раздалечени времево, а и териториално, но с обща особеност, че са написани с гръцко писмо на български език, показва, че е типичен за този тип новобългарски дамаскини от XIX в.

Източник

Архив на Природо-математическата гимназия в гр. Сливен.

Издания

Няма

Избрана библиография

Димитрова, М. Към характеристиката на направените на диалект български преводи на гръцка църковна книжнина през Възраждането – В: *Медиевистични ракурси.* Под ред. на Е. Гергова. София: Общество за изучаване на славянската старина, 1993, с. 87–99.

Димитрова, М. Словото за Св. апостол Тома в ръкопис 369 от Църковен историко-архивен институт, София. –

В: *Нѣсть оученикъ надъ оучителемь своимь.* Сборник в чест на проф. дфн Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител. София: УИ „Св. Климент Охридски“. 2005, с. 400–416.

Димитрова, М. Житието на св. Димитър от Дамаскин Студит в два късни дамаскинарски сборника. – В: *Omnia vincit amor.* Юбилеен сборник на НГДЕК в чест на проф. Василка Тъпкова-Заимова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008, с. 665–684.

Демина, Е. *Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII в*. Исследование и текст. Ч. 1. Филологическое введение в изучение болгарских дамаскинов. София: Издателство на БАН, 1968.

Мирчева, Е. *Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII в*. София: Фабер, 2001.

Митринов, Г. За един възрожденски ръкопис от град Сливен. – *Език и литература*, № 1–2, 2020, с. 108–124.

Стоянов, М. Български ръкописи с гръцки елементи. – В: *Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“*. Т. 9. Изследвания и материали от специалните сбирки на Народната библиотека. София, 1969, с. 315–351.

Стоянов, М, Хр. Кодов. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека.* Т. 4. София: Наука и изкуство, 1971.

Стоянов, М. Райковски дамаскин. – *Родопски сборник*, Т. 3, 1972, с. 225–307.

Стоянов, М. *Опис на гръцките и други чуждоезични ръкописи в Народна библиотека „Кирил и Методий“*. София: Наука и изкуство, 1973.

Цонев, Б. *Славянски ръкописи и старопечатни книги на Народната библиотека в Пловдив*. Пловдив: Народна библиотека, 1920.

Наборен текст

Ηдνό βρέμη κατυ μπέσι μπίσβέρνικυ σεβήρυς, τα ήμασι ιδήν σάδνικ λος ήμητυ μυ μπέσι λυκυανός τα μάτζισι χριστένιτε δα υστάβατ βέρατα τα δα σα ποκλονέτ να ϊδυληтε τζι υσέτι να γραδό τζι ήμα ιδίν ποπ ήμετο μυ μπέσι χαραλάμπυς τζι καλνέ ίδυληтε α πάκ χόρατα ύτζι δα βέρυβατ χριστόζα ρασάρδι σα τα πρυβόδη δα γυ δυβηδάτ κατυ γύ βήδε α τόϊ γυ ποπήτα ζα σέτυ καταφρονίσυβας ἤδυληтε ἵ τζάρσκυϊυ φερμάν α πάκ σφιτέτζυ μυ ρέτζι ἄζη υσεμ να νιμπέσνη τζάρ να χριστόζα πράβηλυιυ η σπασένυτυ ὅρισμό αμί σεβήρος πήσι ζα ζημέτα ἵ μπιζ πρίλητζνη δύμη δα βή πυράτζια δα σα κλάνιτη ζα γύσποδε να μπίζ δύαβνιτε ίδυλη τα δα βή πριδάβατ δυσίτε να σαμάρτ ὅμι μόε βλαδήκα χριστός δάβα ζηβότ βα βέτζινα κοϊτυ μυ πριφάλη ίμετυ διάβολητε μπέγατ ὅτ νέγυ ἄμή βήε δέτο ἤμ σα πυκλάνετη σέκα μπόλες ἤστζελέβατ λη κάζη μυ σάδνικυ υσταβή μλόγυτυ δύμη στάρτζε τα στυρί κατυ μάδαρ στοτυ τή πριλήτζια πυκλονή σα να γοσποδήβιτη δυδέ νι σί βήδελ μάκυ α πακ σφητέτζυ μο κάζη δυδέ σα νη μάτζιμη πρήζηβε νι στέμ δα κυρδόσαμη βέτζνατα δυμπρινά να ράϊ-μποζη ρασάρδιχα σα ἄρχονδιτε τα δυνέσυχα διο ζιανοτο δέτο μάτζιχα χόρατα τα μυ ρέκοχα πυκλονί σα να γόσποδηβιτε λόσια γλαβά ἄ πάκ σφιτέτζυ κάζη δα νι στάνα ἄς τόλκος λός ϊ μπεζ ὔμ τα δα σά πυκλονά να διάβολε δέτο βη σα κυρδόσαλη ηλί τήε δετυ γη ε στράχ υτ κράετυ οτ σίλατα τα μπέγατ τα δα πυμπέγνα ϊάς τυγής γυ σαμπλέκοχα γόλ τα ζέχα ζηλέζνητε ρατζέ τα φάναχα δα γυ δηράτ υτ γλαβάτα δυ κρακάτα α πάκ

σφητέτζυ πριέμνυβασι μάκατα η δύμασι μπλαγοσλάβιμ βη μπράτι ότη μάτζιτη σναγάτα μη τα πρυβάζδατη δυσιάτα μη να ράϊ η να βέτζηα βεσιλμπά κατυ ίμ δύμασι τάη σφιτέτζυ ἄ πάκ τίε σα τζίυδεχα τα δύμαχα να άρχονδιτε ζαράτ μάκατα ναδέβα σα ζα πότζιτ τός τζιλέκ δα νή μπάδη χριστός τα δόδη δα νι ησπίτα τα ζαρατ τύϊ ζαπρέχα ρατζέτε τα νί μόζιατ βέκυ δα μυ διράτ σναγάτα κατυ τζίυ τύϊ μπέιυ τα σα ρας σαρδι τα ψύβασι σλυγήτε σι κάκ σα μπίς σίλνι τα δράπνα ρατζέτε ὔτ ρατζέτε ημ τα ζέ δα δηρέ σναγάτα να σφιτέτζυ σας γυλέμα σαρδιτινά α πάκ τύταξη δυφθάσα μπυζιάτα πραβηνά ὥ τζίυδο τα μυ σά υτκάσναχα ρετζέτε υτ λάκατιτε τα πυβίσναχα να σναγάτα να μύτζενηκο α πάκ τόη πάδνα να ζημιάτα η βίκνα πομογνί μόϊ ηγίμον ὄτη τός τζιλέκ ἤ μαγέσνηκ κατυ πριπιλζη σάδνικο πρη μπέκο τα μυ βίδε ρατζέτε υμπέσενη να σναγάτα να μύτζενικο τα γύ ζαπλίυ να λίτζετυ να βρατό τα στάνα ιδνό τζίυδυ τυγίς σα ὔπλάσιχα σήτζκυτε γραζδένι τα σα μόλιχα νηπράβεδνυ η δύμαχα βαρνή ὔτ νάς τάς υργία γόσποδη βαοσιε ὥτη ϊλή τη ϊυρήσαλ χριστός τα δα πρηδάβας λόσιυ ζαράτ λοσιβινά ϊλη δα πυμίλβας ϊ δέτο τα μράζατ κάζι ημ σφετέτζυ ζή κύριος ὅ θεός νέμα λαζιά να εζήκο σι ἄμί γόσποτ γη πεδέψυβα κατυ λόση δα δαδέ γόσποτ βαμ ζηβότ βα βας τζινη τυγίς σίτζκυτε χόρα βίκαχα να γόσποδε τα δύμαχα νιδέη νη πυγύπβα βλαδίκο αμη νί προστή κόλκυτυ σμε φτέσαλη τα τζί τυγής μλόγυ πυβέρυβαχα ἄ πάκ μπέϊ σα μόλεσι να σφητέτζυ τα κάζησι ἄγγελε μπυζή ι νεμπέσνι τζιλυβέτζε πομογνή μη να μένια γυρκύ ἤμας τυβάρυ να ρατζέτε μη υτγόρε ἄ πάκ πριέμαμ μπολες τά η μάκατα ἄμη μα ηστζιρί δα σα κυρτυλήσαμ υτ μάκα α πάκ τη υτ ζαχμετ η υτ γριζη ακυ υζδραβιαμ δα πυβερυβαμ να τοιυ γοσποτ ηστενα α πακ σφιτετζυ ται σα μόλεσι να γόσποδε η ευχαριστήσυβασι ευχαριστόσι δέσποτα δετυ νη πάζης κάταδεν πυγλέδαϊ πυκαένιετο να τογός δέτο γυ

σι πεδέψαλ τα γυ υτβαρζή δέτο ε βάρζαν ζαράτ σλάβατα σι τυγίς δόδη γλας υτ νιμπέτυ τα μυ κάζη χέρις ακολιτά χαράλαμπες έλον σινόμηλε και αποστόλον ὅμότροπε τζιύχτη μόλπάτα τα δάιδησα να μπόλνιυ ζδραβινάτα τυγίς υζδράβη τα πυβέρυβα μπέιυ η σα κράστη βα ίμη ὅτζά η σίνα ἤ σφητάγυ δύχα α πάκ σάδνηκο αρνήσα χρηστιενητε δα γη μάτζι δυδέ δα πρυβόδη χαμπέρ δυ τζάριω δα μυ κάζετ τυγί σα σαμπράχα σίτζκυτε μαγνησίητζη ἳ ασίητζιη να σφιτέτζυ τα σα ησπυβέδαχα ι σα κραστάβαχα τα τζι μλόγυ τζυδέσα η ζδράβη ναστόρι να μπόλνητε σφετέτζυ κάτα δεν στρύβασι σλέπι πρυγλέδαχα κύτζι πρυβαρβιάχα διάβυλη ηζμπέγαχα ἳ υμρέλη βασκράσβασι η σιάκακβη μπόλιστη ης τζελέβασι τέζη γι γλέδασι ώνζη ηγίμον τα τζι υτίδη να τζάριω τα ης πρικάζα σίτζκοτυ δέτο ε στάναλυ κακβότυ βη κάζαχμη α πάκ σιβήρυς κατυ τζίυ τάϊκα ρασάρδη σα τα κάζη να ἳδυλιτε ζαστό στρύβατη ἴχμαλλάκ βίε γόσποδηβε βαδητζι να τα νι γύ πογύμπιτε υτ ζεμέτα τήε δέτυ βη ψύβατ τα τζι πρυβόδι βοϊνε τρίστα ϊημ υρίσαλ δα μυ ναμπίετ γόσδιη να ράνητε να σφιτέτζυ ἄ τζί δα γυ βλεκάτ υτ μαγνισία δυ αντιωχία υνές κατυ υτήδυχα τα νακυβάχα γόζδεητε ης σίτζκατα μυ σναγά τα γυ βάρζαχα τα γυ τέγληχα η γυ τατράζηχα τές μπις τζιυληβέτζνιτε τα τζι γύ κάτζιχα νά πρεκυ να εδίν κόν κατυ γυ ζαβέδυχα δυ πετνάδεσι μίλε μέστυ τα τζι βίκνα κόνιυ σάς γυλιάμ γλάς τα κάζι ὅ τρίς πρυκλέτι βοινη η σλυγή διάβολσκυ νι γλέδατη λι καη έ γόσποτ σας τυγός τζιλέκα ἳ δύχ σφετη σας νέγυ ραζβαρζέτι γυ νίκακβη τα δα ραζβάρζητι υτ βάρζανιε νηβέδνο τυγίς σα υπλάσηχα βοἤνετη τα γυ ζαβέδοχα σας πότζιτ να αντιωχία τα πάκ ρέκοχα δα νι πυτάπτζετ τζάρσκοτυ ὅρισμό α πάκ διάβολα σα πριστόρι κατο εδίν στάριτζ τα σά εβή να τζάρε να σεβίρος τα μυ κάζη τέσκο να μένε τζάρετογυ να σεβίρος τα μυ κάζη τέσκο να μένε τζάρια ἄς σαμ τζάριυ

μαγνίησκυ τα δόδη να μπάς τνινατα μή ηδίν μαγέσνικ χαραλάμπυς γυ ζυβάτ ὅτη τα δόδυχ δα τι κάζε τα δα σα πάζις δα νι πάτις κατυ μένε τυγίς δυβέδυχα σφιτέτζυ τα υρίσα δα μυ ζαμπόιετ εδίν κόλ γυλέμ να γαρδίτε ι δα δυνησάτ δαρβά δα νακλαδάτ βόγαν τα δα γυ ηζγυράτ τα δα υμρέ στόριχα ι γυρίχα γυ αλά ὅγανε νι μυζή νίκακ δα γυ πυτζέκνι ὅτη γυ γασέχα δοριβορίτη ι γυ πάζιχα α πάκ σφιτέτζυ στυέσι βέσελ τυγίς ρέτζι τζάρια δα γυ υτβάρζιατ τα φα γυ δοβίδατ πρι νέγυ τα τζι μυ κάζη μαγνίσιησκου τζάρ μά στορι τα τα ψύβαχ αμι νηδέη σα σάρδη αμη σια τα ποπίταμ δα μη κάζις κόλκυ σι γωδίνη ἄ πάκ τόη μυ κάζη ἄ σαμ στό η τρινάϊση γοδίνη κάζη μυ τζάριω ζέρ τόλκυς γυδήνη ζιβέ κακ νέμασι τόλκυς ύμ τα δα πυζνάης μπίς σαμάρτνιτε μπόγοβε ἄμη σα κλάνις να χριστόζα κατυ μπιζύμνικ ἄ πάκ σφιτέτζυ μυ κάζη ἔμπεδη μλόγυ γοδίνη ζιβέχ ι πυζνάχ ἤστενναται ἵ σα κλάνα να σάστη γόσποτ ι βάσι δαρζίτελ η δέτυ σας δάβα σέτυ κάζη μυ τζάριω τί ση καδάρ σαμάρτ δα σασκορπις κακβοτυ τζιυβαμ α πακ σφιτετζυ μυ καζη τοϊ δετυ καζης τι χριστος ε καδαρ δα γυ στοει αμη τζιλιακ να ε καδαρ τυγις υρισα σιβηρυς τα δυνεσυχα ταμ ιδην διαβολ μπεσεν τριηση ι σες γυδινη κακ γυ ματζια κατυ δοδι πρι σφιτετζυ μπληζυ ονζη μπεσνιηυ τατζη βαν να διαβυλυ κατυ τζι ηζγυρε να βογαν τα καζη μολε τη σα σλυγα χριστοζυβα νηδεη μα ματζι μπεζ βρεμι αμη ριτζι δυμα τα στα η ζλε ἵ ακυ υρισας δα καζε υτ δα η σεμπεπ δετυ φλεζυχ να τυγος τζιλεκα α πακ σφιτετζυ μυ καζη πνευμα ακαθαρτον τυγις ρετζι διαβυλο τοζη υτκραδνα να κυμσιανυ ση ημανιτυ ἵ ζατρι δητετυ μυ δετυ μυ σα παδασι ημανιετυ τα γυ ναμεριχ να τος γρεχ τα φλεζυχ φ νεγυ δα γυ ματζε δυ νηνε τριησι ι σες γυδηνη τυγις μυ ρετζι σβητετζυ τα ηζλεζι α πακ τζαριω σα ζατζιυδη τα καζη ης τεννα μπιλ χριστιανσκο γοσποτ γυλεμ πυδηρ τρι δνη υμρε ηδιν μλατ τα τζι καζη τζαριυ να σβιτετζυ

βας κρασνί τογός μραταβέτζ ακυ сί καδάρ τα στυρί μόλμπα να

Превод[159]

Едно време, когато царуваше безверникът Севирус, имаше един съдник лош, името му беше Лукианос, та мъчеше християните да оставят вярата и да се поклонят на идолите. Че разбра в града да има един поп, името му беше Хараламбос, който кълне идолите, а пък хората учи да вярват в Христос. Разсърдил се и изпратил да го доведат. Като го видя, го попита: защо презираш идолите и царския ферман. А пък светецът му рече: аз съм (?) на небесния цар, на Христос с правилното и спасителното отсъждане (?). А Севирос пише за земята и без прилични думи да ви заръча да се кланяте като на господ на бездуховните идоли, та да ви предават душите на смърт. А моят владика Христос дава живот във вечността, който му похвали много името, дяволите бягат от него. Ами вие, дето им се покланяте, всяка болест изцеляват ли?

Каза му съдникът: остави многото думи, старче, та стори като мъдър, щото ти прилича, поклони се на божествата, докато не си видял мъки. А пък светецът му каза: докато не се мъчим приживе, не щем да спечелим вечната добрина на рая Божи. Разсърдиха се архонтите, та донесоха (?), с което мъчеха хората, и му рекоха: поклони се на божествата, лоша главо. А светецът им каза: да не стана аз толкова лош и без ум, та да се поклоня на дяволите, които са ви спечелили, или като тия, които ги е страх от

[159] При превода текстът се нормализира. Някои неясни места се отбелязват с въпросителен знак.

силата, та бягат, и да побягна и аз. Тогава го съблякоха гол, взеха железните куки и захванаха да го дерат от главата до краката. А пък светецът приемаше мъката и говореше: благославям ви, братя, защото мъчите снагата ми и изпращате душата ми в рая и на вечна веселба. Като им говореше така светецът, те се чудеха и казваха на архонтите: заради мъката надява се на почит тоя човек, да не би да е Христос, та дойде да ни провери. Та зарад туй спряха куките, да не могат вече да му дерат снагата.

Като чу това беят, се разсърди, та псуваше слугите си. Дръпна куките от ръцете им и взе да дере снагата на светеца с голяма сръдня. И пак тутакси дофтаса божията правда, о чудо, та му се откъснаха ръцете от лактите и провиснаха на снагата на мъченика. А пък той падна на земята и викна: помогни ми, господарю, защото тоя човек е магьосник. Като приближи съдникът до бега и му видя ръцете обесени на снагата на мъченика, го заплю в лицето и по врата, та стана едно чудо, тогава се изплашиха всичките граждани и се молеха неправедно и казваха: върни от нас тая мрежа или те е определил Христос да правиш лошо заради лошавината, или да помилваш и тия, които те мразят.

Каза им светецът: ζή κύριος ὅ θεός[160], нямам лъжа на езика си, ами господ ги възпитава като лоши. Да ви даде господ живот (?). Тогава всичките хора викаха на господа, та му говореха: недей ни погубва, владико, ами ни прости колкото сме прегрешили. Та че тогаз много повярваха, а пък беят се молеше на светеца, та казваше: ангеле божи и небесни човече, помогни ми на мене изморения, имаш

[160] Да живее Господ Бог.

товари на ръцете ми отгоре, а пък приемам болестта и мъката, ами ме изцери да се отърва от мъка. А ти пък от труд, старание и грижи, ако оздравея, да повярвам на тоя господ истински. А светецът тъй се молеше на господа и благодареше ευχαριστόσι δέσποτα[161], който ни пазиш всекидневно, погледни покаянието на тоя, когото си го поучавал, та го отвържи, където е вързан, заради славата си. Тогава дойде глас от небето, та му каза: „χέρις ακολιτά χαράλαμπες έλον σινόμηλε και αποστόλον ὅμότροπε[162], чух ти молбата“.

Та възвърна на болния здравето. Тогава оздравя, та повярва беят и се покръсти в името на отца и сина и светаго духа. А пък съдникът спря да измъчва християните, докато не изпрати вест на царя, да му кажат. Тогава се събраха всичките магнисийци и асийци при светеца и се изповядаха и се кръщаваха. Та че много чудеса направи и здраве даде на болните светецът. Всеки ден правеше, слепи проглеждаха, куци провървяха, дяволите избягаха и умрели възкресяваше и всякакви болести изцеляваше.

Тези (?) ги гледаше онзи господар, че отиде при царя и му разказа всичкото, което е станало, каквото ви казахме. А пък Севиру като чу така, разсърди се, та каза на идолите: защо се подчинявате вие, господовите владици, та не ги погубите от земята, тия, дето ви псуват. Та че проводи 300 войни, та им заповядал да му забият гвоздеи на ръцете на светеца и да го влачат от Магнисия до Антиохия. Онези като отидоха, та наковаха гвоздеите по цялата му

[161] Благодаря ти, Владико.

[162] Бъди честит, Харалампие, събеседнико и на апостолите единонравнико...; пасажът е неясен.

снага, та го вързаха и го теглиха и го влачиха тия, безчовечните, че го качиха напреко на един кон. Заведоха го на 15 мили разстояние на едно място. Че викна конят с голям глас, та каза: о триж проклети войни и слуги дяволски, не виждате ли, че господ е с тогоз човека и дух свети с него. Развържете го никакви, та да развържете от връзване невежо. Тогава се уплашиха войните, та го заведоха с почит в Антиохия, та пак решиха да не потъпчат царската разпоредба. А пък дяволът се престори като един старец, та се яви при царя Севирос и му каза: тежко на мене, царя Севирос. Аз съм царят магнийски. Та дойде на бащинията ми един магьосник, Хараламбос го назовават.

Някои езикови черти

На места текстът е неразбираем, има изпуснати отделни думи и съчетания. Включени са и думи и съчетания на гръцки език. Може да се предположи, че са от неустановения гръцки източник, от който е превеждан и преписван текстът.

Спецификата при употребата на гръцка графика за отбелязване на отделни звукове и звукови съчетания, характерни за българския език, може да се представи така:

б – π, μπ: μόλπάτα, νιμπέτυ
ч – τζ: σίτζκατα, τζυδέσα; τζι γύ κάτζιχα
ц – τζ: στάριτζ, τζάρσκοτυ
с – σ, ς: μπίς σίλνι
ш – σ, ς: τέσκο, υπλάσηχα, πυμίλβας
з – ζ, ς: να ζημιάτα, ζαράτ, τός
ж – κάζη, λαζιά, γραζδένι
и – η, ι, υ, ΐ: σίτζκυτε, νι ησπίτα, ΐδυλιτε
й – ϊ, ι, ΐ: βοϊνε, πυγλέδαϊ, πρυκλέτι βοινη, βοΐνετη

ъ – α: σάδνικ, βασκράσβασι, μάδαρ

ο – ο, ω: γόσποδηβε, ώνζη, αντιωχία

Мекост на съгласните се отбелязва с ι след буквен знак за съгласна: λόσιυ, σα τζίυδεχα, δυσιάτα μη, πυράτζια

Открива се употреба на характерни за гръцката графична система графеми и диграфи: ω, ψ, θ.

στ – дограф за отбелязване на звукови съчетания *ст, шт*: ζαστό, στοτυ

ψ – пс ψύβατ, πεδέψυβα

θ – т: δυφθάσα

Наблюдват се диалектни особености:

Редукция *е* > *и*: ζηλέζνητε, σα νη μάτζιμη, κάζαχμη.

Редукция *о* > *у*: πυράτζια, πυμπέγνα, λίτζετυ.

Преглас а > е: υτ ζεμέτα, γύ βήδε, μπέγατ, να γόσποδε, βέρατα, σά εβή.

Членна форма *-о* на същ. имена от м. р. в ед. ч.: να γραδό, σφιτέτζυ κάζη, να σφητέτζυ, να μύτζενηκο, να τζάριω – характерна за мизийските говори.

Глаголно окончание *-а* при формите за 1 л., ед. ч., сег. вр.: σά πυκλονά.

Глаголно окончание *-ат* при глаголи от 3 л., мн. ч., сег. вр.: δα υστάβατ βέρατα.

Диалектна лексика

μπάς τνινατα μή – бащинията ми; βέκυ – вече; δυδέ – докато; ζαπρέχα – спряха; σαρδιτινά – сръдня; τυγής, τυγί – тогава

Лексика от чужд произход

Лексика от гръцки произход, характерна за българските говори:

αρνήσα арниса ʻспря, прекрати’

δυφθάσα дуфтаса ʻпристигна, яви се’

δα κυρδόσαμη βέτζνατα δυμπρινά ʻда спечелим вечната добрина’

γη πεδέψυβα ги педепсува ʻги учи, възпитава’

σμε φτέσαλη сме фтесали ʻсме сгрешили’

Терминологична лексика: ὅρισμό орисмо ʻзаповед’; ευχαριστήσυβασι еухаристисуваши ʻблагодареше’; καταφρονίσυβας ἤδυλητε катафронисуваш ʻпрезираш’.

Лексика от турски произход:

τα δάιδησα να μπόλνιυ ζδραβινάτα та дайдиса ʻвъзстанови, възвърна’

δα σα κυρτυλήσαμ да са куртулисам ʻда се спася, отърва’

βαρνή ὔτ νάς τάς υργία γόσποδη тас ургиа тур. йоргю ʻмрежа; плетка; плетене, заплитане, преплитане’ (?)

πομογνή μη να μένια γυρκύ на меня йурку – …на мене изморения – тур. йоргун ʻизморен, изнурен’

στρύβατη ἴχμαλλάκ струвати ихмалак ʻподчинявате се’

τζάρσκυϊυ φερμάν ферман ʻписмена заповед’

Название

Κυριάκυ τυ τελόνυ κη τυ φαρισέυ

Неделята на митаря и фарисея

Над заглавието е оформена плетенична украса, а самото заглавие е изписано с червено мастило.

За текста

Текстът на Исидоровия Кириакодромион от Сливен, датиран от XVIII в., има свои отлики от Неделника на Софроний Врачански (Софроний 1806: 10–12), от неделните поучения в *НБКМ 1054* и от неделните поучения, записани с гръцки букви, издадени от Л. Милетич (Милетич 1920: 7–70; вж. и Димитрова 2015: 130). Поради това представлява интерес за изследователите. Това важи и за езика на книжовника. Той споделя особености на сливенския говор, който спада към балканските говори (Стойков 1993: 117–118), но и на мизийските говори. Откриват се особености, които не са характерни за източните български говори. Словото за митаря и фарисея е доста различно в сравнение с варианта му, включен в Неделника на Софроний Врачански, като преобладава народно-разговорната реч. Публикуваният откъс ще даде възможност да се видят тези отлики.

Източник

Архив на Природо-математическата гимназия в гр. Сливен.

Издания

няма

Избрана библиография

Врачански, Софроний. *Неделник 1806*. Софроний Врачански. Фондация Наследство на Зографската св. обител. https://zografnasledstvo.com/%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/scan14145/book-academic/.

Димитрова, М. Езикови вариации в късната проповед (XIX в.). Проблеми на издаването и включването в лексикални тезауруси. – В: *Информатика, граматика, лексикология.* София. Графис Ал. Жеков, 2015, с. 123–136.

Милетич, Л. Два български ръкописа с гръцко писмо. 1. Неделни поучения от XVIII век. – *Български старини*, книга VI, София, 1920, с. 7–24.

Милетич, Л. *Източнобългарските говори*. София. Издателство на БАН, 1989 (превод по изданието от 1903 г.)

Мирчева, Е. *Недамаскинови слова в новобългарските дамаскини от XVII в.* Велико Търново: Фабер, 2001.

Митринов, Г. За един възрожденски ръкопис от град Сливен. – *Език и литература*, № 1–2, 2020, с. 108–124.

Стойков, Ст. *Българска диалектология*. Под редакцията на М. Сл. Младенов. София: Издателство на БАН, 1993.

Стоянов, М. Исидор Сливенски – български книжовник от края на XVIII век. – *Старобългарска литература,* 7, 1980, с. 72–89.

Наборен текст

Κυριάκυ τυ τελόνύ …ήτυ φαρισεύ

Τζύβαϊτή μπλαγυσλυβένι χριστιάνε, σφιτήτε ότζη να / τζέρκυβάτα νή πυβελέχα δα τζητέμη ή δα ράζμπι / ρέμη δνέσι

νητέ δέτυ σά ζαβέτ τελόνής ή φαρισέος υ / τεμ σίχετεήμ, τα δα σά ναγότβημή σάς δυσόβνη τζέν / κυβε, σας πόστιτέ δετυ ήδατ ζαρατ τυϊ γί πρυρέκύχα / τέζη νεδελή τα γί ρέκυχα ζα χαμπέρ κακ έ δοσλό βρέ / μή ζα πόστιτε, τα νη στρύβατ χαπέρ ζα πυκαϊάνηε ή /τή ζα μάλκυ δινή στε δα δόδατ πόστιτε ζαρατ τυϊ δά σά να / γότβημ, κακβότυ πριλήτζε δα στρύβαμή τζέ νκ σας ηά / κός πυπραβήλυ τά δα σά νη νάβηέμη υτ νέκυϊ πακός / τη τα δα νι εισπάδνίμ υτ τζάρστβό νεμπές νυ, αμή σέκυ / σεπέ σί δα ράζύμέη, τα δα βήδι υτ κόϊ γρέχ σα ναβίβα, τα / δά γυ ναβηέσι σάς πόστι, να τέζη σφιτήτε δινή, τά δα ζα / σράμημ δυς μανινυ διαβολυ, ότη διάβολύ σέκυγα / σα ματζή δα ναβηέ τζηλέκα, ότη έ δυσμάνην να τζιλέκα / τα γλέδα δα γύ εις πλάζνη, κατυ ήδίν τζενκτζή κυγι στρυ / βα τζένκ να ϊδίν βηλαέτ, α πάκ γραδό κυγά ε ζδράφ α / πάκ τόϊ σι τύρι σίνκατα ϊάκος να νής κατα σταρνά να / να γραδό, τα δα γύ σαπόρι ή πο σκόρυ δα γύ πριζέμη / η λύκοαβ // η λυκάυβνιυ διάβόλ, τάκβής ράμπυτη κύλλαδισυβα νέ / κυγύ τζηλέκα, να κόϊτυ έ γρέχ τβάρδε ναπάτναλ, τα έ σλάπ / ά πακ τόϊ σι τύρι σίλατά να νέγυ, τα γλέδα δα γυ σαπόρη / τζι κυΐ σα τήε, δετυ λήζετ, τα νη στάβατ δα σα μόλετ, τά ή σα μάτζή δα γυ ζαβάρσί, ηλή να κύρβόφστύ δα γυ νακάρά / ηλή μπλάγυ δα ηδέ, ηλή δα ε γνέβεν, ηλη να δυσμανλίκ, η / λή να ύμπίηστυ, ηλή να πάντηλίη (?), ηλή να σρέπρολύπστυ, ή να σίτζηκυτε λοσύβηνή, τα σα μάτζη δα γυ σαπόρι, α πάκ κυ / γα βήδι νέκυγυ τζηλέκα τζη δαρζή γόσπυδιβητέ ζαπό / βεδε, ά πακ τόϊ φάνη σάς δρύγι ζαναϊάτε, νη μόζη δα / γύ σαπόρη, αμη σα μάτζη δα γυ στόρι φυδύλην, τα δα γυ σα / πόρη, ότή υτ σίτζηκυτε γρέχυβε, νάι μράσεν γρέχ φοδύλ / λύκυ ι νάϊ τζυρυκ γρεχ τα ε φοδύλλύκυ, ότη φοδύλλυκυ / ράζπηλέβα σίτζηκυτέ δυπρινή, ά πακ ταρπένηέτύ / τα έ σμήρένηέ υτ σίτζηκυτυ νάϊ λεσεν πάτ ζα σπασένηέ / η ζα πρυστένηέ τζηλέκ κόλκυ γρέχυβε στόρη,

τυκυ δα σά / υστάβη, τα δα σά εισπυβέδα ή δα πάδνη να γόσπυδέ τα δα / πλάτζη η δα σα μόλη σας σέ σάρτζη, τα ναμέριβα προςκα / δετυ δαρζη ήδίν τζηλεκ μπυζήυ ζακόν, τόϊ νάϊ ναπρέτ ύτ / σίτζηκυτε στε δα έ πυράτζενη η διδαχήη δα στιγνήμη / κραϊό, α πακ να σέτνα δα σά φυδύλεημη σιτζη κυτύ / ζαγυπέβαμη, η μακατα νη μπαδι χαβά υτ φόδε τα ζα / ρατ τύϊ, τα ζα / ρατ τύϊ γοσπυτ νάσι ϊησύς χριστός δετυ ζαρή / τζε // τζε ζαρατ σίτζικυτυ στυτυ έ να σαρτζέτυ νι η σίτζηκυ / τυ σπασένη πάτηστά, δετυ νη κάζυβά η πριάμα / δαρ χεκυμτζή, πυμήζδύ δρύγυτυ πυύτζένηέ, τα ρέ / τζη η ζαράτ φυδυλλύκυ η ζαράτ τζύδνυ σμήρένηέ να / γυμρίκτζήηνύ, α πακ να φαρησέηνυ πυτ νόσενητύ, / δετυ σέκα τόϊ η σα ναδέβασί, τα σέκασι τζη έ πραβέδεν / ά πακ να γρέχυβητητε τα σά πρισμήβασί η γί χύλεσϊ, / τα ζαρατ τύϊ νάσιυ γοσπυδάρ πυκρύσυβα φυδύλετε / δετυ σά ναδίγατ, τα καζυβα νάμ η νη ύτζή σάς κακάφ / σκόπυς νά μπόγα μόλπα δα στρύβαμή η δα ήστιμ πρός / κα σας σμηρενυ σάρτζη ή σας σάλτζη, τα νία σας γυλέ / μηνά ή σάς φυδυλλυκ, ή σας φάλενή, ότι δα νη ράς γνε / βήμη νάσιυ γυσπυδάρ μηλοςλήβηυ, τα δα να νί στόρι τζε / χεντεμλήβη, ζερε δρύγυ πο γυλέμ ή πό λοςί γρεχ νεμα ος / βεν ναδίγανη η οςβέν φυδύλλυκ, οτή τός φυδυλλύκ τα σα / πόρη υτ βήσνι νημπεσά, νάϊ γυλέμηυ η νάϊ πάρβηύ άγ / γελ έ ος φόρος, τα γυ στόρι τζέρακ(ν) διάβολ ή αδάμα πριά / δε δα νή, τα γυ είς πάδι υτ ράϊ η όστι μλύγύ ζληνή στόρι σάς / νηδύστυϊάνστβό, ζερέ να σιτζηκυτε λόσι ραπυτη τα όσετζέ (?) / ή να σέ κα δυσβό να προκοπία η να ζακόν πρίλήτζεν τα / ε σεπέπ να ράζβάλενη, τα ύσταβα νατζάτ τζηλέκα, τα ζα / ρατ τύϊ μλόγυ χόρα σαμπόρι, τα γί ρας σίπα ή κυήτυ σα πρί / δαδάτ να τέζη σκόπυσε, η τήε τάϊ εις πάδνυβάτ υτ πραβηνάτα // νατα η ύτ μπυζεστάονητε δυπρινή η ράδοςτη, τα εις / πάδνυβατ, τα γι ναπάδνυβατ σεκακβή λοσεβηνή τα / γι σαμπάρε, η πάδατ

να κύρβόφστύ η να υμπίηστυ, η / όστι πό μλογυ να τακβάς, ζέρε φυδυλλυκυ να δυπρινα / τα χάζνάτα ρας πάρε, τα ϊα ρας πιλέβα, η να χυπαβητέ / δύπρινή τεμέλιο ήμ εις κάρτηβη, τα γυ ράς πιλέβα, η μλόγυ / χόρα ζαράρ στρύβατ, τα σί ζαγυπέβατ μακάτα, γυρκύτε / ότη φυδύλ τζηλέκ η μηλοστίβνα δα δάβα ηλή δα γυβέη τα / σας φυδυλλύκυ, τα γυ ζαγυπέβα, αμή κυγί δάβας μή / λοστίβνα δα τη σα νή σβήδι, δα σα πάζις ι υτ κύρβόφστυ ή / λη μόλπα δα στρύβαςι ηλή σίτζικυτε δυπρινή δα έ στόριλ, νέ / μα φαϊδα δετυ σα έ τρυδιλ, η να χόρατά ρεζιλ στάβα, οτη / δετυ σμή χις μήτύβαλη σας φυδυλλύκ, τα νη υτφόζδα χις μέ / τιο νά να πριτ γόσπυδε, αμη ήστί δα σα μάτζημή σας σέ / σαρτζη ή δα δάβάμη μηλόςτιβνα σάς σέ σάρτζη υτδιλέν / η ήρφάς(π)ενή (?) να πριτ γόσπυδε, δετυ ϊ βησοκυ σρ(ό)φτζεν (?) / να πρίτ γόσπυδε νεμα λή τζη μλόγυ βηλαέτε η κασαπί / η καστιά, ή μλόγυ βέρή, ή μλόγυ χόρα μπίς χεσάπ / τα σα σά ζαγύπηλή σάς τός φυδυλλύκ, αμή ήδίν τζή / λεκ κόλκυτυ έ νη τζίςτ η λόσεφ, τυκυ δα σά υτδελή υτ / φυδυλλύκυ, τυγάς μυ δυφόδε δυπρό σμηρένηέ η πύ / κλονένηέ, ότή κόλκυτυ ράςπράςνυβάςι φοδυλλύκυ τόλ / κυς λέσνυ σα μ(π)ύιραςι σμηρένηέτυ ή πυκλόνενηέτυ / φοδύλ //

φοδυλλύκυ τα φάρληβα τζηλέκα να δαλπόκυύ τζεχεντέμ / α πάκ σμηρένηέτύ τα βάςδίγα τζηλέκα να βησόκυτέ / νηπεσά, τα γυ στρύβα κατύ άγγελ, γόσπυτ φυδύλετε τα γί / νη στέ νασρέστα σί, ἀ πακ που κάϊ νητε, τα ἠμ δάβα βεσέλπά / τα δα δόδιμ σιγά να τάζη τζύδνας γάτανκα δετυ ϊἄ πίσαλ ἀ / πόστολ ματθέἀ υτ γόσπυδε νάσιἀγο ϊἠσύσα χρίστα τα / γυ στόρι μπεάν δβαμαμήνα, τα σα κατζήλη να ϊἐρότύ δα / στρύβατ μόλπα φαρισέ ἠνύ τα γύ δυκάρυβα γόσπυτ να / νησέν να ὐνέζη χόρα, δετυ ἥματ σεπέ σι πραβέδνη, ἀ / πάκ γρεχυβήτητε χύλετ ἥ γι ψύβατ, ἀ πάκ τελόνις α πακ να / γριχυβήτητέ νησιἄ νίυ τύρι δετυ στρύβατ να γόσπυδε μόλπα / σας σέ σάρτζη, τα δύματ

πρία μάδαρ σι γόσπυδε δα νή να / ŭτζίςι νάς τα δα ὐμράζημ φοδυλλύκυ, τα δα ὐμπίκνιμ / σμίρένηĕτύ, τα τζή τάϊ νι καζυβα γόσπυτ σας γάτανκύ / γυλέμυ ἤ τζύδνυ νέστυ ĕ πραβηνάτα ἤ σμηρένηὲτυ, ὀτή / βάς κατζέβα τζηλέκα να βησόκυ, μπλήζυ πρι γόσπυδέ κύ / γά ï σμηρέν τζηλεκ, τα δα νη ĕ φυδύλην, ἀκύ λη ἤμα νίακόϊ / φοδυλλύκ, σκόρυ παδα να δαλπινέτυ να τζεχενδέμυ κακ / βότυ πάτη ὴ φαρισέϊνύ, ζαστότυ μπέσι φυδύλήν, τα σα υτσά / δί, τα εις πάδνα, τα σά ζαγύπη, τα στάνα γρέχυβήτ, γυλέμυ ĕ ζλό / ἤ γυλέμα ὲ τεχτζηνά ναπρέτ γόσπυδέ, τα υτδαλητζέβα τζιλεκ / υτ γόσπυδέ, ἀλά σμηρένηĕ ὴ πυκαϊἄνηĕ σάς εις πυβεδά / νηĕ, τα ής πράβε γρέχυβετέ να τζηλέκά ἤ γυ στρύβα δυστό ὴ / αν // …

Превод

Слушайте благословени християни, светите отци на черквата ни повелиха да четем и да разберем днешните дето се казват телонис (митар) и фарисеос (фарисей), та да се приготвим с душевни борби, с постите, които идват, зарад туй ги предрекоха (прурекуха) тези недели, та ги нарекоха за вест, как е дошло време за постите, да ни бъдат вест за покаяние. И те след малко дни ще дойдат постите. Затова да се приготвим както трябва, да се борим с якост, та да не си навлечем някакви пакости и да изпаднем от царството небесно. Ами всеки себе си да разбере, та да види от кой грях се надвива и да го надвие с пости през тези свети дни, за да засрамим душманина дявол. Защото дяволът винаги се мъчи да надвие човека, тъй като е душманин на човека и гледа да го съблазни като един войнолюбец, който прави война в един вилает. А пък градът, когато е здрав (силен), той си вложи всичката якост (сила) в

основата на града, за да го събори и по-скоро да го превземе. И лукавият дявол такива неща сътворява на някой човек, който е нападнат от грехове, та е слаб, и той съсредоточава силата си върху него и гледа да го събори. Че кои са тия, които лежат и не стават да се молят? Та се мъчи да го победи или към курварство (разврат) да го тласне, или сладко да яде, или да е гневен, или към душманлък, или към убийство, или към страдание (?), или към сребролюбство, и към всичките лошотини (лоши неща). Та се мъчи да го събори.

А пък когато види, че някой човек спазва Божите заповеди, пък той с други начинания (опити) не може да го събори (победи), се мъчи да го направи фудулин (надменен, високомерен, горделивец), за да го събори. Защото от всичките грехове най-мръсен и най-прогнил грях е горделивостта. Защото горделивостта разпилява всичките добрини, а пък търпението и смирението от всичко е най-лесен път за спасение и опрощение. Човек колкото грехове направи, като реши да се изповяда пред Господа, да плаче и да се моли от все сърце, та намира прошка. Човек, който следва Божия закон, той най-напред от всички с поучения и наставления ще стигне до края. А пък после да се възгордяваме, загубваме всичкото и мъката ни напразно отива.

Та зарад туй Господ наш Иисус Христос ни кара зарад всичко, което е на сърцето ни и всичките пътища за спасение, които ни казва и приема като дар лекарски покрай другите поучения. Та казва и за горделивостта, и за чудното смирение на митничаря, а пък на фарисея неправилното разсъждение (пудносениту), което мисли той и се надява, че е праведен, но на греховните се прис-

миваше и ги хулеше. Та затова нашият господар критикува горделивците, които се превъзнасят, и ни казва, и ни учи с какво умение към Бога молитви да отправяме и да искаме прошка със смирено сърце и със сълзи. Та ние с големене и с горделивост, и с хвалби да не разгневим нашия господар милостив, за да не ни направи (готови) за ада. Защото друг по-голям и по-лош грях от възгордяването и големеенето, тъй като тази горделивост и надменност събори от вишните небеса най-големия и най-първия ангел Еосфорос[163], та го направи чирак на дявола.

И нашия дядо Адам прилъга, та го изпъди от рая и още много злини причини с недостойното си поведение, че на всичките лоши работи (?)… на прокопия и на приличен закон, та е причина за развала и оставя назад човека. И затова много хора събори и ги разсипа (унищожи). И които се предадат на тия съблазни, те изпадат от правдата и от божествените добрини и радости, та изпадат и ги нападат всякакви лошавини, та ги събаря и се отдават на курварство и убийство, и на още много такива… Че възгордяването на добрината хазната разбива, та я разпилява и на хубавите добрини основата им изкъртва, та я разпилява и много хора лоши работи правят, та си загубват благата, горките.

Защото надменният човек и милостиня да дава, и да говее (пости), с горделивостта си ги загубва. Ами когато даваш милостиня, да не ти се свиди, да се пазиш и от кур-

[163] От гр. Εωσφόρος. В Античността название на планетата Венера, в българската традиционна култура Денница или Зорница, буквално „ярка утринна звезда, която носи зората, светлината“. В християнството става название на Луцифер или Сатаната поради вярването, че той е паднал ангел, наказан заради завистта си към Бог.

варство. Или молитва да отправяш, или всичките добрини да е сторил, няма полза от труда му и пред хората за резил става. Защото слугуването с надменност ни отвежда пред Господа. Ами трябва да се мъчим от все сърце и да даваме милостиня от все сърце, изправени (?) пред Господа. Смирение (?) пред Господа няма ли, то много вилаети, градове и къщи, и много вери, и много хора без равносметка са се погубили с тая надменност. Ами един човек колкото е нечист и лошав, току да се отърси от надменността, тогава му идва добро смирение и поклонение. Защото колкото разпръсваше надменността, толкоз лесно тя събираше смирението и поклонението, та хвърляше човека в дълбокия ад. А пък смирението въздига човека до високите небеса, та го прави като ангел. Господ не ги иска пред себе си горделивците, а пък на покаялите се им дава веселба.

Та да се спрем сега на тая чудна гатанка, която е писал апостол Матея от Господа наш Иисуса Христа, та го направи … (?). Бяха двама, та се качили на йероту (олтара) да молят фарисея. Та го докарва Господ като знак на онези хора, които се имат за праведни, а пък греховните хулят и ги псуват. А пък телонис (митничарят) знак постави на греховните, които молят Господа от все сърце и му казват: Премъдър си Господи. Да ни научиш нас, та да намразим горделивостта и да обикнем смирението. Че тъй ни казва Господ с гатанки големи – чудно нещо е правотата и смирението, защото възкачва човека на високо, близо до Господа, когато е смирен и не е горделивец. Ако пък някой има горделивост, пада скоро в дълбините на ада, както изпати и фарисеят. Защото беше горделивец и се отсъди, та изпадна и се изгуби, и стана грешен. Голямо зло е

и голяма тежест пред Господа и отдалечава човека от Господа. Но смирението и покаянието с изповед премахва греховете на човека и го прави достоен.

Някои езикови черти

Текстологични особености

В основата на текстовете е залегнала народно-разговорната реч. Стремежът на преписвачите е текстът да е близък до възприятието на обикновения читател или слушател, т.е. да е разбираем за него. Показателна е употребата на лексика, характерна за народно-разговорната реч, дори такава, която няма място в подобни поучителни слова, свързани с християнската проповед:

…ότη γόσπυτ / ζαράτζε δα νη κύρβημή να τύϊ κόϊτυ υρίσυβα ή να υνύϊ υρίσυ / βα, τα κάζη τζύς διτε γρέχυβέ νηδέϊ υτσάδιβά αμή ηλά τα δα υμράζημ δυσβόνητε ζαράρε, τα δα νη ύτσάδιβαμή δρύγιτε / αμή δα γλέδαμη σβοϊά σι κύρ, τα δα νη γλέδαμή να μπρά / τα σι φτεσυβανηέτυ… (с. 11)

Графични особености

Звук *б* се отбелязва с графема π и с буквено съчетание μπ; звукове *ц, ч* – с буквено съчетание τζ; *й* –с графема ϊ и по-рядко с ι.

Звукове *ж, з* се отбелязват с графема ζ; звукове *с, ш* – с графема σ, ς, като често в средисловие и в представки, изписани разделно в разсечени думи, се изписва ς. Фонема *и* се отбелязва с графеми η, ι, υ и с буквено съчетание ει в представка εις- из- (εισπάδνίμ). Споменатото според някои изследователи последователно изписване на ипсилон (υ) след κ, γ, χ, характерно за Исидоровия Кириакодромион и

за други писмени паметници с гръцко писмо (Димитрова 2015: 130), не е характерно за първия писмен паметник. Засвидетелствани са примери с употреба на графемата само след графема к (сéку, сítзηкутε, χекυмтзή). Открива се слято изписване на буквени съчетания: δ + ι, δ + ϰ, δ + ν; κ + ο; μ + ο; ρ + α, ρ + ο, σ + ι; τ + ρ; η + ν. Специфично е отбелязването с лигатури на буквени съчетания сп – ϖ; ст – ϟ. Ударения са поставяни непоследователно, понякога на нехарактерни за акцентните особености на българския език места (мόлπα, να ράς βάλενη, ἠ πυκлόνενηἔτυ, κύρβόφστύ, σα ἔ τρυδιл, μπυзήὺ ζакόν). Поставяни са и придихания, главно на съюзи, което е опит механично да се включат акцентни особености в българския текст, писан с гръцки букви, но нехарактерни за него, по подобие на гръцкия текст (ἦ φарησέ ός; ἤлή, ἤдήν; ζα πукаϊἄνηε, διἄволύ; ταρπένηἔтύ; ἠ ζα πρυстένηἔ, краϊὅ, пυὔтзένηἔ, η να υмπηστυ). Засвидетелствано е оформяне на отворени срички в средисловие, което може да се приеме за приумица на книжовника (δнέси νητέ, σφитήτε динή, сítзηкутε γрέχувε, υт сítзηкυту, та наμέριβа προскα). Срещат се разсечени думи, т.е. разделени на срички (ситзη кутύ)

Диалектни особености

Откриват се особености на сливенския говор:

Редукция *е* > *и* в средисловие и в краесловие, в предударна и в следударна позиция: сфитήтε ότзη, δα тзητέμη ή δα ράзмπι / рέμη, βрέ / μή, δα στрύβαμή, ήдín.

Редукция *о* > *у* в предударна и в задударна позиция: ζа μάлκυ, какβότυ, υт νέкυϊ пакός, тάкβής рáмπутη, кυгά, сítзηкутε лосύβηνή, пумήзδύ дрύгутυ пυύтзένηέ.

Преглас *а* > *е*: каквότу πριλήτζε, δα σα μόλετ, σекаквή лосевηнή, та γу рáс πилéва, лóсеф, тζηлéка, фудúл тζηлéк, по γулéм.

Фонетична замяна *вс* (*фс*) > *с*: сíтζηкутe, ситζηкутe, σекаквή, сас сé / сартζη.

Членна форма за м. р., ед. ч. -*о*, под ударение; -*у*, без ударение: нáï тζурук γрех та е фодúллúку, óтη фодúллуку / рáспηлéва сíтζηкутé дупринí; óтη диáволú сéкуга / са матζí; а пáк γрадó куγá е ζдráф; на фарησéηу пут нóсенутú; темéлио ήм.

При родително-винителни форми за м. р., ед. ч.: δа ζа / сráмηм δус манину диаволу, δа стиγнήмη / краïó.

Членна форма за м. р., ед. ч. -*у* при прил. имена от м. р., ед. ч.: лукáувниу диáвóл, нáсиу γосπудáр, нáсиу γусπудáр мηлоζлήвηу, нáï γулéмηу η нáï πáрвнú áγ / γел, мπуζήу ζакóн, на δалпóкúу тζехентéм.

Тази особеност не е отбелязана като характерна за сливенския говор (Стойков 1993: 117–118; Милетич 1989: 128–131). Типична е за мизийските говори (Стойков 1993: 102; Милетич 1989: 73).

Лексикални особености

Засвидетелствана е употреба на глагол *секам* със значение ʿмисля, струва ми се’[164] (δету сéка тóï η σа наδéвасí, та сéкаси тζη é правéδен).

За назоваване на митаря се употребяват названия от гръцки и от турски произход: телóнής – гр. телώνης ὁ ʿмитничар, началник на митница’ (δнéси νητé δéту сá ζавéт телóнής ή фарисéос); γумрíктζήнú гюмрикчиину м. чл. –

[164] Български етимологичен речник. Т. 6. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2002, с. 597.

тур. gümrükçü м. ʻмитничар, митнически посредник' (η ζαράτ τζύδνυ σμήρένηέ να / γυμρίκτζήηνύ)

Турцизми

τζένκ βηλαέτ – тур. cenk същ. ʻвойна, битка'; прен. ʻогромно усилие, старание; битка'; cenkçi ʻвойн; скандалджия' (σάς δυσόβνη τζέν / κυβε; δα στρύβαμή τζέ νκ σας ηά / κός; κατυ ήδίν τζενκτζή κυγι στρυ / βα τζένκ να ϊδίν)

φοδύλλύκυ – тур. fodulluk м. ʻнадменност, високомерие, надутост, горделивост' (σμή χις μήτύβαλη σας φυδυλλύκ, φυδύλ τζηλέκ; τζη μλόγυ βηλαέτε η κασαπί, τζεχεντέμ, τα / ε σεπέπ; ι νάϊ τζυρυκ γρεχ τα ε φοδύλλύκυ)

τζεχεντέμ джехендем – тур. Cehennem ʻад' (να δαλπόκυύ τζεχεντέμ)

κύλλαδισυβα тур. kullanmak гл. ʻупотребявам, използвам' (τάκβής ράμπυτη κύλλαδισυβα)

Освен употребата на турцизми се открива и такава на техни производни, образувани с наставки и окончания, характерни за българското словообразуване: *фудулин* м. ʻгорделивец, надменен, високомерен човек', тур. fodul ʻгорд, надменен, високомерен; който се надува, надига' – *фудулеими са* гл. мн. ʻдържим се надменно' (μάτζη δα γυ στόρι φυδύλην; δα σά φυδύλεημη).

Засвидетелствана е и успоредна употреба на названия от български и от турски произход, които са в синонимна връзка: πό λοςί γρεχ νεμα ος / βεν ναδίγανη η οςβέν φυδύλλυκ.

Открива се употреба на устойчиви словосъчетания, които включват турцизми: τα νη στρύβατ χαπέρ ζα πυκαϊάνηε – *струвам хабер за покаяние* ʻпоказвам с действия, че искам да се покая'; η μλόγυ / χόρα ζαράρ στρύβατ – *струвам зарар* ʻправя пакости, пакостя'.

Название

Κυριακύ τις ἁγίάς πεντηκοστις

Неделя на Света Петдесетница

За текста

Текстът на словото Неделя на Света Петдесетница, включен в Исидоровия Кириакодромион от Сливен, датиран от края на XVIII в., има свои отлики от неговите варианти в Райковския и в Петковския дамаскин в Среднородопието, датирани от средата на XIX в. Това слово не спада към устойчивия състав на сборника на Дамаскин Студит. Важно е да се отбележи, че писмените паметници, в които се открива, са късни: от края на XVIII и от средата на XIX в., т.е. те спадат към късните български дамаскински преписи. Общото за тях е, че са писани с гръцко писмо, а в основата на текстовете са залегнали местните български говори, съответно в Сливен и в Среднородопието (днешно Смолянско).

Текстът от Исидоровия Кириакодромион споделя особености на сливенския говор, който спада към балканските говори (Стойков 1993: 117–118). Но в него се откриват и особености на мизийските говори. Налице са и такива, които не са характерни за източните български говори. Това поставя ред въпроси за диалектната основа на езика на писмения паметник. Според някои изследователи издаването на български възрожденски текстове с гръцко писмо в близък до оригинала вид „е безцелно при наличието днес на електронни средства за факсимилни, т.е. дигитални издания“, защото не помагало на читателя лесно да се запознае с текста. Все пак се отбелязва, че тези текстове

са „извор за историческата диалектология (при необходимите уговорки), а освен това са ценно свидетелство за историята на проповедта на народен език – за механизмите и стратегиите на изграждане на проповед, която да е максимално близка до слушателя и до фолклорните наративи, с които той е свикнал“ (Димитрова 2015: 129). Другият начин е кирилизирането на текста, което обаче не може да предаде неговите графични особености в цялост. В случая текстът е изписан с гръцка графика, за да добие представа читателят за спецификата при предаването на особеностите на българската фонетична система с гръцка графика.

Източник

Архив на Природо-математическата гимназия в гр. Сливен.

Издания

няма

Избрана библиография

Димитрова, М. Към характеристиката на направените на диалект български преводи на гръцка църковна книжнина през Възраждането – В: *Медиевистични ракурси*. Под ред. на Е. Гергова. София: Общество за изучаване на славянската старина, 1993, с. 87–99.

Димитрова, М. Езикови вариации в късната проповед (XIX в.). Проблеми на издаването и включването в лексикални тезауруси. – В: *Информатика, граматика, лексикология.* София. Графис Ал. Жеков. 2015, с. 123–136.

Милетич, Л. *Източнобългарските говори*. София. Издателство на БАН, 1989 (превод по изданието от 1903 г.)

Стойков, Ст. *Българска диалектология.* Под редакцията на М. Сл. Младенов. София. Издателство на БАН, 1993.

Наборен текст

л. 245а ἔτυς 1785 μάρτιός 6 δεν μπέσί τζετβάρτάκ / τα μπέσι να τόδυρυβατα νιδέλιά, κατύ πίσαχ τύϊ δα / μας κυνό να τον άγί πατέρον, τα στάνα ζιμά, τα μη / ζαμράς να μιλάνίυ δυδε δα ζατυπέ, τα τζι πάδνα ἤδίν σνάκ / τα ναπάλνι συκάτζιτε, τα νι μοζεχα χορατα δα ἠς λεζατ βάν / τα τζι δαρζέ μλόγυ βρέμι, σηνκατα ζίμα μπέσι τόπλυ, δυδέ ζαγυβέχμί, τα τζι πονιδέλνίκ φανα δα βαλί δάσι δυ σρέδα / τα τζι πρίς νοστά φύκνα βέταρ σάς σνάκ, δυδε σάμνι, τα να / πάλνι σοκάτζιτε

Превод

Година 1785, март 6, беше четвъртък, на Тодоровата неделя, като писах това дамаскино за светите отци. Та настана зима и ми замръзна (?), докато да (се затопли?). Че падна един сняг, та напълни улиците и не можеха хората да излязат навън. И така беше много време. Цялата зима беше топло, докато заговяхме (започнахме пости). Че в понеделник започна да вали, дъжд до сряда. Та че през нощта задуха силно вятър със сняг, докато се съмне, та напълни улиците.

247а Κυριακύ τις ἀγίάς πεντηκοστις / εβλόγισο πάτερ

Νά γύλέμηυ δέν, να σέτνίυ πράς νικ, στάνα ϊὴσύς, / τα βίκασι ἤ δύμασί ἀκύ υζεδνέϊ νεκοϊ δα δόδι πύ / δήρ μένε, τα δα σα ναπιἔ, ὴ κόϊτυ βέρυβα μένε, κάκ / βοτυ ρέτζι κνιγατα, βόδνι ρέκυ στάτ δα τικάτ να σάρ / τζέτυ νέγυβύ, η ζιβότνι, τύϊ ρέτζι ζαραδί δύχα σβιτάγυ, / δετυ στέχα δα γυ πρι ἔματ, δετυ γυ βέρυβαχά νέγυ, δετυ / μπέσι δύχ σβιτή, ὅτι ϊὴσύς νίκυγα νη σά μπεσί πρισλάβιλ / τρι πράς νιτζι πράς νυβαχά ἐβρέὴτε, ζαράτ πάσχατα ζα πό / μεν, ζαρατ ής λάζενι ἔτυ ὴ ζαράτ δετυ σά κυρτυλίσαχά ύτ / μασάρ, τα πριμιναχα πρις ἔριθρα θάλασα, πρις μόρ ἔτυ τα / σα νη νακβάσιχά, φτόρυτυ δετυ σιδέχά να κυλίπι ζα πόμεν / δετυ τέγλεχά ζλό κατυ πριμίναχα να πύστινατα, δετυ σιδέχα να κυλίπί η να σένκυ τζιτίρισί γυδίνή, ἄ πάκ πεντικόστι ζα / πόμεν, κάκ πρι ἔχα νόμυτυ ὴ κακ φλέζυχά να ζίμέτά ὕ / πρετζένναϊά, ὥτι τυγίς ιἄδύχα ἔμίς, ζιτυ, ἤ μάς λυ, ὴ βίνυ / ὴ δρύγυτύ στυτύ ημασι, ἀμή να πύστίνατα ἤδέχα σάλτ μάνά, δέ / τυ παδα υτ νεμπετυ, ὐτ βασέ ὔμπίτζλέβαγο, πυδίρ πάς χα / σέδεμ νέδέλι, τα ζπόρύβαχά πεδεσέτνιτζά, κατυ πριμί / ναχα μορἔτύ, τα ζέχα ύτ γόσπυδε νομυτυ, πυδιρ πέδισέ δινί / τα ζαρατ τύϊ πρας νύβατ τέζι τρίτε πράς νι τζί, ὅτι σα σαμπί / ρατ να τές τρίτε πράς νιτζι σίτζικυτέ, ζαράτ νόμυτυ κακβοτυ / ζαπυβέδα // ζαπυβέδα να νόμυτυ, τα σα σαμπίρατ να νάὥτυ δα / πρας νύβατ, τα δα πόβνετ γυλέμιτε δαρμπι γόσπυδιβή / τα δα σά βεσελέτ, να τέζι γυλέμιτέ πράς νιτζί, τα υτφόδε / σί ὴ γόσπυ νάσι ϊησύς χριστός να ναὥτυ, ζαρατ δβε ρά / πυτι, πάρβο δα σα νι πυκάζί να νόμυτυ πυς ρεσνικ, ὅτι / τόη μπέσι να νομυτυ πριδάδεν ὴ πρι νέχ, ά πάκ φτόυρτυ / δατζύἤ, τα ή (?) πρυδάβα διδασκαλϊατά, δα γύ πυβέρυβάτ, / στυἔσι βλαδικατα νάσε ὴ βίκασι τα δύμασι, κόϊτυ ἔ ζέδεν / δα δόδι πρι μένε δα σα ναπυἤ νη σίλι χριστός νικυγυ, / νιτό γυ μάτζι, ἄμί κόϊτυ πριπάδνι να δυπρινάτα μυ, δα / ἤδι πυδερ νεγυ, δα ρας ὔμέἤ ὅτι τόϊ ἔ να γόσπυδέ μα /

дрínátá ѝ sílata, та pytzérpýba sas tzásetá bínu ѝ / beselinó, ѝ rádós, та prizybábá zédnite, та da piát kól / kytu ѝstát, tózi e betzinata dúma na ǒtza ѝ bídniў ѝ práynў / detu styѝ ѝ, tygѝs ѝ styn binagi, та prikánívba zédnite / da sa napiát, tózi ѐ sítzikatá sládós ѝ ỳstaulénиѐ ѝ napoѐ / niѐ, ѝ basé zibotník, gulémata rekú ѝstensкatá, n posrésník / ïѝsús, náï sládkyў, detu yt négu sítzikytu morѐ, та sá ý / sladéba, ѝ rekýte, ѝ ѝs boreté, ѝ kládentzité ns bírat, / da kýsami та da bídimi, ǒti xristós ѐ náï sládák gósput n / ǒmpitzé, ѝ nám pís samártiѐ, ni napálnenú morѐ sas zibót / na bodá sas slados n ras mésená, n pripálneno, n nikyga sá / ni ras pi léba, kolkytu stí zédni tѝtzaïti da sa napyѝtn / zibót //

zibót betzni, ǒti kóï ti piѐ yt tázi bodá, nn ўzedneba níku / ga ѝ dóbeka kakbotu pitimѝsybá zédniў rygátzi ѝs bore / te bódni, tán prilѝtze da zedybami ѝ vïe, za mpyzestábta (?), / námn ѝ pyўtzenítetu gospydibu, ѝ mpóga ѝ zibotnago nási / та da ѝmami na négu nipytzeknatu ns pitánиѐ, síretzi ǒmpítzi / ni nási tní, та da dúmami sas dabíta séku yt nás mpóze, mpó / ze móï, pridi témpe sa ѝsprábem, óti zedna mi e dysета, ǒti kák / bótu priѐmat zédnite palna tzásiá, та ïá ѝspíbat sas nadés / mpi mlógu та sa ras kbásibát, táï e ѝ kyѝtu tzýbát mpyzite / n zibotnite dymi, ă ku gí priѐmnat na sartzétu sí, sas nadѐs / mpi ѝ sás zédos prílitzná, та stát da sa ras kbáset, / та ni stát da ўzidnébát níkyga nito stat da ўgladnébát, mplazéni sa / tbárde detu sá glabýbali ѝ zedýbali ǒti tïe stat da sa nasí /tni, kóïtu bérvba méne kakbótu rétzi knígata, réku / stat da tikat na sartzetu mu, sás bodá zibótna, sírétzi zá / rat ras ўménie ѝ ras gybór na dyséta, kakbótu rétzi ѝ na drýgu / méstu prabílytu tí, та ѐ na sridáta na sartzétu mí, ǒti yt sár / tzi ỳnýï detu bérybá práby, та ste da titze bydá

ζιβοτνα / υτ σαρτζέτυ μυ, σίρετζι δυχόμνα διδσασκαλία, δετυ σλύσετ, δυσίτε / σα ναπυἔβατ, ὅτι βοδή σα ζηβε να μλόγυ η να βισόκυ δάρπι ἤ / βεσελμπί, δετυ ὔτζι νίνε ἠ βίναγί βοδα ζιβότνα, τά ἤ νάύκα / τα να διδασκάλιᾰτα χριστόζυβά, ὅτι κατυ βυδά ὐτζιστιβα μρά / σύτατα να γρέχυβετε ἤ ής μίβα μράς νίτε (?), τα τζι τάϊ γυ υγασέβα / πλάμακυ //

πλάμακυ να ἀς λίἠτή ἠ ήστζιρέβα να μπίςβέρστυτυ, μπίς ρόςι / πνατά συσινα, δάρμπατά να δύχα σφιτάγο, δρυγι πάτ, τα / σα ζαβε βόδα, τα νέ β όγαν, κατυ φαϊδαλίβιτε πυ ὔτζενι / τζι βοδάτα, ὅτι κακβοτυ βοδάτα υτ νεπεσά σλάζε, τα / χράνι η ναπυἔβα, ή χρανι φαιδαλίβιτε δετυ σά πυτρέπνί / μπέλεετ σά η πυτζερνέβατ, ἠ τζέρβενέετ σά, η πυζελτέβατ / σλαδνέετ η γυρτζίβετ τάϊ ἠ δύχ σφετί κυγά σλάζε υτ νεπε / σά, τα ναπύἔβα ἠ χράνι δυσίτέ, ἠ νά φάϊδαλιβι νάὐκύ ὔ / μπράςτά δάρμπατα ἠ σίλατά ἠ βόγαν σα ναζυβαβα πάκ / δύχ σφιτί ὅτι κακβότυ β όγανιὄ, κακ ἔ σαμοβίδέν, τα ραπύτι μλόγυ σκόπυσέ, στόπλίυβά ἠ πάρι, ἤ προσβιτέβά, ἠ ὐτζί / στίυβα, τάϊ ε ἠ δύχ σβιτι, μλόγυ ναρές δα χάρις μητέ, τόζι έ / γόσπυτ, δετυ νατακμέβα σίτζικυτυ ζασέτυ ἤ σα πριδά / βα σέκυμυ να πρινάσενιἔτύ ης ἔβένιἔτυ να δύχα σβί / τάγυ, ἠδνυμύ δάβα δύμη ρας ύμνί, α πακ δρύγιμυ ρας ύμ / ζαρατ τόζι δύχ σβιτι, δρύγα βέρα, να τοζι δυχ σβιτι, ης τζερένιἔ / ἠ χάρισμί, ἤ πυὔτζένιἔ σίλνο, τέζι σίτζικυτέ, τα γι ζαπυβέδυβά / τόζη δύχ σβιτί, ἠδίν, τα γι ναρέζδα να σέκυγύ κακβοτύ στέ η / κακβότυ μύ πριλέγα, σβιτινά ἐ ἠ ζιβότ, ἠ ζιβοτνι κλάδενίτζι ράς / ύμνι, δύχ μάδρος ἠ ρας ὐμένιἔ, ὄμπίτζι, φταρασό πυμιςλένιἔ / ζαπ (σ) τζιλάκ, δα ὔτζιστίυβα φτεσάνιἔ, γόσπυτ, ἤ μπυζέ στρύβανι / β όγαν, υτ β όγάν, η ρας υμνιτε δύματ ἠ ὔτζετ, ἠ ρας δελέτ χάρισμι / τε, ὅτι βεσέλμπάτα να δύχα σβιτάγο, κυγά δόδι να τζίστυ ἤ να / βίδελυ //

βίδελυ, τα ναμέρι μέστυ να νέηά ήστενσκύ, τα ης βιρα ύτ ἠς βορε / τέ πό μλογυ, η νι σα ἤς πράς νιυβά, νιτό σα σμαλέβα

νίκυγα, κακβό / ту са рáс ὺмé скрíтум на тéзι ăпóстолé ѝ нá мýтзенитзí, дету ní / мпеси гí стрáх да дидáксувáт дýмητе гóспудивí η да ѝс ĕвéват / ѝс тенатá, та ни мпéси ги стрáх ут дрýгиѝте вéри ѝ ут вас стáниĕ мáтзино / нитó от гневó на дíвите хóра…

Превод

На големия ден, на сетния празник стана Иисус, та казваше и говореше: Ако ожаднее някой, да дойде след мене, та да се напие. И който вярва в мене, както пише в книгата, водни и животворни реки ще текат към неговото сърце. Това каза заради Светия Дух, който щяха да приемат и в който вярваха, който беше Дух Свети, защото Иисус никога не се беше прославял.

Три празника празнуваха евреите: зарад Пасхата, за помен, заради излизането, заради отърваването (спасението) от Масър[165] (Египет). Та преминаха през Еритра таласса (Червено море), през морето, и не се наквасиха (намокриха). Второто беше дето пребиваваха в колиби, за да помнят преживяното зло, сполетяло ги, когато преминаха през пустинята, където пребиваваха в колиби и на сянка четиресет години. А пък Петдесетницата е за спомен как приеха закона и как влязоха в земята обречена (обетована). Защото тогава ядоха плодове, жито, масло и вино и друго каквото имаше. А пък в пустинята ядяха само мана, която пада от небето, от вашия обичлив [Господ]. Седем седмици след Пасха отбелязваха Петдесетница. Като преминаха морето, и взеха от Господ законите подир петде-

[165] От арабското название на Египет *Маср, Миср*, буквално ‘голямо населено място, град’.

сет дни. Та зарад туй празнуват тези три празника, защото се събират на тези три празника всички, според закона както повелява. И се събират в храма (църквата) да празнуват, да помнят големите дарби Господни, да се веселят на тези големи празници. Та отхожда си (отива) Господ наш Иисус Христос към храма поради две причини: първо да не се покаже на закона посрещник (?) (посрещач), защото той беше на закона отдаден. А пък второто е да чуе и да учителства, за да му повярват.

Стоеше владиката наш и казваше, и говореше: Който е жаден, да дойде при мене да се напои. Не насилва Христос никого, нито го мъчи, ами който приеме добрината му, да иде подир него, да разумее, че той е на Господа мъдростта и силата. Та почерпва с чашата вино и веселост, и радост. И призовава жадните да пият колкото искат.

Този е „вечната дума“ на Отца и е видният и правият, който стои и тогава, и винаги, та приканва жадните да се напият. Този е всичката сладост и опрощение на греховете, и напоение, и ваш животник (животворящ извор), голямата истинска река, и посрещник (посрещач) Иисус, най-сладкият, от когото цялото море се услажда. И реките, и изворите, и кладенците извират да вкусваме, та да разбираме, че Иисус е най-сладък Господ и ни обича и на нас безсмъртие (!) [дава], ненапълнено море с животворна вода, със сладост размесена. И препълнено, и никога не [се] разпилява. Колкото сте жадни, тичайте да се напиете с живот вечен, защото който пие от тази вода, не ожаднява никога и довека (завинаги, вечно). Както питимисува (жадува) жадният (рогач) елен изворите водни, тъй прилича да жадуваме и ние за божественото на нас (!) и уче-

нието Господно, и Бога, и животворния наш, та да имаме на него непочекнато (незапочнато) изпитание, сиреч обични наши дни. Та да говорим с Давид, всеки от нас. Боже, Боже мой, пред теб се изправям, защото ми е жадна душата. Защото, както приемат жадните пълна чаша, та я изпиват с надежди много и се разквасват, тъй е и с тези, които пазят Божите и животворните думи. Ако ги приемат със сърцето си, с надежди и с жадност прилична, ще се разквасят и никога няма да ожадняват, никога, нито ще огладняват. Блажени са много тези, които са гладували и жадували, защото те ще са заситени. Който вярва в мен, както пише в книгата, реки ще текат към сърцето му с вода животворна, сиреч за разбиране и разговор душевен, както отбелязва и на друго място правилото ти. Та е на средата на сърцето ми, защото от сърце, което вярва в правотата, ще тече вода животворна от него.

Сиреч духовно учение, които слушат, душите им се напояват. Защото води се живот с много и с големи дарби и веселби. Който учи сега, има винаги вода животворна, та и науката за учението Христово, защото като вода изчиства мръсотията на греховете и измива мръсните… (?). Че така изгасява пламъка на ас лиити (?) и изцерява неверничеството, без… (?) дарбата на Духа Свети. Другият път се назовава вода, та не в огън, а както в полезните учения е водата. Защото, както водата от небесата пада, та храни и напоява, и храни полезните, които са потребни, белеят се и почерняват, и червенеят се, и пожълтяват, сладнеят и горчат, тъй и Дух Свети, когато слиза от небесата, напоява и храни душите. И към полезните учения обръща дарбата и силата. И огън се назовава Дух Свети, защото, както в огъня е самовиден (вижда се, откроява се) и прави много

неща, стопля и пари, и просветлява, и очиства, така и Дух Свети много нарежда дарбите. Този е Господ, който натъкмява всичкото засято и се предава всекиму с принасянето и представянето на Духа Свети. На едного дава думи разумни, на другиго разум зарад този Дух Свети, друга вяра на този Дух Свети, изцерение и дарби, и поучение силно. Тези всичките ги заповядва този Дух Свети един, та ги нарежда на всякого, каквото той ще и каквото му приляга. Светиня е и живот, и животворни кладенци разумни, дух, мъдрост и разум обични… помисли на човек да изчиства грешки Господ и Божието правене (причиняване) в огън от огън. И разумните казват и учат, и разделят дарбите, защото веселбата на Духа Свети, когато дойде на чисто и на видело, и намери място за нея истинско, та извира от изворите по-много и не се изпразва, нито се смалява никога. Както се разбра скритом на тези апостоли и на мъченици, които ги беше страх да проповядват думите Господни и да показват истината. Та не беше ги страх от другите вери и от въстание мъчително, нито от гнева на дивите хора…

Някои езикови черти

Текстологични особености

В основата на текстовете е залегнала народно-разговорната реч. Стремежът на преписвачите е не толкова да се изгражда книжовна норма, а текстът да е близък до възприятието на обикновения читател или слушател, т.е. да е разбираем за него.

Графични особености

Звук *б* се отбелязва с графема π и с буквено съчетание μπ; звукове *ц, ч* – с буквено съчетание τζ; глайд *й* – с

графема ї и по-рядко с ι; звук *у* – с графема ѹ (ук), но в представения текст е изписвана графема υ, поради технически причини.

Звукове *ж, з* се отбелязват с графема ζ; звукове *с, ш* – с графема σ, ς, като често в средисловие и в представки, изписани разделно, в разсечени думи, се изписва ς; фонема *и* се отбелязва с графеми η, ι, υ и с буквено съчетание ει в представка εις- *из-*. Важно е да се отбележи, че употребата на графеми η и ι не е обвързана с фонетични или граматични особености. Все пак като начална в предлози се изписва графема η, а в краесловие е предпочитано изписване на графема ι.

В отделни примери с графема υ се отбелязва фонема *в* (ὐσταυλένιε̆; ἡ βίδνιῦ ἡ πράυνῦ). Споменатото според някои изследователи последователно изписване на ипсилон (υ) след κ, γ, χ, характерно за Исидоровия Кириакодромион и за други писмени паметници с гръцко писмо от Сливенско (Димитрова 2015: 130), не е характерно за първия писмен паметник. Такова изписване е налице донякъде само в позиция след графема κ (βόδνι ρέκυ, η να σένκυ, σίτζικυτέ). Открива се слято изписване на буквени съчетания: δ + ι, δ + ѹ, δ + ν; κ + ο; μ + ο; ρ + α, ρ + ο, σ + ι; τ + ρ; η + ν. Специфично е отбелязването с лигатури на буквени съчетания сп – ϖ; ст – ϟ. Ударения са поставяни непоследователно, понякога на нехарактерни за акцентните особености на българския език места (ρας ύμ, σάρ / τζέτυ νέγυβύ, τα ζπόρύβαχά πεδεσέτνιτζά, ῦγλαδνέβάτ, νάύκα, ῆδέχα). Поставяни са и придихания, главно на съюзи, което е опит механично да се пренесат акцентни особености, характерни за гръцката графична система, в българския текст, писан с гръцки букви, но нехарактерни

за него (ϊὴσύς, ὅτι ϊὴσύς, κάκ πρι ἔχα, ὥτι τυγίς ιἄδύχα ἔμίς, ὴ γόσπυ νάσι, ὴ ρας ὺμένιἔ, ὅμπίτζι, β όγανιὅ, ἤ πυὗτζένιἔ, ἤ ναποἔ / νιἔ).

Към графичните особености може да се добави оформянето на отворени срички, т.е. на „пълногласие“ в средисловие и в краесловие, което може да се приеме за приумица на преписвача: ζιβοτνι κλάδενίτζι, πίς σαμάρτιἔ, σίτζικατά σλάδός, σίτζικυτυ μορἔ, βετζινατα δύμα, σίρέτζι ζά / ρατ ρας ὗμένίε, δα βαλί δάσι. Среща се слято изписване на две и повече думи, т.нар. графични думи (δατζύἤ) и на разсечени думи, т.е. разделени на срички (πράς νι τζί, πρι ἔχα, σά / νι ρας πι λέβα).

Диалектни особености

Откриват се особености на сливенския говор

Редукция *е* > *и* в средисловие и в краесловие, в предударно и в задударно положение: βίκασι ἤ δύμασί, δετυ / μπέσι δύχ σβитή, δα κύσαμι τα δα βίδιμι, ρέκυ στат δα τикат, πριδάδεν.

Редукция *о* > *у* в средисловие и в краесловие, в предударно и в задударно положение: σάρ / τζέτυ νέγυβύ, νίκυγα, φτόρυτυ δετυ σιδέχά, φλέζυχά, πυὗτζενίετυ γοσπυδιβυ, πυὗτζένιἔ σίλνο, γυλέματα, τυγής ὴ στυη.

Преглас *а* > *е*: ρας δελέт, ἀκύ υζεδνέϊ νεκοϊ, πρικάνίυβα ζέδνитε, ὗζιδνέβάт, να ζίμέтά, ζέχα ύт γόσπυδε, ὅμπитζέ, ὴ νάμ, σας тζάсетά βίνυ, ὴ ὗтζет, ὴ ρας δелέт.

Членна форма за м. р., ед. ч. *-о*, под ударение; *-у*, без ударение: νитό от γневό να δίβитε χόρα, γυ υγасέβа πλάмакυ, β όγанιὅ.

Членна форма за м. р., ед. ч. *-у* при прил. имена от м. р., ед. ч.: ὴ βίδνиὗ ὴ πράυνὗ / δетυ στυἤ, питимήсувά ζέδνиὗ

ρυγάτζι. Тази особеност не е отбелязана като характерна за сливенския говор (Стойков 1993: 117–118; Милетич 1989: 128–131). Типична е за мизийските говори (Стойков 1993: 102; Милетич 1989: 73).

Лексикални особености

Открива се употреба на терминология, свързана с църковните служби и с християнската обредност. Лексиката е от гръцки произход:

Πάσχατα – гр. Πάσχα το ʻВеликденʼ; Пентикóсти – Петдесетница. В текста се среща успоредна употреба на термини пентикóсти и педесéнтитзá: ắ пák пентикóсти за / пóмен; та ζпóрýваχá педесéнтитзá; нáŭ̆ту членувано съществително – наóς ʻхрам, църквaʼ (та са сампíрат на нáŭ̆ту да / прас нýват; та утфóде / сí ἠ гóспу нáси ϊησýς христóς на наŭ̆ту).

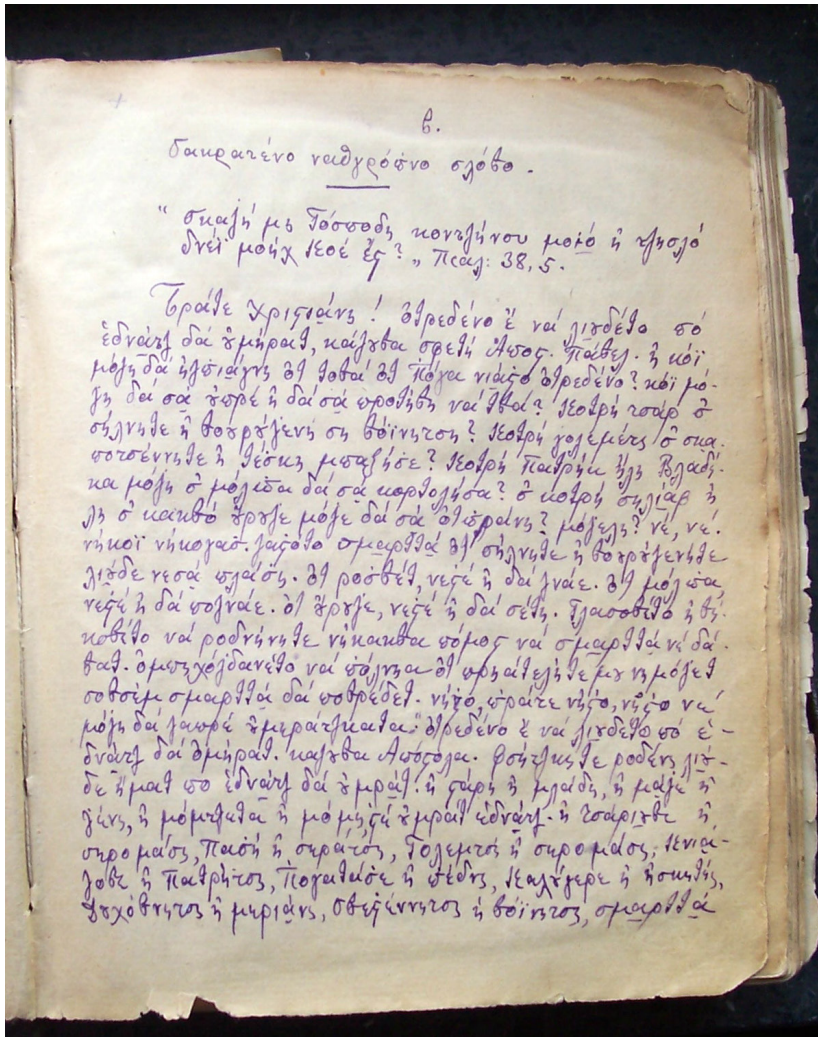
В употреба са и други гръцки заемки, които не са свързани тясно с църковната терминология: нóмуту членувано съществително – нóμος ʻзаконʼ (при ĕ́χа нóмуту; ζапувéда на нóмуту); дидáξувáт – гр. διδάσκω ʻпреподавам, обучавамʼ, ʻпроповядвамʼ, ʻуча, наставлявамʼ (да дидáξувáт дýмнте гóспудивí), дидаскалϊатá членувано съществително – гр. Διδασκαλία ʻпреподаване, обучение', ʻучение' (прудáва дидаскалϊатá); фтесáниĕ от гл. фтесвам ʻгреша' – грц. φταί(γ)ω, φταίω ʻгреша, допускам грешка, виновен съмʼ (да ŭ̆тзистíува фтесáниĕ); χáρισмите мн. ч. членувано – гр. χάρισμα ʻдар, подаръкʼ, ʻдар, дарование, талантʼ (ἠ рас делéт χáρισмі / те); питимíсувá, от гр. επιτίμηση ʻупрек, мъмрене', επιτιμώ гл. ʻмъмря, укорявам, осъждам' (питимíсувá зéдниŭ̆).

Засвидетелствани са турски заемки, характерни за разговорната реч:

σάλτ – нареч., от тур. salt ʿсамоʾ (ἤδέχα σάλτ μάνά).

ἔμίς – тур. yemiş същ. ʿплодʾ (ιἄδύχα ἔμίς, ζιτυ, ἤ μάς λυ, ἠ βίνυ).

Откриват се и „побългарени“ форми на турски заемки: φάϊδαλιβι файдаливи прил. мн. ʿкоито са от ползаʾ – тур. faydali ʿполезенʾ (ἠ νά φάϊδαλιβι νάὐκύ ὔ / μπράςτά δάρμπατα).



Ръкопис с текстове на народен език с гръцко писмо в сбирката на проф. Кирил Мирчев в Секцията за история на българския език в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ на БАН



Сливенски дамаскин от 1817

Основни съкращения

Съкращенията на библейските книги се дават по официалното издание на Синодалната Библия:

Библия *сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия Завет.* София: Издава Св. Синод на Българската църква, 1982.

Съкращения на книгохранилища

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, София

НМРМ – Национален музей „Рилски манастир“

ЦИАИ – Църковен историко-архивен институт към Светия синод на Блгарската православна църква, София

Езикови съкращения

араб. – арабски
вм. – вместо
гл. – глагол
гр. – гръцки
диал. – диалектно
ед. ч. – единствено
ж. р. – женски род
зват. – звателен
книж. – книжовен
л. – лице
м. р. – мъжки род
мн. ч. – множествено число
нареч. – наречие
остар. – остаряло

прен. – преносно
прил. – прилагателно
произв. – производно
число разг. – разговорно
сег. вр. – сегашно време
срв. – сравни
стб. – староългарски
стгр. – старогръцки
същ. – съществително
тур. – турски

М. Абаджиева, Т. Брага, Е. Мирчева, Г. Митринов,
К. Мичева-Пейчева, М. Цибранска-Костова

СТРАНИЦИ ОТ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА И ЕЗИК
Текстове и превод

Българска
Първо издание

Рецензенти:
Доц. д-р Таня Александрова
Доц. д-р Ваня Мичева

Печатница на Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5
www.press.bas.bg

ISBN 978-619-245-498-2